

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

UN EVENIMENT ISTORIC: REALEGEREA TOVARĂȘULUI
NICOLAE CEAUȘESCU ÎN ÎNALTA FUNCȚIE DE PREȘEDINTE
AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

140 DE ANI DE LA ÎNTEMEIEREA FALANȘTERULUI DE LA SCĂIENI

PĂTRUNDEREA ȘI RĂSPÂNDIREA IDEILOR SOCIALISMULUI UTOPIC
ÎN ROMÂNIA

MARIN FLORESCU

100 DE ANI DE LA MOARTEA ANEI IPĂTESCU

NOI MĂRTURII DESPRE ANA IPĂTESCU

Gh. T. IONESCU

UN UNIVERSAL AL LUI PETRU CEL MARE FOLOSIT ÎN LETOPISEȚUL
ȚĂRII MOLDOVEI PE ANII 1661—1709 (PSEUDO N. COSTIN)

DUMITRU VELCIU

EVOLUȚIA RELAȚIILOR ECONOMICE ROMÂNŌ—AUSTRO-UNGARE
(1878—1836)

GHEORGHE NICOLAE CAZAN

PRELUDIILE DIPLOMATICE ALE RĂZBOIULUI ITALO-ETIOPIAN

N. Z. LUPU

DOCUMENTAR
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ
RECENZII
ÎNSEMNĂRI
BULETIN BIBLIOGRAFIC

3

TOMUL 28

1975

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

VASILE MACIU (*redactor responsabil*); ION APOSTOL (*redactor responsabil-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIIE; LUDOVIC DÉMENY; GHEORGHE I. IONIȚĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; TRAIAN LUNGU; DAMASCHIN MIOC; ȘTEFAN OLTEANU; ARON PETRIC; ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 240 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, calea Victoriei nr. 125, sectorul 1.

La revue „REVISTA DE ISTORIE” parait 12 fois par an. Toutes les commandes extérieures pour les ouvrages parus aux Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie seront adressées à ILEXIM—Service Export-Import Presse, P O 2001, Calea Griviței 64—64, Bucarest, Office postale 12, Roumanie.

En Roumanie vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

Începând din ianuarie 1974, „Studii. Revistă de istorie” apare în continuare cu titlul de „REVISTA DE ISTORIE”.

Adresa redacției :

B-dul Aviatorilor, nr. 1.

București, tel. 59.72.41.

www.dacoromanica.ro

NICOLAE CEAUȘESCU
PREȘEDINTELE REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
www.dacoromanica.ro

JURĂMÎNTUL PREȘEDINTELUI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

« Jur să slujesc cu credință patria, să acționez cu fermitate pentru apărarea independenței, suveranității și integrității țării, pentru bunăstarea și fericirea întregului popor, pentru edificarea socialismului și comunismului în Republica Socialistă România !

Jur să respect și să apăr Constituția și legile țării, să fac totul pentru aplicarea consecventă a principiilor democrației socialiste, pentru afirmarea în viața societății a normelor eticii și cehității socialiste !

Jur să promovez neabătut politica externă de prietenie și alianță cu toate țările socialiste, de colaborare cu toate națiunile lumii, fără deosebire de orînduire socială, pe baza deplinei egalități în drepturi, de solidaritate cu forțele revoluționare, progresiste de pretutindenii, de pace și prietenie între popoare !

Jur că îmi voi face întotdeauna datoria cu cinste și devotament pentru strălucirea și măreția națiunii noastre socialiste, a Republicii Socialiste România !»

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 28, 1975, NR. 3

S U M A R

UN EVENIMENT ISTORIC: REALEGEREA TOVARĂȘULUI
NICOLAE CEAUȘESCU ÎN ÎNALTA FUNCȚIE DE PREȘEDINTE
AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA 303

140 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA FALANȘTERULUI DE LA SCĂIENI

MARIN FLORESCU, Pătrunderea și răspîndirea ideilor socialismului utopic în
România 311

100 DE ANI DE LA MOARTEA ANEI IPĂTESCU

G.H. T. IONESCU, Noi mărturii despre Ana Ipătescu 329

DUMITRU VELCIU, Un „universal” al lui Petru cel Mare folosit în Letopisețul Țării
Moldovei pe anii 1661—1709 (Pseudo N. Costin) 345

GHEORGHE NICOLAE CAZAN, Evoluția relațiilor economice româno—austro-un-
gare (1878—1886) 365

N. Z. LUPU, Preludii diplomatice ale războiului italo-etioopian 385

DOCUMENTAR

G.H. MATEI, DAMASCHIN MIOC, Cluburile socialiste la sate (1898—1899) Repertoriu
micromonografic (partea a II-a) 407

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Sesiunea științifică a Academiei Republicii Socialiste România consacrată aniversării
a 500 de ani de la bătălia de la Vaslui (*Gelu Apostol*). Conferința de la Linz pe
tema „Epoca luminismului în Transilvania (*Pomplitu Teodor*); Cronica; Teze
de doctorat 427

RECENZII

- VASILE CURTICĂPEANU, *Le mouvement culturel pour le parachèvement de l'Etat National Roumain (1918)*, București, Editions de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 264 p., Bibliotheca Historica Romaniae (*Lucian Boia*) 431
- DINU C. GIURESCU, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, Edit. științifică, 1973, 496 p. (*Constantin Șerban*) 434
- GEORGE B. LEON, *Greece and the Great Powers 1914—1917*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, Ed. Stavros Georgiadis, 1974, 521 p. (*Eliza Campus*) 439
- JOSEPH KI-ZERBO, *Histoire de l'Afrique Noire. D'Hier à Demain*, Paris, Hatier, 1972, 703 p. (*Constantin Bușe*) 443

INSEMĂRI

- Istoria României.** — ANASTASIE IORDACHE, *Al. G. Golescu (1819—1881)*, București, Edit. științifică, 1974, 111 p. + 5 planșe-foto, (*Vasile Maciu*); ȘTEFAN IONENESCU, *Bucureștii în vremea fanarioșilor*, Cluj, Edit. Dacia, 1974, 323 [—326] p. (*Paul Cernovodeanu*); MIHAIL P. DAN, *Un stegar al luptei antiotomane — Iancu de Hunedoara*, București, Edit. militară, 1974, 193 p. + 20 p. il. (*Gelu Apostol*); * * * *Îndrumar în Arhivele Statului, județul Maramureș*, București, 1974, 334 p. + 43 fig. (*Viorica Ursu*); **Istoria Universală — Makedoniká**, vol. XIII (1973), Salonic, 1973, 522 p. (*Nestor Camariano*); *Pol'sa i Rus'. Čerty obščnosti i svoe-obrazija v istoričeskom razvitii Rusi i Pol'si XII—XIV vv.* Subred. acad. B. A. Rybakov, Moskva, Izd. „Nauka”, 1974, 299 p. (*Ján Sýkora*); * * * *Charles Quint et son temps. Paris 30 sep. — 3 oct. 1958*, II-e éd., Paris, Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1973, 228 p. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique (*C. Șerban*); ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, *Sofocle — contemporanul nostru și condiția umană*, București, Edit. Albatros, 1974, 188 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 449
- BULETIN BIBLIOGRAFIC (*Liliana Cojocaru*) 463

REVISTA DE ISTORIE

TOME 28, 1975, N° 3

SOMMAIRE

UN ÉVÉNEMENT HISTORIQUE : LA RÉÉLECTION DU CAMARADE
NICOLAE CEAUȘESCU À LA HAUTE FONCTION DE
PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE SOCIALISTE DE ROUMANIE 303

140 ANS DEPUIS LA CRÉATION DE PHALANSTÈRE DE SCAIENI

MARIN FLORESCU, La pénétration et la diffusion des idées du socialisme utopique
en Roumanie 311

CENTENAIRE DE LA MORT D'ANA IPATESCU

GH. T. IONESCU, Nouvelles données sur Ana Ipătescu 329

DUMITRU VELCIU, Un „communiqué” de Pierre le Grand utilisé dans la Chronique
de Moldavie pour les années 1661—1709 (Le pseudo N. Costin) 345

GHEORGHE NICOLAE CAZAN, L'évolution des rapports économiques roumano—
austro-hongrois (1878—1886) 365

N. Z. LUPU, Des préludes diplomatiques de la guerre italo-éthiopienne 385

DOCUMENTAIRE

GH. MATEI, DAMASCHIN MIOC, Les clubs socialistes à la campagne (1898—1899)
Répertoire micromonographique (II) 407

LA VIE SCIENTIFIQUE

La session scientifique organisée par L'Académie de la République Socialiste de Rou-
manie dédiée au 500e anniversaire du bataille de Vaslui (*Gelu Apostol*); La confé-
rence de Linz sur le thème „L'époque des Lumières en Transylvanie” (*Pompiliu*
Teodor); Chronique; Thèses de doctorat. 427

COMPTES RENDUS

- VASILE CURTICĂPEANU, *Le mouvement culturel pour le parachèvement de l'Etat National Roumain 1918*, Bucarest, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973, 264 p. Bibliotheca Historica Romaniae (*Lucian Bologa*) 431
- DINU C. GIURESCU, *Țara Românească în secolele XIV—XV* (La Valachie aux XIVe—XVe siècles), Bucarest, Editions scientifiques, 1973, 496 p. + 16 illustrations (*Constantin Șerban*) 434
- GEORGE B. LEON, *Greece and the Great Powers 1914—1917*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, Ed. Stavros Georgiadis, 1974, 521 p. (*Eliza Campus*) . . . 439
- JOSEPH KI-ZERBO, *Histoire de l'Afrique Noire. D'Hier à Demain*, Paris Hatier, 1972, 703 p. (*Constantin Bușe*) 443

NOTES

- Histoire de Roumanie.** — ANASTASIE IORDACHE, *Al. G. Golescu (1819—1881)*, Bucarest, Editions scientifiques, 1974, 111 p. + 5 planches-photos (*Vasile Mactiu*); ȘTEFAN IONESCU, *Bucureștii în vremea fanarioșilor* (La ville de Bucarest aux temps des phanariotes), Cluj, Editions Dacia, 1974, 323—326 p. (*Paul Cernovodeanu*), MIHAIL P. DAN, *Un stegar al luptei antiotomane. Iancu de Hunedoara* (Un porte-drapeau de la lutte antiottomane. Iancu de Hunedoara) Bucarest, Editions militaires, 1974, 193 p. + 20 p. illustrations (*Gelu Apostol*) * * * *Indrumar în Arhivele Statului, județul Maramureș*; (Guide aux Archives d'Etat, département de Maramureș), Bucarest, 1974, 334 p. + 43 figures (*Viorica Ursu*); *Histoire Universelle. Македоника*, vol. XIII (1973), Salonique, 1973, 522 p. (*Neslor Camariano*); *Pol'sa i Rus'. Čerty obščenosti i svoeobrazja v istoričeskom razvitii Rusi i Pol'sti XII—XIV vv.* Par sous la rédaction de l'académicien B. A. Rybakov, Moskva, Izd. „Nauka”, 1974, 229 p. (*Ján Sýkora*); * * * *Charles Quint et son temps. Paris 30 septembre — 3 octobre 1958*, II-e éd., Paris, Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1973, 228 p. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique (*C. Șerban*); ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, *Sofocle, contemporanul nostru și condiția umană* (Sophocle notre contemporain et la condition humaine), Bucarest, Editions Albatros, 1974, 188 p. (*Dan A. Lăzărescu*) 449

- BULLETIN BIBLIOGRAPHIQUE (*Liliana Cojocaru*) 463

UN EVENIMENT ISTORIC: REALEGEREA TOVARĂȘULUI NICOLAE CEAUȘESCU ÎN ÎNALTA FUNCȚIE DE PREȘEDINTE AL REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Sînt unele evenimente și momente în istoria propriului tău popor care-ți stăruie în focarul conștiinței și te-ndeamnă să le pătrunzi în adîncuri sensurile și să le evoci și semenilor tăi, spre a fi păstrate mereu vii în memoria generațiilor de azi și de mîine, în pofida scurgerii neîntrerupte a timpului.

Un asemenea eveniment înscris cu litere de aur în istoria de două ori milenară a poporului român îl reprezintă realegerea — prin votul unanim al Marii Adunări Naționale—, în ziua de 17 martie 1975, a tovarășului Nicolae Ceaușescu în înalta funcție de președinte al Republicii Socialiste România.

În această istorică zi, primul bărbat al României contemporane, continuator strălucit al marilor ctitori de țară liberă, a cărui întreagă viață și activitate constituie un exemplu de slujire cu nestrămutată credință a intereselor poporului, a depus jurămîntul de președinte al Republicii Socialiste România. Acest istoric jurămînt este de fapt jurămîntul pe care țara și l-a făcut sieși de a merge neabătut pe drumul prosperității și civilizației socialiste, de a fi ea însăși, așa cum oamenii ei, în lupta lor pentru mai bine, pentru fericire, pentru atingerea idealurilor lor sînt și vor fi tot mai mult ei înșiși.

Ne-am aflat de fapt în acea istorică zi de 17 martie 1975 în fața jurămîntului întregii noastre națiuni socialiste, întărit de angajamentele, scrisorile, telegramele care n-au conținut zile în șir să sosească pe adresa președintelui Republicii Socialiste România, adunîndu-se ca un toient de unanimă azeziune, exprimînd dragostea nețărmurită și respectul tuturor pentru cel mai iubit fiu al țării, al poporului.

Atunci cînd cea de-a VII-a Legislatură a Marii Adunări Naționale — organ suprem al puterii de stat desemnat de astă dată prin votul a 14 715 539 de cetățeni — realegea, în numele națiunii noastre socialiste, exprimînd unanim voința fierbinte a partidului, a întregului popor, pe tovarășul Nicolae Ceaușescu în înalta funcție de președinte al Republicii, gîndurile noastre despre trecut, prezent și viitor se întîlneau pe o istorică platformă de pe care judecăți de valoare erau formulate în legătură cu ce a fost, cu ce este, cu ce va fi. Și, în ansamblul acestor judecăți de valoare, atenția ne-a fost și ne este reținută, pe magistrala contemporaneității noastre, de semnificațiile profunde ale Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român, desfășurat acum un deceniu, care a deschis curs larg afirmării unui puternic suflu inovator, dinamizînd toate sferile activității sociale, accelerînd ritmul general de dezvoltare social-politică, economică și culturală a țării. Acest spirit și-a găsit o continuă amplificare, punîndu-și o puternică amprentă asupra hotărîrilor Congresului al X-lea, ale Conferinței Naționale a partidului din 1972 și ale Congresului

al XI-lea care, pe baza succeselor istorice obținute în acest răstimp, au trasat noi linii directoare și obiectivele concrete în vederea edificării societății socialiste multilateral dezvoltate în România și înaintării țării spre comunism. Pe drept cuvânt se poate spune că perioada anilor care au trecut de la Congresul al IX-lea al P.C.R. reprezintă perioada cea mai fertilă, cea mai bogată în realizări de seamă și cea mai importantă pe linia progresului țării nu numai în ansamblul celor trei decenii, scurse de la Eliberarea României de sub dominația fascistă, ci și din întreaga istorie a patriei. Nicidecum, într-un interval de timp similar, nu au mai fost obținute înfăptuiri atât de numeroase și de asemenea ample ca în acești ani.

Și, atunci când la 17 martie 1975 Marea Adunare Națională realegea în înalta funcție de președinte al Republicii Socialiste România pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, ne aflăm, de fapt, în fața unei hotărâri a istoriei care jalona în timp UN PRIM DECENIU CEAUȘESCU al zborului nostru spre înălțimi, pornit odată cu Congresul al IX-lea al partidului, în 1965.

În general, în cele trei decenii care au trecut de la Eliberare și în special în anii ce s-au scurs de la cel de-al IX-lea Congres al P.C.R., urmînd cu devoțiune cuvîntul și politica partidului, poporul muncitor a schimbat radical chipul patriei. Condus de partidul comunist, poporul român a parcurs o întreagă epocă istorică — de la orînduirea bazată pe exploatare și asuprire din trecut, la orînduirea nouă, socialistă, în care liber și deplin stăpîn pe soarta sa, își făurește în mod conștient propria-i istorie; de la vechea Românie burghezo-moșierească, slab dezvoltată, cu o economie preponderent agrară, dependentă de marile trusturi monopoliste — la România de astăzi, cu o economie dinamică, o industrie și o agricultură în plin proces de dezvoltare și modernizare, cu un nivel de viață și de civilizație materială și spirituală tot mai ridicat.

Azi, România se înalță între popoarele lumii ca o țară a demnității și progresului, a libertății și democrației, ilustrînd prin faptele și împlinirile sale, forța pe care o dobîndește un popor stăpîn pe destinele sale, aducînd contribuții de seamă — alături de celelalte țări socialiste — la demonstrarea superiorității socialismului, la creșterea puterii de atracție a ideilor socialismului asupra conștiinței popoarelor.

Este cunoscut că în centrul opereii de construcție socialistă, P.C.R. a situat și situează în permanență politica de industrializare, care s-a dovedit a fi factorul hotărîtor pentru lichidarea stării de înapoiere economică, pentru dezvoltarea susținută a întregii economii și ridicarea social-culturală a țării, creșterea nivelului de trai al populației, întărirea independenței și suveranității naționale. Pe baza acestei politici, a fost creată o industrie în plin proces de dezvoltare și modernizare, a cărei producție depășește acum de 24 de ori nivelul din 1938, anul cu producția cea mai înaltă din trecut și de 28 de ori nivelul anului 1948.

Transformarea socialistă a agriculturii — una din marile victorii ale politicii partidului — a schimbat din temelii întreaga viață a satului, relațiile de producție, condițiile de muncă și modul de existență ale țărănimii. Marea proprietate socialistă și-a dovedit din plin superioritatea asupra micii gospodării țărănești, asigurînd cele mai largi posibilități pentru folosirea rațională a mijloacelor tehnice și a forței de muncă, a științei și tehnicii moderne.

Una din marile schimbări revoluționare petrecute o constituie ridicarea nivelului de cultură al întregului popor.

În anii socialismului s-a amplificat aria activității spirituale în România. Sprijinul sistematic al statului socialist a asigurat avântul puternic al cercetării științifice, dezvoltarea bazei sale materiale, creșterea numărului și diversificarea instituțiilor de cercetare. În viața societății noastre, știința își dezvoltă tot mai pregnant atribuțiile pe care i le conferă actuala revoluție tehnică-științifică — de forță nemijlocită de producție, factor fundamental al progresului economic și social.

O puternică înflorire a cunoscut și cunoaște creația literară și artistică, care a îmbogățit cu noi valori patrimoniul spiritual al poporului, reflectând realitățile epocii, idealurile revoluționare profund umaniste ale societății noastre. Un factor caracteristic îl constituie larga dezvoltare a culturii de masă, înflorirea fără precedent a mișcării artistice de amatori, incluzând toate formele de exprimare a geniului creator, talentului și setei de frumos a poporului.

Esența politicii partidului nostru, rațiunea supremă a socialismului însuși este ridicarea bunăstării și fericirii omului. Socialismul a schimbat profund modul de existență al celor ce muncesc, a ridicat viața oamenilor pe o treaptă superioară de civilizație. Înfrățirea nouă a orașelor și satelor, ca și noile localități apărute pe harta țării, condițiile de locuit, îmbrăcămintea și alimentația, pînă la mijloacele puse la dispoziția oamenilor pentru odihnă, instruire, îngrijirea sănătății, sporirea veniturilor tuturor categoriilor de oameni ai muncii în pas cu dezvoltarea economiei naționale, multitudinea măsurilor pe plan social, regimul pensiilor atît pentru oamenii muncii de la orașe cît și pentru țărani cooperatori, ocrotirea mamei și copilului — toate ilustrează materializarea consecventă a devisei umaniste a partidului — Totul pentru om, pentru afirmarea sa multilaterală, pentru binele omului.

Transformările revoluționare petrecute în ultimii ani au determinat schimbarea completă a fizionomiei societății românești — alcătuită astăzi din clase și pături sociale strîns unite prin interese și aspirații comune, prin munca creatoare și lupta pentru edificarea societății socialiste.

Socialismul realizează unitatea social-politică a tuturor claselor și păturilor societății noastre, a creat și creează condiții pentru manifestarea deplină a energiilor și forțelor creatoare ale întregului nostru popor.

Una din marile realizări ale acestor ani o constituie rezolvarea justă, în spiritul principiilor marxist-leniniste, a problemei naționale, lichidarea oricărei forme de discriminare și asuprire națională, asigurarea deplinei egalități în drepturi a tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de naționalitate, manifestarea lor plenară și nestingherită în întreaga viață de stat și economică, în știință, învățămînt, artă și cultură. Astăzi, România socialistă înfrățescă imaginea unei familii unite, în care toți cei ce muncesc se simt liberi și stăpîni, conlucrînd frățeste pentru strălucirea și progresul patriei socialiste comune.

Transformările petrecute în structura socială, întărirea unității moral-politice a întregului popor asigură societății românești o coeziune, omogenitate și forță fără precedent. Niciodată societatea românească

n-a fost atît de strîns unită ca în prezent, cînd aceleași interese și năzuințe fundamentale animă toate clasele și categoriile sociale. Coeziunea indestructibilă a tuturor forțelor sociale și politice ale țării, materializată în Frontul Unității Socialiste, unitatea trainică a poporului în jurul Partidului Comunist Român reprezintă o puternică forță motrice a progresului României socialiste.

Sinteza generală a acestor prefaceri, expresia cea mai cuprinzătoare a tuturor transformărilor și a uriașelor progrese înregistrate o constituie dezvoltarea și înflorirea națiunii noastre socialiste. Forța și trăinicia națiunii noastre își au izvorul în baza de clasă a societății formată din muncitori, țărani, intelectuali și alți oameni ai muncii, uniți prin interese vitale comune.

În condițiile socialismului și-a găsit deplină întruchipare pentru prima oară de-a lungul istoriei noastre, aspirația legitimă ca poporul să-și fie sieși stăpîn, propriul său suveran. Călăuzit de concepția că noua orînduire trebuie să-și afirme superioritatea nu numai prin ritmul înalt de dezvoltare economică, dar și prin instaurarea unei consecvente democrații, partidul și statul socialist au aplicat stăruior măsuri menite să asigure participarea efectivă a maselor celor mai largi ale poporului, ca deținător unic al puterii, la conducerea diferitelor sectoare de activitate, la luarea hotărîrilor privind dezvoltarea societății noastre socialiste.

În procesul de perfecționare a conducerii economico-sociale, al dezvoltării democrației socialiste, al asigurării cadrului organizatoric corespunzător pentru participarea tot mai largă și mai activă a maselor populare la conducerea întregii noastre societăți, un rol important revine Frontului Unității Socialiste, organizațiilor sindicale, de tineret și de femei, altor organizații de masă și obștești.

În actuala etapă istorică se afirmă în continuare rolul statului în societate, cresc atribuțiile sale în organizarea și conducerea vieții sociale, în conformitate cu Constituția și legile țării, cu respectarea strictă a legalității socialiste. De-a lungul anilor, partidul a știut să unească eforturile maselor largi populare pentru depășirea tuturor greutăților și obstacolelor care ne-au stat în cale, a promovat critica deschisă și intransigentă împotriva abuzurilor, ilegalităților și greșelilor care s-au comis în trecut, a luat măsuri ferme pentru a le pune capăt și a face imposibilă repetarea lor, apreciind că asemenea manifestări și practici sînt străine atît orînduirii socialiste, cît și țării, poporului nostru, moralității și simțului său de omenie și dreptate.

Desfășurînd o largă activitate economico-organizatorică și cultural-educativă pentru edificarea socialismului și apărarea cuceririlor revoluționare ale poporului, dezvoltînd relațiile internaționale ale României, statul nostru exercită un rol din ce în ce mai important în înfăptuirea programului partidului de realizare a idealurilor socialiste și comuniste ale poporului.

Factorul politic fundamental care asigură înaintarea victorioasă a României pe calea socialismului și comunismului este dezvoltarea și perfecționarea continuă a conducerii întregii societăți de către Partidul Comunist Român. Toate marile realizări dobîndite de poporul nostru

demonstrează convingător justetea liniei politice generale marxist-leniniste a Partidului Comunist Român. Ele atestă cu tărie că partidul nostru a știut și știe să aplice, în mod creator, legitățile generale ale socialismului la condițiile concrete din țara noastră, identificând cele mai potrivite căi de dezvoltare a forțelor de producție, de organizare a societății, de edificare a noii orînduiri sociale.

Prestigiul și autoritatea de care se bucură partidul în rîndul maselor, rolul său conducător constituie rezultatul îndelungatului proces istoric, în care partidul s-a afirmat ca cea mai înaintată, mai hotărîtă și consecventă forță a națiunii în lupta pentru apărarea intereselor fundamentale ale clasei muncitoare, ale tuturor oamenilor muncii. Niciodată în îndelungata sa istorie, poporul român n-a avut un asemenea conducător călit și încercat în lupte, o asemenea forță de avangardă în stare să-l ducă cu mină sigură către țelurile spre care aspiră.

În orînduirea noastră, ideologia dominantă este ideologia comunistă, materialismul dialectic și istoric, care stau la baza întregii activități spirituale, a procesului complex și de durată al formării și dezvoltării conștiinței socialiste a întregului popor.

Parte integrantă a programului făuririi societății socialiste multilaterale dezvoltate și a înaintării spre comunism, programul ideologic al partidului, urmărind formarea omului nou, demn constructor al socialismului și comunismului, conține educația socialistă ca o activitate largă, cuprinzătoare, incluzînd, deopotrivă, o temeinică pregătire politico-ideologică marxist-leninistă, lărgirea orizontului general de cunoaștere prin însușirea a tot ce este valoros în domeniul culturii, științei și tehnicii contemporane, creșterea spiritului de responsabilitate socială, generalizarea în întreaga societate a normelor socialiste de conviețuire și comportare.

Toate faptele de eroism și glorie pe frontul muncii, care au determinat succesele în domeniul industrializării, cooperativizării agriculturii, în consolidarea proprietății socialiste, în valorificarea mereu superioară a avuției naționale, în domeniul activității culturale, în maturitatea și responsabilitatea participării maselor la soluționarea treburilor obștești — toate reflectă procesul de continuă dezvoltare a conștiinței socialiste a poporului.

Afirmarea cultului muncii, înrădăcinarea și continua extindere a normelor eticii și echității socialiste, formarea deprinderilor de a trăi și a munci în chip socialist, manifestarea comportării înaintate în producție, în societate, în familie se înscriu ca realizări dintre cele mai importante, în necontenită perfecționare, ale acestor decenii — roade nemijlocite ale intensei activități politico-educative desfășurate de partid.

Partidul acordă o deosebită însemnătate generalizării experienței acumulate în construcția socialistă, elaborării științifice a direcțiilor de acțiune în diferitele domenii ale vieții economice și social-politice, aprofundării din punct de vedere teoretic a problemelor privitoare la căile perfecționării organizării societății, relațiilor de producție, vieții social-politice din țara noastră. Pornind, în conducerea operei de construcție socialistă, de la necesitatea elaborării unor răspunsuri juste la problemele

ridicate de viață, de actualitate, de cerințele mersului înainte al societății, de la analiza și sintetizarea experienței acumulate, abordând aceste probleme în mod cutezător și în spirit realist, Partidul Comunist Român aduce o contribuție de seamă, proprie, la îmbogățirea gândirii marxist-leniniste contemporane, a tezaurului comun al teoriei și experienței revoluționare a mișcării comuniste și muncitorești în soluționarea diferitelor probleme ale construcției socialiste, preluând și aplicând creator tot ce corespunde condițiilor concrete și particularităților specifice ale României.

Întreaga politică a Partidului Comunist Român, în indisolubilă unitate a laturilor sale, interne și externe, corespunde pe deplin atât intereselor fundamentale ale poporului român, cât și intereselor generale ale cauzei socialismului în lume, colaborării între popoare, statornicirii și întăririi păcii.

Datorită succeselor interne, precum și politicii sale externe principiale și constructive, România a ajuns astăzi să se bucure de un prestigiu în lume fără precedent în întreaga sa istorie. De la România de odinioară, aservită economic și dominată politic de diferitele mari puteri, izolată, slab cunoscută în lume și jucând un rol neînsemnat în viața internațională — la Republica Socialistă România de astăzi, liberă, independentă și înfloritoare, cu înaltă autoritate și prieteni pe toate meridianele, respectată și apreciată cu căldură pentru prezența deosebit de activă și dinamică, pentru cuvântul chibzuit și realist pe care îl aduce la soluționarea problemelor mondiale în conformitate cu năzuințele popoarelor, este un drum istoric ce marchează transformările uriașe petrecute în situația internațională a României.

Activitatea de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate în România se desfășoară în condiții internaționale complexe, caracterizate prin amploarea luptei forțelor antiimperialiste, democratice și progresiste pentru înțelegere și destindere în lume, pentru progres social și pace, prin creșterea continuă și accentuarea superiorității lor în raportul mondial de forțe, prin ofensiva lor pe toate planurile vieții sociale.

Evoluția evenimentelor din lumea contemporană, procesele petrecute în viața internațională, mutațiile în raportul de forțe confirmă pe deplin justețea principiilor și orientărilor fundamentale ale Congreselor al IX-lea, al X-lea și al XI-lea ale partidului, politica promovată cu consecvență de partid în domeniul relațiilor externe.

România socialistă așază la baza relațiilor sale externe și desfășoară o activitate consecventă pentru înrădăcinarea în întreaga viață internațională a principiilor respectării suveranității și independenței naționale, egalității depline în drepturi, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, ale nerecurgerii la forță sau la amenințarea cu forța în raporturile interstatale — principii de natură să asigure cadrul dezvoltării libere a fiecărei națiuni și, totodată, creșterea încrederii și conlucrarea internațională rodnică, pacea și securitatea întregii umanități. Vizitele efectuate de tovarășul Nicolae Ceaușescu într-un mare număr de țări din Europa, Asia, Africa, America de Nord, Centrală și de Sud, Declarațiile solemne, tratatele și comunicatele comune semnate de România cu zeci și zeci de state, alte documente încheiate în care sînt înscrise aceste principii, arată cu putere consecvența și hotărîrea cu care România socialistă

acționează pentru statornicirea unor noi relații, democratice, în viața internațională.

În cei 30 de ani de la Eliberare și mai ales după cel de-al IX-lea Congres al partidului a crescut puternic prestigiul internațional al Partidului Comunist Român, s-au extins considerabil relațiile sale de solidaritate cu celelalte partide comuniste și muncitorești, cu alte formațiuni politice democratice, progresiste.

Ca detașament activ al forțelor revoluționare ale contemporaneității, Partidul Comunist Român se preocupă stăruitor de realizarea unei unități noi a mișcării comuniste și muncitorești, care, pornind de la concepția marxist-leninistă, de la diversitatea formelor de trecere la socialism, să se bazeze pe principiile deplinei egalități în drepturi între toate partidele, neamestecului în treburile interne, pe respectarea dreptului fiecărui partid de a-și elabora de sine stătător politica internă și internațională, de a-și stabili directivele, formele și metodele de activitate.

Legăturile internaționale largi, raporturile de prietenie, solidaritate și colaborare tovarășească statornicite între P.C.R. și celelalte partide comuniste și muncitorești, stima și respectul de care se bucură partidul nostru datorită pozițiilor constructive și consecvent principiale adoptate față de problemele mișcării comuniste mondiale sînt un izvor de forță al României socialiste.

O contribuție esențială, hotărîtoare a adus tovarășul Nicolae Ceaușescu — secretarul general al P.C.R., președintele Republicii Socialiste România, la elaborarea și fundamentarea teoretică și practică a liniilor directoare ale politicii interne și externe stabilite de Congreșele al IX-lea, al X-lea și al XI-lea ale partidului, de Conferințele sale naționale, momente de deosebită importanță în înnoirea întregii noastre vieți social-politice și de stat.

Legătura strînsă cu poporul și realitățile țării, capacitatea remarcabilă de dezvoltare creatoare a marxism-leninismului, dinamismul și spiritul novator, înaltele calități de militant și conducător comunist — clarviziunea, pasiunea și principialitatea revoluționară, devotamentul nețărmurit față de patrie și popor, internaționalismul consecvent — fac ca numele tovarășului Nicolae Ceaușescu să fie indisolubil legat de toate marile transformări petrecute în anii aceștia în societatea românească. Activitatea prodigioasă a secretarului general al partidului, președintele Republicii Socialiste România, se dovedește un puternic factor de accelerare a mersului înainte al patriei.

Ca o recunoaștere a înaltelor sale calități și virtuți, a meritelor deosebite față de destinele națiunii noastre, reprezentanții poporului în Marea Adunare Națională, la propunerea C.C. al P.C.R. și a Frontului Unității Socialiste, l-au reales pe tovarășul Nicolae Ceaușescu, cel mai iubit fiu al poporului român, în înalta funcție de președinte al Republicii Socialiste România.

Realegerea tovarășului Nicolae Ceaușescu în calitate de președinte al României reprezintă actul de voință al întregului nostru popor de a avea în fruntea țării pe omul care, de mai bine de patru decenii, s-a încadrat în mișcarea revoluționară, în lupta clasei muncitoare împotriva exploatării, s-a identificat cu aspirațiile celor mulți, a luptat sub steagul glorios

al partidului pentru libertate și dreptate socială, pentru eliberarea națională a poporului român, pentru ca oamenii muncii din țara noastră, fără deosebire de naționalitate, să devină stăpîni pe munca și destinul lor, pentru triumful cauzei socialismului și comunismului pe pămîntul României.

Realegîndu-l, la 17 martie 1975, în înalta funcție de președinte al Republicii și ascultîndu-i cu emoție JURĂMÎNTUL întreaga noastră națiune socialistă și-a asumat împreună cu primul bărbat al țării răspunderea pentru toate sarcinile ce ne revin din acest legămînt scris cu litere de aur în istoria țării.

La 17 martie 1975, acest jurămînt a fost rostit concomitent de un om, și, prin el, de o țară întreagă, mîndră că are la cîrma ei un comunist pe care conștiința națională îl înscrie în cartea de aur a istoriei, și care se identifică cu însăși conștiința noastră comunistă.

PĂTRUNDEREA ȘI RĂSPÎNDIREA IDEILOR
SOCIALISMULUI UTOPIC ÎN ROMÂNIA*

DE

MARIN FLORESCU

Marxismul, moștenitorul și continuatorul a tot ce a creat mai bun gândirea umană de-a lungul veacurilor, acordă o importanță deosebită studierii concepțiilor despre societate ale reprezentanților socialismului utopic fără de care nu poate fi înțeleasă revoluția săvârșită de socialismul științific pe planul filozofiei. Reprezentînd, alături de filozofia clasică germană și economia politică engleză, unul din prețioasele izvoare ale marxismului, socialismul utopic a apărut ca expresie a aspirațiilor sărăcimii orașelor, ale proletariatului în formare și ale maselor țărănești spre o orînduire socială mai dreaptă, bazată pe egalitatea între oameni.

Pentru o mai bună înțelegere a felului cum a fost receptat socialismul utopic în Țările române, se impune a fi făcută mai întîi o succintă analiză a ceea ce a însemnat acest curent de gândire pe plan european. Manifestîndu-se ca ideologie într-o serie de țări din Europa încă din perioada de cristalizare a orînduirii capitaliste, socialismul utopic a culminat în gândirea filozofică a celor trei mari utopici ai veacului al XIX-lea: Robert Owen în Anglia, Henri de Saint-Simon și Charles Fourier în Franța¹, precum și în concepția discipolilor lor din diverse țări care au preluat, uneori în forme specifice, originale, ideile reformatoare ale acestora².

Reprezentanții socialismului utopic, criticînd cu asprime neajunsurile orînduirii capitaliste, au depășit limitele curentelor de gândire anterioare și au sesizat în existența proprietății private asupra mijloacelor de producție cauza tuturor nedreptăților sociale, prefigurînd astfel unele trăsături definitorii ale viitoarei orînduiri bazate pe proprietatea obștească. Între acestea amintim: desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție, organizarea planificată a producției, ștergerea deosebiriilor dintre sat și oraș, dintre munca fizică și cea intelectuală, obligația

* Materialul reprezintă forma dezvoltată a comunicării autorului, *Unele considerații privind pătrunderea ideilor socialismului utopic în România*, susținută la sesiunea jubiliară din 30—31 martie 1971 a Institutului de studii istorice și social-politice.

¹ Despre viața, opera și concepțiile social-politice ale celor trei mari utopici ai veacului al XIX-lea, vezi pe larg S. B. Kan, *Istoria ideilor socialiste*, București, Edit. politică, 1964, p. 98—169.

² *Documente privind începuturile mișcării muncitorești și socialiste din România. 1821—1878*, București, Edit. politică, 1971, p. 7 (În continuare se va cita *Documente privind...*).

tuturor membrilor societății de a munci, repartiția produsului social după muncă, emanciparea femeii, răspunderea societății pentru libera și multilaterală dezvoltare a individului etc.

În ceea ce privește căile și metodele preconizate în vederea edificării societății lipsite de exploatare, utopiștii n-au putut însă înțelege rolul istoric al proletariatului, neîntrevăzînd astfel calea revoluționară de răsturnare a vechii orînduiri. Aceasta se datorește faptului că întreaga pleiadă de gînditori utopiști se forma într-un moment cînd, în țările apusene, iluziile legate de revoluțiile burgheze se spulberaseră. Totodată, fiind vorba de a preconiza un alt tip de revoluție — revoluția proletară — pentru care condițiile obiective și subiective nu erau suficient de maturizate, deoarece muncitorimea era puțin numeroasă și lipsită de conștiința idealului său și a rolului pe care avea să i-l încredințeze istoria, metodele preconizate și soluțiile pe care le propuneau socialiștii utopici au rămas creații ale rațiunii³. Ei au conceput socialismul în mod idealist, nu ca un rezultat necesar al dezvoltării istorice, impus de cerințele vieții materiale a societății ei, după cum sublinia Engels „ca o întruchipare a adevărului absolut a rațiunii și a dreptății eterne”⁴.

Lipsa de maturitate a ideilor socialismului utopic, a gîndirii celor care le-au creat, decurgea din insuficienta maturizare a modului de producție capitalist, a relațiilor dintre cele două clase în formare — burghezia și proletariatul. Din această cauză ele erau condamnate de la bun început să rămînă utopii, creații ideale ale rațiunii năzuinței umane către o lume mai dreaptă. De aceea, reprezentanții socialismului utopic se străduiau să făurească planul unei societăți ideale, care urma să fie instaurată nu prin lupta unei clase sociale, adică prin lupta revoluționară desfășurată de clasa muncitoare alături de aliații ei firești, ci ca rezultat al acțiunii tuturor claselor sociale într-o cooperare deplină în vederea înlăptuirii pe calea propagandei și a puterii exemplului a unei orînduiri lipsite de exploatare⁵.

Relevînd trăsăturile caracteristice ale luminismului și socialismului utopic, F. Engels arăta în „Anti-Dühring” că, indiferent de nuanța punctelor de vedere ale celor trei mari utopiști, concepția lor reprezenta interesele și năzuințele proletariatului în formare și ale tuturor celor asupriți și exploatați, întrucît Saint-Simon, Fourier și Owen, „ca și luministii, . . . nu vor să elibereze o anumită clasă, ci dintr-odată întreaga omenire”. În ciuda limitelor sale, gîndirea social-politică a utopicilor din prima jumătate a veacului al XIX-lea, cuprinde, totuși, germeii unor idei geniale, opera și activitatea lor practică constituind astfel o prețioasă sursă de luminare a muncitorilor. Din această cauză socialismul utopic s-a bucurat de aprecieri favorabile din partea întemeietorilor socialismului științific, K. Marx și F. Engels, în „Manifestul Partidului Comunist”. Se poate aprecia că utopismul a constituit, alături de alte două curente de gîndire care circulau în epocă, unul din prețioasele izvoare ale marxismului.

³ Marin Florescu, *Considerații privind pătrunderea ideilor socialismului utopic în România*, în vol., *În slujba cercetării marxist-leniniste a istoriei P.C.R.*, col. „Biblioteca de istorie”, București, 1971, p. 60.

⁴ F. Engels, *Anti-Dühring*, ediția a IV-a, Edit. politică, București, 1966.

⁵ *Documente privind . . .*, p. 8.

În acest sens, V.I. Lenin sublinia că învățătura marxistă n-a apărut pe un teren gol, ea reprezintă continuarea pe o treaptă superioară a curentelor de gândire anterioare. „Întreaga genialitate a lui Marx — scria V.I. Lenin — constă tocmai în faptul că el a dat răspuns la problemele pe care gândirea înaintată a omenirii le pusese de mai înainte. Învățătura lui a luat ființă ca o *continuare* directă a doctrinelor celor mai de seamă reprezentanți ai filozofiei, ai economiei politice și ai socialismului . . . Ea este succesoarea legitimă a tot ceea ce a creat omenirea mai bun în secolul al XIX-lea: filozofie germană, economia politică engleză și socialismul francez”⁶.

Ideile socialismului utopic au exercitat o influență mai mică sau mai mare asupra gândirii social-politice progresiste dintr-o serie de țări din Europa, printre care și România.

Receptivitatea deosebită a gândirii social-politice din țara noastră la ideile novatoare ale epocii se explică prin situația social-economică și politică existentă în țările române la începutul veacului trecut, prin necesitatea fundamentării și soluționării problemelor majore cu care era confruntată societatea românească în acea perioadă. Obiective fundamentale, ca: zdrobirea orânduirii feudale, care aducea cu sine implicit desființarea iobăgiei, lupta pentru eliberarea țărilor române de sub îndelungata dominație străină, stringerea într-un stat național unitar, liber și independent a tuturor teritoriilor locuite de români, se cereau a fi imperios rezolvate, pentru că numai astfel se putea crea cadrul economic și social-politic favorabil și necesar dezvoltării viitoare a țării.

În permanentele căutări de a găsi soluții corespunzătoare dezideratelor vitale în fața cărora se afla societatea românească în primele decenii ale secolului al XIX-lea, o serie de studenți și tineri intelectuali aflați la studii în străinătate au fost tot mai mult atrași de marile curente de idei care vehiculau în Apusul Europei pe care încep să le cunoască și să și le însușească, ca apoi, la întoarcerea în țară, să le aplice corespunzător realităților social-economice de la noi. Întrebările pe care și le punea intelectualitatea românească în legătură cu problemele social-politice ale țărilor române, cu destinele istorice ale poporului nostru, încep să-și găsească unele deslușiri prin contactele, directe sau indirecte, pe care o serie de intelectuali români, animați de dorința propășirii țării lor, le aveau cu reprezentanții din Apus ai concepțiilor înaintate despre lume și societate.

Așa se explică faptul că, în climatul social-politic și ideologic existent în țările române după revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, pe fondul unei accentuate eferescențe revoluționare, a unei intense activități teoretice desfășurate de o întreagă pleiadă de gânditori, democrați, ideile socialismului utopic și mai târziu ale socialismului științific își găsesc un teren prielnic, fiind cunoscute și răspândite de timpuriu în țara noastră⁷.

⁶ V. I. Lenin, *Trei izvoare și trei părți constitutive ale marxismului* în vol. *Marx-Engels-Marxism*, București, Edit. politică, 1958, p. 68.

⁷ Vezi Marin Florescu, C. Petculescu, *Începuturile mișcării revoluționare și democratice a tineretului din România*, în *Tineretul comunist în acțiune. Contribuții la istoria Uniunii Tineretului Comunist din România*, București, Edit. științifică, 1972, p. 40.

„Încă de la începutul secolului al XIX-lea — subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — pătrunseseră în țara noastră ideile socialismului utopic, al cărui reprezentant de frunte era Teodor Diamant, inițiatorul falansterului de la Scăieni-Prahova — din 1835, figură reprezentativă a socialismului fourierist pe plan european”^{*}.

Menționăm însă faptul că gândirea social-politică românească n-a preluat utopismul în mod mecanic, în forma sa pură și integrată, ci a căutat să-l prelucreze și filtreze, astfel încît să poată servi intereselor românești, să folosească într-un fel sau altul rezolvării propriilor probleme ale poporului nostru. De altfel, cultura românească s-a dovedit din totdeauna refractară la împrumuturi dogmatice sau la adeziuni sectare.

Definind poziția pe care intelectualitatea românească trebuia s-o aibă față de cultura occidentală, P.S. Aurelian, personalitate de prestigiu a gândirii noastre social-politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a înșuși influențat de ideile socialismului utopic, arăta: „Să tragem un profit din ideile oamenilor iluștri — și citează pe Charles Fourier — n.n., și să adoptăm pe acelea care ne-ar fi aplicabile”[†].

În deceniile IV și V ale secolului al XIX-lea, ideile socialismului utopic au stîrnit interesul multor personalități proeminente ale gândirii social-politice românești între care amintim pe Teodor Diamant—figură reprezentativă a fourierismului pe plan european—, asociatul său Emanoil Bălăceanu, Ion Heliade Rădulescu, — discipolul său N. Russu Lăcusteanu —, Ioan Ghica, C.A. Rosetti, Cezar Bolliac, Nicolae Kretzulescu, Petru Poni, Ion Ionescu de la Brad și fratele său Nicolae Ionescu, P. S. Aurelian, Nicolae Bălcescu, Alecu Russo, M. Eminescu în Țara Românească și Moldova, precum și Bölöni Farkas Sandor, Gyulai János, Bolyai și Ianos Farkas în Transilvania, idealurile acestui curent înnoitor regăsindu-se în opera și activitatea lor practică[‡].

* Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîșirii construcției socialiste*, vol. I. București, Edit. politică, 1968.

† Despre căile de pătrundere și modalitățile de receptare de către gândirea social-politică din țara noastră a principalelor curente de idei vehiculate în Apusul Europei în prima jumătate a veacului trecut s-a scris o bogată literatură istorică. Istoriografia noastră mai veche sau mai nouă s-a aplecat cu stăruință asupra acestei probleme, avînd drept rezultat elaborarea de articole, studii și lucrări valoroase, dintre care merită amintite următoarele: Pompiliu Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines*, Paris, 1898; V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în secolul al XIX-lea*, 2 vol., București, 1929; N. Iorga, *La pénétration des idées de l'Occident dans le Sud-Est de l'Europe* în „Revue de l'Institut de Sud-Est Européen”, iulie—septembrie/1924; N. Iorga, *Le développement des idées sociales et politiques de la révolution française en Roumanie, entre 1830 et l'Union des Principautés* (1859), București, 1935; Eugen Demetrescu, *Influența școlii economice liberale în România în veacul al XIX-lea*, București, 1935; Eugen Demetrescu, *Liberalismul economic în dezvoltarea României moderne*, București, 1940; O. Boitoș, *Raporturile cu Ledru Rollin și radicalii francezi în epoca revoluției de la 1848*, București, 1940; Gr. Mladenatz, *Influența socialismului mic burghez în publicistica Țărilor Române din secolul al XIX-lea în Probleme economice*, an X, nr. 8/1957; G. Zane, *L'ideologie révolutionnaire dans les Principautés Roumaines et le socialisme prémarxistes à l'époque de 1848*, în *Revue des sciences sociales, série Economies et sociétés*, jur, VI, nr. 2/1962; G. Zane, *Le mouvement révolutionnaire de 1840, Prétude de la révolution roumaine de 1848*, București, 1964; G. Zane, *Saint-Simonism și fourierism în România*, în *Studii de istorie a gândirii economice*, XX, București, 1971; Marcel Emerit, *Les Saint-Simonism în Revue roumaine d'histoire*, nr. 3/1969.

Analiza pătrunderii și răspîndirii ideilor novatoare ale socialismului utopic francez în gîndirea noastră social-politică progresistă din prima jumătate a veacului trecut evidențiază prezența concomitentă în cultura românească a celor două curente de idei. De aceea, în tratarea saint-simonismului și a fourierismului ar fi greșit să facem o strictă separație, deoarece ambele școli nu numai că serveau aceluiași scop — făurirea unei societăți bazate pe dreptate și echitate socială, pe muncă și armonie, — dar se completau și întregeau reciproc. Acest mod de tratare se face cu atît mai mult necesar, cu cît o bună parte dintre tinerii noștri intelectuali progresiști aflați la studii în capitala Franței, înainte de a îmbrățișa fourierismul, au fost mai întîi adepți ai saint-simonismului, deoarece, așa cum subliniau întemeietorii socialismului științific, K. Marx și F. Engels, de la moartea în 1825 a lui Saint-Simon, și pînă la revoluția din iulie 1830, avusese loc la Paris „cea mai importantă dezvoltare teoretică a saint-simonismului”⁹.

Între adepții saint-simonismului s-a numărat și tînărul student român Teodor Diamant, venit în capitala Franței din Bavaria în anul 1830 într-un moment cînd propaganda în jurul doctrinei social-politice a lui Saint-Simon era deosebit de intensă. Parisul era dominat la acea vreme de confruntările politice care au urmat revoluției din iulie 1830, de frămîntările și căutările pe plan ideologic în vederea găsirii unor soluții de reformare a societății franceze, ale cărei contradicții proprii orînduirii burgheze deveniseră tot mai evidente. Predominante în gîndirea social-politică franceză din acea perioadă erau ideile socialist-utopice ale lui Saint-Simon și Charles Fourier, propagate cu mult zel de o serie de discipoli ai acestora — *Enfantin*, *Victor Considerant* și alții — idei spre care Teodor Diamant, fire sensibilă și receptivă la tot ce era nou și progresist, se simte atras de la primul contact.

Împreună cu numeroșii tineri români care se aflau la Paris pentru desăvîrșirea studiilor, Diamant a cunoscut nemijlocit utopismul prin legăturile pe care le-a stabilit cu cercurile de intelectuali constituite în jurul celor doi mari utopici ai vremii. Creionînd în amintirile sale profilul moral și intelectual al lui Teodor Diamant, Ion Ghica vorbește în amintirile sale de un grup de studenți români, prieteni ai lui Diamant, care fuseseră cucerîți de ideile îndrăznețe ale socialismului utopic. „Prietenii și camarazii pe care i-a găsit în Paris : Iancu Vlădoianu, Costică Brăiloiu, Iancu Bălăceanu, Niculache Niculescu, Barbu Catargiu, Stavrache Niculescu și alții erau pe atunci, care mai mult, care mai puțin, adepți ai saint-simonismului . . .”¹⁰. De bună seamă că însușirea ideilor socialismului utopic constituia pentru tinerii studenți români o preocupare frecventă, operele lui Saint-Simon și Charles Fourier fiind studiate cu pasiune, în jurul unor probleme centrale ale acestora ducîndu-se vii dezbateri. Deși în legătură cu întrebarea : a fost sau nu Teodor Diamant în primii săi ani petrecuți la Paris adept al saint-simonismului ? în istoriografia noastră părerile sînt împărțite, argumentele „pro” ni se par mai convingătoare decît cele

⁹ K. Marx și Fr. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., București, 1959, p. 561.

¹⁰ Ion Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, (f.a.), p. 467.

„contra”. În acest sens Ion Ghica, bun cunoscător al ideologiei franceze din prima jumătate a veacului trecut, el însuși adept al saint-simonismului și ulterior al fourierismului, în amintirile sale de mai târziu, referitoare la perioada 1835—1840, citează la Paris, afirmă că Teodor Diamant a îmbrățișat cu entuziasm ideile lui Saint-Simon, ajungând chiar să îndeplinească și unele funcții la colonia saint-simonistă de la Menilmontant.¹¹ Același Ghica redă și o apreciere a lui Enfantin, conducătorul comunității saint-simoniste potrivit căreia Teodor Diamant ar fi fost „un om valoros, nimeni nu a făcut atîția prozești ca el : și să convertească așa viața lui.”¹²

În sprijinul acelorași susțineri vine și un izvor francez bine informat care semnalează printre saint-simoniști și un *Diamant* care nu poate fi decît tînărul student român¹³.

Destrămarea comunității saint-simoniste de la Menilmontant ca urmare a evenimentelor politice din iulie 1830 de la Paris, ca și asprele critici și prigoniri îndreptate împotriva saint-simoniștilor în perioada de reacțiune a anilor 1831—1833 au făcut ca Teodor Diamant să părăsească saint-simonismul și, sprijinit de Victor Considerant, unul dintre discipolii cei mai apropiați ai lui Fourier, să îmbrățișeze cu căldură și entuziasm fourierismul, devenind în scurtă vreme un înflăcărat adept și propagandist statornic al acestui curent social-politic novator.

Simpatia unor cercuri de intelectuali români pentru doctrina saint-simonistă au continuat însă și după 1831, dovada elocventă făcîndu-ne-o interesul deosebit al presei din Principate, care, deși aflată sub o aspră cenzură, a publicat o serie de note, știri și informații din presa pariziană cu privire la saint-simoniști. Așa de pildă, ziarul „Curierul românesc” din București, al cărui fondator și director era Ion Heliade Rădulescu, a publicat începînd cu 1833 note și relatări cu privire la descinderea autorităților în sălile de apostolat ale saint-simoniștilor¹⁴, arestări și intentări de procese propagandiștilor¹⁵, sosirea la Constantinopol a unui grup de saint-simoniști și expulzarea lor,¹⁶ îmbarcarea lui Enfantin pentru Egipt¹⁷, sosirea lui Barrault la Smirna,¹⁸ și alte asemenea relatări. Cele mai frecvente sînt știrile referitoare la emigrarea saint-simoniștilor spre răsărit. Astfel, în numărul din 9 aprilie 1833, „Curierul românesc” informîndu-și cititorii despre pregătirile saint-simoniștilor de a emigra din Franța, inserează și o scrisoare a lui Granel din Beziers, prin care acest adept al doctrinei saint-simoniste solicita prefecturii locale autorizarea de a pleca spre răsărit, cu alți saint-simoniști, spre a întîmpina „mama”, soția liberă și pură, izbăvitoarea norodului¹⁹. Tot în legătură cu emigrarea saint-simoniștilor spre răsărit, „Curierul românesc”, preluînd o știre din Varșovia, își anunța cititorii despre „intenția a 40 de saint-simoniști de a pleca în

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 468.

¹³ Cf., D. Popovici, *Santa Cetate. Între utopie și poezie*, Buc., 1935.

¹⁴ „Curierul românesc”, an. IV, nr. 4 din 7 februarie 1832.

¹⁵ *Idem*, an. IV, nr. 6 din 14 februarie 1832.

¹⁶ *Idem*, an. V, nr. 16 din 14 mai 1833.

¹⁷ *Idem*, an. V, nr. 53 din 22 octombrie 1853.

¹⁸ *Idem*, an. V, nr. 25 din 15 iunie 1833.

¹⁹ *Idem*, an. V, nr. 6 din 9 aprilie 1833.

ținuturile Caucazului”²⁰. De asemenea același ziar relatează la 21 ianuarie 1834, despre o întrunire de propagandiști, ținută la Londra, cu participarea a numeroși adepți ai doctrinei lui Robert Owen, în cadrul căreia s-a făcut cunoscută public desemnarea lui Le Péreca șef al saint-simoniștilor din capitala Angliei.²¹ Dar faptul cel mai important îl constituie nu propagarea în sine, prin intermediul presei românești a unor știri și comentarii despre mișcarea saint-simonistă, ci receptarea și adaptarea la problemele concret istorice ale societății noastre a unor teze și idei din arsenalul conceptual al acestei școli, de către unii intelectuali progresiști români, în a căror operă și activitate practică le regăsim. Nu întâmplător intelectuali ca Nicolae Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu, Ion Ghica și alții au găsit în concepția social-politică a lui Saint-Simon și a discipolilor acestuia proclamate o serie de principii ca : dreptul la unitate și independență națională și statală al popoarelor, condamnarea vehementă a oricărei acțiuni de jaf și cotropire duse de un popor împotriva altuia, a unui stat împotriva altuia ; ostilitate împotriva militarismului și războiului, proclamînd pacea veșnică, promovarea ideii egalității în drepturi a tuturor popoarelor mari și mici etc., și care au servit ca argumente convingătoare în lupta politică desfășurată de generația de la 1848 pentru constituirea statului național român și modernizarea organizării sale sociale.

Menționăm faptul că gândirea social-politică românească a preluat unele teze de bază ale saint-simonismului nu în chip dogmatic, mecanicist, ci în mod creator, ele topindu-se în concepția fiecăruia dintre gânditorii români ai generației pașoptiste pentru a le face apte a sluji la rezolvarea problemelor fundamentale cu care era confruntată societatea noastră din prima jumătate a secolului trecut. Așa de pildă, în privința unor teze generale legate de dezvoltarea socială, de structura societății și a raporturilor dintre clase, de spiritul reformelor care trebuiau inițiate în societatea românească, concepția marelui gânditor revoluționar-democrat N. Bălcescu se apropie foarte mult de cea a lui Saint-Simon²² și a adepților săi. Ca și saint-simoniștii, Bălcescu exprimă în operele sale o serie de idei ca : progresul continuu al societății lege universală și logică, progres realizat procesual, de la inferior la superior, împărțirea societății în clase antagoniste, în exploatare și exploatați, mecanismul exploatării sociale, credința în viitorul fericit al popoarelor și altele. În timp ce Saint-Simon consideră că exploatarea decurge din antagonismele sociale, Bălcescu, îmbogățind teza acestuia, arată că antagonismele rezultă din exploatare, iar exploatarea la rîndul ei din relațiile de producție, bazate pe marea proprietate boierească.²³ Susținînd cu ardoare ideea națiunii, a acelei

²⁰ Idem, an. X, nr. 100, 2 iulie 1839.

²¹ Idem, an. VI, nr. 74 din 21 ianuarie 1834.

²² G. Zane, *Saint-simonism și fourierism în România*, în „Studii de istorie a gândirii economice”, XX, București, 1971, p. 7.

²³ Istoriografia mai veche sau mai nouă s-a aplecat cu destulă stăruință asupra operei și activității marelui revoluționar-democrat Nicolae Bălcescu, printr-o analiză multilaterală a concepției sale social-politice, definindu-i bine locul în istoria gândirii social-politice progresiste din țara noastră, contribuția sa la dezvoltarea filozofiei materialist-dialectice românești. Cităm câteva din lucrările și studiile mai importante: G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941; Pavel Apostol, *Despre elementele dialectice în cugetarea lui N. Bălcescu*, în „Studii”, nr.3/ 1949; C. I. Gulian,

unități umane reprezentînd un popor ajuns la conștiința de sine, Bălcescu, în spirit saint-simonist se pronunță pentru constituirea unei societăți bazate pe alianța universală a oamenilor și popoarelor. Deși pledează pentru desființarea marii proprietăți feudale, Bălcescu, ca dealtfel toți contemporanii săi, respinge ideea proprietății de stat sau colective asupra mijloacelor de producție, militînd pentru crearea unei mici proprietăți țărănești bazate pe muncă, prin emanciparea țăranilor și împrumutarea lor, acordînd, ca și saint-simoniștii, o mare importanță democrației și creditului bancar, care chipurile ar contribui la dispariția antagonismelor sociale și la realizarea unei bunăstări generale a oamenilor.²⁴

Un alt adept al saint-simonismului, contemporan cu Bălcescu a fost Ion Ghica, intelectual român de primă mărime, ce a învățat la școlile tehnice și economice franceze și care s-a simțit atras încă din tinerețe de ideile novatoare ale socialismului utopic. El și-a însușit din utopism acele teze a căror valoare practică a considerat-o nu numai potrivită realităților social-economice și politice românești, dar și realizabile în momentul istoric respectiv. Cunoscînd direct literatura saint-simonistă, prin mijlocirea lui Michel Chevalier²⁵, adept al școlii de la Menilmontant, Ion Ghica a îmbrățișat cu precădere acele teze care se refereau la necesitatea industrializării, acordînd astfel o mare importanță creditului și sistemului bancar, pîrghii importante, după părerea sa, ale făuririi industriei naționale, și dezvoltarea, pe această bază, a unei puternice rețele de căi de comunicație, șosele și linii ferate, mijloace indispensabile unei economii moderne, cu multiple posibilități de mobilitate în circuitul intern și extern. În spiritul ideilor saint-simoniste ale lui Chevalier, Ion Ghica își deschidea, în toamna anului 1843, cursul său de economie politică la Academia Mihăileană din Iași, în a cărui primă prelegere sublinia stringenta necesitate a dezvoltării industriei în Țările române,²⁶ înțeleasă ca și Saint-Simon, ca sumum a tot felul de lucrări utile, teoria ca și practica, operele spiritului ca și ale muncii manuale, industrialismul lui Ghica rămînînd totuși cu un pronunțat agrarianism liberal.

O latură deosebit de valoroasă a activității teoretice și practice desfășurate de Ion Ghica în lumina tezelor saint-simoniste a fost cea legată de eforturile sale depuse în direcția modernizării mijloacelor de producție, pentru construirea unei rețele de căi ferate²⁷. Devenit prim ministru în timpul lui Al. I. Cuza, Ion Ghica, formulează, în spiritul ideilor saint-simonismului liberalizat o serie de obiective social-politice de absolută necesitate pentru dezvoltarea României pe calea progresului și civili-

Gîndirea social-politică a lui Nicolae Bălcescu, București, Edit. politică, 1953; Paul Cornea, *N. Bălcescu*, în *Istoria literaturii române*, vol. II, București, Edit. Acad. R.S.R., 1968; Athanase Joja, *Tradiții și realizări ale filozofiei românești*, în „Steaua”, an XVII, nr 9/1966, *N. Bălcescu*, în *Istoria filozofiei românești*, vol. I, București, Edit. Acad. R.S.R., 1972 și alt.

²⁴ Vezi G. Zane, *Saint-simonism și Fourierism...*, p. 20.

²⁵ Lucrările socialistului saint-simonist Michel Chevalier, pe care Ion Ghica l-a cunoscut personal în timpul șederii sale la Paris, s-au bucurat de o relativ largă audiență în rîndurile intelectualității progresiste românești, ele circulînd în original sau traduse în românește și pe teritoriul țării noastre (cf. G. Zane, *op. cit.*, p. 27—28)

²⁶ G. Zane, *Economia politică la Academia Mihăileană*, Iași, 1943.

²⁷ Activitatea teoretică și practică a lui Ion Ghica pe această linie s-a concretizat în numeroase articole, studii ingineresti rapoarte și cuvîntări parlamentare pe care nu le enumerăm aici.

zației. Concepția lui Ghica se resimte, dealtfel în întreaga operă inițiată de Al.I. Cuza în direcția făuririi statului român modern, a dotării țării cu instituții noi moderne ²⁸.

Într-o mai mică măsură, teze ale socialismului utopic saint-simonist le regăsim și în concepția altei mari personalități social-politice a secolului trecut, în opera și activitatea practică a cărturarului Ion Heliade Rădulescu²⁹. Pornind de la teza lui Saint-Simon a păstrării ordinii sociale, Heliade, pus în alternativa de a alege între anarhie și despotism optează pentru cel din urmă. Acest lucru el îl exprimă destul de fățiș în opera sa filozofică fundamentală³⁰, iar această teză a sa o va sintetiza în 1848 în faimoasa formulă „urâsc tirania mi-e frică de anarhie³¹”. Eliade cunoscuse în tinerețe, la Paris, ideile lui Ch. Fourier și Saint-Simon, considerându-le drept o „știință nouă”. Referindu-se la ideile înaintate ale utopismului fourierist și la împrejurările în care a venit în contact cu ele, el spunea : „Din toate acestea mă orientai și văzui că știința socialismului își avea originea în economia politică și că tatăl ei, ca să zic așa, a fost Carol Fourie ale cărui opere le citisem și le studiasem încă de la 1832”.

Alături de Diamant, Heliade-Rădulescu a fost un propagator în rindul opiniei publice românești a ideilor socialist-utopice. În poemul *Santa cetate*, simbol fourierist al descătușării omenirii, Eliade exprimă într-un mod poetic neobișnuit năzuința oamenilor spre o lume mai bună și mai dreaptă.

Dintre marii gânditori și propovăduitori ai utopismului european însă, cel care s-a bucurat de cea mai mare simpatie și adeziune în rindul intelectualității românești, a fost Charles Fourier. Opera lui Saint-Simon și Robert Owen, cunoscută atât de către Diamant, cât și de alți intelectuali nu a stîrnit în țările române un ecou asemănător. Aceasta se explică prin faptul că sistemul falansterelor și falangelor concepute de Fourier se potrivea mai bine realităților social-economice existente în țările române. Fourierismul acorda o pondere însemnată muncii agricole „pivotalul întregii activități economice”, unde relațiile de producție erau mai simple, unde înfăptuirea unor forme sociale unitare de organizare puteau să dea, după opinia lui, deplina satisfacție a aspirațiilor omului către bunăstare și fericire. Nu întâmplător Teodor Diamant, o serie de personalități marcante ale gândirii social-politice progresiste românești din deceniile IV și V ale veacului trecut, deși cunoscuseră inițial doctrina saint-simonistă, animați de dorința însușirii și aplicării în țara noastră a acelor idei, pe care le considerau corespunzătoare realităților românești, devin în scurt timp adepți convinși și discipoli apropiați ai lui Fourier. Dintre aceștia însă, meritul incontestabil de a fi fost primul care a propagat și cultivat ideile socialismului utopic fourierist în țara noastră, de a fi cel dintîi — și printre puținii

²⁸ Idem, *Les problemes economiques de la union...* în „Rev. roumaine d'histoire”, nr. 1/1966.

²⁹ Cu privire la Eliade amintim din bogata literatură : R. Tomoioga, *Ion Eliade Rădulescu. Ideologia social-politică și filozofică*, București, Edit. științifică, 1971 ; Ion Eliade Rădulescu, în *Istoria filozofiei românești*, vol. I (colectiv), București, 1972.

³⁰ I. Heliade Rădulescu, *Echilibrul între antiteze sau spiritul și materia*, București, 1859—1869, p. 33—34.

³¹ *Ibidem*, p. 4.

în lume —, care au încercat să le dea viață, îl are Teodor Diamant, una din personalitățile luminoase ale veacului trecut care, prin activitatea sa, de pionierat a înscris o pagină distinctă în istoria gândirii progresiste sociale românești, a socialismului utopic european. Ion Ghica, omul care l-a cunoscut îndeaproape de Diamant în perioada pariziană a studiilor, a lăsat în amintirile sale pagini emoționante despre tinărul fourierist român care ne ajută să schițăm câteva trăsături ale personalității sale morale și științifice. Intelectual de formație enciclopedică, Diamant cunoștea mai multe limbi moderne și vechi, avînd totodată enorm de multe cunoștințe în domeniul științelor realiste. „Era foarte tare în științele matematice și fizice; avea o aptitudine deosebită pentru integrarea seriilor algebrice și pot zice că putea să ție piept lui Delaunay și lui Puiseux în calculul diferențial și integral . . . Nu am cunoscut — spune Ghica — om mai blind, mai modest și mai devotat decît dînsul. Filantrop și umanitar, era din neamul aceloră din care au ieșit apostolii, martirii și sfinții”³². Pătruns pînă în intimitatea convingerilor sale de necesitatea unor transformări radicale a societății bazată pe inechitate, exploatare și asuprire, Diamant a găsit în doctrina fourieristă propriile sale gânduri, sentimente și aspirații pline de generozitate. Identificîndu-se cu toată ființa și spiritul său ideilor socialismului utopic fourierist, Diamant a crezut cu o surprinzătoare naivitate că aplicarea acestora va aduce fericirea și bunăstarea generală a omenirii.

În anii de studii Diamant devine un înflăcărat propagandist și militant al fourierismului, frecventează cu regularitate ședințele și conferințele cercurilor intelectuale franceze animate de ideile socialismului utopic, ca apoi el însuși să organizeze o serie de întruniri publice, prezentînd cu multă competență concepția lui Fourier cu privire la modalitatea alcătuirii unei societăți lipsite de exploatare. „Într-o duminică — mărturisirea Ion Ghica în amintirile sale —, ducîndu-mă la un curs ce urmam la Grădina plantelor, zăresc într-o răspîntie din strada Mosstar o figură care mi se părea cunoscută. Era el (T. Diamant — n.n) înconjurat de cîțiva lucrători, bărbați și femei, destul de rău îmbrăcați . . . cărora le explica frumusețile și mulțumirile atracțiunii pasionate în societatea armonică și le descria mizeriile oamenilor din societățile civilizațiunii, dîndu-le de exemplu, despre starea nenorocită a celor ce avea dinaintea lui”³³. Depune strădanii pentru a cuceri adepți din rîndul locuitorilor nevoiași; îi îndeamnă să subscrie în număr cît mai mare la cumpărarea de acțiuni emise în vederea organizării unei colonii agricole și manufacturiere în localitatea Condé-sur-Vesgres de lîngă Paris, fondată la 31 martie 1833. Pe lîngă intensa activitate agitatorică desfășurată cu mult zel în mediul muncitoresc al cartierelor periferice ale Parisului, Diamant a inițiat o serie de conferințe, organizate la domiciliul său, în cadrul cărora explică pasionat și atrăgător ideile socialismului utopic fourierist. Elocvent în acest sens este apelul adresat de el, tuturor celor dornici de a cunoaște concepția societară a lui Charles Fourier. „Persoanele care ar dori să asiste la conferințele care au loc la mine acasă și al căror obiect este de a examina procedeele care pot să facă atrăgătoare producția sint

³² Ion Ghica, *Op. cit.*, p. 468 și 470.

³³ *Ibidem*, p. 469.

rugate să-mi comunice dorința lor”³⁴. Desfășurînd o activitate deosebit de intensă în vederea realizării primului falanster în Franța, Diamant tipărește la 25 aprilie 1833 o broșură în limba franceză intitulată „*Către prietenii libertății, dreptății și ordinii. Despre un mijloc de a face să înceteze disputa între cei care au și cei care nu au fără a lua de la cei care au*”, un adevărat apel-manifest în care încearcă să pună în evidență principalele coordonate ale operei lui Fourier.

Broșura a fost scrisă cu scopul — mărturisit al autorului — de a întări și pe această cale propagarea doctrinei fourieriste. De fapt, ea se distribuia de către Diamant, celor interesați a cunoaște concepțiile socialiste novatoare ale lui Charles Fourier, în mod gratuit. O primă constatare justă cu care debutează prima pagină a acestei broșuri — manifest este cea a existenței claselor sociale antagoniste proprii orînduirii capitaliste, aflate într-o permanentă dispută, constatare sintetizată astfel de Diamant : „părerile, în ciuda anarhiei, sînt unanime asupra acestui punct : că disputa are loc de acum înainte între cei care au și cei care nu au”³⁵.

Sesizînd, așadar, antagonismul de clasă dintre muncă și capital, dintre exploatați și exploatatori, care generează o permanentă luptă de clasă, Diamant arăta că acestui fenomen nu i se poate pune capăt decît în trei moduri : „sau prin violență, împărțirea bogățiilor celor ce au de către și între cei care nu au ; sau prin menținerea sărăciei și deci prin continuarea turburărilor și a revoluțiilor ; sau printr-o astfel de sporire de produse ca să fie posibil de a da celor ce nu au fără a se lua de la cei ce au. Or, dacă nu este drept ca bogatul să fie despuiat — conchidea Diamant — este tot atît de nedrept ca clasele de jos să rămînă în stare de completă lipsă”³⁶.

În spiritul concepției lui Fourier, Teodor Diamant ajunge la următoarea concluzie : „Nu poate fi libertate individuală, nici dreptate și nici ordine fără un minimum decent de existență asigurat poporului . . . Nu poate fi producție atrăgătoare în munca fărîmițată, solitară, în ședințe lungi cu un salariu insuficient. Deci libertatea, dreptatea și ordinea nu se vor putea naște decît în ziua în care se va ieși din fărîmițarea care este baza societății actuale . . . , pentru a intra în asociație, care susținută de atracție în producție, este singura care poate să asigure *minimumul*”³⁷. Referindu-se la modul concret de constituire a comunităților — socialist-utopice, Diamant făcea următoarele recomandări : „a extinde legătura societară la mase cît mai mare posibile pînă la limita în care *numărul* membrilor și *întinderea* teritoriului să nu se facă să pierdem prin corvezi de deplasare și prin slăbirea atracției ceea ce s-ar cîștiga ca economie. A reuni familii *inegale* ca avere și în toate privințele ; a face să coopereze la lucrări copiii, adulții și bătrînii de ambele sexe. A asocia pe toți acei indivizi în *capital, muncă și talent*, vite, mărfuri, clădiri, unelte agricole, unelte industriale, mobilier de menaj și valoare în numerar. Ar găsi un mijloc de repartiție *proporțională*, în așa fel ca să satisfacă pe fiecare individ, bărbat, femeie sau copil, în atacarea celor trei feluri de dividende : pentru munca,

³⁴ *Documente privind începuturile . . .*, p. 81.

³⁵ *Ibidem*, p. 74.

³⁶ *Ibidem*, p. 75.

³⁷ *Ibidem*, p. 79.

pentru talent și capital. A face ca asocierea să opteze atât pentru caractere, cât și pentru interese; a concilia *în mod indirect* clasele care se vrăjmașesc, făcându-le utile unele altora”³⁸. Menținându-se în limitele concepției lui Fourier de păstrare a averilor existente, el recomandă deci, ca unică soluție eficientă constituirea de asociații: „(pot pune la contribuție — în sens de a se folosi” — n.n. —) descoperirea de care depinde fericirea poporului — sublinia Diamant — asta de a asocia masele de cultivatori și meseriași reunite și de a împărți prin această unitate de acțiune și prin economiile pe care le realizează starea societară, rezultatul producției lor — în sens de producție agricolă prelucrătoare — n.n.)”³⁹.

Optînd pentru menținerea, în cadrul sistemului societar preconizat a proprietății private, idee cu totul eronată, Diamant preciza: „Astfel, moștenirea și proprietatea individuală, pe care toți asociaționiștii fără excepție erau, forțați să le atace, sînt menținute și extinse în ordinea societară și sînt folosite ca unul dintre resorturile cele mai puternice, pentru a opera fuziunea celor trei clase: săracă, mijlocie și avută”⁴⁰.

Întors în țară, tînărul inginer român continuă cu și mai multă dăruire propagarea ideilor fourieriste, cărora va încerca să le dea viață. De fapt, încă pe cînd se afla în Franța, Diamant expedia, la 24 martie 1833, o scrisoare fratelui său Barbu în care îi mărturisea că va reveni foarte curînd în patrie, unde va încerca o aplicare practică a concepțiilor socialismului utopic Fourierist, pe care și le însușise pe timpul șederii în capitala Franței, la condițiile social-economice și politice ale Țărilor române⁴¹. Convins că țările române ofereau în acea vreme condiții pentru aplicarea în practică a concepțiilor sale, Diamant intră în legătură cu cercurile politice și culturale progresiste, cărora încearcă să le cîștige adeviziunea*.

Nicolae Kretzulescu scrie în amintirile sale că, îndată ce s-a întors în țară, Diamant, „neaspirînd decît la întocmirea de falanstere, propovăduind fourierismul cu tot focul de care era insuflat, s-a adresat la generalul Kiselef și la miniștri, care toți căutară a-l face să lase utopiile lui și-i oferiră posturi în care ar fi putut să pună în serviciul țării capacitatea și cunoștințele sale”⁴² —

Concomitent cu propaganda orală, Diamant desfășoară o intensă activitate publicistică, de popularizare a socialismului utopic, I.H. Rădulescu personalitate prominentă a culturii românești, care încă din tinerețe cunoscuse utopismul, îi oferă cu generozitate coloanele gazetei „Curierul românesc” în care T. Diamant inițiază un ciclu de articole.

Într-un prim articol din acest serial și cel mai important, de altfel, apărut la 7 iunie 1834, autorul face o succintă, dar cuprinzătoare expunere a principalelor teze care stăteau la baza sistemului falansterian între care: varietatea profesiunilor și libera alegere a domeniului de muncă, înlăturarea specializării profesionale, ștergerea deosebirilor dintre sat și oraș, îmbinarea interesului individual cu cel obștesc, retribuirea asociațiilor

³⁸ *Ibidem*, p. 79—80.

³⁹ *Documente privind începuturile...* p. 75.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 73.

⁴² „Ateneul român”, 1894, p. 589.

* Pentru cunoașterea mai detaliată a problemei falansterului, vezi Z. Ornea, I. Cojocaru, *Falansterului de la Scăieni*, București, Edit. politică, 1966.

În raport cu munca, talentul și iscusința fiecăruia, precum și cu capitalul adus, atragerea femeilor și copiilor în procesul de producție, organizarea unui învățământ bazat pe principiul legării teoriei de practică etc. În acest sens, utopistul român arăta : „Economia este foarte mare după această organizație (falansterul de tip fourierist — n.n.). Fiecare poate să-și dobândească mîncare bună și îndestulată, îmbrăcăminte curată și comodă și lăcaș sănătos cu de patru ori mai puțină plată decît acum. Și toți, bărbați, femei și copii, meșteri și învățați, găsesc lucru în toată vremea după plăcere, puterea și învățătura lor, cu bună plată și cu puțința de a varia, adică să treacă de la cusătură și scris la un lucru de grădină și meșteșug ce dă mișcare trupului și păstrează sănătatea . . . După sistemarea cea nouă (falansteriană — n.n.), lucrul nu va lipsi nimănui nici într-o vreme ; vara se vor îndeletnici oamenii mai cu seamă la lucrările cîmpului și grădinilor ce au trebuință de bună vreme, iar iarna vor lucra mai virtos la meșteșuguri în săli încălzite : spre pildă, veșmintele, cismele, mobilele și altele asemenea făcîndu-se iarna, croitori, cizmari, tîmplari și ceilalți meșteri (ce după această sistemă vor dobîndi cunoștințe de mai multe lucruri) pot ieși vara să răsuflă aer curat și îmbălsămat de mirosul florilor la lucru cîmpului și al grădinilor, împreună cu tovarășii iubiți și cointeresați, printr-o întrecere desfătătoare și desăvîrșitoare a lucrului lor. Am zis că după această sistemă economiile vor fi foarte mari, munca foarte drăgăstoasă, încît toți oamenii, bărbații, nevestele și copiii își vor găsi plăcerea la lucru”⁴³. Diamant își încheia articolul printr-un călduros îndemn ca acest sistem să fie aplicat și în țările române : „ . . . fie ca bărbații iubitori de a lor fericire și a aproapelui, pătrunși de adevărul și de folosurile acestui sistem, să o puie și în lucrare, prin care atunci acest binecuvîntat pămînt de natură al Țării Românești și Moldovei să poată a se face locașul fericirii și poate și pilda altor neamuri ce se fălesc cu civilizația”⁴⁴.

În articolele publicate în continuare în „Curierul românesc”, Diamant se ocupă nemijlocit de realitățile existente în țările române, făcînd o aspră critică racilelor orînduirii feudale, aflată în marginile crizei sale de sistem social. Așa, de pildă, într-un articol din 21 iunie 1834, referindu-se la sistemul impozitelor precum și la cuantumul acestora pe cap de locuitor în diversele țări ale Europei, Diamant constată că cel mai scăzut al acestora îl întîlnim în țările române. Cauza acestei situații ar constitui-o — după opinia lui — groaznica sărăcie în care se găsea țărănimea aservită, cea care constituia imensa majoritate a populației țării⁴⁵. Așadar, Diamant n-a putut să sesizeze însă că, adevăratele cauze ale situației de mizerie în care se zbătea marea majoritate a poporului român, își au izvorul în dominația relațiilor de producție feudale, frînă serioasă în calea progresului social-economic și politic al țărilor române.

Necunoscînd mecanismul acțiunii legilor economice obiective de dezvoltare socială, și din această cauză, neputînd să vadă nici forțele de clasă cărora prin luptă, le revenea misiunea de a schimba stările de lucruri existente în țările române, soluția utopică preconizată de

⁴³ Documente privind Inceputurile . . . p. 107—108.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 108.

⁴⁵ „Curierul românesc”, an VI, din 21 iunie 1834.

T. Diamant era instituirea, cu ajutorul guvernului a unui nou sistem de organizare a producției sociale care „să combine interesul particular cu cel de obște”; într-un cuvânt organizarea de falansterie. Paralel cu activitatea propagandistică, Diamant continua să întrețină pe diverse căi, strînse legături cu Gh. Fourier, căruia i se adresa pentru sfaturi, sau îl informa despre succesele obținute. Așa de pildă, într-o scrisoare transmisă prin Nicolae Kretzulescu, plecat la Paris, în vara anului 1834, pentru studii îl întreba pe Fourier: „cum merge colonia de la Condé...” și dacă „există oare speranța ca în Franța să se mai facă într-un viitor apropiat în Condé sau în altă parte vreo încercare”⁴⁶ ?.

Obținînd unele succese în rîndul unor tineri boieri și intelectuali care erau dispuși să-i pună la dispoziție terenuri și bani pentru experimentarea sistemului falansterian, Diamant îl anunța pe Fourier, la 24 iunie 1834, că „trei terenuri cultivate, fiecare bun pentru o colonie și pe care sînt deja cîteva clădiri pentru un prim roi de coloniști, sînt oferite de proprietarii lor, care au devenit partizani zeloși ai procedului societar și admiră geniul dv. Mai mulți alții, boieri, medici, profesori, oferă bani... Arhitecți destul de buni spre a se însărcina cu clădirea falansterului avem aici. Acum mă ocup să-i fac planul, dar deoarece cînd eram la Paris am uitat să vă cer deslușiri asupra unor amănunte, de exemplu numărul și dimensiunile seristerelor, camerelor, dormitoarelor, sufrageriilor, bucătăriilor etc., vă rog, domnul meu, să-mi trimiteți grabnic un plan amănunțit și costul lui vi-l va achita prietenul meu Nicolae Kretzulescu. D-l Mauritze (arhitectul coloniei socialist — utopice de la Condé sur Vésgrés — n.n.) se ocupă de alcătuirea unui plan amănunțit. Dacă-l găsiți nimerit, vă rog să-mi scrieți, domnul meu, ca să știu”⁴⁷. La un moment dat, Diamant l-a invitat pe Fourier să vină chiar la București, pentru ca împreună să conducă și să supravegheze îndeaproape, lucrările de constituire a falansterului proiectat. La rîndul său Fourier, aflînd prin intermediul lui I. Ghica ce se găsea în capitala Franței pentru studii că Diamant organizase în Țara Românească un falanster asemănător celui de la Condé, își exprima dorința de a ști mai multe amănunte de la acesta: „Aș fi foarte mulțumit să aflu amănunte despre inițiativa domnului Diamant. Aș trece pe la dv. să mă informez dacă aș ști la ce oră v-aș găsi acasă”⁴⁸. În primăvara anului 1835, pe cînd pregătirile înființării coloniei de la Scăieni erau în toi, Diamant îl ruga pe Fourier să-i dea unele amănunte privind clădirile falansteriene.

Militînd cu consecvență în direcția traducerii în viață a ideilor novatoare ale utopismului, Teodor Diamant cu Manolache Bălăceanu, care a oferit una din moșiile sale situată în comuna Scăieni — Prahova, în vederea constituirii, în primăvara anului 1835, a unei colonii de tip fourierist, intitulată oficial „Societatea agronomică și manufacturieră” sau „soții agronomi” cum o mai numesc documentele. Rodul nemijlocit al inspirației și activității propagandistice desfășurată de Diamant, colonia era — după cum atestă documentele vremii — formată din circa o sută de persoane, în majoritatea lor foști robi ai acelei moșii, la care se mai adăugau oameni săraci din împrejurimi, meseriași de cele mai variate

⁴⁶ Documente privind începuturile..., p. 110.

⁴⁷ Ibidem, p. 110—111.

⁴⁸ Ibidem, p. 133.

profesii, foști militari, slujitori ai clerului, un număr de agronomi și profesori însărcinați cu îndrumarea științifică a muncii și ținerea evidenței, într-un cuvânt o masă eterogenă de membri animați de dorința edificării unei societăți miniaturale lipsite de exploatare. Din parcurgerea noianului de documente referitoare la falansterul de la Scăieni al cărui director era însuși M. Bălăceanu se desprind cu ușurință principiile noi, după care se călăuzeau membrii comunității. Între acestea amintim: că ziua de muncă în toate sectoarele de activitate era de opt ore, iar repartitia produselor rezultată din munca prestată de membrii comunității se făcea după principiul socialist al contribuției fiecăruia la obținerea produsului general pe întreaga colonie. „Scopul — se scria în actul de constituire al falansterului — este al fieștecăruia în parte interese, după ale sale osteneți”.

În ceea ce privește îndeletnicirea membrilor falansterului, în afară de lucrarea pământului și unele meșteșuguri, învățătura era la loc de cinste. Diamant a înființat la Scăieni o școală cu trei clase în care erau predate aritmetica, geografia, limba română, limba franceză, catehismul, desenul, caligrafia și muzica. Bunul renume de care se bucura școala coloniei de la Scăieni își trimisese ecourile pînă în capitala țării, de vreme ce marele cărturar I. Heliade Rădulescu îi aducea laude în coloanele „Curierului românesc”.

După o existență de mai puțin de doi ani, falansterul de la Scăieni este dizolvat de autorități care au folosit forța brutală a dorobanților pentru împrăștierea coloniei. Remarcăm faptul că în fața companiei de dorobanți ai stăpînirii, membri coloniei nu s-au lăsat intimidăți împotriva vîndu-se cu forța puștinelor arme pe care le aveau la îndemînă. După o rezistență de scurtă durată, dar extrem de curajoasă, falansterul a fost dizolvat iar inițiatorii lui trimiși în surghiun. Intervenția domnitorului Al. Dimitrie Ghica de a-l desființa, ca și unele cauze subiective, între care amintim neloialitatea boierului M. Bălăceanu, au dus la lichidarea acestei istorice și temerare experimentări. Cu toate acestea o serie de principii înscrise la loc de cinste în programul de organizare al falansterului și care își găsiseră un început de aplicare vor constitui, pe o treaptă superioară, obiectivele de luptă ale proletariatului organizat de mai tîrziu.

Nereușita și sfîrșitul dureros al falansterului de la Scăieni nu l-au descurajat însă pe Teodor Diamant. Rămăs credincios idealurilor socialiste cărora le consacrase o bună parte din viață, tînărul fouririst român caută să găsească forme și metode noi, originale, de organizare socială. De această dată, renunțînd la inițiativa particulară a întemeierii de falanster, Diamant se orientează spre obținerea sprijinului, în această direcție, din partea administrației de stat pe care o considera, în mod utopic, pătrunsă de „patriotism luminat și prevăzător”. Considerînd ca favorabil prilejul întocmirii, de către o comisie, a proiectelor de îmbunătățire a situației robilor țigani, Diamant în calitate sa de inginer hotarnic, merge la Iași, unde la data de 7 mai 1841, înaintează Consiliului administrativ al principatului Moldovei un lung memoriu redactat în limba franceză, al cărui scop se desprinde din însuși titlul documentului: „Memoriu asupra unui mijloc de a face să înceteze viața vagaboandă și imorală a țiganilor statului, de a-i așeza cu ușurință pe moșii ale statului, ale mănăstirilor și ale boierilor; de a îmbunătăți în mod radical starea lor morală și materială și de a-i face foarte folositori țării și proprietarilor

pe moșiile cărora s-ar așeza". În memoriu Diamant cerea deci consimțământul oficialităților de a organiza atît pe moșiile statului și ale mănăstirilor, cît și pe ale unor boieri un fel de „colonii agricole — industriale” în care pămîntul urma să fie lucrat după metode agrotehnice moderne cu ajutorul forței de muncă a robilor eliberați.

Interesante sînt consecințele pe plan social-economic ale generalizării acestor forme în întreaga țară, evidențiate de Diamant în acest proiect. Între altele, el arăta că atunci produsele indigene nu se vor mai exporta peste graniță sub formă de materii prime pentru ca apoi să se importe ca produse finite, ci se vor prelucra în țară „pentru necesitățile vieții în aceste colonii sau mari ateliere,” fapt care va avea drept rezultat înființarea produselor, deoarece, motiva Diamant în continuare, „la prețul lor nu se va mai adăuga nici spezele de transport și nici taxele vamale. Aurul și argintul care intră acum în țară ne va rămîne nouă, iar tranzacțiile comerciale vor fi efectuate cu ușurință și promptitudine. În sfîrșit, moralul „claselor de jos se va îmbunătăți în mod prompt și radical...” Deși proiectul cuprinde cîteva idei fourieriste ca : reunirea în aceeași instituție a activităților agricole industriale și casnice ; alegerea liberă a îndeletnicirilor și varietatea lor spre a face munca mai atrăgătoare ș.a., „colonii agricole — industrială” preconizată de Diamant nu se ridică la nivelul unui falanster propriu-zis. Meritoriu este însă faptul că el acorda în cadrul acestor forme de organizare o deosebită importanță dezvoltării industriei — factor primordial de care depindea progresul social-economic și politic al țărilor române. Negăsind audiență la oficialitățile Moldovei, proiectul propus de Diamant nu a putut prinde viață. Era de fapt ultimul act al generoaselor sale strădanii umanitare de reformare a societății românești, deoarece contractînd o tuberculoză galopantă în cadrul deselor deplasări pe teren ce era nevoit să le facă în cadrul muncii grele de inginer hotarnic pe care o prestă din mai 1836, încetează din viață în august 1841, în vîrstă de numai 32 de ani.

Prin întreaga sa operă și activitate, puse în slujba idealurilor înaintate ale epocii în care a trăit, Teodor Diamant a exercitat o influență hotărîtoare asupra unei întregi pleiade de tineri intelectuali români. „Mulți, foarte mulți din oamenii cu care au jucat un rol în țară — sublinia Ion Ghica — îi datoresc lui Diamant ideile generoase și patriotice. El a format inima și spiritul multora dintre români”⁴⁹.

De o circulație destul de întinsă s-au bucurat ideile socialismului utopic și în rîndurile altor intelectuali care formează pleiada de aur a pașoptiștilor. În epoca de frămîntări sociale și politice care au avut loc în țările române în preajma revoluției burghezo-democratice din 1848, ideile socialismului utopic fourierist îngemănate cu celelalte idei progresiste care circulau în epocă se relevă cu destulă claritate în operele unor gînditori reprezentativi ai ideologiei social-politice românești, dintre care amintim pe Cezar Bolliac, C.A. Rosetti, Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica, Ion Negulici și alții.

C.A. Rosetti, pe cînd se afla la Paris, manifesta mult interes pentru cunoașterea ideilor socialiste. „Studiai puțin socialismul — mărturisea el — și n-avui altă varietate decît speranța cea nebună a omului prizonier sau exilat, carele crede că orice suflare de vînt este o arenie izbăvitoare

⁴⁹ Ion Ghica, *Op. cit.*, p. 470.

pentru dînsul”⁵⁰. Totodată, într-o scrisoare către Ion Ghica, C.A. Rosetti, își exprima optimismul în legătură cu viitorul ideilor socialiste în lume. „Nu ai tu ca și mine — îi scrie el lui Ghica — asigurarea că în curînd... socialismul o să triumfe?”⁵¹.

Trăsătura caracteristică a gândirii acestora o constituia critica necruțătoare făcută relațiilor feudale de producție, dominante în societatea românească la jumătatea veacului trecut, dublată de preocuparea lor de a găsi forma cea mai adecvată de organizare a viitoarei societăți. În majoritatea lor, gînditorii revoluționari de la 1848, pe linia concepțiilor socialist-utopice, doreau și militau ca după desființarea iobăgiei și a relațiilor feudale și după cîștigarea independenței naționale să fie instaurată o societate general-umană. De la poziții democrat-revoluționare, socialist-utopice, sau mic-burgheze, o parte dintre intelectualii generației de la 1848 vor fi purtători ai teoriei noi, socialiste, care-și făcea apariția în apusul Europei, — marxismul. „Stafia comunismului” care cuteierea Europa, începînd cu publicarea de către Marx și Engels a „Manifestului Partidului Comunist”, va pătrunde după 1848 și în țările române, ideile socialiste începînd să preocupe unele personalități marcante ale culturii noastre.

Ideile socialismului utopic au fost cunoscute și propagate în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea și de cîțiva intelectuali din Transilvania, dintre care Bölöni Farkas Sandor și Bolyai Farkas au fost figurile cele mai reprezentative. Cunoscător al operei utopiștilor Saint-Simon și Robert Owen, Bölöni Farkas Sándor, în lucrarea sa intitulată *Călătorie în America de Nord*, scrisă cu prilejul călătoriei întreprinsă în anii 1830—1832 în Apusul Europei și în America, face o aspră critică politicii duse de clasele dominante din Transilvania primelor decenii ale veacului trecut împotriva oamenilor muncii de la orașe și sate, de menținere și de perpetuare a exploatării sociale și naționale a acestora⁵². În același timp autorul vorbește cu entuziasm despre ideile socialismului utopic pe care le consideră „fenomene istorice noi”. Concepția celuilalt reprezentant al gîndirii utopice din Transilvania, Bolyai Farkas, este străbătută ca un fir roșu de ideile comunismului egalitarist, ale instituirii unei societăți bazate pe proprietatea comună, în cadrul căreia principiul retribuției muncii să fie, după cum scria el, „fiecare în mod egal să primească pe deplin din toate”.

Se poate concluziona că receptivitatea la nou, la tot ce era avansat și putea sluji ridicării poporului român, cutezanța conceptului, capacitatea de a previziona înscăunarea unor rînduiri mai drepte, mai bune i-au animat pe toți gînditorii din prima jumătate a veacului trecut, care au îmbrățișat cu entuziasm ideile novatoare ale socialismului utopic. De la Teodor Diamant și pînă la revoluționarii pașoptiști, care au formulat idei deosebit de avansate pentru timpul lor, ajungînd chiar la unele concluzii foarte apropiate de cele socialiste, am avut o întreagă pleiadă de spirite luminate care la hotarul jumătății veacului trecut, formînd liantul între ideile revoluției burghezo-democratice și ideologia socialistă, deschideau orizonturile înțelegerii noii concepții despre dezvoltarea și viitorul societății — socialismul științific.

⁵⁰ Lui C. A. Rosetti (1816—1916), *La o sută de ani de la nașterea sa*, București, 1916, p. 201.

⁵¹ *Documente privind începuturile . . .*, p. 235.

⁵² *Ibidem*, p. 111—121.

LA PÉNÉTRATION ET LA DIFFUSION DES IDÉES DU SOCIALISME UTOPIQUE EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

Après avoir souligné l'importance du socialisme utopique en tant que courant philosophique avancé dans l'idéologie européenne du XIXe siècle, en tant que source constitutive de la philosophie marxiste et relevé la manière dont il a été apprécié par les classiques du marxisme, l'étude insiste amplement sur la manière dont il a pénétré dans les pays roumains pendant le deuxième quart du dernier siècle.

L'auteur fait ressortir le fait que les idées socialistes utopiques ont été assimilées de manière créatrice par les penseurs roumains progressistes de l'époque qui les ont adaptées aux réalités socio-politiques correspondantes.

On relève l'influence exercée par les idées de Saint-Simon, Charles Fourier et Robert Owen sur la formation intellectuelle de certaines personnalités marquantes de l'histoire modernes de la Roumanie (N. Bălcescu, Ion Heliade Rădulescu, Ion Ghica etc.).

Dans la dernière partie de l'étude, l'auteur examine l'activité et la personnalité de Teodor Diamant, le créateur du premier phalanstère de Scăieni (1835), promoteur inlassable des idées du socialisme utopique en Roumaine, soulignant l'apport et l'importance des actions de ce dernier au progrès d'ensemble de la société moderne roumaine.

NOI MĂRTURII DESPRE ANA IPATESCU

DE
GH. T. IONESCU

Revoluția burghezo-democratică din 1848, și în Țara Românească, așa cum o sublinia secretarul Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „a zguduit din temelii vechile rînduiri feudale care frînau mersul înainte al societății românești, a marcat începutul unei noi etape în dezvoltarea economico-socială a țărilor române, în lupta pentru libertate și o viață mai bună, împotriva exploatării și asupririi maselor muncitoare, pentru realizarea unității naționale, formarea statului național unitar român, scuturarea jugului dominației străine și cucerirea independenței și suveranității patriei noastre”¹.

Tinăra burghezie în ascensiune, care cîștigase de partea ei o mică parte dintre elementele boierimii liberale, se frămînta spre a rupe lanțurile care o împiedicau să se dezvolte în ritmul nou ce cuprinsese aproape întreaga Europă. Vroia lărgirea drepturilor și libertăților cetățenești, realizarea unui nou mod de guvernare politică a țării la care să participe din plin, vroia introducerea principiilor democrației burgheze.

Masele largi orășenești și țărănești radicalizate, care au participat la revoluție în Țara Românească, urmăreau să scape de împilarea regimului feudal, acționînd ca adevăratele forțe motrice ale mișcării și dînd dovadă de înalt eroism și combativitate.

Ca în atîtea alte rînduri în cursul istoriei noastre populația capitalei, — tîrgoveții, meseriașii, meșteșugarii, țărani din împrejurimile ei, intelectualii animați de ideile progresiste ale vremii, — a jucat și acum un rol primordial în desfășurarea revoluției. Ea s-a ridicat cu hotărîre și fermitate „în apărarea puterii revoluționare a guvernului provizoriu, înfrîngînd comploturile forțelor reacționare”², și făcînd ca revoluția din 1848 să fie „una din paginile mișcătoare ale acestei epopei”³, care este zbuciumata și dramatica istorie a poporului nostru.

Acestor mase populare, „hotărîte să lupte pentru o viață mai bună, liberă și independentă, să asigure dezvoltarea țării pe calea progresului economic și social” care au reprezentat „Forța principală a revoluției de la 1848 în toate țăările române”⁴, [maselor [populare bucureștene,

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la adunarea populară de la Iași consacrată aniversării revoluției de la 1848, 4 mai 1973*, Buc., Ed. politică, 1973, p. 6.

² *Idem*, *120 de ani de la revoluția din 1848, cuvîntare rostită la adunarea populară din Capitală — 29 iunie 1968* — București, Ed. politică, 1968, p. 12.

³ *Ibidem*, p. 10.

⁴ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea României spre comunism*. Buc., Ed. politică, 1975, p. 16.

le-a aparținut și aceea care a devenit eroina revoluției de la 1848 din Țara Românească, Ana Ipatescu.

Suferințele, nedreptățile și împulările de nesuportat, exercitate asupra maselor, de care nici Ana nu a fost scutită în viața sa dinainte de revoluție, au învățat-o, în năzuința spre mai bine, să lupte și să nu se dea ușor înfrântă, călind-o în fața greutăților pe care împrejurările i le-au scos în cale. Și nu puține i-au fost piedicile pe care rînduiele feudale ale regimului atunci la conducere, care se opunea oricărui progres, preocupîndu-se, înainte de toate de jefuirea bogățiilor țării, ce înrăutățea viața maselor populare, i le-au pus în față, ei, fetei de țigoveți mai mărunți bucureșteni.

Sînt unele asemenea interesante episoade din viața particulară a Anei Ipatescu, semnificative, care cunoscute au darul de a ne arăta cum s-a născut la ea spiritul de revoltă față de așezămintele nedrepte și sugrumătoare ale societății vremii sale, ducînd-o cum era firesc, în rîndurile militanților progresiști ai timpului.

Un asemenea episod ni-l înfățișează lupta Anei pentru reintrarea în drepturile sale legale asupra „rămasurilor părintești”, care este un exemplu de ingerințe la care a putut fi supusă de o justiție coruptă și retrogradă.

Așa cum arătam altă dată⁵, Ana este fiica lui Athanasie cîrc-serdarul, un țigoveț bucureștean, care îndeletnicindu-se cu felurime de negocieri de prăvălioară mai mărunță și țînînd și în cafenea, dispunea, încă din 1814 mai 4, și de o casă cu „ecareturile” ei și cu „două prăvălii pe podul Țîrgului de afară, în mahalaua Olarilor”⁶. Nu știam la vremea aceea, care era numele de familie al cîrc-serdarului, deci numele de familie al Anei Ipatescu, din vremea cînd nu era măritată. Cercetările noastre de astăzi ne permit, pe bază de acte convingătoare, să-l cunoaștem. Athanasie cîrc-serdarul se chema Athanasie Ghiulerasă⁷, iar Ana Ipatescu s-a numit ca fată, Ana Ghiulerasă.

Din actele de care dispunem astăzi se constată că Athanasie cîrc-serdarul Ghiulerasă a fost căsătorit de două ori, prima dată cu o anume Catinca și a doua oară cu o anume Safta. Numele de familie al niciuneia dintre ele nu ne este cunoscut deocamdată, și, deasemenea nici datele la care s-a căsătorit cu ele⁸.

⁵ Gh. T. Ionescu, *Date noi în legătură cu familia Anei Ipatescu*, în „Studii, rev. de istorie”, an. XIII, (1960), nr. 5, p. 105—120.

⁶ *Ibidem*, p. 109.

⁷ Mai întîi ni-l arată zăpîsul din septembrie 1831 al lui Athanasie postelnicul dat la mîna lui Simeon lipsicanul, în care se arată că „aflîndu-mă orînduit de la stăpînire epitrop asupra dumneaei Marghioalei, fiica răposatului vară-mieu Athanasie Ghiulerasă”, viinde casele de pe podul Țîrgului de afară pentru 14000 taleri (Arh. Stat Buc., *Arh. spec. Trib. Ilfov, sec. polit., depunerea V*, nr. 4662, f. 9). Numele apare și în iscălitură „Athanasie postelnec epitropu răposatului vară-mieu Ghiulerasă”. A doua oară el apare scris tot de Athanasie Nicolau postelnicul în titlul unei foi de cheltuieli ce i se ceruse a întocmit: „Foaie de toate cheltuielile la moartea răposatului Athanasie Ghiulerasă, octomvrie 20, leat 1831, (*Ibidem*, f. 34). A treia oară apare tot într-o foaie arătătoare de banii pe care Athanasie Nicolau postelnicul îi plătiese în contul datoriiilor cîrc-serdarului, în care face o arătare osebită de „cheltuieli ale Marghioalei, fiica răposatului Athanasie Ghiulerasă, septemvrie 2, 1836”. (*Ibidem*, f. 35).

⁸ Gh. T. Ionescu, *op. cit.*, p. 109—110.

Dacă cu cea de a doua soție Athanasie n-a avut nici un copil, ea avînd însă doi copii dintr-o primă căsătorie — o fată căsătorită cu arendașul moșiei Ciorani din Ilfov și un băiat, Radu, cu care veni în casa noului soț⁹, cu prima, cu Catinca, el a avut copii și se pare că nu numai pe Ana și pe Marghioala, cum credeam altă dată¹⁰, ci mai mulți, cum o mărturisea chiar Catinca, prin jalba ei către președintele Judecătoriei de Ilfov, la 26 august 1831¹¹. Cu Athanasie, afirma ea, a făcut „atîtea copii”, din care acum la moartea lui, a rămas cu fete „fiindcă ceilalți au murit”¹². Firește că așa trebuie să fi fost dacă mama copiilor o spune, dar dacă e să credem zăpăsul dat de Athanasie postelnicul Nicolau, episcopul averii circ-serdarului, către Simeon armeanul privind vînzarea caselor lui Athanasie Ghiulerasă, atunci nu numai că mai aflăm și pe alții dintre acești copii ai lui cu Catinca, dar trebuie să constatăm și faptul că, la data zăpăsului, septembrie 1831, ei erau încă în viață, din moment ce iscălesc ca martori în el. Este vorba de „Eu Nica fiica răposatului Athanasie circ-sărdar”, care, „neștiind a mă iscăli însumi, am pus pă frate-mieu a mă iscăli.”¹³ Ni se face astfel cunoscută încă o fată a lui Athanasie, pe care o chema, cum se vede, Nica, și un băiat, al cărui nume nu se arată, și care nu iscălește nici el zăpăsul, cum s-ar cădea, cu toate că e de față. Totuși, asupra lor, nici o altă știre nu mai vine să spună ceva mai tîrziu, în actele ce au urmat acestei informații.

Cu mama vitregă în casă, Ana, care, născută în 1805,¹⁴ avea peste 10 ani cînd Safta deveni soție a lui Athanasie, n-a avut desigur o copilărie prea fericită, mai cu seamă că cel puțin așa se pare, o vreme, a stat și cu mama ei bună care, rămasă fără soț, n-o ducea prea bine.

Poate și pentru a avea liniște în casă, circ-serdarul o căsătorit prin 1828, pe Ana, la vîrsta de circa 23 de ani, cu un Ivancea Dimitriu, zis Ulieru, arendașul moșiei Gurbănești din județul Ilfov care mai fusese însurat¹⁵. Scăpată de amărăciunea din casa părintească, Ana încăpu acum în amărăciunea din casa soțului, om gelos, fățarnic și arghirofil, pentru care ea nu avusese nici o înclinare. Neîngăduindu-i nici la „plimbare” să iasă, hapsînul soț o urmări într-atît cu gelozia și certurile cotidiene încît încă de la început, se văzu că sfîrșitul acestei uniri nu era departe. El și veni în octombrie 1831, după ce Ana trebui să treacă prin mari suferințe și chiar prin umilința de a fi închisă la consistoria mitropoliei.

În această vreme a impasului prin care Ana trecea, cade și moartea de holeră, care începuse a bîntui și în Țara Românească¹⁶, a tatălui ei, circ-serdarul Athanasie¹⁷. Moartea lui a însemnat începutul episodului de care ne ocupăm fiindcă ea i-a dat prilejul lui Athanasie postelnicul Nicolau să se amestece în averea circ-

⁹ *Ibidem*, p. 110.

¹⁰ *Ibidem*, p. 113.

¹¹ Arh. Stat, Buc., *Arh. Trib. Ilfov, depunerea cit.*, nr. 4662, f. 1.

¹² *Ibidem*.

¹³ Vezi nota 7.

¹⁴ Gh. T. Ionescu, *Alte date în legătură cu viața Anei Ipatescu*, în *Analele Univ. Buc.*, Seria, științ. soc. *Istorie*, an XI (1962), nr. 26, p. 94—5.

¹⁵ Idem, *Date noi în legătură cu familia Anei Ipatescu*, în *Studii*, an. XIII (1960), nr. 5, p. 115.

¹⁶ Despre ea, *Ibidem*, p. 111—112.

¹⁷ *Ibidem*.

serdarului, dîndu-se văr cu acesta și singură rudă mai apropiată care să poarte de grijă „rămasurilor” mortului și minorei acestuia Marghioala, fiica lui mai mică și soră a Anei.

Îndată după moartea lui, prima-i soție Catinca, s-a adresat cu o jalbă, primită la 26 august 1831¹⁸, președintelui Judecătoriei de Ilfov, arătîndu-i că fiind căsătorită după lege, cu cununie, cu decedatul, cu care are copii, „în anii trecuți, în puterea ce avea la mîină și prin mijloacele ce va fi lucrat” s-a despărțit de ea lăsînd-o „fără de nici un căpătîiu” și cununîndu-să cu o Safta, i-a spart casa. Acum Athanasie murind „de acea boală ce au fost”, numita Safta „s-au pus de au sfeterisit moneda de galbeni i bani ai răposatului, ce i-au avut în casă, fiind toate pe mîna ei”, după care „s-au sculat și s-au dus afară la o moșie anume Ciorani din sud Ilfov”, pe care o ține un ginere al ei în arendă. Dar pentrucă „eu nu mă cunosc despărțită bisericește de către răposatul și mai virtos că am și copii, adică fete, . . . și ca o soție ce-i sînt prin cununie”, îl roagă să se milostivească „asupra sărăciei și a străinătății mele”, să trimită un dorobanț și să o aducă pe Safta de față, spre a se face cercetare, ca să-și afle și ea „îndestularea dreptății” ce are după pravilă, din bunurile fostului său soț. Mai cere deasemenea să se facă și catagrafie de toate ce se vor fi găsit și „să să pecetluiască casele răposatului pînă cînd ne vom izbrăni, că va fi cu mare păcat să rămân năpăstuită fiindcă din pricina ei (a Saftei) am ajuns de sînt silnică”, în timp ce Safta mîncîcă avutul aceluia căruia ea îi fusese adevărat soție. Altfel va rămîne răbdătoare, și nu singură, ci „din preună cu fetele ce am eu cu răposatul”¹⁹.

Chiar la 26 august 1831 Judecătoria de Ilfov o anunță pe Safta de acțiunea Catincai, trimițîndu-i și copie de pe jalba sa și punîndu-i soroc de înfățișare „vineri la 28 ale lunii”. Pe această citație-anunț se nota, de Ion Crețescu, că s-a primit la 27 august și diata „răposatului cîrc-serdar”, dar nu se arată de la cine²⁰. Safta nu era dispusă să se lase luată așa în pripă și, firește, căută tergiversare. Ea pricinuieste, de pildă, că „hîrtille cu care poate a să înfățișa la judecată se află închise într-o ladă care este pecetluită de către jeluitoarea și fiii ei și pusă în biserică”, la Olari desigur²¹, ceea ce îl determină pe președintele judecătoriei Ilfovului să ordone lui Dumitru vataful de aprozi să meargă împreună cu jeluitoarea și cu pîrita la biserică în cauză, să deschidă lada, să scoată „acele hîrtii cu care să poată veni în judecată și pe urmă să să pecetluiască iarăși lada față cu toții, pînă va lua pricina izbrănire”, urmînd ca la 7 septembrie să se înfățișeze iar în instanță²².

Nu știm ce s-a întîmplat în această zi de înfățișare la judecată, dar desigur o amîinare, căci tocmai la 2 octombrie 1831 vedem că a intrat în joc un Athanasie postelnicul care, venînd cu Safta, a doua soție a cîrc-serdarului, la logofeție, se arată de epitrop nevîrstnicii Marghioala, fiica lui Athanasie cîrc-serdar, cu cea dîntîi soție, ca o rudă ce zice că este

¹⁸ *Arh. Stat. Buc., idem, f. 1.*

¹⁹ *Ibidem.*

²⁰ *Ibidem, f. 2.*

²¹ Gh. T. Ionescu, *Date noi în legătură cu familia Anei Ipatescu, în „Studii”, an XII (1960), nr. 5, p. 111.*

²² Ordinul prezidentului Judecătoriei de Ilfov către vataf e din 6 sept. 1831 (*Arh. Stat. Buc., idem, f. 2 v.*).

mai de aproape a Marghioalei, cerînd să se adevrseze două înscrisuri de învoială și de așezămînt făcute între dinșii, „pentru dreptățile Saftei ce are să ia din casa răposatului soțului său”. Era de fapt o înțelegere între doi interesați, care se uneau pentru a jecmăni o avere rămasă fără căutare serioasă, căci Catinca, se pare, nu reușise mare lucru cu toate că deschisese acțiune juridică. De acum începea lupta, Safta să-și scoată, pe lîngă zestrea ei și bunurile din casă ce-i mai încăpuseră pe mîină după moartea cîrc-serdarului, iar Athanasie postelnicul să intre ca epitrop, pentru a se înfrupta din epitropisirea averii.

Dîndu-se drept ruda cea mai de aproape a decedatului, el se arată ca firescul și singurul ce putea fi epitrop minorei rămase pe urma lui Athanasie. Marele logăfăt al dreptății Iordache Goleșcu cere la această dată judecătoria de Ilfov să facă cercetările prevăzute de lege și „de va fi cu cuviință” să-l orînduiască și oficial „pe numitul Athanasie postelnicul epitrop „făcînd cuviincioasa punere la cale pentru aceasta, potriyit cu cele ce cuprinde articolul 370 din regulament, referitor la numirea de epitropi”²³. Judecătoria de Ilfov puneă îndată în lucrare cercetarea ce i se ordonase și răspundea, la 9 octombrie 1831, Marii logăfeții că „acea Marghioală are numai mamă”, care, firește, ar urma să-i fie epitropă, „dar fiindcă este netrebnică și căzută în patina băuturii și nefiind alte rude mai de aproape ale nevîrstnicii, carisă să poată, după pravilă, orîndui epitrop... de cît acest Arhanasie postelnicul, ce este văr bun cu mortul, socotim că este destoinic, fiind om cu stare, deaceea și zicem că cu cuviință este de a se orîndui epitrop pînă ce o va căsători”²⁴.

Ajungînd la o asemenea concluzie judecătoria se dovedea a fi făcut o cercetare de mîntuială, dacă nu una voit mincinoasă, căci nu se putea spune că era acum un om cu stare cineva care fusese ținut în cafenea sa de cîrc-serdarul, ca mai apoi să fie tot numai un om de curte dar al vornicului Mihalache Manu. Aceasta pe de o parte, iar pe de alta, cum se putea spune, dacă la mijloc n-ar fi fost o voie vegheată, că alt cineva n-ar mai fi putut fi luat în seamnă spre a fi numit epitrop, cînd se știa că minora mai avea o soră, care era majoră acum, căci avea 26 de ani, dar de care nu se pomeniște nimic. Dealtfel, sigur de rezultat, Athanasie postelnicul, socotînd că pentru pricinile vărului său răposat, nu va putea umbla el singur, își numi ca „vechil” pe „chir Sotir Floropolu”, care să-l reprezinte la orice judecată sau unde va face trebuință, pentru care-i și da, la 16 octombrie 1831, întărirea necesară.²⁵

Nici nu fusese bine recunoscut ca epitrop și, la 21 octombrie 1831 Athanasie Nicolau adresează prezidentului judecătoria de Ilfov o jalbă în care îi arată că Athanasie cîrc-serdarul, dîndu-și sfîrșitul „și nefăcînd nici o diată”²⁶ asupra rămasului său, avînd moștenitoare fată nevîrstnică anume Marghioala” și nefiind nici o „altă rudă mai cu apropiere”, numindu-se el după pravilă, cu epitropia, ca văr al „răposatului și unchiu moștenitoarei”, căreia, „altă periusie nu mi-au mai rămas decît o casă în

²³ Arh. Stat. Buc., idem, f. 3.

²⁴ Ibidem, f. 4.

²⁵ Ibidem, f. 5.

²⁶ Diata exista din moment ce se vorbea de o primire a ei la 27 august 1831 (Ibidem, f.2).

mahalau Olarilor,” are să vîndă această casă pentru a putea plăti datoriile mortului, ca la 3000 de lei, pe la unii alții, pentru a răspunde zestrea Saftei soția de al doilea, „care au cerut desfacere, pe care am și desfăcut-o și pentru a-i împlini și „îndatoririle sufletului”²⁷. Cerea așadar aprobare pentru vînzarea caselor cît mai repede cu putință. Cu aceeași condamtabilă ușurință judecătoria Ilfovului, prin căminarul Iordache Dudescu, pitarul Grigorie Andronescu și serdarul Nicolae Nica lua drept bune afirmațiile epitropului, că Athanasie cîrc-serdarul n-a lăsat diată, că moștenitoarea nu avea altă rudă mai de aproape decît pe acest văr bun al tatălui ei, ce i s-a dat epitrop, și găsea cu cale că e mai bine să se vîndă casele pentru motivele arătate în jalba epitropului, fiindcă nu mai există alt avut al mortului spre desfacerea datoriilor²⁸.

La epitropul Athanasie însă totul mergea rapid și bine stabilit dinainte, în dorința de a asigura o epitropie cum nu mai fusese alta. Înainte nu numai de a căpăta învoirea oficială, dar chiar înainte de a fi fost numit epitrop, din septembrie 1831, el vînduse casele unui Simeon Lipscau²⁹, așa încît cînd, la 9 noiembrie 1831 marele logofăt al dreptății, Iordache Goleșcu, cerea judecătoria Ilfov să se facă cercetare de sînt sau nu aceste case bune și drepte ale cîrc-serdarului „și fără nici o pricină și de mai este cineva din rude sau vecini care să aibă cădere de la această vînzare și nu sînt iscăliți în zăpădul vînzării”, faptul era de mult împlinit.³⁰ Firește cercetarea ce se face constată că totul a fost în regulă, mai ales că și „din încredințarea, lui Athanasie postelnicul epitropul, (s-ar fi putut altfel?), ne-am îndestulat iarăși că alte rude și vecini afară din cei ce să văd iscăliți în zăpădul vînzării spre a avea cădere de protimis la această vînzare nu mai sînt.”³¹ Așa era de corect semnat zăpădul încît pînă și Ana, care nu avea cum să-l iscălească, figura cu numele printre iscălitori³².

Cum se vede, știri despre mersul procesului deschis de Catinca pentru drepturi pe care socotea că le are din averea cîrc-serdarului pentru că avea copii cu el, nu mai apar. Nu se vorbește decît de activitatea epitropului, care, în continuare, la 6 iunie 1832 dă jalbă la marele logofăt al dreptății făcîndu-i cunoscut că „arătîndu-ser vre-o cîțiva creditori care avea să ia de la răposatul, precum și soția de al doilea, neavînd făcuți copii ci răposatul au cerut ca să i se îplinească zestrea”, iar toată averea lui nefiind decît o casă, a luat copila minoră, care nu avea pe altcineva în ajutor și a dus-o la el, în propria-i casă, căci nu l-a lăsat sufletul să o vadă rămasă pe drumuri.

A încunoștiințat judecătoria politică Ilfovului, care l-a însărcinat cu epitropia copilei, în puterea cărei epitropii, a vîndut casa „prin

²⁷ Ibidem, f. 6.

²⁸ Ibidem, f. 7. Actul e din 24 oct. 1831 și amintește că doar mama ei ar fi fost rudă apropiată iar unchiul e om cu stare.

²⁹ Ibidem, f. 9, zăpădul în care iscălesc „el, Athanasie epitropu,” vărui-mieu Ghiulerașă, Marghioala, fiica răposatului un „Costandin Ivana martor”, Safta sârdăreasa, martoră, dar pune degetul, neștiind carte, Nica, fîca cîrc-serdarului, care și ea neștiind carte o semnează fratele său, Anica, fiica răposatului, un anume Ovaneș der Hageadar și un Bedrez armean.

³⁰ Ibidem, f. 8

³¹ Ibidem, f. 10, Cercetarea e comunicată de judecătoria Ilfov marelui logofăt la 20 noiembrie 1831.

³² Ibidem, f. 9

știrea stăpînirii” de „s-au plătit zestrea soției mortului, s-au plătit și datoriile, s-au cheltuit și pentru pomeniri și altele, toate cu socoteala curată și cu dovezi, rămînînd pe seama copilei lei 5.000, pe care i-am dat la un obraz cu dobîndă și cu emanet sigur”. Dar după ce a făcut toate aceste lucruri atît de bune și cu atîta grijă³³, iată că se pomenește bietul om că după „davagilicu” mumei copilei „care este căzută în patima beției și despărțită de răposatul de 18 ani, dumnealui prezedentul politiceștii despărțiri m-au pus la închisoarea cinstitei agii (va fi bănuît el ceva !), dă sânt astăzi 3 zile, cu cuvînt că toți banii casii să-i aduc în mîna dumnealui și apoi să stau în judecată cu mama copilei, fără să-mi ție în seamă banii ce am dat soției de al doilea, i datoriile ce am plătit și cheltuielile ce am făcut cu pomenirile mortului și cu copila“ adusă la el în casă, ceea ce este firește împotriva și a pravilii, dar și a noului regulament. Să fie, evident, slobozit de la închisoare și judecîndu-se pricina, de se va cădea să dea el vreun ban, e gata ca pe loc să plătească, altfel e păcat să stea la arest pentru datorii pe care nu le are, ba mai vîrtos, are el de luat „de la acea casă pentru cheltuielile” pe care le-a făcut din propria sa pungă.³⁴

Înghesuit puțîn prin arest de către agie, Athanasie nu se mulțumește numai cu această jalbă a sa, ci o pune și pe Maghioala ca din partea ei să facă jalbă în favoarea lui. Minora cîrc-serdarului, locuind acum în casa epitropului, se conformă și înaintează președintelui Ilfovului, Despărțirea politicească, o asemenea jalbă³⁵, arătîndu-i că luîndu-să unchiului ei banii ce i se cuveneau ei din vînzarea caselor și pe care el îi dăduse cu dobîndă, din care ea se întreținea, a rămas acum „ticăloasă și muritoare de foame și plină de boală... și, mai vîrtos, pe drumuri”, fiindcă „nu știu pentru care sîrșit”, unchiul său a fost și arestat. Unde ar mai putea găsi un mai bun epitrop și mai cu dorință decît el, care are și o stare foarte bună? Să i se redea libertatea, și nu numai atît, dar pentru ceace „au cheltuit cu mine în anul acesta”, pentru hrană și căutarea boalei, să i se scadă din cei 5000 lei ai ei iar restul, să se dea din nou „în mîna unchiului meu, ca să-i dea la dobîndă, căci într-alt chip sînt pierită cu totul”³⁶.

Jalba aceasta a Marghioalei, primită la judecătorie la 8 august 1823³⁷, a avut urmare pozitivă în sensul vroit de epitrop, căci, la 9 august³⁸, acelaș an, președintele judecătoriei Ilfov îi scrie marii logofeții a dreptății că neputîndu-se găsi pe toate drumurile cei dispuși a-și lua pe cap epitropii, cînd rude mai de aproape nu sînt, ori de sînt, ele nu oferă garanție sigură, să se dea libertate epitropului și să i se înapoieze și banii spre a-i fructifica, fiindcă stau degeaba în tribunal, fără să aducă vre-un rod, ba cheltuindu-se din capete cu hrana copilei, care nu are de nici unele. Logofeția mare a dreptății recomandă judecătoriei ca în privința epitro-

³³ Numai că și dela vînzarea caselor, dela careluase filodormă, și de la darea banilor cu dobîndă, Athanasie ciupise cîte ceva.

³⁴ Ibidem, f. 13.

³⁵ Ibidem, f. 28.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Ibidem, p. 29.

pisirii să se aplice art. 370 din regulament, iar banii să-i dea spre fructificare³⁹. Athanasie este eliberat, dar neînapoiindu-i-se și banii spre-a-i da în dobîndă, ceea ce pentru el aceasta era tot așa de important, provoacă pe Marghioala să facă o nouă jalbă către Logofeția mare a dreptății, primită aici la 25 ian. 1833⁴⁰. Ea cere din nou să fie dați banii în mîna unchiului său, fiindcă a supărat în câteva rînduri judecătoria cu cererii de bani pentru nevoile ei și ea nu știe dacă le merg vre-o dobîndă sau banii primiți, pe care-i și înseamnă pe ce anume i-a cheltuit sînt dați din dobîndă sau din capete. Pe jalbă, judecătorul Dedulescu însemna la 24 ian. 1833⁴¹, „să se aducă nartul și dovada emanetului, după pravilă, să se dea banii lui”, conformîndu-se dispoziției pe care Alexandru Filipescu, marele logofăt al dreptății, o nota pe jalbă, indicîndu-i să „facă cuviincioasa punere la cale și urmarea ce se cuvine”⁴².

În toate aceste treburi nu știm dacă Ana se va fi amestecat, sau dacă a făcut-o cît se va fi amestecat, fiindcă pînă acum ea nu ne apare în chestiune cu nici o prezență, în afară de iscălitura de pe zăpisul dat de Athanasie lui Simion lipscanul de vînzarea caselor, despre care ea spune că era falsificată. Dar chiar dacă activ nu e încă întîlnită ca participantă la judecată, împiedecată fiind de greutățile sale din procesul de divorț cu Ivancea Dumitriu, fostul ei soț, se pare că deschiderea acțiunii de către Catinca mama sa, care nu știa carte, ei i s-ar fi datorat, căci o însemnare de pe jalba Catincai, din 26 august 1831⁴³, arată că s-au făcut pitac către pîrita ca să-și vină la 29 august, să să afle în judecată; viind fiica jeluitorii arată că s-au învoit”. Din 3 noiembrie 1833 ea se amestecă direct în proces⁴⁴ cu jalba pe care o adresează prezidentului judecătoriei Ilfovului, arătîndu-i vicleniile făcute de Athanasie postelnicul, căruia îi zice doar „un Tănase postel” care i-a uzurpat drepturile. Prin diata ce a lăsat tatăl său „mă lasă pe mine desăvîșit moștenitoare îndatorată ai căuta și sufletul, iar pe soru-mea Marghioala, pentru ale ei netrebnice urmări, . . . o face ocliră, periorisîndu-o cu tl. 1000. Numitul postelnicul, fără să fie vre-o rudă sau îngrijitor pus de cineva”, ca fiind și dator „tată-mieu, prin zăpis de șine-și amestecîndu-să la trebile casii au pus mîna atît pe diată i zăpisul său de datorie și pe verice alte hîrtii au găsit, apoi amăgînd pe soru-mea, cu ce mijloace singur știe, și în putere de cuvînt că numita este moștenitoare și că are trebuință de mărițiși, au început lucrări prin stăpînire tocmă la o vreme cînd eu nu puteam face cea mai mică mișcare și așa mi-au vîndut prin mezat, pe nimic casa părintească, cu două prăvălii, din mahalaoa Olari. Ce va fi făcut banii singur știe, căci pe ticăloasa soru-mea o vîz muritoare de foame pe drumuri. De aceea plecat mă rog să să aducă numitul în judecată îndarîndu-să a da de față cea adevărată diată i zăpisul datorii sale, dîndu-să și blestem că pe lîngă acestea n-au hrăpit și altile, și a-mi slobozi de supt vînzare casa părintească cu prăvăliile ei, ca un lucrător viclean, pentru că eu nu-l cunosc nici de rudă, precum nici de epitrop”⁴⁵. La 5 noiembrie 1833

³⁹ La 13 august 1832, ibidem, f. 30. Vezi și f. 31

⁴⁰ Ibidem, f. 32

⁴¹ Ibidem, f. 51

⁴² Ibidem loc. cit.,

⁴³ Ibidem, f. 1

⁴⁴ Ibidem

⁴⁵ De fapt se va fi amestecat mai devreme, dar nu cunoaștem actul primei sale intervenții.

se nota pe această primă jalbă a Anei în privința rămasurilor dela tatăl ei, ce deschidea acțiunea în numele său asupra răpitorului : „să se aducă la judecată”⁴⁶. Tot pe această jalbă se mai nota că înfățișându-se la 31 ianuarie 1834, jeluitoria prin vechilul său Ioan Crețescu, al doilea logofăt, dar și prin soțul ei de acum Nicolae Ipatescu⁴⁷, iar pîritul Athanasie, prin Iancu Popescu, s-a cerut diata răposatului cîr-serdar. Pîritul însă a tăgăduit existența ei, zicînd că nu există diata. În condica judecătorei totuși „la leat 1832 mai 29 supt no. 219, asupra judecătîii ce au avut jeluitoria (i se zice din greșeală Marghioala în loc de Ana), cu Ivancea, cel dintîiu soț al ei, să vede că s-au fost înfățișat de Ivancea diata răposatului, cu leat 1829. Se constata astfel o primă minciună a pîritului. Se ordona să se ceară deci diata dela Ivancea, spre a se face „cuvîncioasa punere la cale”. De la Athanasie să se ceară socoteală de rămasurile mortului, de bani și de ce cheltuieli au mai făcut⁴⁸. Pentru început lucrurile păreau a merge bine.

La 17 februarie 1834⁴⁹, cînd a avut loc noua înfățișare, pîritul nu aducea de față nici o socoteală și nici Ivancea nu aducea diata. Din „dela pricinii”, cu leat 1831 septembrie 6, se văzu însă că, aprobîndu-se atunci soțiiilor mortului să deschidă lada depusă la biserică de decedat spre a se scoate din ea hîrtii necesare judecătîii, a fost de față și vîtaful de aprozi orînduit a îndeplini acest lucru care din parte nu dăduse nici el vre-o dată vre-un raport de îndeplinirea sarcinii⁵⁰. Oare Tănase se nu fi avut nici un amestec la această amnezie a vîtafului? Se hotărî atunci să se ceară raport dela vîtaf de cele urmate la acea vreme, ce hîrtii s-au scos, dacă a fost diata și, în caz că a fost cine a luat-o⁵¹. Deasemenea Tănase și Ivancea să fie siliți prin agie a răspunde, de data aceasta, la ceea ce li se ceruse⁵².

La 20 februarie 1834⁵³, de la Ivancea se află că toate hîrțile lui privind procesul cu Ana se află la Sotir Floropol, care i-a fost vechil, iar acesta spune și el că nu știe de diată și să fie căutată la epitrop. Era clar că se căuta tergiversarea judecătîii, ceea ce a determinat-o pe Ana Ipatescu, la 24 februarie 1834⁵⁴, să îndrepte o nouă jalbă către marea logofeție a dreptătîii, reclamîndu-i că pe vremea „cînd mă aflam subt arestuirea Sfintei Mitropolii”, un postelnic Tănase i-au vîndut casele pîrintești etc., iar Tribunalul Ilfovului, cu toată stăruința vechililor ei, nu dă o desăvîrșită hotărîre pricinii. Pe ea i se pune termen de judecată la 1 martie⁵⁵ și lucrurile se reiau de la capăt.

Tragerea de timp începe cu Sotir Floropulo care dă un răspuns pe care chiar judecătorul nota, la 3 martie 1834⁵⁶, că „toate arătările acestea

⁴⁶ Ibidem, f. 33.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ La 18 noiembrie 1833 el certifica iscălitura Anei. Ibidem, f. 37

⁴⁹ Ibidem, f. 33 v.

⁵⁰ Ibidem, dar anul e greșit. Nu trebuie 1837, ci 1834.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem, f. 57, continuare la f. 80.

⁵³ Ibidem, f. 33 v.

⁵⁴ Ibidem f. 41

⁵⁵ Ibidem, f. 56.

⁵⁶ Ibidem.

sînt deșarte” căci Ivancea a folosit-o în procesul cu soția sa, pentru care să fie silit de agie să aducă diata fără „a se mai asculta vre-un cuvînt de pricinuire”.

La 12 martie 1834⁵⁷ i se comunica acest lucru agiei, care informa judecătoria de Ilfov⁵⁸ că negăsindu-l pe Ivancea Ulrierul, fiind plecat la o moșie, l-au luat pe Floropol, care a răspuns că nici n-a văzut diata, necum că se află asupra sa. Știe însă că a fost găsită în lăzi cînd au fost deschise și că au „protestarisit-o” atunci. Fiindcă agia nu l-a crezut și l-a arestat, atunci el a dat un răspuns ce se trimite în copie⁵⁹. Răspunsul e același. Diata nu se află la dînsul și se miră de ce cere de la el și nu de la epitropul orînduit clironoamei⁶⁰. Agiei i se va răspunde din nou că deși dă un asemenea răspuns, Floropulo sau Ivancea trebuie să știe unde se află diata, pentru care să fie apucați din nou și unul și celălalt⁶¹.

Față de asemenea situație ce putea face Ana decît să dea o nouă jalbă. Era singurul mijloc la care putea recurge și așa și face. La 5 aprilie 1834⁶² ea se adresează iar marii logofetii a dreptății, amintindu-i că nici o rezolvare Tribunalul n-a dat pricinii ei cu Athanasie postelnicul. Ba, Simion armeanul, care cumpăraseră casele, în afară de faptul că de atîta vreme ia chiria de la ele, acum s-a apucat de face și „meremeturi netrebuincioase în timp ce ele se dărăpănă”. Săturată de atîta tevatură, ea începe să izbucnească părăsind tonul plecat dinainte: „Altă nădejdie nu mai am, pentru care „fiindcă în cursu de un an nu poci dobîndi izbrănire de la această judecătorie . . . rog pe cînsita logofetie . . . a mijlocii una din două . . . ori să strășnicească a desăvîrși pricina, ori să mărginească pe mădulare, ca la întîmplare de moartea hrăpitorului sau dărăpănării . . . casii”⁶³ singuri să-i facă despăgubire, fiindcă, după cîte vede, „dreptatea și smerenia nu cunosc de a fi ascultată, fără numai sila și înpilarea stăpînirii”⁶³. Rezoluția ce se punea pe jalbă, la 14 aprilie 1834, recomanda să se aducă la judecată părțile. Dar una se zicea și alta se făcea căci, la 16 aprilie 1834 același judecător inconsecvent și nehotărît nota pe o jalbă a lui Athanasie Nicolau în care cerea să fie lăsat în pace și agiia să nu-l mai zorească a veni la judecată „fiindcă acum nu se urmează înfățișări”. Să scrie cînstitei agii ca să-i dea jeluitorului pace pînă după duminica Thomei”⁶⁴. Dar noua înfățișare are loc tocmai la 23 mai 1834⁶⁵, și, ca prin minune, nu cine trebuia, ci tocmai vechilul pîritului este cel care aduce diata. Raportul vîtafului de aprozi, probabil, determinase aducerea ei, căci se afirma în el că atunci, la septembrie 1831, cînd s-a deschis lada, Tănase epitropul a luat-o

⁵⁷ Ibidem, f. 59.

⁵⁸ Ibidem, f. 60, e din 24 martie 1834

⁵⁹ Ibidem,

⁶⁰ Ibidem, f. 61, vezi și copia dela f. 62 cu data 8 aprilie 1834.

⁶¹ Ibidem, f. 63,

⁶² Ibidem, f. 64

⁶³ Ibidem,

⁶⁴ Ibidem, f. 65.

⁶⁵ Ibidem, f. 50. Luîndu-se mărturie și dela Grigorie, dascălul bisericii Olarilor se află că pe vremea holerei mulți mahalagii au adus la biserică lăzi cu bunuri personale pe care le-au lăsat în primirea lui. Între aceștia a fost și clrd-serdarul Athanasie. După ce a trecut holera „a venit un postelnic Tănase și supt cuvînt că este epitrop au ridicat lăzile din biserică și le-au dus în casa răposatului, unde acolo, chemîndu-mă și pe mine, au deschis o ladă mare în care au fost hirtii . . . din care, cite au voit mi le-au dat de le-am citit, iar altele le-au rupt”. Ibidem, f. 40

și apoi a tăinuit-o, nefăcînd nici o catagrafie de rămasurile mortului, nici de bani și nici de cheltuieli. El a făcut și „zapt toate hîrțile mortului” găsite în ladă, precum și celelalte rămasuri. Să i se ceară acum, ca în soroc de două săptămîni, să răspundă la toate acestea ⁶⁶.

La împlinirea sorocului de două săptămîni, la 13 iunie 1834 ⁶⁷, înfățișîndu-se iar părțile, vechilul pîrîtului nu aduce nici de data aceasta cele cerute pe motiv că „încă nu ar fi luat adevărîță de desfacere dela soția de al doilea” în privința cheltuielilor, iar pentru catagrafie, odată zice că nu s-ar fi făcut atunci, altă dată, că s-a făcut dar ar fi luat-o Sotir Floropulo, ce era pe vremea aceea vechil pîrîtului. Judecătoria hotărăște să fie silit pîrîtul prin agie să dea toate dovezile pentru bani și pentru desfacerea soției de al doilea, iar Floropulo catagrafia. La 13 iulie 1834, judecata constata tertipurile lui Athanasie epitropul și le nota.

Din „dela pricinii” se mai constata că „s-au făcut de sine-și epitrop desfăcînd pe soția mortului de al doilea, dela 2 octombrie, cum se vede din porunca cinstitei logofeții din leat 1831 octombrie 2, au înșelat judecătoria de atunci tăinuind diata”. De vrea să se creadă că n-a tăinuit nimic, atunci să aducă el, pîrîtul, tot rămasul mortului”. Să se apuce și soția de al doilea să dea la rîndu-i cele ce se află la ea din rămasul mortului, iar nevîrstnica Marghioala să se cheme „și să se dea supt îngrijirea cinstitei obșteștii epitropii a-și căuta meremetul pîrintesc”. Jeluitoarei să i se dea după diată „numai lipsa zestrei de lei 2000 și legatul de lei două mii pentru căutarea sufletului cîrc-serdarului. Orice alt venit care va mai fi să se puie supt epitropie pe seama Marghioalei. Cum de față la judecată a fost și Nicolae Ipatescu, cumnat nevîrstniciei, care a făcut cerere să-i fie epitrop, să se dea asupra lui minora spre îngrijire ⁶⁸.

În timp ce în același 13 iulie 1834 ⁶⁹ Tănase cerea să fie chemată și Safta spre a fi întrebată dacă și-a primit 4750 lei zestrea ei și pe urmă să se treacă a se da hotărîrea, Nicolae Ipatescu iscălea o declarație către judecătoria Ilfov că primește a lua „asupra-mi subt îngrijire pe cumnata mea Marghioala cu cuvenita ei perusie pîrintească după catagrafie”. ⁷⁰

Fiind vorba de altă tergiversare provocată de pîrît, Ana, prin soțul său, îndreaptă, la 22 august 1834 ⁷¹, o nouă jalbă, de data aceasta către Vodă, în care-i arată succint cursul procesului și tărăgănelile suferite. Pentru a doua oară profită de prilej spre a se exprima în termeni curajoși și tari la adresa organelor judecătorești. Domnitorul ordonă ca în soroc pe 10 zile să se dea pricinii sfîrșit și logofeția mare a dreptății face pe dată cunoscut ordinul domnesc judecătoreiei de Ilfov ⁷², cerîndu-i să explice de ce s-a făcut atîta întîrziere. Cu seninătate, parcă ar fi fost vorba de o întîrziere de cîteva zile, judecătorul informează organul său

⁶⁶ Ibidem, f. 50.

⁶⁷ Ibidem, f. 50—50 v. Ana Ipatescu mai făcuse o jalbă, la 6 iunie 1834, cerînd despăgubiri pentru bunurile răpîte, precum și cheltuielile de judecată. Ibidem, f. 66.

⁶⁸ Ibidem, f. 50 v.

⁶⁹ Ibidem, f. 82.

⁷⁰ Ibidem, f. 83.

⁷¹ Arată clar că pe ea Athanasie a tăinuit-o spre a putea lua epitropia ei, că s-a făcut rudă cu tatăl ei, „fără să fie nici al noolea neam” etc. Ibidem, f. 85.

⁷² Ibidem, f. 84, la 24 august 1834.

superior că oarecare întârziere a provenit din pricina lui Tănase postelnicul pe care în două rînduri agia l-a silit să aducă hîrțile procesului și nu le-a adus. Pe urmă, fiindcă numai Marioara (adică Marghioala) se cădea a fi moștenitoarea, cerînd Nicolae Ipatescu să i se rînduiască el epitrop, iar judecata i-a zis să dea mai întîi chezășie vrednică ⁷³, în loc să aducă chezășie, el s-a apucat de a dat jalbă lui Vodă. Dacă o aducea pe dată i s-ar fi dat și anaforaua ⁷⁴. Simplu și fără cusur răspunsul.

Nerămînînd mulțumite de anaforaua judecătoriei Ilfovului, Secsia I-a politicească, dată la 27 octombrie 1834, Ana Ipatescu și Marghioala fac apel la 3 decembrie 1834 ⁷⁵. Îndată ele dau jalbă și lui Vodă repovestindu-i cazul. Cer să li se dea întreaga avere, iar casele să se ia de la cel care le cumpăraseră și să li se întoarcă ⁷⁶. Rezoluția o trimite Divanului judecătoresc pentru a se vedea dacă s-a aplicat legea corect ⁷⁷.

Prin vechilul său Sotir Floropulo Athanasie postelnicul se declară și el nemulțumit și face apel față de hotărîrea judecătoriei Ilfovului, Secsia I-a la 31 decembrie 1834 ⁷⁸ la același Divan judecătoresc. Cu toate că Ana și cu sora sa încearcă prin jalbe, către Divan și către Vodă ⁷⁹, să grăbească punerea pe rol a procesului apelat, spre a nu se intra în vacanță, ele nu reușesc și judecata se va face tocmai la 1 iulie 1835, cînd se dă și hotărîrea ⁸⁰. Ea afirmă că rău au pornit jeluitoarea reclamația împotriva pîrîtului că a fost nelegal pus epitrop, căci judecătorii a aplicat corect articolul 370 referitor la epitropii. Se vedea că divanul căuta să ocrotească instanța care judecase procedînd greșit, de aceea și nesfîrșitele prelungiri pentru înfățișare.

Cu alte jeli și termene de înfățișare, se trec și anii 1836 și 1837 ⁸¹. De abia la 21 decembrie 1837 se putură înfățișa părțile în litigiu și se dădu o nouă hotărîre. Ea consfințește dreptatea Anei căci arată că postelnicul, fără să fie orînduit epitrop prin diată sau rudă de aproape, a ținuit diata care nu pomeneste nimic de el. Anichii îi lasă 2000 lei lipsa zestrei, 2000 lei pentru căutatul sufletului mortului și 2000 lei pentru datorii. Uneltind vicleșug Athanasie Nicolau nu numai că n-a făcut catagrafie, dar a vîndut și casa fără a îndeplini cuvenitele orînduieli. Divanul hotărăște ca acest Athanasie să jure la Mitropolie de averea aflată în lăzi de mort și apoi să dea socoteală. Casele, chiar vîndute cu formalități după pravilă, să vor lua de moștenitori înapoi, cumpărătorul căutîndu-și banii la vînzător. În final pîritul va plăti și cheltuieli de judecată ⁸².

Pierzînd procesul, Athanasie și cu vechilul său Floropulo încep să caute alte mijloace de a șicana. Astfel, subt cuvînt că n-are cu ce să plă-

⁷³ Ibidem, f. 87. Nicolae Ipatescu dă chezășie pe Ianache Hrisopolu, rugînd să se întărească „pentru că am albit în această dreaptă mea cerere”. Are data 28 august 1834. Vezi și f. 88.

⁷⁴ Ibidem, f. 86.

⁷⁵ Arh. Statului Buc. Divanul Judecătoresc, secția civilă I, depuneri IX dela nr. 15341, f. 1.

⁷⁶ Ibidem, f.2, e primită la 21 dec. 1834.

⁷⁷ Ibidem, rezoluția din 12 ian. 1835.

⁷⁸ Ibidem, f. 4 Vezi o alta mai pe larg la p. 10.

⁷⁹ Ibidem, f.8 și f. 9.

⁸⁰ Ibidem, f. 11.

⁸¹ Ibidem, f. 25, 26 și 27.

⁸² Ibidem, f. 32. Vezi și f. 35—38. În cursul ședinței Nicolae Ipatescu anunță instanța că de vre-o două-trei zile cumnata sa Marghioala și-a dat obștescul sfîrșit.

tească taxa legiuită de doi galbeni, nu voiește să ia anaforaua. Pîrîtul folosea acest procedeu, știind că sorocul pentru apelul ce l-ar fi făcut nu putea începe decît din ziua în care lua anaforaua. De aceea și tergiversa luarea ei. Spre a curma asemenea situație Nicolae Ipatescu, ca vechil, cere Divanului civil prin jalbă să-l oblige pe Floropulo, prin agie să primească anaforaua⁸³. Ca să nu fie ușor de găsit, Athanasie postelnicul plecase din București la moșia Budești a lui aga Manu⁸⁴.

Așa s-a și întîmplat cum se aștepta N. Ipatescu în jalba sa, căci la 22 martie 1838, Athanasie depuse banii, 2 galbeni ca taxă, luă hotărîrea și făcu tot la 22 martie 1838 și apelul contra sentinței ce conținea anaforaua⁸⁵. În aprilie⁸⁶ el cerea iar și pe înfățișat și tot în aprilie, la 7, cerea același lucru și Nicolae Ipatescu⁸⁷. La 7 august 1838 încă Ana se mai plîngea Divanului că nu li s-a fixat zi de judecată⁸⁸. La 22 august 1838 abia li se fixa soroc la sfîrșitul viitorului septembrie⁸⁹. Procesul însă se mai amîină așa că judecata nu se face decît în 21 februarie 1839⁹⁰, rămîbind și de astă dată nemulțumiți de hotărîre.

Începe altă serie de citații⁹¹ și o alta de jălbi, ca cea din 24 februarie 1839 a Anei⁹². Cînd, în sfîrșit, se ajunge a se mai da o hotărîre, părerea completului este împărțită. Patru din membrii divanului sînt pentru reclamații, iar trei găsesc cuvinte și pentru pîrit. Neunitatea de vederi între judecători menținea pricina neterminată. Fiindcă Simion Cerchez armeanul începuse să facă „meremeturi”⁹³ la casa părintească a Anei, aceasta îi face proces și lui. Departamentul logofetii se adresa agii cerîndu-i să poprească „pă acel Simeon armeanul din facerea unor asemenea meremeturi și îmbunătățiri la acea casă pînă la izbrămirea pricinii”⁹⁴.

Au venit mai apoi evenimentele din 1848. Informații nu mai sînt despre acest lung și teribil proces, dus cu multă tenacitate de ambele părți. Cum se va fi știis el sînt unele slabe știri din 1852 care ne arată că în acest an Ana cerea să i se lase ceva timp „să mă pregătesc a arăta pretențiile ce am”, față de o hotărîre ce i-o comunicase judecătoria de Ilfov, pe care n-o cunoaștem⁹⁵. La 23 august se ordona vîtafului de aprozi să vestească pe Ana Ipatescu ca la 10 septembrie 1852 să vină la judecătoria, să arate „de mai are vre-o pretenție asupra aducerii la îndeplinire” a hotărîrii date între ea și „Anastasie” postelnicul pentru rămasul părintesc. La 10 septembrie Ana însă nu s-a prezentat, urmarea fiind că s-a închis dela⁹⁶.

⁸³ Ibidem, f. 42. Jalba e din 17 febr. 1838.

⁸⁴ Ibidem, f. 43.

⁸⁵ Ibidem, f. 45.

⁸⁶ Arh. Statului Buc., Înalțul Divan, dos. 7511/838 f. 1, la 16 aprilie.

⁸⁷ Ibidem, f. 3.

⁸⁸ Ibidem, f. 4.

⁸⁹ Ibidem, f. 5.

⁹⁰ Ibidem, f. 25—28 v.

⁹¹ Ibidem, f. 29—31.

⁹² Ibidem, f. 34—34 v.

⁹³ Arh. Statului Buc., Log. Dreptății, nr. 686, f. 6, la 10 iunie 1842 se informa agia că Simion armeanul începuse a face 2 tavanuri la 2 odăi, o dușumea de scînduri la alta, o sobă nemțească etc. Lui Simion uneori i se zice și Sarchez.

⁹⁴ Ibidem, f. 1.

⁹⁵ Ibidem, f. 9.

⁹⁶ Ibidem.

Pină la căsătoria cu Nicolae Ipatescu Ana a dus o viață destul de grea. Atît în casa tatălui, apoi o vreme, cît v-a fi stat cu mama ei, dar mai cu seamă în casa primului ei soț. Dorința de mai bine a încolțit în sufletul ei, ce încercase lovituri la fiecare pas. Cînd, fără sprijin, a trebuit să ia viața în piept, atunci s-a lovit de ingerințele unei societăți care o revolta prin corupția, abuzul și nedreptatea care o dominau. De astfel de realități s-a izbit cel mai direct și mai acut cu prilejul desfacerii căsătoriei de primul soț. Veros și lacom n-a știut cum să facă mai bine ca divorțul să-i aducă lui și zestrea ei. A folosit influența, a folosit mită, a făcut totul s-o țină și la arest, dar Ana, pe zi ce trecea în asemenea amărăciuni, s-a întărit tot mai mult. În măsura în care a dorit să ajungă mai sus s-a dezvoltat în ea și sentimentul de revoltă față de orînduiala vremilor sale. Ana a fost nu numai o femeie frumoasă, dar și o minte isteată. Știa carte și a putut cunoaște ideile timpului. Cînd legătura cu Nicolae Ipatescu a dus-o în familia acestuia, de mici burghezi, activi, răzbătători, cu idei înaintate, înnoitoare, Ana a făcut progrese mari în acest sens. Procesul pentru moștenirea tatălui său, cu obstacolele ce i le-a pus în față, cu toată dreptatea evidentă ce avea, a întărit-o și mai mult ca energie, dar și ca revoltă. A început prin a se adresa oficialităților în limbajul vremii, dar pe încetul se observă cum îndrăzneala îi crește și de la o vreme în petițiile ei încep să apară expresii usturătoare la adresa oficialității care o nedreptățea. Devenise o ființă semeată, cu ironii mușcatoare, pe care n-o spăimînta poziția socială a celui vizat. Jalbele ei din procesul prezentat aici, ne-o arată. Se cunoștea pînă acum numai una dintre dovezile care ne-o înfățișă pe Ana într-o astfel de lumină, și anume pasajul — trunchiat, e drept — dintr-o jalbă a ei adresată către domn, cu prilejul arestării unui membru al familiei sale ⁹⁷.

Jalbele ei din acest proces aici prezentat ne arată că procedeul acesta devenise la ea o obișnuință. Iată cîteva spicuri din ele. Față de modul cum Tribunalul de Ilfov judeca pricina sa pentru casa răpîtă ea se exprimă: „Altă nădejde nu mai am decît, fiindcă în curs de un an nu poci dobîndi izbrănire dela această judecătorie, să rog pe cinstita logofeție spre a mijlocii una din două, adică ori să strășnicească a desăvîrși pricina, sau să mărginească pe mādulare ca la întîmplare ori de moarte a hrăpitorului sau dărăpănări ale casei, singuri de vor să-mi facă despăgubirea din veniturile casei lor... căci dreptatea și zmerenia nu cunosc de a fi ascultată, fără numai sila și împilarea stăpînirii.”⁹⁸ Într-alt rînd, adresînd o jalbă domnului prin soțul său, lăsa să se treacă în ea exprimări de felul acestora: „acest tribunal fără să cerceteze sau să deschidă pravila să vază ce îndatorire să pun pentru cei care cer epitropii, procedează după bunu-i plac” încît, șaptesprezece jelbi a trebuit să facă și tot nu și-a văzut dată o hotărîre definitivă și „acest lucru să poate înțelege căci epitropul au fost numai un frămîntător, iar tribunalul au pus aluatul la dospit”.⁹⁹ Tot lui Vodă îi adresa altă dată o jalbă în care face răspunzători a-i plăti pe aceia care

⁹⁷ M. Roller, 1848—1948. *Ana Ipătescu*, Buc., 1948, pe 5—6. Nu se dă însă izvorul de unde a fost luat pasajul.

⁹⁸ Arh. Statului Buc., Logofeția Dreptății, nr. 4662, f. 64, jalbă din aprilie 1834.

⁹⁹ Ibidem, f. 85.

au hotărît greșit, pe judecători : „,apoi cine se înșală pierde, noi ce sîntem vinovate ca să ne străgănim prejudecății . . . din pricină că d. căminarul Dedulescu, sardaru Nicolae Ūucu, cei de atunci judecători au voit să facă o mișcare împotriva legilor și d. procurorul nu și-a îndeplinit datoria sa de a strica asemenea nedrepte lucrări”¹⁰⁰ Și însfirșit, cu alt prilej se plîngea mării logofeții a dreptății „Alaltăieri, miercuri, ne-am înfățișat și la cinstitul Înalt Divan și o parte din mădulare se unesc cu hotărîrea . . . (divanului) . . . iar alta zice cum că să ne despăgubim de la vicleanul epitrop supt cuvînt numai că zapisul s-au adevărit de . . . logofeție. *Asupra acestui cuvînt propriu și eu cinstitei logofeții „dacă cu asemenea viclene mijloace m-ar fi vîndut de roabă și zapisul vînzării s-ar fi adevărit decît logofeție trebuia să rămîn roabă sau slobodă? lucru cu totul nepierdut, ca să apere pe niște asemenea vicleni în loc de a-i pedepsi”*. Să se scrie celor în drept „,a nu-mi ataccarisi dreptul pravilnic părintesc căci, nu voiu înceta a reclama pîndă și la poarta raiului”¹⁰¹.

Zelul ei revoluționar care a făcut-o ca 19 iunie 1848 să facă acel act de eroism ce a stimulat masele populare adunate la Palat să treacă la acțiune împotriva soldaților comandați de colonelul Solomon, și să elibereze guvernul provizoriu, așa se va fi format și dezvoltat.

Numai clocotind în propria-i suferință s-a putut căli spre a îndrăzni să aibă curajul a disprețui și moartea, înfruntînd-o, spre a izbuti.

La 13 martie 1975 se împlinesc 100 de ani dela moartea Anei Ipatescu, eroina revoluției de la 1848 din Țara Românească. Alături de alte femei cu vederi înaintate, care au trăit și acționat pentru victoria unor asemenea idei la noi, Ana Ipatescu întruchipează un adevărat exemplu demn de urmat. Scoaterea ei din anonimul în care fusese lăsată în trecut este o datorie și un gest de recunoștință meritat din plin de aceea al cărei nume stătuse pe buzele tuturor contemporanilor săi, depășind chiar granițele țării.

NOUVELLES DONNÉES SUR ANA IPĂTESCU

RÉSUMÉ

L'auteur de la présente étude, reprenant ses recherches de la vieille date touchant la vie et la famille d'Ana Ipatescu, heroine de la révolution de 1848, fournit et complete, sur la base de sources inédits, les connaissances déjà existentes sur celle-ci et sur certains membres de sa famille.

A présent on connaît éfolement son nom de jeune fille, à savoir Ana Ghiulerasa.

Son geste de grand courage accompli de 19 Juin 1848 et qui l'a consacrée pour la postérité n'est pas un acte isolé ; il démontre l'attitude protestataire d'Ana Ipatescu envers les autorités d'Etat qu'elle affronta avec témérité mémé avant la révolution.

Le procès contre Athanasie Nicolau pour rentrer en possession des biens hérités de son père révèle le courage avec lequel Ane s'est dressée

¹⁰⁰ Ibidem, nr. 15341, f. 2

¹⁰¹ Ibidem, Nr. 7511 f. 34 v.

contre l'injustice manifestée à son égard par les organes d'Etat au cours du déroulement du procès.

Pour obtenir une décision favorable, elle a mené une véritable lutte mieux connue dans la première phase. Après 1842, les données deviennent plus rares, pour reparaitre ensuite à l'étape ultérieure aux événements de 1848.

On ne connaît pas le résultat final de la dispute. Il paraît que le dossier a été classé assez tard ainsi que nous laissent comprendre de rares informations de l'année 1852.

UN „UNIVERSAL” AL LUI PETRU CEL MARE FOLOSIT ÎN LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI PE ANII 1661—1709 (PSEUDO N. COSTIN)

DE

DUMITRU VELCIU

1. *Letopisețul țării Moldovei* pe anii 1661—1709, redactat în 1712, publicat, în 1845, de Mihail Kogălniceanu¹, în mod greșit, cum s-a dovedit², sub numele lui Nicolae Costin, și cunoscut azi drept o cronică anonimă numită, convențional, „Pseudo N. Costin”, cuprinde, în capitolul privitor la domnia a doua a lui Mihai Racoviță (iulie 1707—octombrie 1709), sub titlul „Răsboiul ce s-au întâmplat la Poltava, Șvedul cu Moscul, fiind cursul aniloru 1709, iunie 27”, o detaliată și documentată prezentare a cunoscutei lupte de la Poltava, dintre ruși și suedezi³.

Autorul mărturisește, referindu-se la victoria „moscalilor” și la întreaga istorisire, că „așa am aflat seris la isvodul lor cel tipăritu, dintr-un *universal* a lui țariu Petru”⁴.

Acest „universal” nu fusese identificat pînă în prezent. N. Iorga, susținătorul tezei că letopisețul în cauză era opera lui Nicolae Costin, avea în vedere o „broșură, probabil polonă [. . .] și asemenea cărți se găsesc cu greu, din cauza numărului și caracterului lor neînsemnat și efemer”⁵; altădată, se referea la „izvorul apusean întrebuițat de Nicolae Costin”⁶. Mai aproape de adevăr, Const. Giurescu îl considera „unul din acele «ziare» ce se tipăreau după luptă de învingător și se răspîndiau apoi în toată lumea”⁷.

Cu sprijinul direct și deosebit de binevoitor al profesorului Gheorghe Bogaciuc, de la „Institutul de limbi străine” din Irkutsk, U.R.S.S., vechi

¹ M. Kogălniceanu, *Letopisișile Țării Moldovii*, vol. II, Iași, 1845 (pe copertă 1846), p. 3—77; ed. a doua-sub titlul *Cronicele României* — vol. II, București, 1872, p. 2—70.

² Const. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian)*, „Analele Acad. Rom.”, tom. XXX, mem. secț. ist., mem. 5, București, 1907.

³ M. Kogălniceanu, *ed. cit.*, p. 67—75; ed. a doua, p. 59—68

⁴ M. Kogălniceanu, *ed. a II-a*, p. 59

⁵ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688—1821)*, vol. I, București, 1901, p. 118; ed. a II-a — sub titlul *Istoria literaturii românești* — vol. II (de la 1688 la 1750), București, 1926 (pe copertă 1928), p. 144.

⁶ N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. VI, *Monarhii*, București, 1938, p. 465; ediția în limba franceză, vol. VI, București, 1940, p. 567

⁷ Const. Giurescu, *op. cit.*, p. 37

cercetător pe tărîmul legăturilor culturale și literare româno-ruse⁸, am reușit să identificăm izvorul relatării despre lupta de la Poltava din *Letopisețul Moldovei* pe anii 1661—1709. Îl publicăm în întregime, în limba rusă, în anexă, după textul tipărit în cartea *Полтавская битва, 1709—27 июня-1909*, С. Петербург [1909], p. 7—14⁹. Ediția din 1909 reproduce o alta din *Книга Марсова*¹⁰, apărută în 1766, care, la rîndul ei, preia textul primei publicații tipărite, la Petersburg, în 1713, încă în timpul vieții lui Petru cel Mare, la numai patru ani după consumarea celebrei bătălii.

2. Comparația strînsă a textului rus pe care îl publicăm cu capitoul privitor la bătălia de la Poltava din *Cronica Moldovei (1661—1709)* arată că, într-adevăr, această este redacția izvorului rusesc de care s-a folosit autorul cronicii moldovene¹¹. Textul românesc este o traducere destul de fidelă, realizată, în mod indiscutabil, direct de pe originalul rusesc, fără vreun alt intermediar. Mărturie, în acest sens, stă, în primul rînd, topica frazelor care, foarte adesea, urmărește cursul frazei rusești, de multe ori împotriva ordinii firești a părților de propoziție din limba română. Reținem, în această privință, drept caracteristice, cîteva exemple privind trecerea la sfîrșitul propoziției a predicatului, așa cum e în originalul rus :
 „ ... съ малую милю отъ неприятельской армии стали” (p. 11 r. 7) —
 „ ... ca o milă mică de la armeia nepriiatinului au stătut” (p. 59; ms. II—22 fila 138 v);¹² несколько редусть сделано” (p. 11, r. 11) — ...

⁸ În prezent, Gh. Bogaciuc pregătește pentru tipar manuscrisul „Letopisețul moldovenesc”, aflat la Irkutsk, U.R.S.S., traducere în limba rusă, din 1773, a unui corp de cronici moldovene, de către Vartolomei Măzăreanu (cf. articolul — studiu *Monument al încrederii și recunoștinței populare*, în cotidianul „Moldova socialistă”, Chișinău, nr. 41 (12430) din 17 februarie 1974, p. 4). În curs de publicare, același cercetător are descrierea unui manuscris, aflător tot la Irkutsk, care intrunește, în copie, principalele lucrări istorice și filozofice, în limba rusă, ale lui Nicolae Milescu.

⁹ Volumul nu l-am găsit în bibliotecile din țară. Textul rus, în copie „Xeros”, ca și o traducere exactă în românește, după care ne vom orienta în cele de urmează, ne-au fost puse la dispoziție de asemenea de tov. Gh. Bogaciuc, căruia îi mulțumim pentru întregul concurs pe care ni l-a dat în legătură cu tema articolului de față.

¹⁰ Titlul întreg, în traducere : *Cartea lui Marte sau a faptelor de arme ale oastei mării sale împăratul la cucertrea vesiilelor fortificațiilor și în diferite locuri a vitejeștilor bătălii asupra armatelor mării sale regelui Suediei, de pe prima ediție din Sanct-Peterburg 1713, cu a doua imprimare tipărită la Sanct-Peterburg la Corpul nobililor marinari, 1766.*

¹¹ *Полтавская битва* (1909), în afară de textul anexat, cuprinde, între altele, extras din *Jurnalul* lui Petru cel Mare, o redacție foarte asemănătoare (p. 16—26), precum și diverse scrisori și relații emise de la cancelaria țarului, chiar în cursul campaniei, care îmbracă parțial, dar în forme apropiate de redacția completă, etapele acțiunii de la Poltava (p. 57—64).

¹² Pentru simplificarea trimeritelor la citate, indicăm direct în text, în paranteză, pagina și rîndul, la textul rus, așa cum acesta apare în anexă, și pagina din M. Kogălniceanu, vol. II, ed. a II-a, București, 1872, pentru textul românesc al cronicarului. Trebuie să observăm însă că, în edițiile sale, pentru acest capitol din cronica Moldovei (1661—1709), M. Kogălniceanu a folosit, alături de cel mai vechi manuscris păstrat-actualmente ms. II—22 de la Biblioteca Universității din Iași, copiat în sept. 1715 de Axinte Uricariul și un altul, copie mult mai tîrzie, din 1780, care alterează sensibil textul moldovean original (azi pierdut), așa cum rezultă din comparația cu copia lui Axinte, realizată la numai trei ani după redactarea cronicii. În *nota* finală la vol. II, din ediția sa din 1845 (1846), p. 465 — „Manuscriptele ce s-au întrebunțat la tomul II” — Kogălniceanu prezintă astfel, sub nr. IV, cel de-al doilea manuscris, utilizat în mai mare măsură dect cel din 1715 : „*Istorie pentru cratul Șvedului Carol al XII, cînd s-au sculat cu oaste asupra împărat[or] Petru Alexovici la anul 1709, fiind domn la scaunul țării Moldovei în vremea acelu Mihail Racoviță V.V., scris la 1780 în 15 mart. 1 tom în 4°*” (vezi și I. Crăciun și A. Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici*

cîteva metereze *au făcutu*” (p. 59); „... При томъ шляпа на немъ пулюю *прострелена*” (p.13, r. 18) — „și prin pălăria ce era în capul său, printrînsa unû glonțu *au trecut*” (p. 61); asemenea exemple se găsesc, de altfel, în întreg cuprinsul relatării.

Originalul rus abundă în termeni militari neologistici, provenind, mai ales, din limba franceză. Concludent pentru faptul că traducerea din cronică moldoveană s-a făcut direct de pe acest original este păstrarea în textul românesc a numeroși termeni de acest fel, în locurile unde aceștia se află în textul rus, deși mulți nu erau uzuali — ba unii chiar necunoscuți — în limba română a timpului: „шесть баталионовъ” — „șase batalioane”; „шквдронъ” — „șevadroane”; „14 [...] штандартури” — „14 [...] ștandardtovъ”; „сикурсъ” — „sicursu”; „для коммуникации” — „pentru comonicație”; „шесть полковъ кавалерии” — „6 polcuri de cavalerie”; „баталия” — „bătălie”; „багинетами” — „cu baghineturi”; „циркумференции” — „țircumferenție”; „виктория” — „victoriia”; „линея” — „linie”; „акордъ” — „acordû”. O bună parte din termenii din aceeași categorie au fost preluați din tablele în care se enumeră pierderile celor două părți: secretarû, canțelieri, feltu-marșal, adiutanți, ober crigs comisari, crigs fiscali, camergher, doctor de medîtină, aptecar, litavre, serjant, canoniri, fuzeleri etc.

Reminiscente ale cuvintelor rusești — barabancie, nepriiatin, porucic, cneaz, pomoșnic etc. — găsim, surprinzător, destul de puține, ceea ce ne îndeamnă să credem că traducătorul cunoștea bine limba rusă *vorbită*, avînd dificultăți în găsirea unor echivalente românești corespunzătoare numai în cazul cuvintelor rusești mai noi, de origine străină (franceză, germană).

„Universalul” e tradus aproape în întregime și în spiritul său — emisie a părții ruse, deci hotărît „pro domo” — cu deosebirea că acolo unde, în textul rus, apar pronumele „Наша”, „Нас” etc., se trece „a Moscului”, „Moscul” etc., iar în loc de „оной”, „Șvedul”, „Șvezii” etc.

Cele cîteva omisiuni sînt operate mai ales în pasaje prea încărcate de amănunte sau care nu interesau în cel mai mare grad pe cititorul moldovean al timpului. Astfel, nu se mai traduce amănuntul că, la 25 și 26 iunie, însuși măria sa împăratul a făcut o recunoaștere a dispozitivului de luptă, înainte de a stabili detaliile premergătoare „năvalei” ce urma să fie dată asupra „nepriiatinului” (p. 11, r. 12—15); se lasă afară paranteza privind defileurile în care și-a ținut Carol al XII-lea armata înainte de primul atac (p. 11, r. 17—18); se omite precizarea dată generalului-locotenent

interne, sec. XV—XVIII, privind istoria României, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 106, sub nr. III). Manuscrisul, sau o copie de pe el, se află în prezent la Biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj, fond Blaj, sub cota: ms. rom. nr. 77 (fost nr. 81); descris și de N. Comșa, *Manuscrisele românești din biblioteca din Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944, p. 84—85, sub nr. 81. Față de copia lui Axinte Uricariul, ms. rom. nr. 77 — Cluj prezintă interpolări, omisiuni precum și numeroase schimbări sau intervertiri de cuvinte. Pentru a ușura cititorilor posibilitatea de a urmări și controla cele arătate în articolul nostru, vom trimite, în continuare, la ediția Kogălniceanu citată (vol. II, 1872) dar în cazurile obligate de denaturări prea mari ale textului vom face uz și de ms. II—22 — Iași (Axinte Uricariul), menționînd acest lucru. Modul necritic în care a procedat M. Kogălniceanu la întocmirea edițiilor sale, ca și numeroasele intervenții personale arbitrare ale editorului față, chiar, de manuscrisele folosite, repetat semnalate de numeroși cercetători, impun, cu necesitate, o neîntziriată reeditare modernă și a cronicii de care ne ocupăm, practic inutilizabilă azi în textul tipărit în 1845 și 1872.

Bour (tipărit greșit de Kogălniceanu-Baur), din armata rusă, ca, în acțiunea de retragere a cavaleriei, să bage tare de seamă să-i fie dealul mereu în flanc, nu în spate, pentru ca nu cumva dușmanul să poată înghesui cavaleria rusă sub munte (p.12 r. 6—8,) ca și cea mai mare parte din amănunțele și datele privitoare la regrouparea forțelor ruse pentru a putea face față atacului final așteptat din partea trupelor suedeze (p. 12, r. 25—31); de asemenea, se lasă de o parte mențiunea că mulți dintre cazaci, după înfrângere, s-au predat, cerînd iertare de la țarul Petru (p. 14, r. 11—12).

Traducerea este, în general, exactă, fiind de semnalat, totuși, unele interpretări greșite sau traduceri perifrastice mai libere: „однакожь оной по своей обыкновенной запалчивой отбаве” (p. 11, r. 15—16) se traduce cu „și totuși Șvedul, după a sa obicinuită *cumpătare*” (Kog., p. 59—60), deși sensul este „sumeție nestăpinită”; „однакожь въ томъ много оной противности нашель” (p. 11, r. 21) se traduce liber prin: „iară moscalii ca niște vrednici, cu vitezie au stătut împotriva șvezilor” (Kog., p. 60) față de, mai exact, „dar într-aceea el [suedezul] a aflat multă împotrivire”; traducătorul n-a înțeles ce sens are „генералная баталия” (p. 12, r. 40—41) și redă prin „batalie, cum să bat gheneararii”, exemplu dintre cele mai expresive de etimologie populară (ms. II—22, fila 141 verso; în Kog., se dă, după celălalt manuscris, denaturat, „bătălia foarte iute” — p. 61); la fel, în expresia „неприятеля атаковали” (p. 12, r. 39), necunoscînd sensul verbului, de origine străină, „атаковать”, traduce larg „pe nepriiatinul l-au așezat ca să purceagă cu războiu asupra lui” (Kog., p. 60); încurcat de neînțelegerea sensului exact al cuvîntului „апрощъ”, străin de limba rusă, propoziția „перировался къ своимъ апрошамъ” (p. 12, r. 19) e redată prin „s-au rotit cu ai săi *apărîndu-se* către ai săi” (Kog., p. 60); „ордеръ де баталии” — ordine de bătaie — (p. 12, r. 37 și 38) e tradus, destul de fericit, cu „gata de războiu” (Kog., p. 60), ca și „и сталь фрунтомъ” (p. 3, r. 38) — și s-a așezat *cu frontul* — prin „au stătut și el *cu fruntea*”! (Kog., p. 60).

Textul moldovenesc conține însă și o seamă de adăugiri, peste cuprinsul originalului rus, datorate traducătorului sau, cel mai probabil, prelucrătorului materialului, de la simple completări explicative, de cele mai multe ori în paranteze, pînă la interpolări destul de consistente. Dintre explicațiile adause în textul din cronica Moldovei menționăm (adaosul e dat în cursive): „trimițînd la dînsii pe unŭ *solitor al său, căroro le dzic barabancie*” (p. 60); în limba rusă barabancik înseamnă toboșar; „un cvartemistru (*adecă vel conacciu*)” (p. 62); asemenea precizări apar, mai ales, în listele de prizonieri, răniți etc.: „*acestora ce le dzicŭ ștapŭ și oberŭ ofițerii*”; „*camarsreiberŭ (adecă gramatic)*”; „*adiutanții (ciaușii)*”; „*a polcurilor auditori (adecă giudecători)*”; „*artilerie, adecă pușcărie*”; „*izvod de ofițeri ale pușcăriei, ce le dzicu pre limba lor oberŭ și under*”; „*șticŭ iuncari (adecă diregători de pușci)*”; „*serjanți (adecă bas ciaușilor)*”; „*pisari și furieri (adecă taingii și conaccii) (și gramatici)*”; „*pomoșnicov și minirii (adecă lagumgii)*” și altele de acest fel, prin care cronicarul se străduia să găsească, în sprijinul cititorului contemporan, corespondenții moldoveni pentru termenii străini preluați de traducător din originalul rus.

O interpolare destul de largă apare în descrierea „bătăliei generale” (Kog., p. 61), unde cronicarul moldovean, după ce enunță începerea luptei, adaugă de la sine : „... care de trăznetul pușcilor și de fum și de prav ce era nu să cunoaștea unul cu altul fără cit pre semnele lor ce aveau ; că șvezii aveau semnu de purtau șomoioгу de paie, iară moscalii purtau o floare de hirtie la pălărie ” (ms. II. 22, fila 141 verso). Asemenea amănunte putea proveni numai de la niște participanți la această luptă. Se știe că la Poltava au luptat și moldovenii, în ambele tabere. În „universal” se menționează că, în lupta de lângă Perevolocina, pe lângă suedezi au fost luați prizonieri „și cîțiva moldoveni” (Kog., p. 62) iar din cronica lui Pseudo-N. Muste rezultă limpede că de la unii dintre aceștia au putut ajunge, în Moldova, la urechile cronicarului, știri ca cele de mai sus : „Fost-au la acel războiu și mulți din moldoveni, unii la șvezi alții la moscali, carii după risipa războiului au venit aici în țară la Mihai vodă [Racoviță] de-i spunea pre amăruntu de războiul lor, precum au fostu¹³. Din asemenea surse provin, probabil, și celelalte știri necuprinse în „universal” și care îl premerg în cronică (Kog., p. 57—59), sub titlul „Istoria pentru craiul Șvedului Carol XII-lea, cînd s-au sculat asupra împăratului Petru Alexevici, la anul 1709” (în ms. II—22, fila 133, acest titlu lipsește ; el provine din celălalt ms. folosit de M. Kogălniceanu pentru această parte a cronicii)¹⁴.

De asemenea, în baza unor astfel de informații, va fi făcut cronicarul completarea : „Iară șvedul craiul după ce l-au înfrîntu moscalii, n-au mai căutat să mai dea războiu, ce îndată cu o seamă de oaste a sa, ce era pe lângă dînsul, de-o parte s-au datu și s-au ocolitu” (Kog. p. 61). În schimb, un adaus ca cel trecut între paranteze („și Dumnedzău de altă vătămare l-au feritu”) (Kog., p. 61), după menționarea pericolului prin

¹³ M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. III, București, 1874, p. 39

¹⁴ Urmind ms. 77, fond Blaj, de la biblioteca Academiei R.S.R., filiala Cluj, Kogălniceanu a introdus în textul tipărit numeroase modificări față de ms. II 22 Iași (care, în mod normal, ar fi trebuit să constituie manuscrisul de bază și al acestei părți din cronică), dintre care menționăm exemplificativ : adăugirea titlului „Istoria pentru craiul Șvedului . . .” și a unui întreg alineat introductiv, care fine pînă la mențiunea „leu nebiruit”, cu diverse modificări și completări în alineatul următor (p. 57) ; foarte multe înlocuiri de cuvinte în textul care redă „universalul”, p. 59—68 (în cursive, forma alterată) : armaie — *armadia*, clătit — *mișcat*, Aigustu-August, au sosit — *au agiuns*, au dat — *au tras*, au luat — *au dobindit*, așa de sirgu — *așa de grabă*, au și slobodzit tunurile — *au început cu tunurile*, 5 batalionuri — 5 *batalioane*, pre gheeneral maior Șlipenbah l-au luat — . . . *l-au prins*, au lepădat armele — *au pusă* armele, războiul — *bătăia*, vei cети înainte — *vei afla* înainte, pe cum va urma izvodul — *precum va arăta* izvodul, s-au obrșitu victoria — *s-au sfirșitu* victoria, hărălia capetelor — *prednicia* capetelor, ci acolo timplindu-se — *ci acolo fiindu* etc., etc. Kogălniceanu însuși a intervenit, mai ales în listele anexate izvodului, căutînd să restituie ortografic, forma originală — suedeză, germană etc. — a numelor diverșilor generali, polcovnici, maiori etc., transcriși în manuscrisele românești după ortografia fonetică rusă : Tederhelmu-Zedcrhelm, Renseltu-Renschelt, Vinterbercu-Würtemberg, Gamelton-Hamilton, Kniazul Deventerburcū — cneaz de Würtemberg, Ghen Dricribender-Ghendrich Ribender etc. „Universalul” lui Petru cel Mare, necunoscut și lui Kogălniceanu, constituie, și în această privință, un instrument indispensabil pentru o viitoare ediție critică a cronicii Moldovei 1661—1709.

Un punct de întrebare îl constituie forma „gheneral maior *Devolcon*” (p. 60 ; ms. II—22, (fila 141), pentru „Генераль-маеоръ Волконскоій” din izvodul rusesc (p. 12, r. 34). Presupunem, în acest caz, o intervenție, direct pe textul rus sau, mai degrabă, pe traducerea acestuia, din partea unei persoane care știa limba franceză, în care era cunoscut, sub această formă (evident, *de Volcon*, împreună din greșeală de copistul moldovean), numele lui Volkonschi (în limba rusă, sufixul — *ck-uș* arată originea, proveniența locală). Cronicarul a preluat textul cu această modificare pe el și l-a transcris ca atare.

care a trecut Petru cel Mare cînd i-a străpuns un glonț pălăria, este un comentariu personal al cronicarului, înclinat spre cele sfinte, așa cum mai sînt numeroase altele de acest fel în cuprinsul întregii cronici a Moldovei pe anii 1661—1709.

Cu excepția omisiunilor și adaosurilor semnalate, textul originalului rus este urmărit îndeaproape, fără importante intervertiri. Am remarca o scăpare în prima listă de prizonieri suedezi: în rîndul care în originalul rus se termină cu numele generalului maior Гамелтонъ (Роспись, p. 14, r. 40, col. I), a fost trecut, în locul acestuia, prin citirea neatentă, numele Enșeltu (ms. II—22, fila 146 verso; la Kog., p. 63, Enșchelt), din lista polcovnicilor, aflat cu patru rînduri mai jos (în izvorul rus, numele corect: Енштеръ); constatînd eroarea, cronicarul sau copistul manuscrisului l-a înscris pe generalul maior în locul polcovnicului, fără să-și pună prea multe probleme de conștiință profesională.

De asemenea, o altă intervertire, de proporții mai mari, apare tot în partea în care se dau listele de pierderi și prizonieri. În textul rus (p. 15), după însemnarea că s-au luat „4 puști, 4 litavre; într-acestă număr de la Leib-regimentu unele de argintu” (Kog., p. 64), urmează imediat ce s-a luat dintr-ale artileriei; în textul cronicarului moldovean se intercalează însă, în întregime, al doilea роспись din izvorul rusesc și o prescurtare a tabloului următor (fără cifre), probabil ca urmare amestecului filelor, de sine stătătoare în originalul rus pe care îl va fi avut la îndemînă sau în traducerea acestuia.

Într-o notă (p. 66), Kogălniceanu se plînge că, adunînd cu de-amănuntul cifrele trecute în izvoadele de prizonieri suedezi, nu ies totalurile. Confruntarea cu textul rus arată că, pe ici pe colo, s-au preluat, în textul cronicarului moldovean, unele cifre greșite: p. 63, în loc de „60 corneturi și stegari” s-au trecut 16; p. 64, în loc de „29 trîmbițași și la cai . . .” s-au înscris 19; p. 65, la izvodul pentru artilerie, după totalul de 200, din izvodul rus, textul moldovean mai totalizează odată — 400 — dublînd în felul acesta cifra etc. Corectarea acestor date nu conduce însă la îndreptarea totalurilor pentru că, chiar în textul rus, apar neconcordanțe și nepotriviri la însumarea diferitelor coloane. De ex., pe p. 15, subtotalul r. 23, col. I, se trece greșit 137 în loc de 136; în recapitulația de la p. 17, totalurile respective nu concordă nicicum cu listele și subtotalurile pe care le însumează.

Nu ne propunem să dezvoltăm și să adîncim, pe toate fețele, corespondența dintre textul rus și redacția din cronică moldoveană; socotim însă că, sub aspect lingvistic, ar fi util de urmărit influența pe care a putut-o avea, în limba scrisă a timpului, o serie de termeni preluați, cu această ocazie, din „universalul” lui Petru cel Mare și modul în care au fost transpuși în limba română, mai ales că numita cronică a fost cunoscută și de următorii cronicari moldoveni, între care și Neculce.

3. Cum și sub ce formă a ajuns „universalul” în Moldova, la îndemîna autorului cronicii în care a fost inclus în traducere? Așa cum presupunea C. Giurescu, Petru cel Mare s-a grăbit să aducă la cunoștința conducătorilor de state din Europa și a altor personalități de seamă ale timpului răsunătoarea victorie obținută la Poltava, în 27 iunie 1709, asupra invincibilei, pînă atunci, armate suedeze, condusă de ambițiosul și temutul ei comandant, regele Carol al XII-lea.

Inițial, aceste înștiințări au plecat, fragmentar, la câteva zile numai după victorie, sub formă de scrisori, către destinatarii respectivi, direct de la cancelaria de campanie a țarului¹⁵. Două note ale editorului Golikov, la textul din 1789, sînt deplin lămuritoare în această privință. În completare la scrisoarea adresată de țar lui Ivan Andreevici Tolstoi, în care se face mențiune și de un frate al acestuia, Golikov precizează : „Acest frate este contele Piotr Andreevici Tolstoi, fost pe atunci ministru la curtea sultanului. Prin scrisori identice marele domn [= țarul] a binevoit tot atunci să încunoștințeze atît pe aliații săi, *cît și pe alți suverani din Europa*, precum și pe toți miniștrii săi acreditați la curțile lor, pe toate persoanele de seamă, duhovnicești și mirene. pe mulți demnitari poloni . . .”¹⁶.

După publicarea scrisorilor, dînd textul privitor la lupta de la Poltava, într-o formă mult asemănătoare redacției cunoscute din „universal”, același editor menționează : „Tuturor scrisorilor de mai sus, monarhul a alăturat relația următoare :”¹⁷.

Nu putem ști dacă, sub formă de anexă la o asemenea scrisoare, textul „relației” (= universalul) a ajuns și în Moldova. Se pare că, la puțin timp după înștiințările făcute pe această cale, încă în cursul anului 1709, prin tipografia care îl însoțea în orice campanie militară, Petru cel Mare a dispus *tipărirea* într-o formă completă și ușor remaniată a „relației” inițiale, pe care a transmis-o din nou curților europene. Textul tipărit al acestei redacții, publicat ca material volant, în mai multe file de format mare, a ajuns și la Iași, la curtea lui Nicolae Mavrocordat. Acest text, tipărit pe prima filă a publicației volante (în care a intrat, de fapt, întregul cuprins al relației, după care urmau, pe alte file succesive, „izvoadele” de prizonieri, morți și răniți etc.), a stat la baza traducerii intrate în cronică Moldovei pe anii 1661—1709. Identică cu redacția pe care o publicăm și noi, în anexă, după *Полтавская битва*, forma din fila volantă^{17bis} conține elemente care nu se află în nici una din variantele premergătoare (și nedefinitive) la care ne-am referit mai sus. Ca un exemplu : paranteza „[надъ которыми командовальъ Брегадиръ Аигустовъ]” (p. 11, r. 12 ; în facsimil, r. 4), reținută și de cronicarul moldovean (Kog., p. 59 ; ms. II—22, fila 138 verso, care păstrează și semnele de paranteză, omise în edițiile Kogălniceanu)¹⁸.

Dornic să-i cunoască conținutul, Nicolae Mavrocordat, care nu știa limba rusă, s-a adresat unuia dintre oamenii de încredere din apropierea curții : Nicolae Costin sau Axinte Uricariul. Ambii cunoșteau slavona de cancelarie iar Nicolae Costin, în plus, polona. După părerea noastră,

¹⁵ *Полтавская Битва*, p. 51 și urm., reprodus după textul din *Деяния Петра Великого . . . , часть XII*, Москва, 1789, (editor Golikov).

¹⁶ *Полтавская битва*, p. 54, notă. Piotr Andreevici Tolstoi este ambasadorul țarului la Constantinopol, cu care Dimitrie Cantemir se afla, cum se știe, în foarte bune relații.

¹⁷ *Ibidem*, p. 57

^{17bis} Facsimil în *Полтавская Битва*.

¹⁸ Cum am arătat mai sus, în Moldova a parvenit redacția în limba rusă, chiar dacă, la curțile vest-europene, se vor fi trimis traduceri în alte limbi de largă circulație. Este puțin probabil că Voltaire în *Histoire de Charles XII* a folosit direct același „universal” (cartea a IV-a descrie lupta de la Poltava). Cu toate că găsim și acolo amănunte provenind din această redacție (de ex., glonțul care a trecut prin pălăria lui Petru cel Mare și că sub cneazul Menșikov au murit trei cai ; că o singură linie de 10.000 otași ruși au pus în derută întreaga armată suedeză etc.), linia expunerii este cu totul alta, Voltaire adoptînd, după alte izvoare, o poziție mult mai apropiată față de suedezi, generalul Levenhaupt, de pildă, fiind tratat aproape ca un erou.

cel care a făcut traducerea a fost Nicolae Costin, care știa, se pare, și rusește. În afară de faptul că singur mărturisește, în *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii*, că a folosit, între altele, și izvoare rusești¹⁹, în cealaltă cronică a sa, privitoare la prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat și la domnia lui Dimitrie Cantemir, include în text, în românește, „din niște trătăje moschicești tiparnice” — deci din limba rusă — scrisorile purtate între Petru cel Mare și sultanul Ahmet înainte de începerea războiului ruso-turec din 1711.²⁰

Traducerea, într-o formă insuficient șlefuită, simplu material informativ nedestinat „publicării” într-un manuscris definitiv de cronică, a rămas la Nicolae Mavrocordat sau (poate în copie) la Nicolae Costin pînă către sfîrșitul anului 1711 sau începutul lui 1712, cînd — acum în a doua domnie — Mavrocordat cere cronicarului să-i scrie istoria primei domnii (nov. 1709—nov. 1710). Domnul, care urmărea legarea cronicii domniilor sale de cronicile anterioare (cuprinzînd vechile domnii pămîntene) și care mergeau, prin letopisețul lui Miron Costin, numai pînă la 1661, însărcinează, în același timp, pe un copist de meserie să transcrie o seamă de izvoade mai mărunte, care îl continuau pe Miron Costin, pentru a umple golul dintre anii 1661 și 1709. În felul acesta, a ajuns în mîna copistului lui Nicolae Mavrocordat, pe lângă „izvodul lui Vasile Demian”, „izvodul lui Tudosie Dubău”, „izvodul lui Miron logofătul” și „ale altora” — provenind, în cea mai mare parte, de la Nicolae Costin, care vorbește undeva cu oarecare dispreț despre asemenea lucrări²¹ — și traducerea „universalului” lui Petru cel Mare, corectată, pe ici, pe colo, ca în cazul numelui Devolcon-Volkonschi, de însuși Nicolae Mavrocordat (Nicolae Costin nu cunoștea limba franceză — cu Désalleurs, sol francez la Constantinopol, în trecere prin Moldova, s-a întreținut în latinește — de unde și dificultățile semnalate în interpretarea termenilor de origine franceză din „universalul” rusec).

Potrivit stilului și caracterului său pedant, Nicolae Costin va fi dat o traducere, pe cît a putut, exactă și completă. De aici, după părerea noastră, tot ceea ce apare, ca omisiune sau adăugire față de textul rusec, aparține autorului cronicii Moldovei pe anii 1661—1709, inclusiv corespondenții autohtoni, în paranteze (vel conacciu, gramatic, lagumgii etc.), pentru termenii militari și administrativi din izvodul rus. Nicolae Costin, om de cultură, nu ar fi considerat util să-i explice lui Mavrocordat, de asemenea poliglot și bărbat de înaltă cultură, niște termeni de circulație

¹⁹ „Cu anvoie iastc a-l adeveri deplin [al doilea descălecat al Moldovei; D.V.], măcar că multe istorii am cercat a țărălor den pregiurul țării noastre, și rusăști și leșăști, foarte de-amă-nuntul” (ed. I. Șt. Petre, București, Fund. Reg. pt. Lit. și Artă, 1942, p.170). În monografia sa *Nicolae Costin, viața și opera*, București, [1939], I. Șt. Petre crede (p. 113, nota 3, și 136, nota 2). confirmîndu-l pe M. Gaster, că este vorba despre lucrarea *Synopsis slovonesc*, scrisă în limba rusă în zilele țarului Theodor Alexievici, și remarcă existența unor asemănări între titlurile din *Synopsis* și letopisețul lui N. Costin.

²⁰ M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, vol. II, 1872, p. 93; scrisorile, în continuare, p. 93—98.

²¹ „Iară a pomeni de niște letopisăte pre urmă scrisă de o samă de boiari de țară, nu socotescu altă, fără cît ocară li să face la vecii viitorii de i-aș pomeni” (N. Costin, *Letop. Țării Mold.*, ed. cit., p. 44).

curentă europeană, într-o limbă ca româna pe care, deși domnul o învățase, nu putem presupune că o stăpinea în modul cel mai înalt.

4. Dacă, așa cum am arătat mai sus, traducătorul „univesalului” este Nicolae Costin, autorul redacției intrate, cu schimbările de care am vorbit, în cronica Moldovei (1661—1709), nu poate fi altul decât autorul cronicii în cauză.

Contrar unor păreri răzlețe, care mai circulă în rîndul istoricilor și istoricilor literari, în sensul că această cronică ar fi totuși opera lui Nicolae Costin — după unii — sau a lui Axinte Uricariul — după alții —, opinia evasiunanimă, formată în baza vechilor cercetări ale lui Constantin Giurescu, oficializată și în *Istoria literaturii române*, vol. I, editat sub egida Academiei R.S.R., este că autorul acestei cronicii nu mai poate fi identificat, lucrarea fiind considerată anonimă.²² Unii istorici literari separă însă din cronica anonimă partea privitoare la lupta de la Poltava pe care o atribuie fie lui Nicolae Costin²³, fie lui Axinte Uricariul²⁴.

Analiza mai atentă a cronicii arată însă că lucrarea are un caracter unitar de la un cap la altul, remarcîndu-se, și în această ultimă parte a ei, care redă lupta de la Poltava și sfîrșitul celei de-a doua domnii a lui Mihai Racoviță, o seamă de elemente caracteristice întregii opere, cum sînt: greșita calculare a „anului de la Hristos” pentru perioada 1 sept. — 31 decembrie (anul bizantin — se scade, greșit, 5508, în loc de 5509, din anii „de la zidirea lumii”²⁵), tendință pentru interpolări, omisiuni și prelucrări, aplecare spre cele religioase etc.

În baza unor cercetări personale, pe care le vom prezenta, cu întreaga documentare necesară, într-o lucrare de sine stătătoare, de mai largi proporții, în curs de definitivare, am ajuns la concluzia că autorul cronicii Moldovei pe anii 1661—1709, considerată în prezent anonimă, inclusiv a părții privind bătălia de la Poltava, este *Sava Ieromonahul*, copist de manuscrise al lui Nicolae Mavrocordat, reținut de unii cercetători pentru o parte din lucrările sale²⁶ dar insuficient cunoscut față de mult mai bogata activitate de copist și chiar de autor de cronică ce i se poate atribui în mod documentat.

²² Cf. ed. I, București. Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 601; ed. a II-a, București, Edit. Acad. R.S.R. 1970, p. 552.

²³ Gh. Bogaciu, V. Coroban, I. Vartician și alții, *Istoria literaturii moldovenești*, vol. I, Chișinău, 1958, p. 75 (părerea aparține lui V. Coroban).

²⁴ Al. Piru, *Istoria literaturii române, I. Perioada veche*, ed. a III-a revăzută, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1970, p. 326.

²⁵ M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, II, 1872, p. 69; ms. II 22, fila 133 (nu are corespondent în edițiile Kogălniceanu, care, aici, omite anul „de la facerea lumii”).

²⁶ Vezi: *Pravila lui Justinian*, copie din cca 1710, realizată la Mitropolia din Iași (ms. rom. BARSR 1440), în G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești, pînă la 1800*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 206. Lucrarea a fost studiată, mai ales sub aspectul juridic, de Valentin Al. Georgescu, *Contribuții la studiul culturii juridice române în sec. al XVIII-lea (ms. rom. 1440 al Bibl. Acad. R.S.R.)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Iași, III, 1966, p. 213—221. În articolul *O copie necunoscută a cronicilor moldovenești?* („Studii și cercetări de bibliologie”, V, 1963, p. 297—317), Liviu Onu studiază o largă compilație de cronici moldovene (conține: *De neamul moldovenilor*, *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii*, de Nicolae Costin și *Letopisețul* lui Miron Costin, toate cu unele prescurtări, interpolări și modificări), copiată de Sava Ieromonahul între 1721—1724 la Episcopia din Roman. L. Onu reia studiul acestei copii în lucrarea sa *Critica textuală și editarea literaturii române vechi*, București, Editura Minerva, 1973, p. 227—230 și 237—243.

Într-un articol ce va apărea curînd²⁷, anticipînd asupra rezultatelor cercetării ample amintite mai sus, vom prezenta succint lucrările pe care sintem în măsură să le atribuim lui Sava Ieromonahul. În afară de *Pravila lui Justinian* (cca 1710), autograf subsemnat de copist și compilația de cronici moldovene copiată la Episcopia din Roman (1721—1724), păstrată într-o copie ulterioară, cunoscute de literatura de specialitate, Sava Ieromonahul, în calitate de copist, a mai realizat următoarele lucrări :

— *De neamul moldovenilor*, redacția în 7 capitole (ms. „Petersburg”, aflat în prezent în Biblioteca publică de stat „N. Saltikov-Șcedrin” din Leningrad, sub cota F. IV. 2), folosit, după copii fotografice, de Const. Giurescu la ediția sa din 1914; copia a fost realizată de Sava între a doua jumătate a anului 1710 și prima jumătate a celui următor, foarte probabil din inițiativa lui Nicolae Mavrocordat ;

— compilație de cronici moldovene cuprinzînd : *De neamul moldovenilor* (redacția în 5 capitole), lucrările în versuri și traducerea *Graiul solului tătarăsc* de Miron Costin, *Letopisetul Țării Moldoveni de la zădirea lumii* de Nicolae Costin (redacția către domn, pînă la 1595), totul pus, din eroare, sub numele lui Miron Costin. Copia originală a lui Sava Ieromonahul, folosită de Gheorghe Șincai în *Hronica românilor*, s-a pierdut dar se păstrează copii ulterioare de pe ea în masele rom. B.A.R.S.R. nr. 580, 353, 2715 și altele. Sava Ieromonahul a realizat copia între 20 octombrie 1712 și 25 iulie 1713, la mănăstirea Secul, din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, cum rezultă din datele înscrise în copiile ulterioare păstrate ;²⁸

— o primă copie de pe originalul lucrării lui Nicolae Costin *Ceasornicarul domnilor*, azi pierdută ;

— numeroase acte private, dintre care menționăm : doc. rom. BARSR nr. LXIII—63, din Roman, la 24 noiembrie 1725, cu semnătura autografă a copistului; pe baza grafiei și a locului unde s-au întocmit actele, atribuim lui Sava Ieromonahul și următoarele : doc. rom. BARSR, nr. LXV—182, Roman, din 24 aprilie 1727 ; o serie de file în ms. rom. BARSR nr. 944, provenind de la Episcopia din Roman.

Copistul lui Nicolae Mavrocordat — Sava Ieromonahul — autorul tuturor lucrărilor menționate, nu s-a mulțumit, în 1712, să transcrie, numai, „izvoadele” și, alături de ele, „universalul”, primite de la Nicolae Costin, ci a operat asupra lor, inclusiv asupra „universalului”, o seamă întreagă de modificări (omisiuni, interpolări, mai întinse sau mai puțin întinse, schimbări și intervertiri de cuvinte, aprecieri personale etc.), încît se poate spune că, depășindu-și însărcinarea de a copia niște „izvoade”,

²⁷ D. Velciu, *În legătură cu manuscrisul lucrării „De neamul moldovenilor” folosit de Dumitrie Cantemir. Autorul și data copiei*, în „Manuscriptum”, nr. 3/1975 (în pregătire).

²⁸ În legătură cu această lucrare a lui Sava Ieromonahul, vezi ; D. Velciu, *Implicațiile erorii unui copist de manuscrise din 1712 asupra istoriografiei noastre*, în „Revista de istorie”, tom. 27, 1974, nr. 2, p. 229—241. Manuscrisul original apare menționat, sub numele lui Σάββα λέπομονάχου, și în catalogul grecesc al bibliotecii de la Văcărești a lui Constantin Mavrocordat, publicat în N. Iorga, *Pilda bunilor domni din trecut*, „Analele Academiei Române”, tom. XXXVII, mem. secț. ist., nr. 2, București, 1914 (vezi p. 29, sub nr. 4).

a realizat o operă nouă, de sine stătătoare²⁹. Prin această operă, *Cronica Moldovei pe anii 1661—1709*, compilație dintr-o serie întreagă de izvoare mai mărunte, autohtone și străine, dar care poartă, în ansamblu, pecetea distinctă, personală, a autorului ei, Sava Ieromonahul își îndreptățește un loc, socotim noi, în rîndul cronicarilor moldoveni.

ОБСТОЯТЕЛЬНАЯ РЕЛЯЦИЯ *)

о главной баталіи, межъ войскъ Его Царскаго Величества російскаго и Королевскаго Величества Свѣйскаго, учинившейся не подалеку отъ Полтавы.

Сего Іюня въ 27 день, 1709-го лета.

Сего мѣсяца 20 дня перешла вся наша армея чрезъ Ворсклу, и по ту сторону оной съ малую милю отъ непріятельской армеи стали. Потомъ же 24 числа пошли далѣе со всѣю армеею, и стали съ четверть мили отъ непріятели, и дабы оной на насъ нечаянно не напалъ, учинили около сбозу транжаментъ. Наша же кавалерія на правой рукѣ между лѣсовъ поставлена была, и предъ оною нѣсколько редутъ сдѣлано, и людьми и пушками осажены, [надъ которыми командовалъ Брегадиръ Айгустовъ]. А въ 25, и въ 26 день, рекогносировать оную ситуацію, и непріятельской лагерь изволилъ Его Царское Величество, и всякое предуготовленіе чинить къ нападенію на непріятели; однакожъ оной по своей обыкновенной запалчивой отвагѣ, въ томъ насъ упредилъ. И 27 числа поутру весма рано, почитай при бывшей еще темнотѣ [изъ дефилѣевъ, въ которыхъ онъ во всю ночь свое войско въ строй поставлено имѣлъ] на нашу кавалерію, какъ конницею, такъ и пѣхотою своею, съ такою фуріею напалъ, чтобъ конечно неточію конницу нашу разорить, но и редуты весма всѣ овладѣть, однакожъ въ томъ много оной прогивности нашель, и только два редута, (которыя той ночи вачаты были и неотдѣланы) овладѣлъ, а прочимъ никакой вреду учинить не могъ, такъ что шесть баталіоновъ пѣхоты, и нѣсколько десятковъ шквадронъ кавалеріи его съ праваго крыла отъ главной армеи оторваны, и въ лѣсъ уйти принуждены, главное же войско съ немалую тратою пробилось, гдѣ четырнадцать знаменъ и штандартовъ отъ непріятели наша кавалерія получила, и многократно конницу непріятельскую сбивала, но всегда отъ пѣхоты непріятельская конница сикурь

²⁹ Prin intermediul cronicii lui Sava Ieromonahul, „universalul” lui Petru cel Mare a intrat, parțial, și într-o altă veche scriere a istoriografiei românești, *Istoria rușilor și viața marelui Petru monarhul rușilor și vitejile lui* (BARSR, ms. rom. 2476), traducere, de pe la 1788, de cărturarul brașovean Radu Duma, după versiunea rusă, datorată lui Stepan Pisarev, a lucrării lui Antonios Katiforos, *Vita de Pietro II Grande*. În cartea a V-a (care nu mai continuă reproducerea textului din Katiforos-Pisarev, ci este o compilație a lui Radu Duma din diverși cronicari români), filele 219—225, se dau, între altele, pierderile suferite de suedezi în lupta de la Poltava, așa cum le aflăm în *Cronica Moldovei (1661—1709)* și în „universalul” lui Petru cel Mare (cf. Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire uniuerselle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles* (partea a IV-a), în „Revue Roumaine d'Histoire”, XI, 1972, nr. 1, p. 67—68).

*) Изъ „Книги Марсовой”. — Экземпляръ книги любезно предоставленъ для пользованія Обществу ревнителѣй военныхъ знаній Ген. Маіоромъ В. Е. Борисовымъ.

получала (гдѣ Генераль-Порутчикъ Ренъ въ томъ жестокомъ бою раненъ), а намъ такъ скоро изъ транжаментъ пѣхотою своей кавалеріи выручить тогда было невозможно. Того ради данъ указъ Генералу-Порутчику Боуру, дабы оной съ кавалеріею уступалъ въ право отъ нашего ретранжаментъ, дабы тѣмъ время получить къ вывожденію нашей пѣхоты изъ ретранжаментъ, однакожь приказано оному крѣпко того смортѣть, чтобы гора у онаго во фланкѣ, а не сзади была, дабы непріятель немогъ нашу кавалерію подъ гору утѣснить, и тако оной по указу тотчасъ такъ учинилъ. И когда оной съ нашею кавалеріею сталъ ретироваться, а непріятель на онаго наступалъ, тогда непріятель получилъ нашъ транжаментъ во фланкъ себѣ, отъ котораго изъ пушекъ гораздо трактованъ, и тако непріятель увидѣлъ, что его гонба за конницею невесма ему прибыльна, отъ оной престалъ, и въ нѣкоторомъ логу (далѣе пушечной стрѣлбы) въ парадъ сталъ. Межъ тѣмъ же посланъ господинъ Генераль отъ кавалеріи и Князь Меншиковъ, и Генералы Лейтенанты Генушинъ и Ренцель съ пятью полками конницы, и съ пятью баталіонами пѣхоты на оную вышепомянутую оторванную пѣхоту и конницу въ лѣвьсѣсъ, которыя пришедъ оныхъ атаковали, и вскорѣ съ помощію божіею наголову побили, и Генерала-Маеора Шлипенбаха взяли, а Генераль-Маеоръ Розенъ ретировался къ своимъ апрошамъ подъ гору, за которымъ послѣдовалъ Генераль-Лейтенантъ Ренцель, которой редуты непріятельскія оступилъ, и послалъ барабанщика, чтобъ оныя сдались, которыя просили сроку, но оной имъ болѣе полу часа того не далъ. Потомъ Генераль-Маеоръ Розенъ со всѣми при немъ бывшими и изъ редутъ вышелъ, ружье положили, и на дискрецію Его Царскому Величеству сдались. Въ то же время изъ транжаменту на обѣхъ стороны выведена на фланги пѣхота, того для, ежелибъ непріятель дерзнулъ атаковать транжаментъ, чтобы онымъ со фланговъ онаго обернуть. Потомъ и прочая большая часть пѣхоты выведена, (а въ транжаментѣ оставлены Генераль-Маеоръ и Полковникъ отъ артиллеріи Гинтеръ, да Полковникъ Бой, при которомъ были полки дивизіи Генерала Князя Меншикова, гранодирской, лафортговской, ренцелевъ, тронцкой, ростовской, опраксинъ, да изъ прочихъ дивизій по нѣскольку сотъ и изъ оныхъ три баталіона посланы съ Полковникомъ Головинымъ въ монастырь на гору для коммуникаціи съ городомъ, да съ Гетманомъ Скоропадскимъ Генераль-Маеоръ Волконской съ шестью полками драгунъ) и шесть полковъ нашей кавалеріи взято съ праваго крыла, и позади пѣхоты обведена, и поставлена на лѣвомъ крылѣ. И тако наша армия стала въ ордеръ де баталіи, что видя непріятель, тотъ часъ изъ онаго логу вышелъ, и сталъ фронтъ предъ нами такожь въ ордеръ баталіи. По томъ во имя господне непріятеля атаковали, которой не дожидаяся мѣстѣ, самъ такожде на насъ пошелъ. И тако о 9 часу предъ полуднемъ генеральная баталія началась, въ которой хотя и зѣло жестоко во огнѣ оба войска бились, однакожь далѣе дву часовъ не продолжалась, ибо непобѣдимые господа Шведы, скоро хребетъ показали, и отъ нашихъ войскъ съ такою храбростію вся непріятельская армия (съ малымъ урономъ нашихъ войскъ, иже при томъ наивышше удивительно) какъ кавалерія, такъ и инфантерія весьма опровергнута такъ, что шведское войско ниединожды по томъ не остановилось, но безъ остановки отъ нашихъ, шагами багинетами, и пиками колото, и даже до обрѣтающагося въ близу лѣса гнаны и биты. При томъ въ началѣ Генераль-Маеоръ Штакелберхъ, потомъ же Генераль-Ма-

еоръ Гамелтонъ, такожде послѣ Фелтъ Маршалъ Рейншелтъ, и Принцъ виртенбергской, купно со многими полковники и иными полковыми и ротными Офицеры, и нѣсколько тысящъ рядовыхъ, которые большая часть съ ружьемъ и съ лошадьми отдались, и въ полонъ взяты. Въ погоню же за уходящимъ непріателемъ послѣдовала наша кавалерія болше полуторы мили, а имянно пока лошади ради утомленія ити могли, такъ что почитай отъ самой Полтавы въ циркумференціи, мили на три и больше, на всѣхъ поляхъ и лѣсахъ мертвыя непріятельскія тѣлеса обрѣтались, и часмъ оныхъ отъ десяти до тринацати тысящъ побито (ибо перечтено на боевомъ мѣстѣ и у редуть, девять тысящъ, двѣсти дватцать четыре) а сколько пушекъ, знаменъ и литавръ взято, такожь сколько и съ нашей стороны людей побито и ранено, тому послѣдуетъ роспись. И тако милостію Всевышняго, совершенная викторія, (которой подобной мало слыхано) съ легкимъ трудомъ и малою кровію противъ гордаго непріателя, чрезъ Его Царскаго Величества славное оружіе, и персональной храброй и мудрой приводъ, и храбрость начальныхъ и солдатъ одержана; ибо Его Величество въ томъ случаѣ свою храбрость великодушіе, и воинское искусство, не опасаясь, никакого страха своей высокой особѣ, въ вышнемъ градусѣ показалъ, и при томъ шляпа на немъ пулею прострѣлена. Подъ Егоже Свѣтлостію Княземъ Меншиковымъ, которой такожь мужество свое притомъ довольно показалъ, три лошади ранены. При семь же и сіе вѣдати надлежитъ, что изъ нашей пѣхоты токмо одна линия, въ которой съ десять тысящъ не обрѣталось, съ непріателемъ въ бою была, а другая до того бою не дошла. Ибо непріатели, будучи онъ нашей первой линии совершенно опровергнуты и побиты и прогнаны. Тогожь числа, по окончаніи щастливаго бою, въ вечеру за непріателемъ въ слѣдъ посланы, Генераль-Порутчикъ и Полковникъ отъ гвардіи Князь Голицынъ съ гвардіею, да Генераль-Порутчикъ Боуръ съ драгунскими полки. На завтрѣже въ 28 день Іюня, его Свѣтлостъ Князь Меншиковъ тудажъ посланъ. Такожь въ 30 день Его Царское Величество самъ высокою особою своею, тудажъ походъ свой воспріять изволилъ, и хотя всякое прилѣжаніе чинено, дабы непріателя какъ скорѣе догнать, единакожь онаго (которой оставя болшую часть своего багажа наскоро къ Днѣпру бѣжалъ) не могли прежде 30 Іюня нагнать, котораго числа, его недалеко отъ Переволочны въ вѣло крѣпкомъ мѣстѣ подъ горою при Днѣпрѣ стоящаго обрѣли, и отъ взятаго въ полонъ полковаго Квартирмистра и нѣсколькихъ Волохъ увѣдомилися, что Корль шведскій до того за три часа съ нѣсколькими стами конныхъ чрезъ Днѣпръ переправился съ великою трудностію, и Генераловъ-Маеоровъ, Шпара и Лагеркрона съ бою взялъ, Генерала же Левенгоупта съ оставшимися отъ побитой армии войскомъ, по сей сторонѣ Днѣпра оставилъ [понеже за скудостію судовъ переправиться не могли]. И по расположенію повелѣлъ Его Свѣтлостъ Генераль Князь Меншиковъ, безъ потерянія времени обрѣтающемуся подъ своею командою войску, котораго не болше девяти тысящъ было къ непріателю приблизится. И понеже отъ взятыхъ полоняниковъ было увѣдано, что непріатели иногда на учиненной уговоръ сдадутся, и того ради Его свѣтлостъ посылалъ къ той сдачи ихъ наговаривать, и при томъ имъ объявить велѣлъ, чтобъ они разсудя, что все убѣжище и спасеніе у нихъ пресѣчено, сдались, въ противномъ же случаѣ они не ожидалиль себѣ квартиру, или пощады, но всѣ побиты будутъ. И послѣ того непріатели, Генерала Маеора Крейца, Полковника Дукера, Подполковника

Грауффера, и Генерала Адъютанта Графа Дукласа, къ его свѣтлости при-
слали, и о акордѣ трактовать велѣли, которой по нѣкоторымъ разгово-
рамъ тотчасъ и учиненъ, и отъ его свѣтлости Князя Меншикова, и генерала
Графа Левенгоупта подписанъ, по которому непріятель [состоящей еще паче
всѣхъ чаянїя въ четырнадцати тысящахъ въ тридцати человекъхъ воору-
женныхъ, болшая часть кавалерїи] ружье свое, яко воинскїе полоняники
положа, сдались, и оное еще тогожъ дня купно со всею артиллерїею, и
принадлежащею къ тому воинскою казною, канцелярїею, и всѣми знамены,
штандраты, литавры и барабаны, посланному Генералу Лейтенанту Боуру
отдали. Измѣнникъ же Мазепа еще за нѣсколько часовъ прежде Короля,
купно съ нѣкоторыми изъ своихъ измѣнническихъ единомышленниковъ
чрезъ Днѣпръ перешель. Многіежъ изъ оныхъ сдались, и просили у его
Царскаго Величества милостиваго прощенїя. И тако божїею помощїю
вся непріятельская толь въ свѣтѣ славная армия, (которая бытіемъ въ Саксо-
ніи, не малой страхъ въ Европѣ чинила) его Царскому Величеству въ руки
досталась; ибо отъ оной кромѣ немногихъ сотъ, которые съ Королемъ чрезъ
Днѣпръ въ турецкую землю ушли, [изъ которыхъ потомъ съ двѣстѣ побито,
такожъ болѣе двухъ сотъ шестидесять человекъ отъ посланныхъ взяты,
при которыхъ Генераль Аудиторъ и иные знатные] никто не убѣжалъ, но
всѣ его Царскаго Величества побѣдоносному оружію сдатися принуж-
дены такъ, что ниединой человекъ въ свое отечество не могль возвратиться.
А что непріятели пушекъ, штандартовъ, знаменъ, такожъ и прочего въ до-
бычу получено, такожъ сколько подлинно людей въ полонъ взято, и сколько
изъ войскъ его Царскаго Величества при томъ побито и ранено, тому по-
слѣдуетъ при семь роспись.

РОСПИСЬ

Что то время баталїи у Полтавы взято въ полонъ людей, такожъ пушекъ,
штандратовъ, знаменъ и прочаго.

Первой Міністръ и королевской со- вѣтникъ Графъ Пиперъ	1	Ротмистровъ	16
Да при немъ тайной Королевской Секретарь Цедергелмъ. Секретарь Дибенъ	1	Капитановъ	18
И того	2	Драбантовъ	5
Канцеляристовъ	2	Порутчиковъ	59
Генераловъ		Корнетовъ и Прапорщиковъ	61
Генераль Фелтъ маршалъ и королев- ской Совѣтникъ Графъ Рейншелтъ Генералы Маеоры	1	Адъютантовъ	5
Шлиппембахъ, Розъ, Штакелберкъ, Гамелтонъ	4	Полковыхъ квартирмистровъ	6
И того	4	И того штабъ и оберъ офицеровъ кромѣ Генераловъ	186
Полковники		Урядниковъ и рядовыхъ	2587
Князь виртенбергскїй, Горнъ, Апел- гринъ, Енштеть	4	И того штабъ, и оберъ офицеровъ, уря- дниковъ и рядовыхъ	2773
И того	4	Да неслужащихъ	
Капраля отъ драбантовъ		Оберъ Кригсъ Комисарь	1
Подполковники		Кригсъ Комисаровъ	4
Сасъ, Фридрикъ, Адолфъ Пелмъ, Ген- дрекъ Рыбендеръ, Юліюсъ Моде, Вравгель, Спенсъ	7	Кригсъ Фискаль	1
И того	7	Заротныхъ и неслужащихъ	
		Провіантскихъ служителей и всякихъ чиновъ и волентировъ	45
		И того съ неслужащими	2824
		Да сверхъ вышепи- саныхъ:	

Маеоры.

Яганъ Вейдемеръ, Стрикъ, Рейперъ, Бееръ.	
Итого	4
Кухмистеръ	1
Докторъ Медицины	1
Духовникъ королевской	1
Штабъ Фелтъ Медикусъ	1
Дворовой и полевой Аптекарь	1
Фелтъ камериръ или расходчикъ	1
Квартермистровъ королевскихъ	2
Камершрейберъ или Писарь	1
Фушеръ маршалъ	1
Трубачевъ, лакъевъ, кучеровъ, и прочихъ нижнихъ чиновъ	29
И того	40
Всего людей	2874
Штандартовъ отъ кавалеріи	19
Знаменъ драгунскихъ	29
Знаменъ отъ пѣхоты	93
Въ томъ числѣ 6 знаменъ отъ лейбъ-гвардіи	
И того	137
4 пушки, 4 литавры, въ томъ числѣ отъ лейбъ-регимента одни серебряные.	
Артиллерійскіе.	
Оберъ и ундеръ офицеры и прочіе служители.	
Полковникъ Биноубъ, которой отъ раны умеръ	1
И того неслужащихъ	335
Всего вышнихъ и нижнихъ съ неслужащими	535
Артиллеріи.	
Пушекъ мѣдныхъ	18
Гаубицы	2
Мартирцовъ	8
Да во время баталіи взято	4
Итого	32
Штандартовъ и знаменъ	127
Да во время баталіи взято	137
Итого	264

Взято Королевскаго двора служителей Камергеръ Карлъ Гинтеръ	1
Подполковниковъ.	
Постъ, Аппелманъ.	
Итого	2
Маеоръ	1
Капитановъ	4
Капитанъ поручикъ	1
Поручиковъ	6
Адъютантъ	1
Прапорщиковъ	6
Штыкъ юнкеровъ	15
Сержантовъ	11
Писарей и Фуриеровъ	28
Бомбардировъ и учениковъ	13
Пушкарей и учениковъ	49
Помощниковъ и минировъ	62
Итого служащихъ	200
Неслужащихъ	
Фелтъ цейгъ мейстеръ	1
Оберъ шталь мейстеръ	1
Квартермистръ	1
Пасторовъ	2
Аудиторъ	1
Цейгъ вахтеръ	1
Льваръ	1
Оберъ вахтъ мейстеръ	1
Ундеръ шталь и вахтъ мейстеровъ	4
Нотариусъ	1
Ундеръ Адъютантъ	1
Фуриеровъ	19
Всякихъ мастеровыхъ и иныхъ нижнихъ чиновъ	301

РОСПИСЬ

Что у Переволочны при Днѣпрѣ, осталаго войска сдалося, и при нихъ взято, артиллеріи, шантартовъ, знаменъ и прочаго. ГЕНЕРАЛОВЪ. Генераль и рижской губернаторъ Графъ Левенгоуптъ. Генералы Маеоры Крейцъ, Круазъ, Генералы Фелтъ Маршалковы Адъютанты два брата Графы Дуглеса, Графъ Бонды, Генераль Аудиторъ Штернъ.

ИМЕНА ПОЛКАМЪ

ИМЕНА ШТАБЪ ОФИЦЕРОМЪ

*Рейтарскіе.**Полковники.**Подполковники.**Маеоры.*

Лейбъ Региментъ
Смолянскоя
Остергоцкой
Корѣльской

Фонъ Герцъ,

Агенъ Дурнъ

Фрейденфелтъ,

Яковъ Блилистрейманъ.

Бринхертъ, Кароль

Шведской Адолсфанъ Лифляндской Адолс- фанъ Оболянской Нордершконской Зидершонской Ниландской Крузовъ	Фелтлешертъ Андръ Рамс- вертъ	Енцъ, Кронъ, Платаръ.	Принцетеншрнъ. Голдъ Картъ Яганъ Ганстеръ.
и того 11	2	4	5

Драгуныскіе.

Отъ гвардіи драгуны Шрейтерфелтовъ Таубовъ Шлицембаховъ Алфендейлевъ Дикеровъ Меерфелтовъ Гилденштернской Веренрштетской Вертенбергской Гелмской	Таубъ Дикеръ Гилденстернъ Вернерштетъ Гелмъ	Ерестень. Антонъ фонъ Фрейманъ. Кунгарсъ фонъ Швабе.	Андестермшилдъ. Гамелстернъ фонъ Фреймонъ Бон голцъ Кошкиль. Розенкамфъ, Лоде, фонъ Крыгеръ, Яганъ Индрикъ Ди- керъ, Іаковъ Индрикъ, Ротузинъ.
и того 11	5	4	11

Пѣхотныя.

Лейбд гвардія Юнкепинской Зидерманлянской Вестербоцкій Вестшкотской Вестмарлянской Калмарлянской Остергоцкой Уплянской Далкарской Пвермолянскій Еншетскій	Магнусъ, Посекроиманъ Фокъ	Класъ Юнь. Кристапъ Сакъ, Бруншелтъ	Графъ Оксентеш- тенъ Оксъ. Рамзе.
и того 12	3	4	4

ЧИСЛО ОБЕРЪ ОФИЦЕРОВЪ

Ролмистръ.	Капитаны.	Поручики.	Корнеты и Пра- порчики.	Ажютанты.	Квартермистръ.	Обозныя.	И того оберъ офицеровъ.	Урядниковъ и рядовыхъ.	Итого оберъ офиц. и рядов.	Полновыхъ ауди: и комисаровъ.	Зарог и неслуж. вѣнникъ и воион.	В С Е Р О
15		17	16	1	1		50	941	991	1	137	1128
4		6	8				18	265	283	1	40	324
3		8	3				14	280	294		31	326
4		3	8	1	1		16	312	328		47	375
8		10	6	1	1		26	260	286	1	72	359
2		2	3	1	1		9	68	77		27	104
6	2	9	5	1			23	391	414	1	7	422

10	11	11	1	1	34	427	461	10	471
7	2	7	1	1	18	232	300	1	42
13	17	15	1	1	47	662	709	1	63
	2	3	6	1	12	174	186		7
72	4	88	88	9	6	267	4062	4329	6
	4	6	8	1		19	350	369	
	10	11	12	1	1	35	305	340	109
	9	10	7	1		27	371	398	
	14	15	15	2		46	497	543	
	10	13	10		1	33	323	356	1
	7	11	12	1		32	378	410	
	17	20	17	1	1	55	529	584	
	6	11	10		1	29	226	255	
	7	4	6	1		18	299	317	
	8	6	10		1	25	601	626	2
	10	16	14		1	41	434	475	1
102	123	121	8	4	2	360	4313	4673	4
	4	19	31	1		55	1350	1405	1
	14	13	11	2	1	41	449	490	
	1	3	5		1	10	276	286	
	8	7	5			20		20	2
	5	9	10		2	26	400	426	
	5	8	7	1	1	22		22	3
	5	5	6		1	17	304	321	
	5	4	4	1		14	803	817	2
							14	14	
	6	3	6	1	2	18	370	388	1
	7	6	11			24	392	416	
	5	4	5	1		15	405	420	
	65	81	101	7	8	262	4763	5025	9

Всего во время баталіи у Полтавы и у Днестра при Переволочке людей взято.

Верховныхъ штабъ офицеровъ,	59	артиллеріискихъ служителей	16947
Оберъ офицеровъ	1102	И не служащихъ, и королевскаго двора съ служительными	13846
Ундеръ офицеровъ и рядовыхъ и			

Нашихъ при Полтаве на той баталіи побито и ранено.

Отъ Кавалеріи побито		Капитановъ	26
Полковникъ Ловъ	1	Порутчиковъ	18
Маеоры, Василей Кропотовъ, Ерсть, Телтъ	3	Подпорутчиковъ и прапорщиковъ	19
И того	3	Ундеръ офицеровъ	59
Капитановъ	12	Капраловъ и рядовыхъ	1322
Порутчиковъ	7	И того съ офицерами	1454
Подпорутчиковъ и прапорщиковъ	8	И того побито и ранено	2076
Ундеръ офицеровъ	22	Отъ инфантеріи побито	
Капраловъ и рядовыхъ	571	Брегадиръ Фелейгеймъ	1
И того съ офицерами	623	Подполковникъ Козловъ	1
Ранено		Порутчиковъ	6
Генералъ Лейтенантъ Рень		Прапорщиковъ	4
Полковники: Яковъ Шамординъ, Леонтиевъ	2	Полковникъ Нечаевъ	1
И того	2	Капитановъ	6
Подполковники: Михайло Нашокинъ, Петръ Похвисневъ, Князь Петръ Горчаковъ	3	Подпорутчиковъ	2
И того	3	Ундеръ офицеровъ и рядовыхъ	681
		Итого съ офицерами	712
		Ранено	

Маеоры: Иванъ Видманъ, Матвей Кутниковъ, Матвей Неъловъ, Степанъ Загряской	1	Брегадиръ Полонской	1
И того	4	Полковники: Лесли, Инглись, Воейковъ И того	3
Маеоры: Ларионовъ, Козловъ, Бухолць, Чамберсъ	4	Подполковники Котеть, Кошелевъ И того	2
И того	4		
Капитановъ	4		
Капитановъ Порутчиковъ	7		
Прутчиковъ	8		
Подпорутчиковъ	3		
Адъютантовъ	3		
Прапорщиковъ	6		
Урядниковъ и салдатъ	1784		
И того съ Офицерами	1827		
Отъ артиллеріи побито.			
Сержантъ	1		
Кононировъ	3		
Фузелеровъ	5		
И того	9		
Ранено.			
Кононировъ	2		
Фузелеровъ	9		
И того	11		
И того отъ кавалеріи и отъ инфантеріи побито	1344		
Ранено	3292		
Всего побито и ранено	4636		

NOTA: Textul rusesc a fost pregătit pentru tipar de tov. Ștefan Godorogea, bibliograf principal la Biblioteca Academiei R.S.R., căruiua îi mulțumim pentru sprijinul acordat.

UN „COMMUNIQUE” DE PIERRE LE GRAND UTILISÉ DANS LA CHRONIQUE DE MOLDAVIE POUR LES ANNÉES 1661—1709.

RÉSUMÉ

L'auteur a indentifié la source du chapitre de *Letopisetul Țării Moldovei 1661—1709* (Chronique de la Moldavie 1661—1709), connu également sous le nom de „Pseudo-Nicolae Costin”, où l'on décrit en détail le combat de Poltava, ayant mis aux prises les Russes et les Suédois en juin 1709 (chez M. Kogălniceanu, *Cronicile României* (Les Chroniques de la Roumanie), vol. II, Bucarest, 1872, p. 59—68). Le chroniqueur moldave anonyme indique pour source un „communiqué” de Pierre le Grand.

Il s'agit du „communiqué” du tsar des Russies, imprimé sur feuilles volantes, aussitôt après la victoire, par lequel il informait les souverains d'Europe et les différentes personnalités de l'époque sur le grand succès militaire remporté sur Charles XII. Réimprimée en 1713 et 1766, la proclamation de Pierre le Grand est reproduite aux annexes d'après la dernière édition de *Полтавская Битва*, Saint Pétersbourg, 1909, p. 7—14.

En comparant le texte de la Chronique de la Moldavie sus mentionnée avec le texte russe, l'auteur démontre que le texte roumain de la

chronique repose, indiscutablement, sur le document russe en question. Il opine que la proclamation de Pierre le Grand, envoyée à Nicolae Mavrocordat, le prince de la Moldavie à l'époque, a été traduite, sur la demande de ce dernier, par Nicolae Costin qui connaissait le russe. Ultérieurement, toujours sur la demande de N. Mavrocordat, le texte roumain dû à Nicolae Costin a été introduit, avec certaines adaptations et ajouts dans *Letopișeșul Țării Moldovei 1661—1709*, élaborée en 1712. Conformément à la documentation succincte apporté à l'appui de cette thèse dans l'article, l'auteur de la dite chronique, considérée anonyme, inclusivement celui de l'adaptation du texte concernant le combat de Poltava, est le moine Sava, scribe, copiste de manuscrits et compilateur de chroniques à l'époque en Moldavie, dont l'activité a été peu connue jusqu'à présent.

EVOLUȚIA RELAȚIILOR ECONOMICE ROMÂNŌ-AUSTRO-UNGARE (1878—1886)

DE

GHEORGHE NICOLAE CAZAN

Dobindirea independenței de stat a dus în același timp și la lărgirea legăturilor economice ale României mai ales cu țările Europei. Pînă la proclamarea independenței guvernul român semnase convenții comerciale cu Austro-Ungaria (la 22 iunie 1875 st. n.) și cu Rusia (27 martie 1876 st. n), valabile o perioadă de 10 ani de la intrarea în vigoare. După 9 mai 1877 au fost semnate convenții cu Italia (23 martie st. v. 1878), Elveția (30 martie st. v. 1878), Anglia (5 aprilie st. v. 1880), Belgia (13 martie st. v. 1881), Olanda (17 iunie 1881)¹ ș.a. O caracteristică a tratatelor de comerț încheiate de România cu țările industriale ale Europei era faptul că exportul românesc consta din mărfuri agricole, animale și produse animaliere, materii prime, în timp ce importul era dominat de mărfuri fabricate.

Convențiile comerciale ale României cu țările Europei aveau ca model convenția comercială româno—austro-ungară semnată în 1875 și intrată în vigoare la 22 mai/1 iunie 1876, însă nici una din țările Europei n-a putut dobîndi avantajele obținute de Austro-Ungaria, fie că acestea n-au fost acordate, fie pentru faptul că Austro-Ungaria avea cele mai vechi tradiții și poziții în comerțul cu România.

În convenția comercială româno—austro-ungară din 1875 cele două părți și-au acordat numeroase avantaje reciproce, de care avea să beneficieze în cele din urmă numai Austro-Ungaria.

Aceste avantaje au fost:²

a) clauza națiunii cele mai favorizate; b) scutirea de taxe vamale pentru importul lemnului, minereurilor, fierului, cărbunelui, oțelului, pieilor, cărților, obiectelor de artă, făinii, mașinilor agricole, produselor chimice. Celelalte mărfuri nu puteau depăși o taxă vamală de 7% ad valorem; c) România nu punea taxe de export pentru sare, tutun, făină, cărți, vin, rachi, petrol brut și rafinat; d) exportul vitelor și cerealelor din România în Austro-Ungaria era scutit de taxe vamale.

¹ Cornelius Antonescu, *Die rumänische Handelspolitik von 1875—1910*, München, 1915, p. 60—64.

² Th. Iordăchescu, *L'evolution de la politique douanière de la Roumanie de l'epoque de Dacie Trayane à nos jours*, Paris, 1924, p. 53.

Convenția comercială româno—austro-ungară, care a avut în vremea când a fost semnată o netăgăduită importanță politică, și-a arătat însă în scurt timp dezavantajele economice pentru România, țară agricolă cu o slabă dezvoltare a capitalismului.

Economiștii ca și oamenii politici de atunci au considerat convenția comercială cu Austro-Ungaria drept principala cauză a crizei economice și stagnării prin care trecea România³. Acapararea pieții românești de către industria austro-ungară a dus de fapt la stagnarea sau ruinarea industriei morăritului, de zahăr, textile și casnice românești. Situația nefavorabilă a economiei românești n-ar fi trezit probabil atâtea discuții și luări de poziții dacă Austro-Ungaria și-ar fi onorat obligațiile asumate față de România. Datorită diferitelor vexațiuni făcute de autoritățile austro-ungare importului de vite din România, cât și datorită valorii mult mai ridicate a mărfurilor austro-ungare exportate în România, comerțul româno-austro-ungar se solda cu o balanță deficitară anuală de 50% pentru țara noastră⁴. Pe ansamblul comerțului exterior al României situația era aceeași⁵. Analizând cauzele deficitului balanței comerciale din anii 1876—1900 economistul N. Răzmeriță evidenția în primul rând invadarea teritoriului României de mărfurile străine, la adăpostul unui tarif vamal prea liberal impus în primul rând de convenția comercială cu Austro-Ungaria din 1875⁶. O altă cauză a deficitului balanței comerciale era slaba dezvoltare a industriei naționale, situație creată de aceeași convenție, precum și datoria externă pentru răscumpărarea căilor ferate. Economistul citat scrie că din 1880 protestele factorilor economici și politici din România împotriva stării țării au devenit publice și oficiale iar ele au avut ca urmare legea încurajării industriei naționale din 1883 și protecționismul vamal din 1886.

Datorită faptului că cea mai mare parte a comerțului exterior al României era orientat spre Austro-Ungaria, a fost normal ca piedicile puse de această țară comerțului românesc de vite să aibe repercusiuni grave asupra ansamblului economiei românești. La conflictele politice provocate de chestiunea Dunării între România și Austro-Ungaria se adăuga în acești ani încă o problemă dificilă, relațiile economice între cele două țări.

³ Jean Em. Costaki Epureano, *Le mouvement et la situation économiques en Roumanie*, Paris, 1885, p. 1.

⁴ *Ibidem*, p. 43.

⁵ G. Cioriceanu, *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Paris, 1927 f. 150.

Les importations et les exportations de Roumanie

ANI	Val. în mii lei Export	Val. în mii lei Import	sold
1878	217.000	306.600	— 89.600
1879	238.600	254.500	— 15.900
1880	219.000	255.400	— 36.400
1881	206.500	274.760	— 68.260
1882	244.700	268.850	— 24.150
1883	220.650	359.900	—139.250

⁶ N. Resmeritza, *Essai d'économie roumaine moderne 1831—1931*. Paris, 1931, p. 254

Este cunoscut faptul că prin convenția comercială din 1875 guvernul român acorda Austro-Ungariei mari avantaje în legătură cu exportul produselor industriale austro-ungare în România, în schimb guvernul român obținuse avantaje pentru exportul cerealelor și vitelor în Austro-Ungaria fără taxe vamale sau cu taxe foarte mici. După 1878 convenția comercială româno-austro-ungară a început să fie în mod sistematic încălcată de autoritățile austro-ungare, care sub pretextul unor epizootii limitau importul de animale din România. Toate știrile primite de guvernul român arătau însă că vexațiunile autorităților austro-ungare erau rezultatul unor presiuni săvârșite de producătorii și negustorii maghiari asupra guvernelor de la Viena și Budapesta pentru înlăturarea concurenței străne pe piața internă a imperiului.

Aceste presiuni s-au accentuat din 1880 după ce Germania a interzis importul vitelor din România, Bulgaria, Serbia și Austro-Ungaria.

Negustorii ungari care nu-și puteau vinde turmele de vite și de porci în Germania au făcut totul pentru a înlătura concurența altor țări pe piața internă a monarhiei. Autoritățile maghiare au făcut multe șicane la graniță declarând bolnave vite și porci declarați sănătoși la locurile de origine, instituind carantine lungi și costisitoare. Pentru a ilustra cât de străveziu era pretextul diferitelor epizootii cronice în România se poate menționa faptul că autoritățile maghiare de frontieră permiteau unor negustori unguri să treacă în Ungaria turmele de porci cumpărate în România, spre a fi revândute în marile orașe austriace și maghiare.

Discuțiile între partea română și austro-ungară despre starea anormală a relațiilor economice între cele două țări au început din 1878 și n-au dus la alt rezultat, decît la războiul vamal din anii 1886—1893.

Cercetătoarea din Cluj Hilde Mureșan⁷ a studiat pe baza unor documente de arhivă maghiare unele aspecte ale evoluției nefavorabile României a legăturilor economice româno—austro-ungare în anii 1878—1879, tratativele între Austria și Ungaria privind politica comercială față de România, cât și unele aspecte ale tratativelor comerciale între Austro-Ungaria și Germania. H. Mureșan sesizează atitudini diferite la Viena și Budapesta față de legăturile economice cu România.

Teritoriul României n-a fost scutit la sfîrșitul secolului trecut de izbucniri sporadice ale unor epizootii, însă acestea n-au avut un caracter general. Focarele de epizootii erau semnalate autorităților iar acestea luau măsuri energice pentru izolarea satelor bîntuite de pesta bovină, febră aftoasă sau pestă porcînă⁸.

Gradîndu-și măsurile pentru limitarea importului de vite din România autoritățile austro-ungare au dublat de la 1 ianuarie 1879 taxele de

⁷ H. Mureșan. *Date cu privire la restricțiile comerciale față de România, impuse de guvernul austro-ungar în anii 1878—1879*. În „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, XI, 1968 p. 291—304.

⁸ *Monitorul Oficial al României*, nr. 286/24 dec. 1878/5 ian. 1879 p. 8001.

intrare asupra vitelor importate din România⁹. Autoritățile române n-au luat însă nici o măsură restrictivă asupra importului din Austro-Ungaria, deși principiul reciprocității se afla înscris în punctul 5 al Articolului adițional la Convenția comercială română-austro-ungară¹⁰. La întrebarea explicativă a Ministerului de Externe al României, Viena răspundea că sporirea taxelor de import la vite a fost generală. De la 15 noiembrie 1879 autoritățile austro-ungare au interzis importul vitelor din România pe aproape întreaga graniță cu excepția Bucovinei sub motivul pestei bovine, deși această boală n-a fost semnalată decît în 7 cătune din județele Dorohoi, Iași, Fălciu și Tutova¹¹.

În urma intensificării plîngerilor exportatorilor români, Ministerul de Externe al României a cerut Legației noastre de la Viena să intervină pe lângă autoritățile austro-ungare pentru redeschiderea graniței în special în Muntenia unde nu există pestă bovină. Guvernul austro-ungar însă printr-o ordonanță sanitară specială a oprit, de la 14 ianuarie 1880, importul de vite din România și Rusia. Această măsură a fost înăspriată prin legea de la 29 februarie 1880 referitoare la prevenirea și combaterea pestei bovine prin care intrarea vitelor din România și Rusia în Austro-Ungaria era oprită de la 1 ianuarie 1882 chiar dacă în aceste țări nu se semnalau epizootii.

Ministerul de Externe al României a cerut în repetate rînduri lămuriri la Viena, Bălăceanu a cerut baronului Haymerle să acorde României aceleași avantaje pe care Austro-Ungaria le acordase Serbiei prin tratatul comercial din 1881 însă ministrul austro-ungar a făcut o distincție netă între „prieteni sîrbi” și „adversarii români” ai Monarhiei¹². La 4 februarie 1881 ministrul României la Viena a înmînat baronului Haymerle o notă referitoare la exportul vitelor din România în Austro-Ungaria¹³. Plîngîndu-se de măsurile aspre luate de guvernul austro-ungar împotriva importului de vite din România I. Bălăceanu demonstra la Ministerul de Externe al Austro-Ungariei că datorită măsurilor energice luate de autoritățile române, starea vitelor din România nu lăsa cu nimic de dorit. De aceea, guvernul român spera că guvernul austro-ungar „va revoca

⁹ Th. Iordăchescu *Op. cit.*, p. 60 Evoluția taxelor vamale austriace pentru vitele de proveniență română (în florini).

Felul	1851	1878	1882	1887
— boi	4	4	10	15
— vaci	2	1,50	3	3
— viței	2	0,40	1	1,50
— oi	0,15	0,30	0,50	0,50
— porci	1	2	3	3

¹⁰ Arhiva M.A.E. vol. 24 Convenții comerciale Dos. 2 Ahl 1885—1889. *Notițe asupra importului vitelor cornute în Austro-Ungaria. Relațiunile acestui stat față de România*. G. Ciurceanu, *Op. cit.* p. 282.

¹¹ Arhiva M.A.E., Loc. cit.

¹² Arhiva M.A.E., vol. 193 Dos. 8 Convenții comerciale. D2b partea II 1881. Scrisoare do la Bălăceanu 21 mai/2 iunie 1881.

¹³ Haus-Hof-und Staatsarchiv. Wien, A.R. 379 F 34 S.R. Akten 1881—1883 Bălăceanu către Haymerle. Viena 4 febr. 1881.

măsurile riguroase care echivalează cu o prohibire absolută a vitelor din România în Austro-Ungaria". Referindu-se la exportul porcilor, nota lui Bălăceanu declara clar că guvernul român : „ar căuta în zadar în dispozițiile în întregime represive care sînt aplicate exportului de porci în Ungaria un motiv profilactic". La 12 februarie 1881 același Bălăceanu informa printr-o notă Ministerul de Externe al Austro-Ungariei că, după un raport al Direcției generale a serviciului sanitar din România, „ultimile urme ale pestei bovine care existau încă în comuna Frăsuleni, județul Iași au dispărut complet".¹⁴

Guvernul austro-ungar a tergiversat răspunsul la notele lui Bălăceanu pînă în septembrie 1881 și atunci acesta a fost negativ¹⁵. Baronul Haymerle într-o notă remisă lui Bălăceanu și lui Hoyos la București, în copie, motiva întirzierea răspunsului prin consultările avute la Ministerul Comerțului Austriei și Ungariei, cît și prin tratativele comerciale avute cu Germania.

Un alt motiv pentru care Austro-Ungaria respingea propunerile guvernului român era neîncrederea conducătorilor de la Viena și Budapesta în eficiența măsurilor veterinare adoptate de autoritățile române.

La 28 decembrie 1881 guvernul român a adoptat hotărîrea ca de la 1 ianuarie 1882 st. v. să închidă granițele importului de vite din Rusia. Această știre i-a fost transmisă de Stătescu lui Bălăceanu pentru a fi adusă la cunoștința guvernului austro-ungar¹⁶.

Menționăm faptul că dificultățile în relațiile economice dintre cele două țări au fost semnificate, împreună cu cele provocate de ofensiva austro-ungară pentru acapararea Dunării de jos, în mesajul Tronului, la deschiderea sesiunii Corpurilor legiuitoare, la 15/27 noembrie 1881. Pasajele respective din mesaj au fost interpretate la Viena și Budapesta ca o jignire adusă Austro-Ungariei, iar guvernul român a fost silit să-și ceară scuze, pentru că avusese îndrăzneala să spună adevărul. Acest incident a provocat o vie indignare în rîndurile opiniei publice din România.

Toate încercările guvernului de la București de a-i determina pe guvernanții de la Viena și Budapesta să renunțe la măsurile prohibitive față de importul vitelor din România au fost zadarnice. La 17 decembrie 1881 Ministerul de Externe al Austro-Ungariei trimitea o ordonanță organelor în subordine prin care le aducea la cunoștință că hotărîrea privind interdicția importului și tranzitului vitelor din România și Rusia intră în vigoare la 1 ianuarie 1882¹⁷.

Închiderea graniței Austro-Ungariei pentru importul vitelor din România a produs în 1881 și 1882 mari daune producătorilor și exportatorilor români¹⁸. În gazete, în Parlament se arăta faptul că vitele îngrășate în toamna anului 1881 își pierdeau din greutate și din valoare stînd în staule, deoarece pe piața internă sau pe alte piețe externe nu puteau fi valorificate.

¹⁴ *Ibidem*, Viena, 12 februarie 1881.

¹⁵ *Ibidem*, Viena, septembrie 1881 (fără zi).

¹⁶ *Ibidem*, Bălăceanu către Kálnoky, Viena 5 ian. 1882 st. n.

¹⁷ *Ibidem*, Ordonanța M.A.E. al Austro-Ungariei din 17. XII 1881.

¹⁸ Arhiva M.A.E., vol. 24, Conv. comerciale. Dosar 2 Ah 1 1885—1889. Notițe asupra importului vitelor cornute.

Situația exportului de animale din România s-a agravat și prin faptul că măsurile restrictive au început a fi aplicate de către autoritățile austro-ungare și importului de porci. Negustorul Dincă Schileru, în numele confrăților săi din Gorj, semnala Ministerului de Externe într-o petiție, la 2 ianuarie 1880, că autoritățile ungurești de vamă percep de fiecare rîmător cite 10 lei, iar turmele de porci sînt ținute în carantină la Budapesta 6 zile¹⁹. Suma de 10 lei era exagerată și contrară tarifului vamal austro-ungar din 1878²⁰ și literei convenției comerciale româno-austro-ungare. Printr-o ordonanță a Ministerului comerțului din Ungaria, din 15 ianuarie 1880, se fixa un singur punct pentru importul porcilor din România, Steinbruck, carantina obligatorie de 6 zile și un certificat de sănătate eliberat de autoritățile veterinare ungare pentru un transport întreg.

Profitînd de aceste măsuri, în special de carantină, negustorii maghiari cumpărau porcii ieftin de la exportatorii români dornici să scape cît mai repede de turmele de porci și-i revindeau pe prețuri avantajoase la Viena sau în Germania. Restricțiile impuse comerțului cu porci de către Ungaria au stîrnit alte proteste în presa română și în parlament. Cunoscutul economist și om politic P.S. Aurelian într-o intervenție în Camera Deputaților arăta cheltuielile mari pe care le cereau negustorilor români taxele vamale, carantina, întreținerea oamenilor și a animalelor cheltuieli care făceau nerentabil exportul de porci²¹. Drept răspuns, P.S. Aurelian propunea măsuri prohibitive împotriva vinurilor din Ungaria.

La un an după prima sa petiție, deputatul Dincă Schileru făcea o interplare guvernului în chestiunea exportului porcilor în Austro-Ungaria, de data aceasta în numele negustorilor din județele Gorj, Dolj și Mehedinți²². D. Schileru arăta că taxa vamală asupra porcilor s-a dublat iar carantina de la Steinbruck s-a mărit de la 6 la 8 zile iar veterinarii maghiari ordonă sacrificarea a cite 15—20 de porci dintr-o sută. Față cu această situație D. Schileru cerea guvernului să intervină pe lîngă guvernul austro-ungar, să obțină desființarea carantinei, reducerea taxelor vamale și luarea în considerare de către autoritățile ungare a certificatelor de sănătate pentru porci eliberate de veterinarii români. Vorbitorul cerea în mod imperios rezolvarea acestei chestiuni deoarece îngrășarea animalelor și negoțul de porci era singurul mijloc de existența pentru numeroși locuitori ai județelor menționate.

Alți deputați au cerut de asemenea cuvîntul și au criticat cu violență politica economică a monarhiei vecine față de țara noastră.

Toți vorbitorii au propus măsuri restrictive importului de vinuri, salamuri și alte mărfuri din Austro-Ungaria. Măsurile restrictive impuse de Austro-Ungaria în anii 1880—1881 importului de animale din România au avut ca urmare scăderea numărului de vite exportate în Austro-

¹⁹ Arhiva M.A.E. Loc. cit. Notițe asupra executării Convențiunei austro-române din 1871. Importul vitelor de proveniență română în Austro-Ungaria (porci).

²⁰ Dr. Grünberg, *Die Handelspolitischen Beziehungen Osterreich-Ungarns zu den Ländern an der untern Donau*, Leipzig, 1902, p. 65.

²¹ Monitorul oficial, nr. 18, 23 ianuarie/5 februarie 1880, p. 395—396.

²² Ibidem, nr. 9. 14/26 ianuarie 1881, p. 174—175.

Ungaria iar în 1882 și o scădere substanțială a numărului porcilor²³. Pentru a se înțelege ce însemna pentru exportul românesc măsurile restrictive impuse de Austro-Ungaria este important de reținut faptul că 90% din animalele de proveniență română erau exportate în Austro-Ungaria²⁴. Cu toate restricțiile impuse comerțului românesc de către Austro-Ungaria guvernul român n-a luat după cum s-a mai arătat în anii 1880—1885 măsuri restrictive împotriva importului din monarhia vecină. Din contră cifrele atestă o creștere a acestuia.²⁵

Analizând situația comerțului Austro-Ungariei cu România un cunoscut specialist austriac dr. Karl Grünberg profesor la Universitatea din Viena la începutul secolului nostru arăta că tulburarea relațiilor economice româno—austro-ungare a început să se producă din 1880 din cauza cercurilor agricole ungare care reclamau protecție vamală.²⁶ Alți factori care au dus la această tulburare au fost sporirea taxelor vamale de către Germania la grîne, vite și lemn, pesta bovină în România și în ultimă instanță concurența americană. K. Grünberg arată că micșorarea importului de animale din România a dus la mărirea prețului vitelor din Ungaria, negustorii unguri acaparînd și piața austriacă. Reclamațiile guvernului român nu erau luate în seamă — scrie economistul citat — iar în relațiile economice dintre România și Austro-Ungaria începu o epocă de vexațiuni și certuri vamale²⁷. Din 1882—1883 și grînele importate din România în Austro-Ungaria au fost supuse unor taxe vamale mărite, fapt ce compromitea grav comerțul exterior al României. Și în cursul anului 1883 interdicția pentru importul vitelor mari din România a rămas totală iar pentru importul animalelor mici autoritățile austro-ungare închideau și deschideau granița după știrile care le parveneau despre existența unor focare de boală în unele județe ale României, știri pe care oficialitățile nu le controlau. Aceeași situație s-a menținut și în anul 1884, cînd granița s-a deschis pentru importul animalelor mici din România (oi, capre, miei, iezi) la 9 aprilie și s-a închis la 17 iunie.

Încheierea tratatului secret de alianță româno—austro-ungar de la 30 octombrie st. n. 1883 s-a dovedit fără urmări pozitive asupra legăturilor economice dintre cele două țări, meru nefavorabile României.

Nemulțumirile burgheziei și moșierilor români față de starea comerțului cu Austro-Ungaria erau în continuă creștere. O răbufnire a lor a avut loc la începutul anului 1884 cu prilejul congresului economic de la Iași. Consulul general al Austro-Ungariei la Iași, von Schlick, a participat la ședința inaugurală, dar după o jumătate de oră, un avocat de la București, Butculescu cu încă 10 adepți neieșeni au prezentat o declarație, în care se spunea că „întrucît în sală sînt străini, ei nu mai doresc să par-

²³ Arhiva MAE, loc. cit. Dos 2 Arh. 1885—1894. Instrucț. către G I Ghika, 12/24 I. 1885.

	1880	1881	1882	1883
— vite	19.950	19.937	1.899	1.652
— porci	92.143	178.430	136.317	143.654

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Dr. K. Grünberg, *Op. cit.*, p. 58.

²⁶ *Ibidem*, p. 64

²⁷ *Ibidem*, p. 68

ticipe în continuare la lucrările Congresului și părăsesc sala”.²⁸ Pus în fața acestei situații, consulul general al Austro-Ungariei a părăsit sala, însoțit de primarul Leon Negruzzi, care și-a exprimat regretul pentru incident. Ulterior prefectul județului Iași, Matei Gane, s-a prezentat la Consulat și i-a cerut scuze lui von Schlick, explicându-i că declarația lui Butculescu ar fi fost îndreptată „împotriva unui străin special venit din Austria, fără invitație, pentru a controla Congresul și a face notițe”.

Baronul Mayr, ministrul Austro-Ungariei la București a raportat cazul contelui Kálnoky, ministrul de externe al Austro-Ungariei, iar incidentul a fost considerat închis numai după ce ministrul de externe D.A. Sturdza a prezentat scuze atât consulului general von Schlick²⁹, cât și ministrului Austro-Ungariei, baronul Mayr.³⁰

Apropierea termenului de expirare a convenției comerciale româno-austro-ungare din 1875 (1 iunie 1885) a determinat precizări de poziții față de aceasta în cercurile interesate din țările partenere. La Budapesta, convenția comercială cu România, cu rare excepții, inclusiv aceea a contelui Iuliu Andrassy, era considerată păgubitoare pentru Ungaria și mai ales pentru Transilvania.³¹ În Austria cercurile interesate erau pentru prelungirea convenției comerciale cu România, pentru că ea aducea mari avantaje exportului mărfurilor industriale din Austria.

În țara noastră cercurile interesate ale opiniei publice erau împotriva prelungirii convenției comerciale cu Austro-Ungaria. În parlament se făceau interpelări în legătură cu politica comercială a României, breslele trimiteau guvernului cereri de protecție a meseriilor și industriei românești etc. Unul dintre cei mai activi adversari ai convenției era Mihail Kogălniceanu care nu scăpa nici un prilej pentru a-i arăta dezavantajele pentru România. Baronul Mayr raporta la Viena, că la o întrunire a P.N.L. la Iași, la care au participat C.A. Rosetti, D. Brătianu și M. Kogălniceanu, ultimul a considerat convenția comercială româno-austro-ungară ca păgubitoare intereselor României și a cerut denunțarea ei.³²

Guvernul român, sensibil la presiunile exercitate asupra lui atât de reprezentanții burgheziei, cât și ai moșierilor, a căutat să găsească o soluție impasului în care se găsea exportul de vite din țara noastră în Austro-Ungaria, înainte de a hotărî denunțarea convenției. La 12/24 ianuarie 1885 ministrul de externe D.A. Sturdza i-a adresat baronului Mayr o lungă notă în care se dezvăluiau marile avantaje pe care le avea Austro-Ungaria în comerțul cu România și dezavantajele pentru țara noastră³³.

În aceeași zi D.A. Sturdza a trimis o telegramă contelui Kálnoky, rugându-l pe acesta să-l primească pe secretarul general al Ministerului de Externe G.I. Ghika, avînd misiunea de a discuta probleme care inte-

²⁸ Arhiva Istorică Centrală (A.I.C.), Fond Casa Regală, Dos. 1/1884 f. 6–7. Consulul general von Schlick către baronul Mayr. Iași 20 ian. 1884 st. n. (copii dactilografiate- dp. rapoarte austriece).

²⁹ *Ibidem*, f. 12. Kálnoky către Mayr. Viena, 27 ianuarie 1884.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Arhiva M.A.E. vol. 29 Convențiuni comerciale, Dos. 2 A 5 a. Raport de la consulul general al României la Budapesta 16/28 februarie 1884.

³² A.I.C. *loc. cit.* f. 136–137. Mayr către Kálnoky, București, 19 octombrie 1884 st. n.

³³ Arhiva M.A.E. Conv. comerciale, vol. 24. Dosar A 1 h 1 1885–1894, nepaginat. Ministerul de externe al României către baronul Mayr 12/24 ian. 1885.

reseză în gradul cel mai înalt guvernul român. G.I. Ghika a primit instrucțiuni detaliate în legătură cu situația comerțului austro-ungaro—român și cu dorințele guvernului român. Statisticile indicau o prelevare constantă a importului românesc din Austro-Ungaria, față de exportul țării noastre în monarhia habsburgică,³⁴ cât și întiietatea acestei țări în comerțul extern al României³⁵. Guvernul român vedea și în tariful vamal austro-ungar din 1882 o amenințare la adresa exporturilor românești în Austro-Ungaria.³⁶ Se cerea, de asemenea, clarificată declarația ministrului comerțului din Ungaria, contele Széchényi, despre extinderea măsurilor restrictive asupra importului de vite din România și asupra importului porcinelor.³⁷ Dialogul româno—austro-ungar în chestiunile comerțului reciproc nu a fost rodnic. Baronul Mayr răspundea lui Sturdza la 15/27 ianuarie 1885 indicând cazuri de pestă bovină în județul Vilcea iar Sturdza nega cele afirmate de preopinent. Buletinele veterinare austriece semnalau pesta bovină și în județele din nordul țării, scria Ghika la București.³⁸ Din nou negație din partea lui D.A. Sturdza, cu argumente convingătoare. G.I. Ghika a fost primit de contele Kálnoky la 30 ianuarie st. n. 1885. Trimisul român semnalează că titularul departamentului externelor, contele Kálnoky consideră convenția comercială defavorabilă pentru ambele părți, în consecință ea va trebui să fie denunțată și renegociată la Viena. Titularii departamentelor internelor, comerțului și finanțelor n-au vrut să discute cu Ghika și l-au trimis să discute cu funcționarii³⁹.

G.I. Ghika a fost primit la Budapesta la 3/15 februarie de primul-ministru al Ungariei contele Tisza, de ministrul agriculturii și comerțului, contele Széchényi și de Matlekovits, secretar de stat la acest departament.

Contele Tisza „a declarat că guvernul său este obligat să urmeze curentul protecționismului universal”. Contele Széchényi a cerut un termen de cel puțin șase luni sau un an pentru deschiderea comerțului de vite cu România, cu condiția ca în acest răstimp boala să nu bîntuie deloc iar pentru comerțul cu porci spunea că va acorda unele înlesniri, în sensul că negustorii români trebuiau să obțină aprobarea Ministerului ungar al comerțului, eliberată pe baza unui certificat veterinar, emanat de la consulatul austro-ungar din zona respectivă a României,⁴⁰ cerință incompatibilă cu suveranitatea de stat a României.⁴¹

D.A. Sturdza a încercat să-l convingă pe însărcinatul cu afaceri al Austro-Ungariei la București, Eissenstein, că deschiderea graniței pentru

³⁴ Dr. Karl Grünberg. *Die Handelspolitischen Beziehungen Österreich-Ungarns zu den Ländren an der unteren Donau*. Leipzig 1902, p. 58.

³⁵ *Ibidem*, p. 59. Procentele medii pentru anii 1876 (sem. II) — 1886 (sem. I). la importul României din Austro-Ungaria au fost de 48,61 % din total, iar la export 35,15 % față de total.

³⁶ *Ibidem*, p. 65. Tariful vamal din 1882 stabilea taxe vamale la importul cerealelor și marea taxele vamale la animale.

³⁷ Arhiva MAE, loc. cit. Instrucțiunile M.A.E. al României către A.I. Ghika 12/24 ianuarie 1885.

³⁸ Arhiva M.A.E., loc. cit. G.I. Ghika către MAE al României. Telegramă de la Viena din 19/31 ianuarie 1885.

³⁹ *Ibidem*. Raportul lui G. I. Ghika asupra întilnirilor de la Viena. 1/13 februarie 1885 (seara).

⁴⁰ *Ibidem*. Raport de la G.I. Ghika. Budapesta 4/16 februarie 1885.

⁴¹ Ministerul de Externe al României a propus în nota din 12/24 ianuarie adresată baronului Mayr, ca certificatele de sănătate să fie eliberate de veterinarii români.

comerțului cu porci ar întări poziția guvernului român în fața atacurilor opoziției și i-ar permite să rămână la cirna țării. Cu importul de cornute din România se mai putea aștepta pînă la încheierea unei noi convenții comerciale, conchidea ministrul român. D.A. Sturdza a strecurat și știrea că ministrul Angliei la București, Sir William White, se străduiește să folosească greutățile comerciale între România și Austro-Ungaria pentru a include total România în piața engleză.⁴² În Cameră și în Senat, în presă, atitudinile antiaustro-ungare deveneau din ce în ce mai violente.⁴³

Remanierea guvernamentală de la 13 februarie 1885 și numirea lui Ion Cîmpineanu în funcția de ministru de externe în locul lui D.A. Sturdza a fost considerată în cercurile politice românești și străine ca un pas hotărîtor al guvernului român pe calea denunțării convenției comerciale cu Austro-Ungaria.

La 15/27 februarie 1885 Ministerul de Externe al României a propus Consiliului de Miniștri denunțarea convenției comerciale cu Austro-Ungaria. Această măsură a fost motivată în referatul Ministerului prin schimbările intervenite în viața economică a Europei în ultimii 10 ani, prin necesitatea instituirii unui regim vamal protecționist și prin piedicile puse importului de animale din România de către Austro-Ungaria.⁴⁴ Consiliul de Miniștri al României a denunțat în ședința sa din 17 febr. 1885 st.v. convenția comercială româno—austro-ungară de la 22 iunie st. v. 1875, ratificată la 20 mai/1 iunie 1876. Legației României la Viena i se cerea să înștiințeze oficial Ministerul de Externe al Austro-Ungariei despre această hotărîre a guvernului român.⁴⁵

La 22 februarie/6 martie 1885 însărcinatul cu afaceri al României la Viena Rosetti-Solescu anunța printr-o notă Ministerul de Externe al Austro-Ungariei de hotărîrea guvernului român de a sista valabilitatea convenției comerciale româno—austro-ungare de la 20 mai/1 iunie 1886.⁴⁶

La 27 februarie 1885 primul-ministru I.C. Brătianu l-a primit pe Eissenstein, însărcinatul cu afaceri al Austro-Ungariei, și i-a declarat că dacă granițele monarhiei vor rămîne închise exportului de vite din România, guvernul român va fi nevoit să caute alte căi comerciale iar acestea vor reclama, cu siguranță o schimbare a atitudinii politice a României.⁴⁷

A doua zi D.A. Sturdza, acum ministru al învățămîntului și cultelor, i-a explicat din nou lui Eissenstein că numai un sprijin din partea Austro-

⁴² A.I.C. *loc. cit.* Dos. 3/1885 f. 11. Eissenstein către Kálnoly, București 4 martie 1885 st. n.

⁴³ *Ibidem*, f. 17. Eissenstein către Kálnoly. București 11 martie 1885 st. n.

⁴⁴ Arhiva M.A.E. Vol. 29. Conv. comerciale Dos. 2 A5B. Referatul Ministerului de Externe către Consiliul de Miniștri 15/27 feb. 1885. „Pe cînd statul român a aplicat totdeauna dispozițiunile convenției în sens larg și favorabil importațiunii de produse austro-ungare, esportațiunea noastră nu a întîmpinat în Austro-Ungaria un tratament analog...România s-a văzut în mai multe privințe lipsită de foloasele stipulate în favoarea sa. Mai cu seamă prohibițiunea absolută și neîntreruptă prin care s-a lovit în anii din urmă comerțul nostru de vite, nu corespunde cu starea sanitară a țării sub acest punct de vedere...”

⁴⁵ *Ibidem*. Telegrama MAE al României către Legația din Viena. București, 19 februarie/3 martie 1885.

⁴⁶ Haus-Hof-und Staatsarchiv Wien. P.A. XVIII. Rumänien 19. Varia de Roumanie. 1885. Eissenstein către Kálnoky. București, 28. II. 1885

⁴⁷ Arhiva MAE vol. 29 Conv. comerciale Dos. 2 A2b. Copia notei lui Rosetti-Solescu din 6 martie 1885 st.n.

Ungariei i-ar permite guvernului român să rămână la putere și să înfăptuiască politica sa de prietenie față de Austro-Ungaria.⁴⁸ Era clar că cei doi oameni politici români încercaseră să folosească și ultimul mijloc de convingere față de Austro-Ungaria — schimbarea orientării politice a României — pentru a determina guvernul cezaro-crăesc să renunțe la poziția sa intransigentă față de importul animalelor din România.

Eissenstein informa Viena despre agitația crescândă din rîndurile populației. În presă — scria Eissenstein — convenția comercială cu Austro-Ungaria a devenit calul de bătaie al tuturor condeierilor și cauză a tuturor nenorocirilor României. În Cameră opoziția ataca cu violență guvernul și Austro-Ungaria, iar M. Kogălniceanu a anunțat o interpellare, așteptată cu neliniște de guvern și cu mare nerăbdare de întregul oraș.⁴⁹

Ministrul de externe I. Cîmpineanu nu excludea posibilitatea căderii guvernului și atrăgea atenția lui Eissenstein asupra cîștigului de teren pe care-l obținea zilnic partida adversă.⁵⁰ Primul-ministru I.C. Brătianu a declarat în Camera deputaților că dacă nu se va găsi un aranjament convenția comercială cu Austro-Ungaria nu va mai fi reinnoită.⁵¹ Greutățile economice cu Austro-Ungaria erau folosite și de către „partida iredentistă” iar Eissenstein s-a grăbit să-i atragă atenția lui Brătianu asupra acestui fapt. Într-un cuvînt, spiritele erau agitate în România iar dușmanul nr. 1 al țării apărea acum, ca și cu prilejul discutării chestiunii Dunării, Austro-Ungaria. Locțiitorul ministrului afacerilor externe al Austro-Ungariei, contele Szögyény a confirmat la 8 martie 1885 Legației României de la Viena primirea Notei prin care guvernul român își anunța intenția de a sista de la 1 iunie/20 mai 1886 efectele convenției comerciale încheiate la 22 iunie 1875 și-l informa pe însărcinatul cu afaceri al României de aceeași intenție a guvernului austro-ungar.⁵² Intențiile celor două guverne deveniseră clare, dar ambele aveau la dispoziție încă mai bine de un an pentru a negocia.

În ședința Camerei deputaților din 10 martie 1885 st.n. M. Kogălniceanu a interpellat guvernul pe marginea politicii economice a României, arătînd efectele dezastruoase pentru industria și agricultura României ale convenției comerciale româno—austro-ungare. Camera a dat totuși vot de încredere guvernului I.C. Brătianu cu 76 voturi contra 10.⁵³ I.C. Brătianu n-a fost sigur de rezultatul votului decît după ce voturile au fost numărate.

Contele Kálnoky „a luat cunoștință cu satisfacție” că interpellarea lui M. Kogălniceanu a dus la rezultate favorabile lui I.C. Brătianu și-i

⁴⁸ A.I.C. Loc. cit. Dos. 2/1885 f. 20. Eissenstein către Kálnoky. București, 27 feb. 1885.

⁴⁹ A.I.C. Loc. cit. Dos. 2/1885 f. 26—27. Eissenstein către Kálnoky București, 7 martie 1885.

⁵⁰ Haus-Hof-und Staatsarchiv. Loc. cit. f. 21 Eissenstein către Kálnoky. București, 7 martie 1885.

⁵¹ *Ibidem*. P.A. XVIII. Rumänien 19. Rapports de Bucarest, f. 68—69.

⁵² Arhiva MAE vol. 29 conv. comerciale Dos. 2 A5b. Nota Ministerului Afacerilor Externe al Austro-Ungariei către Legația României la Viena. 8 martie 1885 st.n.

⁵³ Haus-Hof-und Staatsarchiv. Wien. P.A. XVIII. Rumänien 19. Berichte 1885 f. 72. Telegramă de la București, din 11 martie 1885 st.n.

împărtășea lui Eissenstein părerea că Austro-Ungaria avea tot interesul să sprijine actualul guvern.⁵⁴

I.C. Brătianu a primit asigurările de prietenie din partea lui Kálnoky, dar se plîngea de „influența paralizantă” ce se exercita de la Budapesta asupra Ministerului comun al afacerilor externe al monarhiei habsburgice. La rîndu-i Eissenstein îi cerea lui Brătianu răbdare ca măsurile luate de guvernul român să fie urmate de stări durabile.⁵⁵

Regele Carol I i-a spus baronului Mayr că legăturile economice nu le pot altera pe cele politice, dar provoacă încordare în relațiile dintre cele două țări, fapt pe care-l regretă.⁵⁶

Într-o notă adresată de baronul Mayr Ministerului Afacerilor Externe al României la 17 aprilie 1885 st. n., ministrul Austro-Ungariei la București încerca din nou să-i convingă pe conducătorii români că importul vitelor din România n-a fost prohibit datorită intereselor crescătorilor de vite maghiari, ci numai datorită stării sănătății vitelor din România. Drept dovadă de bunăvoință era dată intenția celor două ministere de comerț ale monarhiei vecine de a se recupa de deschiderea frontierelor pentru importul porcilor. În acest sens, Ministerul Comerțului din Ungaria a hotărît, scria baronul Mayr, să permită importul porcilor prin Predeal și Orșova, turmele de porci trebuind a fi însoțite de certificate de sănătate. Prin cerere specială, s-a aprobat și importul porcilor, oilor și caprelor prin Bucovina.⁵⁷

Ministrul României la Viena P. Maurojeni și-a luat postul în primire la începutul lunii mai 1885. Aceleași discuții cu Kálnoky : greutățile pe care le provoacă Austro-Ungaria încheierii unei noi convenții comerciale cu România, expuse de partea română și „ușurințele” pe care le-ar fi acordat recent Austro-Ungaria importului porcilor din România, expuse de Kálnoky. De importul cornutelor mari din România nici nu poate fi vorba, conchidea ministrul de externe al Austro-Ungariei.⁵⁸ O asemenea poziție nu încuraja în nici un fel tratativele viitoare pentru negocierea unei noi convenții comerciale între România și Austro-Ungaria.

Pentru a evita orice dubiu asupra hotărîrii guvernului român de a denunța convenția comercială cu Austro-Ungaria Ministerul de Externe al României i-a trimis lui P. Maurojeni o notă care să fie înmînată Ministerului de Externe al Austro-Ungariei la 20 mai/1 iunie 1885 prin care se denunța încă odată convenția comercială din 1875. Contele Kálnoky a primit nota Legației române la 1 iunie 1885 st. n. prin care se reinnoia hotărîrea guvernului român de a denunța convenția comercială, ale cărei efecte vor înceta la 1 iunie/20 mai 1886.⁵⁹ În aceeași zi de 1 iunie 1885

⁵⁴ A.I.C. Dos. 8/1885 f. 1—3. Instrucțiune către Dl. von. Eissenstein la București, Viena, 13 martie 1885.

⁵⁵ *Ibidem*. Dos. 3/1885 f. 19—20. Eissenstein către Kálnoky. București 20 martie 1885.

⁵⁶ Haus-Hof-und Staatsarchiv. Wien. P.A. XVIII. Rumänien 19. Rapports de Bucarest 1885 f. 99. Mayr către Kálnoky. București, 11.04.1885.

⁵⁷ Arhiva MAE vol. 24. Dos. 2 A h 1 1885—1889. Legația Austro-Ungariei către MAE al României. București 17 aprilie 1885 st.n.

⁵⁸ *Ibidem*, vol. 29 Conv. comerciale. Dos. 2 A5a, Raport de la Maurojeni, Viena, 8 mai 1885.

⁵⁹ *Ibidem*, Dos. 2 A5b. Nota contelui Kálnoky către Ministrul României la Viena, 1 iunie 1885 st.n.

baronul Mayr a înmînat Ministerului de Externe al Romîniei o notă prin care se aduce la cunoștința părții romîne, cã guvernul cezaro-crăesc a hotărît sã denunțe, în baza articolului 31, convenția comercială încheiată la 22 iunie 1875 între Austro-Ungaria și Romînia, ale cãrei efecte vor înceta la 1 iunie 1886.⁶⁰ Știrile provenite din monarhia austro-ungară informau guvernul român despre pãrerile cercurilor interesate asupra înnoirii convenției comerciale cu Romînia. Consulul general al Romîniei la Budapesta informa Ministerul de Externe cã Ungaria este decisă sã aplice o politică vamală protecționistă față de Germania, Anglia și Romînia. Comerțul cu Romînia va fi posibil numai prin taxa-reacia cerealelor romîne.⁶¹

Camerele de comerț din Budapesta, Brașov și Arad s-au pronunțat pentru înnoirea convenției cu Romînia, camera din Timișoara împotrivă. Toate camerele de comerț din Austria s-au pronunțat pentru înnoirea convenției comerciale cu Romînia.⁶²

Problema înnoirii convenției comerciale cu Romînia a fost discutată în două rînduri, la 7 și 8 ianuarie 1886 în cadrul Consiliului miniștrilor treburilor comune ale Austro-Ungariei, cu care prilej a ieșit din nou în evidență poziția diferită a cercurilor conducătoare din Austria și din Ungaria față de necesitatea încheierii unei noi convenții comerciale cu Romînia.⁶³ Ambele guverne ale monarhiei au fost de acord sã negocieze cu guvernul de la București o nouă convenție comercială, care sã asigure poziții puternice în Romînia mărfurilor austro-ungare și sã „apere” în același timp agricultura și creșterea vitelor în Ungaria. În cei 10 ani de aplicare a primei convenții comerciale romîno—austro-ungare (1 iunie 1876 — 1 iunie 1886) Monarhia habsburgică dobîndise o situație predominantă pe piața Romîniei.⁶⁴ Romînia importa din țările europene industrializate, din Austro-Ungaria în primul rînd, zahăr, bere, spirtoase, coloranți, săpunuri, luminări, pielărie, încălțăminte, postavuri, hîrtie, cãrbuni, fontă, oțel, mașini cu abur, mașini agricole, mașini industriale, confecții și rufărie, țevi, perii, obiecte din metal, sticlă, sticlărie ș.a., în general

⁶⁰ *Ibidem*, Nota baronului Mayer cãtre MAE al Romîniei 1 iunie 1885 s.n.

⁶¹ *Ibidem*, Dos. 2 A5a. Raport de la Consultatul general al Romîniei din Budapesta, 22 iunie/4 iulie 1885.

⁶² *Ibidem*, Prévavis de principales chambres de commerce de l'Autriche-Hongrie, sur le renouvellement du traité de commerce avec la Roumanie, 1885.

⁶³ S. Rădulescu-Zoner, *Contribuții la istoria războiului vamal dintre Romînia și Austro-Ungaria*, în *Revista romîna de studii internaționale* nr. 1/1972, p. 119.

⁶⁴ K. Grünberg, *Op. cit.* p. 58.

Importul Romîniei din Austro-Ungaria (% din total) 1876 sem. II 50,7% ; 1877—53,5% ; 1878—54,8% ; 1879—49,1% ; 1880—49,7% ; 1881—49,1% , 1882—50,0% ; 1883—42,8% ; 1884—44% ; 1885—45% ; 1886 sem. I—46%.

Exportul Romîniei spre Austro-Ungaria
1876 sem. II—31,33% ; 1877—63,9% ; 1878—30,97% ; 1879—28,91% ; 1880—37,88% ; 1881—34,92% ; 1882—30,54% ; 1883—32,36% ; 1884—38,23% ; 1885—33,79% ; 1886 sem. I—29,26%.

Locul partenerilor importanți în comerțul exterior al Romîniei era : (% media anilor 1876 sem. II—1886 sem. I).

Marea Britanie	18,44%	29,03%
Germania	11,52%	0,92%
Franța	8,05%	8,46%

K. Grünberg, *op. cit.* p. 59

produse industriale care nu se fabricau în țara noastră sau a căror fabricare era împiedicată de concurența străină. În schimb, România trebuia să livreze mari cantități de cereale, animale, produse animale, petrol brut și materii prime în cadrul unui comerț întotdeauna deficitar pentru țara noastră. Experiența comerțului româno-austro-ungar fusese amară și guvernul român voia să evite repetarea unor stări de lucruri dăunătoare economiei României. Cercurile economice interesate din România înclinau spre o politică vamală autonomă, însă acest lucru nu era ușor, deoarece convențiile comerciale cu Germania și Anglia expirau de abia în 1891 și legau 116 articole din tariful vamal al țării noastre.⁶⁵ Ideea autonomiei vamale, susținută în primul rînd de economistul și omul politic P.S. Aurelian nu implica încheierea unor convenții comerciale, ci stabilirea unui tarif autonom general aplicabil tuturor țărilor, idee pe care guvernul român nu o împărtășea decît parțial (convenții comerciale fără clauza națiunii celei mai favorizate).

Convorbirile româno-austro-ungare pentru încheierea unei convenții comerciale au evoluat pe parcursul primei jumătăți a anului 1886.⁶⁶ La 16 februarie 1886 st. n. Legația Austro-Ungariei la București informa Ministerul de Externe al României că negocierile între cele două guverne ale Monarhiei privitoare la încheierea unui tratat comercial și vamal cu România nu se vor sfîrși pînă la mijlocul lunii martie 1886. De asemenea, guvernul austro-ungar dorea să ajungă cu guvernul român la o înțelegere economică *de ansamblu* în care să fie incluse nu numai chestiunile comerciale și vamale dar și cele legate de navigație, căi ferate, starea supușilor celor două țări (în comerț n.n.), chestiunea capitulațiilor și atribuțiile consulilor, o convenție juridică ș.a.⁶⁷

Guvernul austro-ungar era de părere ca tratativele româno-austro-ungare să se desfășoare la Viena.

Guvernul român a fost deosebit de șocat de cuvîntul „capitulații” — moștenire a vremurilor cînd România era vasală Porții — strecurat în nota austro-ungară. În răspunsul lui Ion Cimpineanu adresat Legației Austro-Ungariei la București se exprima acordul guvernului român pentru discutarea unor probleme economice complexe. Se respingea însă orice discuție despre capitulații⁶⁸ și se propunea ca loc de negocieri Bucureștii, deoarece guvernul român n-avea personal calificat suficient și nici o documentație prea largă. Guvernul român se arăta neliniștit de termenul prea îndepărtat fixat de partea austro-ungară pentru începerea tratativelor la obiect și anunța că nesemnarea la termen a unei noi convenții comerciale româno-austro-ungare va duce la aplicarea față de mărfurile

⁶⁵ C.I. Băicoianu. *Istoria politicii noastre vamale și comerciale de la Regulamentul Organic și pînă în prezent. Relațiunile noastre comerciale cu Germania, Austro-Ungaria, Anglia, Franța, Italia și Rusia de la 1871-1902*, Vol. I, partea 1. București, 1904, p. 233.

⁶⁶ Ministerul Afacerilor Streine. *Documente diplomatice. Negociațiuni pentru încheierea unui tratat de comerț cu Austro-Ungaria*, Tipografia Carol Göbl. București, 1886 (în continuare *Documente diplomatice...*) v. și C.I. Băicoianu *Op. cit.* vol. I p. 2 Anexe, București 1904. Anexa Nr. 7 p. 3-100.

⁶⁷ *Documente diplomatice...* p. 3-4 No. 1. Legațiunea Austro-Ungariei către Ministerul Afacerilor Streine al României, București 16 febr. 1886 (st.n.).

⁶⁸ Kálnoky i-a spus ulterior lui P. Maurojeni că introducerea cuvîntului „capitulații” a fost o simplă greșeală, pe care el, Kálnoky o regretă, *Ibidem* Doc. 5 p. 9-10.

din Austro-Ungaria a tarifului vamal general pe care România îl aplică tuturor statelor cu care nu are tratate de comerț.⁶⁹ Într-o notiță scrisă în aceeași zi de I. Cîmpineanu, și rămasă în arhivă, ministrul român considera că tratatul de comerț trebuie limitat, pe cît posibil, la clauzele lui comerciale. Clauza națiunii celei mai favorizate trebuia categoric exclusă. Pe aceste baze și cu menționarea avantajelor reciproce, negocierile ar putea fi începute imediat la București.⁷⁰ Baronul Mayr înștiința Viena despre noi interpelări în Parlament, ostile Austro-Ungariei, făcute de M. Kogălniceanu în Cameră și V. Mîrzescu în Senat.⁷¹

Tratativele s-au tergiversat din cauza părții austro-ungare. La 13 martie 1886 st. n. Kálnoky n-a putut încă discuta cu Tisza chestiunile tratatului cu România, din motivul că Tisza era foarte ocupat.⁷²

Consulatul general al României la Budapesta semnala la București faptul că cercurile interesate din Ungaria considerau convenția comercială de la 1875 cu România favorabilă numai Austriei, cerînd ca în noua convenție să se țină seama de interesele Ungariei. Un număr însemnat de deputați din Parlamentul de la Budapesta erau împotriva înnoirii convenției comerciale cu țara noastră și pentru război vamal.⁷³ În cursul lunii martie s-au purtat discuții asupra locului tratativilor, guvernul austro-ungar cerînd ca ele să înceapă la Viena printr-o discuție generală pregătitoare (termen imprecis) și apoi să continue la București în chestiunile esențiale și de detaliu.⁷⁴ Spațiul nu ne permite să intrăm mai amănunțit în desfășurarea schimbului de păreri privind locul tratativilor. Pînă la urmă s-a căzut de acord ca tratativele să fie deschise la Viena la 7/19 aprilie 1886, în forma „unei conversații generale”.⁷⁵

Delegația română la Viena a fost formată din ministrul de externe Pherekyde și Grigore I. Ghica. În fruntea delegației austro-ungare stătea contele Szögyényi. Delegația austro-ungară a înmînat părții române un proiect de tratat de comerț și propuneri pentru tariful vamal privind mărfurile din Austro-Ungaria. Partea austro-ungară a avansat *ad-referendum* propunerea de a reuni o comisie din veterinari austro-ungari, care să cerceteze starea vitelor din România. Propunerea a fost respinsă de guvernul român, dar Pherekyde i-a comunicat lui Mayr că veterarii austro-ungari ar putea fi primiți nu în calitate de comisie oficială, ci în calitate de particulari și oameni de știință.⁷⁶

⁶⁹ *Ibidem* p. 5—7 No. 2 Ministerul de Externe al României către Legația Austro-Ungariei la București, 10/22 februarie 1886.

⁷⁰ Arhiva M.A.E. vol. 30. Conv. comerciale. Dos. 2 A5d. Bases générales d'un futur traité à proposer à l'Autriche-Hongrie. Notice écrite par I. Cîmpineanu 10/22 februarie 1886.

⁷¹ Haus-Hof-und Staatsarchiv. Wien. P.A. XVIII. Rumänien 20 Berichte aus Bukarest 1886 f. 83—85 și 106. Mayr către Kálnoky. București 26 februarie 1886 și 3 martie 1886 st.n.

⁷² *Documente diplomatice...* p. 11 No. 6. Telegramă de la Maurojeni. Viena 1/13 martie 1886.

⁷³ Arhiva MAE vol. 29. Conv. comerciale Dos. 2 H5e. Raport de la Consulatul general al României. Budapesta 6/18 martie 1886.

⁷⁴ *Documente diplomatice...* p. 13—14 No. 8 Legația României la Viena către MAE al României 2/19 martie 1886.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 24—26 No. 17. Legația Austro-Ungariei către MAE al României. București 13 aprilie 1886 st.n. și No. 18 Nota MAE al României către Legația Rom. la Viena 2/14 aprilie 1886 p. 26.

⁷⁶ *Ibidem*. No. 24. Ministerul de Externe al României către Legația Austro-Ungariei la București 25 aprilie/7 mai 1886.

Tratatul asupra chestiunilor de fond au continuat la București de la 19 aprilie/1 mai 1886. În fruntea delegației române a fost numit P.S. Aurelian, senator și fost ministru, iar delegația austro-ungară a fost condusă de baronul Mayr. Delegația română a prezentat și ea un proiect de tratat. Proiectul de tratat al Austro-Ungariei din 23 de articole a fost considerat mai rău decât convenția pe cale de expirare. Pentru 50 de articole din tariful vamal partea austro-ungară cerea exceptarea de taxe iar pentru rest tarife mai scăzute decât fuseseră pînă atunci.⁷⁷ Austro-Ungaria socotea obligatorie introducerea în tratat a clauzei națiunii celei mai favorizate. Cerințele Austro-Ungariei loveau în măsurile protecționiste pe care dorea să le adopte guvernul român pentru a proteja industria națională, iar acordarea către România a clauzei națiunii celei mai favorizate nu era nici pe departe o garanție pentru exportul cerealelor și vitelor din România în Austro-Ungaria.

În proiectul român, din care se excludea clauza națiunii celei mai favorizate se revendica deplina libertate a comerțului între supușii celor două țări și interdicția prohibiției de import, export și tranzit. Sînt menționate unele excepții între care și vitele, însă nu de-a lungul întregii frontiere. Proiectul român de tratat format din 13 articole nu stabilea o durată în timp. După partea română tratatul putea fi denunțat oricînd, și-și pierdea valabilitatea la 6 luni de la data denunțării.⁷⁸

În tariful vamal austriac partea română cerea scutire de taxe pentru cereale, făină de cereale, legume, paste făinoase, semințe uleioase, animale vii (cornute mari, mici și porci) piei brute, lînă, pește proaspăt, petrol brut și rafinat etc. Reduceri de taxe erau solicitate la vin în butoaie și carne proaspătă.

Partea română considera indispensabilă o convenție veterinară, prevăzută cu toate garanțiile pentru a evita dezastrul din trecut.⁷⁹

Guvernul român deși excludea cauza națiunii celei mai favorizate, nu excludea acorduri tarifare convenabile pentru ambele părți, pentru articole de comerț. Pe parcursul tratatelor guvernul român a acceptat chiar să acorde Austro-Ungariei clauza națiunii celei mai favorizate, cu excepția articolelor pe care voia să le protejeze.⁸⁰ Austro-Ungaria a cerut însă clauza națiunii celei mai favorizate fără restricții — și n-a acceptat cererile părții române de scutire sau reducere vamală.

Baronul Mayr a transmis Ministerului de Externe al României ultimele propuneri ale Austro-Ungariei, fără a mai considera necesară o reunire a delegaților:⁸¹

⁷⁷ C.I. Băicoianu. *Op. cit.* Vol. I, partea I, p. 262.

⁷⁸ Documente diplomatice... Annexes 2. Projet de traité de commerce proposé par le gouvernement roumain.

⁷⁹ C.I. Băicoianu, *Op. cit.*, p. 263—264.

⁸⁰ făină, legume, paste făinoase, ceară, săpunuri, luminări, piei tăbăcite, pielărie, încălțăminte, țesături de lînă, articole de pîslă, pînză ordinară, hîrtie, lemn de construcție, articole de lemnărie, mobilă de menaj, parchet, jucării din lemn, placaj, dopuri de plută, petrol brut și rafinat, uleiuri minerale ș.a. C.I. Băicoianu *Op. cit.* p. 268.

⁸¹ *Documente diplomatice* No. 26. Le Ministre des Affaires Etrangères à l'Envoyé Extraordinaire de Roumanie à Vienne. Bucarest 29 avril/11 mai 1886.

1. Clauza națiunii celei mai favorizate. Acordarea unor concesiuni pentru cereale, reducerea drepturilor de vamă pentru vite, dacā se va ajunge la un rezultat.

2. Acceptarea unei delegații de experți veterinari austro-ungari. Ministrul Pherekyde constata cā cererile romānești privind cerealele și vitele au rămas nesatisfăcute iar delegații austro-ungari nu reiau tratativele.

Înștiințarea oficială din partea Austro-Ungariei privind sistarea tratativelor a fost făcută Ministerului de Externe al Romāniei la 12 mai 1886 st. n. de cātre baronul Mayr și ceilalți membri ai delegației austro-ungare. Delegația austro-ungarā constata „cu regret” cā cerințele guvernului român erau imposibil de acceptat, fāră a compromite situația economică a Austro-Ungariei și însāși bazele regimului vamal austro-ungar și-și declina dinainte „rāspunderea consecințelor pe care le va antrena în mod fatal întreruperea relațiilor comerciale între cele douā țări.⁸²

Austro-Ungaria vorbea de pe pozițiile forței sale economice însā și guvernul român avea atuuri pe care putea sā le joace.

Eminentul economist român care a fost C.I. Bāicoianu a combătut afirmațiile unor economiști maghiari ca A. Matlekovits sau austriaci (prof. K. Grünberg), dupā care poziția intransigentă a Romāniei ar fi determinat Austro-Ungaria sā ia contramāsuri. C.I. Bāicoianu afirmă pe bunā dreptate cā Romānia n-a urmārit „nimic altceva decit sā stăvileascā pe viitor dezastrul ce amenința o parte a producției agricole și a țārei” și sā apere „o legitimā dezvoltare industrială pentru a pune în valoare, în casa noastrā, o parte a produselor solului nostru”.^{82 bis}

Presa din Ungaria și Austria a considerat inacceptabilā respingerea de cātre Romānia a clauzei națiunii celei mai favorizate. Ziarele maghiare Pester Lloyd (oficios), Pesti Naplo, Budapester Tagblatt (opozitie), Neues Pester Journal (independent) își exprimau în general satisfacția față de ruperea legăturilor comerciale cu Romānia deoarece agricultura ungarā nu va mai fi supusā concurenței romānești pe piața austriacā.⁸³

Ziarul „Pester Lloyd” cerea împiedecarea tranzitului marfurilor romānești spre alte state peste teritoriul Austro-Ungariei.⁸⁴

Ziarul vienez Neue Freie Presse din 8 mai 1886 vedea cauza eșecului în intransigența ambelor părți.⁸⁵ Pentru cercurile burgheze din Viena și alte orașe ale Austriei, pierderea pieței romānești nu prea era motiv de bucurie, nici interzicerea tranzitului romānesc, care aducea venituri cāilor ferate austro-ungare. Evoluția negativă a tratativelor de la Viena și București a și dus imediat la o restrîngere a producției de postavuri din Boemia și Moravia, cu mari concedieri de muncitori.⁸⁶ La Budapesta,

⁸² *Ibidem*. No. 27. Le Ministre Plénipotentiaire d'Autriche-Hongrie à Bucarest au M.A.E. de Roumanie. Bucarest le 12 mai 1886 (st.n.).

^{82 bis} C.I. Bāicoianu *Op. cit.*, p. 269.

⁸³ Arhiva MAE vol. 34 Conv. comerciale. Dos. 2 A5A p. III. Consulatul general al Romāniei cātre MAE. Budapesta 2/14 mai 1886.

⁸⁴ C.I. Bāicoianu *Op. cit.*, p. 273.

⁸⁵ Arhiva MAE *loc. cit.* Articolul *Negocierile cu Romānia* apărut în ziarul *Neue Freie Presse* din 8 mai 1886. Traducere.

⁸⁶ *Ibidem*. Raport de la consulatul general din Budapesta 4/16 mai 1886.

ministrul comerțului, contele Széchenyi a convocat o reuniune a reprezentanților camerelor de comerț din Cluj, Barșov, Arad, cu participarea și a unor reprezentanți ai Ministerelor comunicațiilor și finanțelor pentru a stabili măsuri de protecție pentru industriile ce vor fi lovite de tariful vamal autonom român și pentru a asigura industriei Transilvaniei un loc mai important pe piața internă și externă.⁸⁷ Primul act al războiului vamal declanșat de Austro-Ungaria a fost Ordonanța Ministerelor de Comerț și Finanțe de la 22 mai 1886 st. n. privitoare la aplicarea art. III din legea vamală austro-ungară din 1882 importului mărfurilor din România. De la 1 iunie 1886 toate mărfurile de proveniență română erau supuse la o suprataxă de 30% în afară de taxele stabilite în tariful general vamal. Se supuneau taxelor speciale cerealele, animalele (porcii de ex. 12 florini (60 lei) per bucată), pieile brute, untul, carnea și produsele de carne, lina, inul, cânepa ș.a.⁸⁸ Importul vitelor mari din România continua să rămână prohibit.

Alte măsuri ale războiului vamal au fost ordonanța Ministerelor agriculturii, comerțului și internelor din 22 mai 1886 privind interzicerea importului și tranzitul din România a legumelor, plantelor și pomilor, Ordonanța din 26 mai 1886 prin care se interzicea tranzitul oilor, caprelor, porcilor, cailor din România prin Austro-Ungaria, precum și denunțarea tarifelor comune pe căile ferate austro-ungare, începînd cu 31 octombrie 1886.⁸⁹ Războiul vamal declarat de Austro-Ungaria lovea în toate sectoarele comerțului exterior al țării noastre, inclusiv tranzitul mărfurilor românești spre Germania, Franța, Elveția, Italia și alte țări occidentale.

Guvernul român a adoptat la rîndu-i măsuri de protejare a industriei naționale. La 17/29 mai 1886 a fost promulgată Tarifa generală a drepturilor de vamă la importăriune și exportăriune⁹⁰ prin care se stabileau taxe vamale mari la importul de animale, unt, brînzeturi, pește, zahăr, vin, bere, spirtoase, conserve, ciocolată, parfum, săpun, luminări, pielărie, încălțăminte (1000 lei la 100 kg.), țesături, confecții, pînzeturi, cuțite, ace, chibrituri, articole de modă ș.a. Se lăsau libere sau cu taxe vamale mici produsele industriei grele ca oțel, fontă, sîrmă, șine, piese și accesorii, vagoane și locomotive, vapoare, unelte și mașini agricole, mașini cu aburi, chimicale și alte mărfuri pe care România de atunci nu le producea. C.I. Băicoianu a socotit că pentru 22 articole taxele vamale au fost sporite între 50—80%, pentru 31 articole cu 40—50%, pentru 43 articole cu 30—40% ș.a.m.d.⁹¹ Articolul II al legii vamale din 1886 stabilea o suprataxă de 30% „asupra valorii mărfurilor și produselor importate din state, care ar supune mărfurile și produsele române la suprataxe deosebite de taxele ordinare din tarifele lor vamale generale sau la orice alte sarcini sau măsuri excepționale”. După cum se poate remarca, măsurile luate de cele două țări împotriva comerțului reciproc

⁸⁷ Arhiva M.A.E. *Loc. cit.* Ziarul *Pester Lloyd* din 18 mai 1886 st.n.

⁸⁸ Arhiva MAE. *Loc. cit.* Monitorul oficial al Austro-Ungariei din 23 mai 1886. Traducere.

⁸⁹ *Ibidem*. Maurojeni către MAE al României, Viena 3/15 iunie 1886.

⁹⁰ Imprimeria statului, București 1886.

⁹¹ C.I. Băicoianu *Op. cit.*, p. 240.

erau asemănătoare, dar inițiativa a aparținut Austro-Ungariei. Conducătorii maghiari au sperat să îngrădească România în scurt timp, mizând pe stocarea cerealelor și „îngrămădirea” vitelor și porcilor, însă lucrurile nu s-au petrecut așa. Războiul vamal a avut consecințe nefaste în primul rând asupra economiei Transilvaniei lovind în industriași, negustori și meseriași.

Într-un studiu publicat cu câțiva ani în urmă cercetătorul Ion Tiberian arată intensitatea legăturilor pe care le-a avut România cu Transilvania în anii 1876—1886⁹² iar istoricul sibian Carol Göllner⁹³ se oprește asupra consecințelor pentru Transilvania a încetării sau restringerii legăturilor economice cu România. Considerăm aceste studii, bazele și pe cercetările înaintașilor, suficient de argumentate pentru a nu mai relua această problemă, împărțășind pe deplin părerea formulată de cei doi autori că între Transilvania și celelalte țări române a existat o unitate economică de secole, unitate care a fost serios lovită de războiul vamal.

Războiul vamal a avut drept principală consecință pentru România deplasarea exportului românesc de pe piața austro-ungară pe cea britanică, germană, belgiană, franceză, italiană,⁹⁴ și parțial spre piața rusă, pe baza convenției comerciale din 1886⁹⁵. Guvernul român a încheiat în iunie și respectiv decembrie 1886 cu Elveția și Rusia convenții comerciale prin care clauza națiunii celei mai favorizate nu mai cuprindea o serie de mărfuri pe care statul român dorea să le excludă din tariful convențional și să le includă numai în tariful general. Pe de altă parte Anglia și Germania au încheiat cu România tratate suplimentare de comerț (noiembrie 1886 și februarie 1887) prin care au consimțit la eliminarea din vechile tabele anexate la tratate (1881 și 1877) a mărfurilor pe care România voia să le protejeze.⁹⁶ Guvernul român trebuia să determine guvernele de la Viena și Budapesta să accepte aceleași condiții. Tratatul cu guvernul austro-ungar au fost reluate la Viena în decembrie 1886 și în martie 1887, dar fără rezultat.⁹⁷ Discuțiile în chestiunea relațiilor comerciale dintre două țări au continuat sporadic și în anii următori, dar la încheierea unei noi convenții comerciale româno-austro-ungare nu s-a putut ajunge decât la sfârșitul anului 1893.

Deși relațiile economice între România și Austro-Ungaria au evoluat nefavorabil în perioada 1886 (sem.II) — 1893, relațiile politice s-au menținut pe linia tratatului din 1883, prelungit automat în 1888 și înnoit în 1892. Aceasta stă dovadă faptului că pentru guvernele României „pavă-

⁹² Ioan Tiberian. *Legăturile economice dintre România și Transilvania în perioada 1876—1886; aplicarea convenției comerciale din 1875*. În Studii. Revistă de istorie. Tomul 22 nr. 5/1969, p. 905—925.

⁹³ Carol Göllner. *Consecințele convențiilor vamale dintre Austro-Ungaria și România asupra vieții economice a Transilvaniei 1815—1891*. Studii XXI nr. 2/1968, p. 317—336.

⁹⁴ S. Rădulescu-Zoner, *Loc. cit.* p. 120.

⁹⁵ Biblioteca Academiei R.S. România. Manuscrise, Arhiva D.A. Sturdza VI Acte 47—74 Cantitățile de mărfuri exportate în Rusia și importate din Rusia 1883—1896.

⁹⁶ V. Importul și exportul României pe țări, în perioada 1881—1900 în G.D. Cioriceanu. *La Roumanie économique et ses rapports avec l'étranger de 1860 à 1915*, Patris, 1928, p. 282—283.

⁹⁷ Arhiva M.A.E. vol. 35 Conv. comerciale. Dos. 2 A 5 a p. IV. Notiță asupra negocierilor comerciale cu Austro-Ungaria. 1886—1888, 18 septembrie 1889 st.v. semnată Papiniu.

⁹⁸ Arhiva BCS. Fond Brătianu. Pachet XLIX dos. 11.G. Cantacuzino către...frate. Viena 24 decembrie f.a. (1886 din context) și Arhiva MAE *ibidem*.

za” politico-militară a Austro-Ungariei a fost mai importantă în acel moment decît piața austro-ungară. Datele statistice arată că Germania și Anglia au profitat de războiul vamal româno-austro-ungar ocupînd un loc important în comerțul exterior al României. Într-un cuvînt, produsele agricole și materiile prime românești și-au găsit plasament pe alte piețe, decît piața austro-ungară.

Poziția Austro-Ungariei în domeniul relațiilor economice, cît și intensificarea asupririi naționale a românilor ardeleni au făcut ca opinia publică românească să se manifeste vehement împotriva Imperiului habsburgic, indiferent de linia oficială a guvernelor liberal, junimist și conservator.

L'ÉVOLUTION DES RAPPORTS ÉCONOMIQUES ROUMANO – AUSTRO-HONGROIS (1878–1886)

RÉSUMÉ

Partant des recherches effectuées par l'ancienne historiographie (C.I. Băicoianu, G.D. Cioricicanu en Roumanie et K. Grünberg en Autriche-Hongrie), l'auteur de la présente étude essaie de présenter sous leur aspect politique, d'Etat, les rapports économiques entre la Roumanie et la monarchie austro-hongroise. A la différence des chercheurs antérieurs, l'auteur a utilisé en plus le matériel documentaire des Archives du Ministère des Affaires Etrangères et des Archives Historiques Centrales de Bucarest, ainsi que les sources de Haus-, Hof-und Staatsarchiv de Vienne.

Bien que la convention commerciale roumano-austro-hongroise, entrée en vigueur le 22 mai/1er juin 1876, ait accordé des avantages mutuels aux deux parties, la Roumanie, laquelle avait un caractère agricole prépondérant à l'époque, fut désavantagée par l'invasion des marchandises industrielles provenant de l'Autriche-Hongrie, ce qui a empêché le développement de l'industrie roumaine. A ceci est venue s'ajouter, après 1878, la violation systématique par la partie austro-hongroise de la convention commerciale avec la Roumanie par la limitation, et puis, par l'interdiction (à partir du 1er janvier 1882, style nouveau), sous prétexte d'épizooties chroniques, de l'importation du bétail de Roumanie. L'auteur considère que les mesures protectionnistes adoptées par le gouvernement roumain de 1886 ont été absolument nécessaires à la production de l'industrie nationale.

Les négociations ultérieures ont été difficiles et ce n'est qu'en décembre 1893 qu'elles ont abouti à la conclusion d'une nouvelle convention commerciale entre les deux pays. Sur le plan politique, l'on apprécie que la guerre douanière n'a pas affecté la ligne politique officielle de la Roumanie, établie par la Traité secret d'alliance roumano-austro-hongrois d'octobre 1883.

PRELUDII DIPLOMATICE ALE RĂZBOIULUI ITALO-ETIOPIAN

DE

N. Z. LUPU

La 5 decembrie 1934, în mica localitate etiopiană Ual-Ual, ocupată ilegal de trupe italiene, a avut loc o ciocnire sîngeroasă între unități militare italiene și etiopiene, în cursul căreia, partea italiană a folosit care de asalt și avioane. În zilele următoare, incidente asemănătoare s-au produs și în alte localități din interiorul provinciei Ogaden: Ado și Guerlogubi. Incidentele s-au soldat cu numeroși morți și răniți de ambele părți¹. Simptom al agravării relațiilor dintre Italia și Etiopia, cu atît mai periculos, cu cît ele aveau loc în condițiile unei intense și tot mai puțin disimulate pregătiri militare italiene, aceste incidente au constituit pretextul de care avea nevoie guvernul fascist, pentru a crea atmosfera propice realizării planurilor sale agresive împotriva Etiopiei².

Urmărind să apară în postură de victimă, guvernul italian a încercat să arunce vina pentru declanșarea acestor incidente asupra părții etiopiene, cerînd guvernului etiopian să-i prezinte scuze și să-i acorde despăgubiri. În telegramele trimise secretarului general al Societății Națiunilor, Etiopia era învinuită de intenții agresive, iar pregătirile militare italiene prezentate drept măsuri firești de apărare. Apartenența teritoriului Ual-Ual, ocupat ilegal de trupe italiene, era, de asemenea, pusă sub semnul incertitudinii³.

Guvernul etiopian a calificat aceste incidente ca un act de agresiune din partea Italiei fasciste și a protestat împotriva încălcării teritoriului. Deși situația era gravă, el considera, totuși, că soluționarea conflictului se putea face în baza art. 5 din Tratatul de prietenie italo-etioopian din 1928, care prevedea rezolvarea pașnică a diferendelor dintre părți, pe calea concilierii și arbitrajului, în cazul în care, prin mijloacele diplomatice obișnuite, nu se ajunge la soluționarea lor. Guvernul etiopian își întemeia cererea pe următoarele considerente: a) la Ual-Ual și trei zile mai tîrziu

¹ *Rapport du Conseil en vertu de l'Article 15, paragraphe 4 du Pacte — 7 oct. 1935* (Série de publications de la S.D.N. VII, Questions politiques, 1935, VII, 16, p. 1—2).

² A. Toynbee, *Survey of International Affairs, 1935*, vol. 2. *Abyssinia and Italy*, Oxford University Press, London, Humphrey Milford, 1936, p. 136; vezi și G.W. Baer, *The Coming of the Italian-Ethiopian War*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1967, p. 36.

³ Vezi „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 2 din februarie 1935 (*Telegramele din 16 și 24 decembrie și scrisoarea din 28 decembrie 1935 trimise de guvernul italian secretarului general al Societății Națiunilor*).

în teritoriul provinciei Ogaden, la Ado și Guerlogubi, a avut loc o agresiune italiană; b) Ual-Ual-ul este teritoriu etiopian ocupat ilegal de trupele italiene⁴. El invocă în sprijinul acestor afirmații Tratatul italo-etio-pian din 16 mai 1908 care a definit frontiera dintre Etiopia și Somalia italiană și conform căruia localitatea Ual-Ual era situată la circa 100 km de graniță în interiorul provinciei Ogaden, fapt atestat de hărțile oficiale italiene, ca și de cele franceze și engleze⁵. Guvernul de la Addis Abeba refuza să dea vreo satisfacție Italiei, înainte ca o anchetă oficială să fi stabilit responsabilitatea privind provocarea incidentelor de la Ual-Ual.

Cum guvernul italian refuza să ia în considerație propunerea ca incidentul să fie supus procedurii de conciliere și arbitraj, intensificând între timp pregătirile militare, la 3 ianuarie 1935, guvernul etiopian a cerut Consiliului Societății Națiunilor ca în temeiul articolului 11 din pact să fie luate toate măsurile pentru salvagardarea păcii⁶.

Gravitatea situației reclama o intervenție energetică din partea forului internațional, cu atât mai mult cu cât ambele țări erau membre ale Societății Națiunilor, legate între ele atât prin angajamentele cuprinse în statut cât și prin stipulațiile tratatului de prietenie, conciliere și arbitraj semnat la 2 august 1928. Societatea Națiunilor n-a acționat însă cu convingere; ea s-a antrenat într-o procedură dilatorie care a favorizat manevrele diplomației italiene ce urmărea să evite sau, cel puțin, să amâne cât mai mult cu putință discutarea conflictului în cadrul Ligii. Tărăgănarea timp de nouă luni a aducerii acestui conflict în dezbaterile Consiliului Societății Națiunilor n-ar fi fost însă posibilă fără concursul dat Italiei fasciste de guvernele Marii Britanii și Franței, a căror poziție conciliantă, înclinată spre compromisuri față de Italia, a favorizat jocul diplomatic al acesteia, la adăpostul căruia și-a putut desăvârși pregătirile în vederea agresiunii.

Dezvăluirea acestor aspecte ale evoluției conflictului italo-etio-pian, ale implicațiilor incidentelor de la Ual-Ual, care au constituit preludivul războiului din 1935—1936, formează obiectul articolului de față.

Poziția adoptată de Franța față de conflictul din Africa orientală a dezvăluit lumii unele modificări importante în orientarea politicii ei externe. În anii de după primul război mondial, Franța s-a manifestat

⁴ *Ibidem*, p. 249 (*Telegrama din 18 decembrie 1934 a guvernului italian către secretarul general al Societății Națiunilor*).

⁵ *Ibidem*. Frontiera dintre Etiopia și Somalia italiană a fost fixată prin acordul dintre cele două părți din 1897 și Tratatul italo-etio-pian din 16 mai 1908. Conform acestora, frontiera urma o linie care pornind de la Dolo, în sud, în direcția NE se menținea la o distanță de 180 mile de coasta Oceanului Indian. Localitatea Ual-Ual se găsea astfel la aproximativ 60 mile în interiorul teritoriului etiopian. Această linie de frontieră n-a fost însă trasată pe teren, împrejurare folosită de fasciștii italieni pentru a se infiltra în teritoriul etiopian. În 1930, trupe italiene au ocupat Varder și Ual-Ual. După incidentele din decembrie 1934, guvernul italian a căutat să acrediteze ideea că tratatul din 1908 ar fi modificat termenii acordului din 1897, că respectivele localități ar depinde de Somalia italiană cu toate că harta oficială italiană editată în 1925 de Ministerul Coloniilor fixa cele două localități în teritoriul etiopian (Vezi comentariul lui Pitman B. Potter, unul din membrii comisiei de arbitraj, în lucrarea sa *The Wal-Wal arbitration*, Washington, 1938, p. 29).

⁶ „Société des Nations, Journal Officiel”, XVI, nr. 2 februarie 1935, p. 252.

ca un partizan hotărît al pactului Societății Națiunilor, a militat, gîndindu-se desigur la Germania, pentru intrarea în vigoare „automată” a sancțiunilor, în cazul unei agresiuni. Cu toate acestea, într-un moment de gravitatea celui creat de conflictul italo-etioopian, ea a dat înapoi; în numele guvernului francez, Pierre Laval a acționat pentru „îndulcirea” și amînarea aplicării sancțiunilor împotriva agresorului, refuzînd să ia în considerație celelalte mijloace de acțiune la îndemînă, ca de pildă blocada navală sau închiderea Canalului de Suez⁷.

Evident, această schimbare de poziție își avea originea, în primul rînd, în anumite regrupări politice interne, în creșterea influenței unor cercuri reacționare în viața politică franceză. După asasinarea lui Louis Barthou, succesorul său la conducerea Ministerului de Externe al Franței, în pofida declarațiilor cu privire la continuarea orientării anterioare a politicii externe, a trecut treptat la înlocuirea acesteia⁸. Politica tradițională de întărire a securității colective, pornind de la alianțele firești ale Franței, bazate pe interesul comun al menținerii statu-quo-ului european, a fost, încetul cu încetul, abandonată în favoarea unei apropieri de statele fasciste.

Deși era informat că problema colaborării cu Franța în Europa centrală nu se situa pe primul plan al politicii externe fasciste, expansiunea colonială fiind proclamată drept „principala necesitate istorică” a Italiei, la sfîrșitul lunii noiembrie 1934, Laval declara în Camera Deputaților că scopul său era de a determina Italia să-și asume partea ce-i revenea din „responsabilitățile europene”⁹. Considerînd că apropierea franco-italiană putea fi un mijloc eficient de contracarare a încălcării de către Germania a tratatelor existente, Laval era de părere că o politică de concesi față de aceasta ar putea netezi și calea unei „reconcilieri” franco-germane. „Dacă mă înțeleg cu Berlinul și cu Roma, nu mai am de cine să mă mai tem” — spunea el¹⁰.

Atitudinea Franței față de conflictul italo-etioopian a fost, în mod direct, influențată de angajamentele asumate de ea prin convențiile franco-italiene încheiate la Roma în ianuarie 1935: *declarația generală cu privire la colaborarea franco-italiană, convenția cu privire la respectarea mutuală a integrității teritoriale a statelor din Europa centrală și pactul consultativ franco-italian*. Mai tîrziu, la 15 aprilie a fost publicată convenția privitoare la „rectificarea” granițelor franco-italiene în Africa. De fapt, în cadrul tratatelor, problema colaborării franco-italiene în Europa centrală a fost subordonată reglementării prealabile a diferendelor franco-italiene în domeniul colonial și mediteranian¹¹. Desigur, pregătindu-se să atace Etiopia, guvernul de la Roma era interesat să ajungă la un acord

⁷ M. Baumont, *La faillite de la paix, vol. II. De l'affaire éthiopienne à la guerre (1936—1939)*, P.U.F., 1951, p. 693.

⁸ Geneviève Tabouis, *20 de ani de tensiune diplomatică*, Edit. politică, București, 1965, p. 229.

⁹ P. Renouvin, *Histoire des relations internationales, Tome huitième, Les crises du XX-e siècle II. De 1929 à 1945*, Hachette, Paris, 1948, p. 60, 78.

¹⁰ Geneviève Tabouis, *op. cit.*, p. 226; vezi și N. Titulescu, *Documente diplomatice*, București, Edit. politică, 1967, p. 595.

¹¹ Vezi G. Warner, *Pierre Laval and the eclipse of France*, Eyre Spotteswoode, London, 1968, p. 65—66.

cu Franța, făcînd chiar unele „concesii”, dar convențiile de la Roma n-ar fi avut nici un sens pentru guvernul fascist, dacă nu l-ar fi ajutat să-și atingă obiectivele sale de cucerire în Africa orientală. Astfel, în schimbul promisiunii privind colaborarea franco-italiană în Europa centrală și a angajamentului cu scadență îndepărtată referitor la „ridicarea ipotecii italiene asupra Tunisiei”¹², Franța a consimțit la importante concesii teritoriale, economice și politice.

Dintre concesii acordate Italiei prin convențiile semnate, rectificările de graniță din sudul Tunisiei și din Somalia, cedarea insulei Doumeirah care domină strîmtoarea Bab el Mandeb la intrarea în Marea Roșie și renunțarea în favoarea Italiei la o cincime din acțiunile companiei de cale ferată Djibouti-Addis Abeba, deși erau considerate neînsemnate la Roma, prezentau, fără îndoială, interes pentru planurile guvernului fascist în Africa orientală. Insula amintită putea deveni foarte utilă în cazul unui conflict în regiune, iar calea ferată, singura existentă în Etiopia, deosebit de importantă pentru comerțul exterior al țării, servea, totodată, la transportul armelor și munițiilor importate de Etiopia¹³.

La concesii incluse în convențiile oficiale s-au adăugat însă și altele. Astfel, în urma faimoasei convorbiri particulare dintre Laval și Mussolini, în timpul dîneului de la Palatul Farnese (sediul Ambasadei Franței la Roma), dictatorul fascist a rămas încredințat că guvernul francez nu se opune unei pătrunderi italiene în Etiopia, că are din partea acestuia „mîini libere”. Laval însuși a recunoscut că a folosit această expresie, dar că s-ar fi gîndit numai la o pătrundere pașnică¹⁴, deși este greu de presupus că o pătrundere economică de anvergură, la care Etiopia, după cum era bine cunoscut, era hotărîtă să reziste, se va putea realiza prin mijloace pur economice.

Mai ezitantă și mai ambiguă, politica britanică față de conflictul italo-etio-pian a fost, în pofida unor aparențe, în esență, tot conciliantă, de natură a nu-l descuraja pe Mussolini. Dimpotrivă¹⁵. Marea Britanie se remarcase, de altfel, și în trecut printr-un anumit spirit concesiv și chiar prin încurajarea ambițiilor coloniale italiene în Africa orientală, așa cum rezultă din protocoalele din 1891 și 1894, prin care erau delimitate zonele de influență britanică și italiană în Etiopia, iar mai tîrziu, din schimbul de scrisori din 1925, cînd reluînd o propunere italiană din 1919, guvernul englez a urmărit să ajungă cu Italia la o înțelegere privind o împărțire „în doi” a sferelor de influență în Etiopia, trecînd peste prevederile tratatului tripartit din 1906 și ale Statutului Societății Națiunilor¹⁶.

¹² Era vorba, de fapt, de o prelungire cu încă zece ani a statu-quo-ului, adică de consimțămîntul Italiei pentru abolirea treptată, începînd din 1945 și pînă în 1965, a statutului privilegiat al italienilor în Tunisia.

¹³ Ulterior între Franța și Italia a intervenit o înțelegere conform căreia Franța trebuia să împiedice transportul munițiilor pe calea ferată, iar Italia trebuia să se abțină să bombardeze linia. (A. Cohen: *La Société des Nations devant le conflit italo-ethiopien* (Décembre 1934 — Octobre 1935), Genève, 1960, p. 28).

¹⁴ *Documents diplomatiques français, 1932—1936*, 2° Série (1936—1939), Tome I (1er Janvier — 31 Mars 1936), Paris, 1963, p. 146. (*Scrisoarea din 23 ianuarie 1936 adresată de P. Laval lui B. Mussolini*); vezi și *The Diary of Pierre Laval*, New York, 1948, p. 20.

¹⁵ R.W. Seton-Watson, *Britain and the dictators. A survey of Post-War British Policy*, Cambridge, At the University Press, 1938, p. 361.

¹⁶ Vezi „Société des Nations. Journal Officiel”, VII, nr. 11, 1926, p. 1 520—1 526 (*Comunicările guvernelor etio-pian, britanic și italian către secretarul general al Societății Națiunilor*).

După semnarea acordurilor de la Roma din ianuarie 1935, Mussolini ar fi dorit să încheie convenții similare și cu Marea Britanie¹⁷. La 29 ianuarie 1935, prin ambasadorul său la Londra, Italia a făcut cunoscut la Foreign Office conținutul acordurilor semnate cu Franța. Cu acest prilej, guvernul fascist comunica că ar fi bucuros să poată avea cu Regatul Unit „un schimb de vederi privind desfășurarea mutuală și armonioasă a intereselor britanice și italiene în Etiopia”¹⁸. Dar guvernul britanic, nedorind să angajeze atunci convorbiri, a făcut doar promisiunea că va studia problema. În acest scop, a fost constituită o comisie specială în frunte cu J.D. Maffey, subsecretar la Ministerul Coloniilor¹⁹, ale cărei lucrări s-au prelungit câteva luni.

În aprilie 1935, în timpul Conferinței de la Stresa, convocată în urma încălcării de către Germania a clauzelor militare ale Tratatului de la Versailles, așa cum fusese convenit în mod tacit, problema etiopiană n-a fost atinsă în cadrul convorbirilor oficiale; ea a făcut doar obiectul unor discuții particulare între membrii delegațiilor britanică și italiană. Cu toate acestea, comportarea delegației britanice la Stresa a fost încurajatoare pentru Mussolini²⁰. În comunicatul final asupra reuniunii se arăta că cele trei puteri se angajau să se opună prin toate mijloacele adecvate la orice repudiere unilaterală a tratatelor, susceptibilă de a pune în pericol pacea *Europei*, ultimul cuvânt fiind adăugat la insistențele lui Mussolini. Acceptând acest adaus, delegația britanică, alături de cea franceză, a fost, de fapt, de acord ca problema colonială să fie trecută sub tăcere, lăsând totodată impresia că Marea Britanie nu are intenția să se opună libertății de acțiune a Italiei în Etiopia, acceptată de Laval, cu prilejul semnării convențiilor de la Roma din ianuarie 1935²¹.

La 18 iunie 1935, Comisia Maffey și-a înaintat raportul a cărui tendință generală era extrem de favorabilă pretențiilor italiene. Membrii comisiei erau de părere că nu existau interese vitale britanice în Etiopia și în apropierea ei, în măsură să impună guvernului britanic să reziste la cucerirea ei de către Italia, că din punctul de vedere al intereselor locale britanice „ar fi indiferent dacă Etiopia rămâne independentă sau este absorbită de Italia”. Din punctul de vedere al intereselor imperiale, o Etiopie independentă — se arăta în raport — „ar fi de preferat” unei Etiopii italiene, „dar amenințarea pentru interesele britanice pare a fi îndepărtată și ar depinde numai de un război între noi și Italia, război care pare pentru moment neprobabil”. Deci, după părerea membrilor comisiei Maffey, nu exista o poziție vitală britanică care să fie amenin-

¹⁷ Vezi Viscount Templewood, Samuel John Gurney Hoare (în continuare S. Hoare) *Nine troubled years*, Collins, St. James Place, London, 1954, p. 156; vezi și A. Cohen, *op. cit.*, p. 40.

¹⁸ *Ibidem*; vezi și A. Toynbee, *op. cit.*, p. 43.

¹⁹ Din comisie mai făceau parte: S.St.C. O'Malley (Foreign Office), R.A. Wiseman (Ministerul Coloniilor), Renald Adam (Ministerul de Război), J.G. Pirie (Ministerul Aerului), J. Harding (Amiralitate). („Universul” din 22 februarie 1936).

²⁰ Samuel Hoare admite că Mussolini a ajuns la concluzia că delegația britanică, trecând sub tăcere problema etiopiană, „fie că n-o consideră importantă, fie că are un motiv secret pentru a nu o discuta” (S. Hoare, *op. cit.*, p. 156).

²¹ Vorbind de efectul negativ pe care tăcerea delegației britanice l-a produs asupra lui Mussolini, S. Hoare este de părere că chiar cu riscul periclitării „frontului de la Stresa” ar fi fost mai bine ca delegația britanică „să fi insistat pentru o discuție completă”. (S. Hoare, *op. cit.*, p. 156).

țată, încît să necesite o rezistență din partea guvernului englez în fața cuceririi Etiopiei de către Italia. În cazul în care Etiopia ar fi fost ocupată, Marea Britanie urma, desigur, preciza raportul, să încerce să-și amelioreze situația în Africa orientală, obținînd controlul teritorial în regiunea lacului Tana și un mic coridor care să lege această regiune de Sudan. De asemenea, să găsească ocazia pentru rectificarea frontierelor în Kenya, Somalia britanică și Sudan, spre a încorpora în aceste teritorii localitățile cu legături și afinități economice și etnice²².

După cum avea să explice Eden mai târziu, la 24 februarie 1936, în fața Camerei Comunelor, după ce conținutul acestui raport secret fusese dezvăluit de presa italiană, scopul lui nu ar fi fost să desprindă concluzii în vederea unei directive politice de urmat în cadrul Societății Națiunilor, ci de a relata situația din punct de vedere tehnic, strategic și geografic. A mai adăugat însă, că dezvăluirea conținutului acestui raport constituie o dovadă „cît de sincere” erau afirmațiile repetate ale conducătorilor britanici, cînd declarau că Anglia nu este condusă în problema etiopiană „de preocupări egoiste sau interesate”, dat fiindcă acest raport destinat a rămîne secret *pune în lumină mai ales faptul că ocupația italiană nu prezintă un pericol pentru posesiunile străine învecinate*²³.

După demersul său din 29 ianuarie 1935, guvernul de la Roma, în așteptarea unui răspuns din partea guvernului britanic, nu înceta să-l asigure de intenția sa de a nu aduce nici o atingere intereselor Regatului Unit. „Politica Italiei — se spunea în comunicatul publicat la 28 mai în urma unei ședințe a Consiliului de miniștri fascist — n-are obiective imediate sau mai depărtate care ar putea lovi interesele britanice”. În comunicat se mai specifica că guverul italian este gata să trateze în vederea încheierii unor acorduri „care ar aduce liniștea necesară pentru ceea ce reprezintă interesele Angliei în Africa orientală”²⁴. Aceste asigurări nu puteau rămîne fără efect asupra politicii britanice; odată ce interesele Marii Britanii nu erau amenințate de acțiunea italiană, politica ei față de conflictul italo-etopian căpăta mai mari posibilități de manevră.

La 23 iunie 1935, A. Eden însoțit de Thomson, a sosit la Roma spre a discuta cu Mussolini în legătură cu unele propuneri britanice privind rezolvarea conflictului. Eden a arătat că Anglia era dispusă să consimtă la o serie de concesiuni economice, politice și teritoriale pe seama Etiopiei. Conform propu-

²² Vezi textul raportului publicat în „Universul” din 22 februarie 1936, preluat din presa italiană. Exactitatea acestor relatări n-a fost pusă la îndoială de partea britanică. (Vezi A. Toynbee, *op. cit.*, p. 42).

²³ A. Eden, *The Eden Memoirs. Facing the Dictators*, Cassell, London, 1962, p. 240—241. În legătură cu modul în care acest document, destinat a rămîne strict secret, a ajuns la Roma s-au făcut numeroase speculații. După unii, indiscreția s-ar fi comis la Paris, ceea ce ar fi însemnat că documentul a fost comunicat guvernului francez, fapt neobișnuit în cazul unui document atît de secret, mai ales că relațiile dintre Roma și Paris erau bine cunoscute la Londra. Dacă britanicii doreau într-adevăr ca documentul să nu ajungă la Roma, n-ar fi trebuit să-l trimită la Paris. După alții, Intelligence Service l-ar fi comunicat direct italienilor cu scopul de a dovedi că Marea Britanie cunoaște nevoile Italiei și nu le este ostilă, dar că politica ei se bazează, exclusiv pe necesitatea de a susține Societatea Națiunilor. (Arhiva Ministerului Afacerilor Externe — în continuare A.M.A.E., fond 71, dos. speciale, vol. 168, f. 405—406.)

²⁴ Citat de A. Cohen, *op. cit.*, p. 41—42.

nerilor engleze, avansate lui Mussolini fără consimțământul guvernului etiopian, Etiopia urma să cedeze Italiei regiunea Ogaden, limitrofă cu Somalia italiană, primind în schimb un debrușu la mare oferit de Anglia : portul Zeila din Somalia britanică, situat nu departe de Djibouti²⁵. Considerând aceste concesii cu totul nesatisfăcătoare, ba chiar periculoase, Mussolini s-a opus cu vehemență, mai ales propunerii de a i se acorda un port Etiopiei. Din relatările lui Eden asupra convorbirilor cu Mussolini rezultă că ducele urmărea, de fapt, anexarea celei mai mari părți a Etiopiei și stabilirea unui control asupra restului teritoriului²⁶. În urma acestui demers, o nouă expresie a spiritului concesiv al guvernului britanic, Mussolini avea un motiv în plus să considere că Marea Britanie, deși invocă necesitatea aplicării Pactului Societății Națiunilor, nu se pregătea, totuși, să-i creeze dificultăți deosebite²⁷.

După ce misiunea lui Eden a eșuat, cercurile conducătoare de la Londra, încredințate că amenințarea Italiei de a părăsi Societatea Națiunilor este serioasă, considerau că principala dificultate ce trebuia înlăturată era amestecul direct al Societății Națiunilor în conflictul italo-etio-pian. S-a emis ideea că Marea Britanie și Franța să facă uz de bunele lor oficii la Addis-Abeba, îndemnând Etiopia să facă concesii de natură să satisfacă cererile italiene²⁸.

În dezbaterea asupra politicii externe britanice ce a avut loc în Camera Comunelor la 11 iulie 1935, noul ministru de externe, Samuel Hoare, a făcut o declarație foarte semnificativă pentru poziția guvernului față de conflictul italo-etio-pian. Amintind că guvernul său înțelege și aprobă pe deplin nevoia de expansiune a Italiei, șeful diplomației engleze a subliniat că Marea Britanie, care recunoaște justețea unor critici adreseate guvernului etiopian, s-a străduit să asigure Italiei „o satisfacție în privința teritoriului”. Se întreba însă dacă nevoia de expansiune și plîngerile împotriva guvernului etiopian sînt o cauză suficientă pentru declanșarea războiului²⁹. Primită cu rezervă la Roma, noua declarație conciliantă a lui Samuel Hoare a întărit parcă și mai mult hotărîrea guvernului fascist de a intensifica pregătirile în vederea atacării Etiopiei.³⁰ La 15

²⁵ Vezi A. Eden, *op. cit.*, p. 223.

²⁶ *Ibidem*, p. 223—227.

²⁷ Vezi R.W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 361.

²⁸ A.M.A.E., fond 71, dos. speciale, vol. 154, f. 238—239 (*Telegrama Legației române din Londra*). Dar în cercurile politice franceze, resentimentul provocat de semnarea pactului naval anglo-german se amplificase din pricina faptului că guvernul britanic, fără să consulte guvernul francez, prezentase la Roma o propunere care afecta interesele Franței. Cedarea portului Zeila Etiopiei ar fi lovit în monopolul pe care Franța îl deținea în transportul de mărfuri și pasageri pe ruta Djibouti-Addis Abeba. Cesianu, ministrul României la Paris, arată că în cursul unei audiențe la Laval, la 4 iulie 1935, acesta i-a spus, în legătură cu propunerile făcute de Eden lui Mussolini, că „au fost atinse, fără prealabilă înțelegere, interesele franceze” (*Ibidem*, f. 256).

²⁹ Citat de A. Toynbee, *op. cit.*, p. 161.

³⁰ La 13 iulie 1935, Lușoșianu, reprezentantul României la Roma, informa Ministerul Afacerilor Străine: „Discursul lui Sir Samuel Hoare a lăsat pe italieni perplecși, căci a recunoscut principal unele din doleanțele sau drepturile lor în Abisinia și a admis eventualitatea unor concesii teritoriale. . . Suvich mi-a declarat că discursul le-a dat satisfacție prin tonul lui conciliant și prin faptul că recunoaște drepturile Italiei, dar că în fond el nu aduce nici o schimbare esențială și nu conține propuneri concrete. Întrebînd pe Suvich dacă mai crede încă posibilă a formulă diplomatică mi-a răspuns afirmativ. Italia își rezervă însă dreptul de a-și apăra integral interesele pe orice cale (sublinierea ns. N.Z.L.). A.M.A.E., fond 71, dos. speciale, vol. 154, t. 289.

iulie a fost ordonată mobilizarea pentru Africa orientală a încă două divizii de trupe regulate și a uneia de cămăși negre și construirea imediată a încă 10 submarine³¹.

Unii autori caută să explice evoluția politicii britanice, supraestimând influența pe care ar fi avut-o asupra ei sondajul opiniei publice efectuat prin *Peace Ballot*, ale cărui rezultate au fost publicate la 27 iunie 1935, după o campanie care a durat 15 luni. Trebuie însă precizat că deși marea majoritate a celor întrebați s-a pronunțat în favoarea unor măsuri energice (din cele 11 559 165 de răspunsuri, 10 027 608 au fost în favoarea aplicării sancțiunilor economice și 6 784 368 pentru sancțiuni militare împotriva statului agresor), guvernul a interpretat, totuși, acest sondaj ca o simplă manifestare a mișcării pacifiste³², făcând din ea un argument în favoarea unei politici de pace cu orice preț³³.

Comentind rezultatele acestui sondaj „rău interpretat de miniștri”, W. Churchill arată că cea de-a cincea întrebare, referitoare la măsurile împotriva statului agresor, „implica o politică pozitivă și curajoasă care ar fi putut obține, în acel moment, „aprobarea masivă a populației”³⁴. Dar guvernul național, deși declarase că face din Societatea Națiunilor cheia de boltă a politicii sale externe, a urmat o linie care a dus alături, firește, de politica lui Laval, la amânarea discutării de către Ligă a fondului conflictului italo-etioopian, la o politică de sancțiuni lipsită de eficiență la faimosul „plan Laval-Hoare” din decembrie 1935 prin care cei doi miniștri propuneau, de fapt, să se acorde o primă agresorului pentru agresiunea comisă.

Politica britanică față de conflictul din Africa orientală a fost, fără îndoială, influențată de divergențele franco-britanice privind problema asistenței mutuale în cazul unui atac împotriva uneia dintre ele. În timp ce Marea Britanie urmărea să obțină din partea Franței, în termenii cei mai concreți și mai preciși posibili, asigurarea sprijinului francez pentru flota britanică din Mediterana, în eventualitatea unui atac din partea Italiei, Franța, căutând să înlăture pericolul unei asemenea ciocniri, dorea, totodată, să convingă guvernul britanic că orice asigurare de sprijin din partea Franței trebuie însoțită de o asigurare similară din partea Marii Britanii, în cazul unui atac împotriva Franței, în Europa, din partea Germaniei. Tratatul privind această problemă s-au prelungit pînă la izbucnirea războiului. Guvernul francez a adoptat textul răspunsului către guvernul britanic la 4 octombrie 1935. Dar și după această dată, unele

³¹ R. Salvatorelli, G. Mira, *Storia d'Italia nel periodo fascista*, volume secondo, Milano, 1972, p. 262.

³² W. Churchill, *Mémoires sur la deuxième guerre mondiale*, I. *L'orage approche. D'une guerre à l'autre, 1919—1939*, Paris, Plon, 1948, p. 171; vezi și „The Ballot Worker” nr. 9, din 11 iulie 1935.

³³ J.B. Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Paris, 1971, p. 181.

³⁴ W. Churchill care n-a fost niciodată favorabil unei acțiuni izolate a Marii Britanii în conflictul italo-etioopian și avea rezerve serioase față de preluarea de către Marea Britanie a inițiativei, a ajuns pînă la urmă la concluzia că „Mussolini n-ar fi îndrăznit să se înfrunte cu un guvern britanic cu adevărat hotărît” (W. Churchill, *op. cit.*, p. 179).

Însuși S. Hoare, exponent principal al politicii conciliatoriste, n-a acceptat scuza invocată în unele cercuri ale partidului și guvernului conservator că forțele militare ale Marii Britanii ar fi fost insuficiente (vezi G.M. Gathorne-Hardy, *Histoire des événements internationaux de 1920 à 1939*. Traduit de l'anglais par G. Rouge et F. Crouzet, P.U.F., Paris, 1946, p. 424).

suspiciuni au continuat să persiste³⁵. Această carență în relațiile dintre cele două mari puteri imperialiste influente în forul de la Geneva nu putea avea alt rezultat decît acela de a-l întări pe agresor în convingerea că putea acționa fără riscuri deosebite.

Nu trebuie, de asemenea, trecut cu vederea nici faptul că forța morală a politicii britanice în combaterea Italiei era mult mai mică, mai ales după semnarea acordului naval cu Germania, din iunie 1935, că „intransigența” britanică privind respectarea Pactului Societății Națiunilor nu putea fi suficient de convingătoare, după propunerile concesive avansate de guvernul de la Londra guvernului italian în vara aceluiași an, cu prilejul vizitei la Roma a lui A. Eden³⁶.

În sfîrșit, în judecarea politicii britanice nu trebuie scăpat din vedere nici faptul că de la început și în tot timpul desfășurării conflictului, guvernul italian s-a angajat unilateral în repetate rînduri să nu aducă vreo atingere intereselor britanice și că prezența Home Fleet-ului în Mediterană constituia o garanție în această privință³⁷.

Sosit la Geneva pentru a participa la lucrările celei de-a 84-a sesiuni a Consiliului Societății Națiunilor, după semnarea acordurilor franco-italiene din 7 ianuarie 1935, Pierre Laval era hotărît să facă uz de întreaga sa influență pentru a evita introducerea pe ordinea de zi a sesiunii a conflictului italo-etioopian. În urma demersurilor sale și ale delegatului britanic, Anthony Eden, Teclé Hawariate, ministrul etiopian la Paris, a acceptat ca cererea guvernului etiopian din 3 ianuarie să nu fie inclusă în ordinea de zi a primei ședințe a Consiliului din 11 ianuarie. În zilele următoare, acționînd în același sens, Laval și Eden au reușit să convingă partea etiopiană să accepte metoda negocierilor directe, evitînd intervenția Ligii³⁸. Astfel, deși introdusă pe ordinea de zi a Consiliului, în urma cererii reprezentantului etiopian din 15 ianuarie, problema n-a mai fost discutată. Luînd act de această comunicare, Consiliul a hotărît să amîne discutarea ei la viitoarea sesiune³⁹, acceptînd astfel punctul de vedere italian: evitarea discutării problemei de către forul de la Geneva⁴⁰. Cît privește acordul guvernului etiopian pentru o asemenea soluție, el pare explicabil. Într-adevăr, ce șanse ar fi avut discutarea cererii etiopiene, dacă Marea Britanie și Franța nu erau de acord⁴¹. În același timp, avînd în vedere asigurările date de guvernul italian, guvernul de la Addis Abeba nu putea să-i lase să-i scape o șansă, oricît de mică ar fi fost, de rezolvare pașnică a conflictului.

La 6 februarie, contele Vinci, ambasadorul Italiei în Etiopia, s-a reîntors la Addis Abeba pentru a trata cu guvernul etiopian. Instrucțiunile sale făceau însă imposibilă realizarea unui acord privitor la incidentele de la Ual-Ual. În timp ce guvernul etiopian considera că interpretarea trata-

³⁵ A. Toynbee, *op. cit.*, p. 261; vezi și N. Titulescu, *op. cit.*, p. 695

³⁶ N. Titulescu, *op. cit.*, p. 657.

³⁷ A. Cohen, *op. cit.*, p. 203.

³⁸ „Journal de Genève” din 13 iunie 1935; vezi și A. Eden, *op. cit.*, p. 196; Baron Aloisi P., *Journal*, (25 Juillet 1932 — 14 Juin 1936), Plon, Paris, 1957.

³⁹ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 2 din februarie 1935, p. 162—163.

⁴⁰ P. Aloisi, *op. cit.*, p. 251.

⁴¹ A. Cohen, *op. cit.*, p. 61.

tului din 1908 privitor la frontiera dintre Etiopia și Somalia italiană era esențială pentru stabilirea responsabilității în cazul incidentelor de la Ual-Ual (dacă localitatea se afla în teritoriul etiopian, guvernul italian n-ar fi putut prezenta incidentele ca o agresiune din partea Etiopiei), Roma continua să susțină că litigiul privind linia de frontieră (a cărei soluționare pe baza tratatelor existente nu putea fi în favoarea sa), nu va putea fi examinat, decît după ce cererea sa de reparații va fi satisfăcută⁴². Astfel, negocierile au ajuns la un punct mort. Singurul rezultat obținut de pe urma acestor tratative a fost acordul semnat la 13 martie, cu privire la crearea unei zone neutre între forțele armate ale celor două părți, pentru prevenirea unor noi ciocniri. Pînă la sfîrșitul lunii, zona a fost demarcată pe teren. Ea avea o lățime de 6 km și se întindea de-a lungul pozițiilor ocupate de forțele italiene în patruleterul Guerlogubi-Ado-Ual-Ual-Afdoub⁴³.

Intensificarea trimerii de trupe și material de război în Eritreea și Somalia, care nu lăsa nici o îndoială că guvernul italian intenționează să recurgă la forță pe scară largă, a determinat guvernul de la Addis Abeba să insiste pentru aplicarea cît mai urgentă a procedurii de conciliere și arbitraj, prevăzută de tratatul din 1928⁴⁴.

Dar nota guvernului etiopian a ajuns la Geneva o zi după declarația guvernului german privitoare la reintroducerea serviciului militar obligatoriu, încălcare flagrantă a clauzelor militare ale tratatului de la Versailles. În condițiile create, atitudinea conciliantă față de Italia a guvernului francez și englez a găsit justificări noi. Ambele guverne erau convinse că cooperarea Italiei în soluționarea problemelor europene era mult mai importantă decît intențiile ei în Africa orientală. De aici și poziția adoptată de ele la Stresa în legătură cu problema etiopiană. Astfel, în martie ca și în ianuarie, Franța și Anglia erau la fel de hotărîte să împiedice discutarea conflictului italo-etiopian în Consiliu, favorizînd și de astă dată manevrele guvernului italian⁴⁵, care, acum, se declara de acord să treacă la aplicarea procedurii de conciliere și arbitraj⁴⁶.

Circumspectă și îngrijorată ca nu cumva propunerile Italiei privind aplicarea producerii arbitrajului să nu prilejuiască noi întîrzieri care să fie folosite pentru continuarea pregătirilor militare, Etiopia s-a adresat din nou, la 29 martie, Societății Națiunilor, cerînd să se fixeze un termen limită (30 de zile) pentru trecerea la aplicarea acestei proceduri. Dacă la expirarea acestui termen aplicarea ei nu va fi început, Consiliul Societății Națiunilor să fie invitat să numească arbitrii, să fixeze procedura și să stabilească și problemele de discutat⁴⁷.

Continuîndu-și manevra, guvernul fascist a căutat să întărească impresia că este dispus la conciliere, avînd însă grijă să nu-și lege mîinile. La

⁴² „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 5 din mai 1935, p. 572—573.

⁴³ *Ibidem*, p. 575. Deși a promis „să dovedească” că localitatea Ual-Ual se afla în limitele teritoriului așa-numitei Somalii italiene, guvernul de la Roma n-a întreprins nimic în acest sens (vezi A. Cohen, *op. cit.*, p. 58).

⁴⁴ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 5 din mai 1935, p. 571—572 (*Telegrama din 16 mai și scrisoarea din 17 mai trimise de guvernul etiopian secretarului general al Societății Națiunilor*).

⁴⁵ A. Toynbee, *op. cit.*, p. 145.

⁴⁶ „Era o mișcare tactică bine calculată” — scrie Eden (A. Eden, *op. cit.*, p. 201).

⁴⁷ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 5 din mai 1935, p. 573—576.

10 aprilie, în ajunul deschiderii conferinței de la Stresa, secretarul general al Societății Națiunilor a primit o comunicare din partea guvernului italian în care acesta, trecînd sub tăcere propunerile etiopiene privind termenul limită pentru trecerea la aplicarea procedurii de arbitraj și examinarea de către Consiliu a conflictului dintre cele două țări, declara că este pregătit să treacă împreună cu guvernul etiopian la stabilirea tuturor detaliilor privind aplicarea procedurii prevăzută de articolul 5 al Tratatului de prietenie italo-etioopian din 1928, conform căruia fiecare parte urma să numească cîte doi arbitri, iar în cazul cînd aceștia nu ar fi reușit să ajungă la soluționarea problemei să fie numit un al cincilea arbitru cu vot hotărîtor⁴⁸. Această comunicare a constituit temeiul pentru o nouă amîinare a discutării problemei pînă la sesiunea din mai a Consiliului.

Noua manevră dilatorie a guvernului italian a reușit cu concursul dat în Consiliu de reprezentanții Franței și Marii Britanii⁴⁹. P. Laval l-a sprijinit direct pe Aloisi, arătînd că acceptarea de către Italia a procedurii de arbitraj era o garanție suficientă că aceasta nu intenționează să recurgă la forță. Sugestia lui John Simon, făcută fără convingere, „cu jumătate de gură”, cum scrie Toynbee, ca arbitrii să fie desemnați pînă la sesiunea din mai, a rămas fără nici un rezultat⁵⁰.

Amînarea discutării problemei pînă la sesiunea ordinară din mai, hotărîită de Consiliu, a oferit Italiei încă cinci săptămîni pentru manevre diplomatice și pregătiri militare. Guvernul italian căuta să amîne cît mai mult cu putință soluționarea conflictului pe calea arbitrajului și totodată să evite examinarea problemei în Consiliul Ligii. El continua să respingă propunerea guvernului etiopian, ca arbitrii să se ocupe, așa cum era și firesc, în primul rînd, de interpretarea tratatului din 1908, pentru a determina frontiera dintre Etiopia și Somalia și, în al doilea rînd de problema responsabilității cu privire la incidentele survenite⁵¹. De asemenea, refuza să accepte ca arbitrii desemnați de guvernul etiopian să fie aleși dintre cetățenii unor terțe puteri⁵². Astfel, la 20 mai, atunci cînd Consiliul s-a întrunit în sesiunea sa ordinară, comisia de arbitri nu era încă constituită, iar Italia continua cu înfrigurare pregătirile militare.

Evoluția periculoasă a evenimentelor a determinat guvernele francez și englez să încerce o acțiune concertată spre a determina Italia să renunțe la poziția ei „intransigentă”. Dar convorbirile de la Paris de la începutul lunii mai n-au dat nici un rezultat. Dimpotrivă, la 14 mai, într-o ședință a senatului, Mussolini a ținut un nou discurs belicos, în care a declarat că Italia va continua să trimită trupe în Africa atîta timp cît va socoti necesar și nici o terță putere nu și-ar putea atribui dreptul de a interveni⁵³. Nega că s-ar fi făcut vreun demers în problema Etiopiei

⁴⁸ *Ibidem*, p. 577—578.

⁴⁹ Les Archives de la Société des Nations-Genève (în continuare A.S.D.N.), dos. 14/1750/1130 (Compte-rendu sténographique de la première seance privée tenue à Genève, le lundi 15 avril 1935).

⁵⁰ *Ibidem*; vezi și A. Toynbee, *op. cit.*, p. 149—150.

⁵¹ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 6 din iunie 1935, p. 720.

⁵² *Ibidem*, p. 720—721. Guvernul etiopian propusese pe A. de Lapradelle, cetățean francez și pe B. Pitman-Potter, cetățean american.

⁵³ Atti Parlamentari della Camera dei Senatori — Discussioni — Legislatura XXIX 1. a sessione 1934—1935, seduta del 14 maggio, 1935, p. 1 132—1 133.

din partea celor două puteri și nu socotea că se va face, date fiind raporturile de prietenie ale Italiei cu Franța și Marea Britanie. Acest discurs era, evident, menit să descurajeze orice intervenție comună a Franței și Angliei pe lângă guvernul de la Roma în legătură cu conflictul italo-etioopian.

Situația creată făcea foarte delicată misiunea reprezentanților Franței și Marii Britanii la apropiata sesiune a Consiliului Societății Națiunilor, unde trebuiau „să împace” fidelitatea față de pact cu menajarea Italiei. Interesant de remarcat că și cu acest prilej a ieșit la iveală că, deși între politica franceză și cea britanică față de conflictul italo-etioopian existau anumite deosebiri, guvernul francez considera foarte importantă păstrarea relațiilor prietenești cu Italia, în timp ce guvernul britanic făcea, ca de obicei, referiri la necesitatea respectării Pactului Societății Națiunilor⁵⁴, delegațiile celor două guverne s-au găsit totuși, alături în eforturile lor de a găsi o soluție de compromis al cărei scop principal era, însă, acela de a evita discutarea problemei raporturilor italo-etioopiene în Consiliu, conform prevederilor articolului 15 din pact invocat de Etiopia.

Rolul principal în desfășurarea tratatelor care au precedat deschiderea sesiunii din mai a Consiliului Societății Națiunilor i-a revenit lui A. Eden, reprezentantul Marii Britanii⁵⁵. Începând din 20 și până în noaptea de 24 spre 25 mai, Eden și Laval s-au întilnit în repetate rânduri cu reprezentanții celor două părți și îndeosebi cu baronul Aloisi, reprezentantul italian, cărora le-au propus diverse soluții de compromis. După discuții îndelungate și anevoioase, partea italiană s-a declarat, în sfârșit, de acord să nu mai facă obiecții în privința cetățeniei arbitrilor desemnați de guvernul etiopian și cu fixarea unui termen limită pentru terminarea procedurii arbitrale. Delegații Etiopiei, Teclé Hawariate și profesor Jéso din Paris, specialist în drept internațional, care acționa ca reprezentant al guvernului etiopian, au acceptat, la rîndul lor, aminarea discutării problemei în Consiliu și omiterea oricăror precizări cu privire la interpretarea de către comisia de arbitraj a tratatului din 1908 referitor la frontiera dintre Etiopia și Somalia italiană⁵⁶.

Compromisul a fost consemnat în două rezoluții: prima stabilea că ambele guverne erau de acord să încredințeze arbitrilor desemnați (guverul italian nu mai obiecta împotriva desemnării drept arbitri de către guvernul etiopian a unor cetățeni străini) nu numai reglementarea conflictului apărut între cele două țări ca urmare a incidentelor de la Ual-Ual, ci și a celorlalte incidente produse la frontiera italo-etioopiană, după această dată. Se specifica că procedura de conciliere și arbitraj trebuia terminată într-un termen de trei luni. Prin cea de-a doua rezoluție, (de la votarea căreia reprezentantul italian s-a abținut) Consiliul, lăsînd părților grija de a rezolva diferendul, în conformitate cu articolul 5 al

⁵⁴ În raportul trimis la 24 mai 1935 Ministerului de Externe de Legația română la Londra se arată că „A Eden a primit instrucțiuni să caute la Geneva să convingă ambele părți de necesitatea unei înțelegeri. În acest scop i s-a dat mină liberă pentru a facilita un compromis între cele două state...Se consideră aici, că luarea unei atitudini contrare Italiei la Societatea Națiunilor — mai ales de statele mai mici care ar putea lua apărarea Abisiniei — ar produce o situație similară cu aceea provocată de Japonia în chestiunea Manciuriei, lucru care trebuie evitat cu tot dinadinsul”. (A.M.A.E., fond 71, dos. speciale, vol. 154, f. 155.)

⁵⁵ Vezi A. Toynbee, *op. cit.*, p. 153.

⁵⁶ Vezi P. Aloisi, *op. cit.*, p. 271—272; vezi și A. Cohen *op. cit.*, p. 77—79.

Tratatului italo-etioopian din 2 august 1928, decidea să se întrunească fie la 25 iulie, dacă pînă la acea dată cei patru arbitri nu vor fi căzut de acord asupra desemnării celui de-al cincilea, fie, în orice caz, la 25 august, dacă pînă la acea dată reglementarea diferendului pe cale de arbitraj n-ar fi intervenit⁵⁷.

Compromisul realizat era evident favorabil Italiei care, în schimbul unor concesiuni cu caracter formal (acceptarea arbitrilor desemnați de guvernul etiopian și a unui termen limită pentru încheierea procedurii de arbitraj), reușise să evite din nou aplicarea procedurii articolului 15, păstrîndu-și în continuare și libertatea de a-și continua pregătirile militare în vederea unui atac care, oricum, nu putea fi declanșat înainte de terminarea sezonului ploios.⁵⁸

După adoptarea rezoluțiilor din 25 mai, diplomația italiană s-a străduit să împiedice reuniunea Consiliului de la 25 iulie sau, dacă acest lucru se dovedea imposibil, să împiedice acest for să ia în discuție fondul conflictului. Ea s-a servit în acest scop de dezacordul intervenit în sinul comisiei de arbitri în legătură cu problema competenței acesteia.

Comisia de arbitri formată din contele Aldrovandi Marescotti și Montagna din partea Italiei, A. de Lapradelle și Pitman B. Potter din partea Etiopiei, s-a întîlnit pentru prima dată în zilele de 6 și 7 iunie în cadrul unei ședințe preliminare. După o întrerupere de aproape trei săptămîni, lucrările au fost reluate la Scheveningen în apropiere de Haga. La 9 iulie, activitatea comisiei a fost însă întreruptă din pricina controversei ivite între arbitrii celor două părți cu privire la interpretarea compromisului încheiat la 25 mai și consemnat în rezoluția Consiliului⁵⁹. În timp ce arbitrii pentru Etiopia susțineau că avînd să cerceteze responsabilitățile cu privire la incidentele de la Ual-Ual și din alte părți comisia trebuie să se pronunțe și asupra apartenenței acestei zone, odată cu cercetarea celorlalte circumstanțe ale acestor incidente, arbitrii din partea Italiei susțineau că din compromisul de la 25 mai au fost excluse toate chestiunile de frontieră, deci și chestiunea apartenenței Ual-Ual-ului. Ca urmare a acestor evenimente, Consiliul Societății Națiunilor a fost convocat în sesiune extraordinară la 31 iulie.

În sesiunea din 31 iulie — 3 august 1935, la fel ca și în ianuarie, martie și mai, Italia a reușit din nou, cu concursul guvernelor francez și englez, să evite discutarea problemei raporturilor italo-etioopiene în Consiliul Ligii. Guvernul francez era preocupat să amine orice acțiune precisă a Consiliului⁶⁰, cu speranța că problema mai putea fi rezolvată

⁵⁷ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 6 din iunie 1935, p. 640.

⁵⁸ Vezi N. Titulescu, *op. cit.*, p. 650—651 (*Telegramă cifrată strict confidențială trimisă din Geneva de Titulescu la 26 mai numai pentru Carol al II-lea și președintele Consiliului de Miniștri*); A. Bartnicki, *Pierwszy front II wojny światowej. Konflikt włosko—etiopski, 1935—1936*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1971, p. 112.

⁵⁹ „Société des Nations. Journal Officiel” XVI, nr. 8 din august 1935, p. 973—976. (*Textul documentelor privind lucrările Comisiei de arbitri italo-etioopiene*).

⁶⁰ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 8, din august 1935, p. 971—972. La mijlocul lunii iulie, Avenol, secretarul general al Societății Națiunilor a făcut o călătorie la Paris și Londra pentru a discuta cu miniștrii de externe francez și britanic situația creată. Era favorabil ca și Laval unor compromisuri față de Italia, împărtășindu-i părerea ca Mussolini să fie convins „să-și expună cauza lui la Geneva”. (*Vezi telegramele Legației române din Londra din 16 și 18 iulie 1935*). A.M.A.E., fond 71, dos. speciale, vol. 154, f. 305; vezi și Fr.P. Walters, *A. History of the League of Nations*, London, 1952, p. 638—639.

prin negocieri în afara Ligii, iar cel englez, deși declara că situația reclama măsuri mai hotărâte din partea ei, s-a raliat, totuși, la părerea guvernului francez de a încerca încă o dată soluționarea problemei prin negocieri directe cu Italia. În drum spre Geneva, A. Eden, reprezentantul Marii Britanii la Geneva, s-a oprit la Paris pentru a se pune de acord cu Pierre Laval asupra poziției pe care cele două puteri urmau s-o adopte la sesiunea Consiliului⁶¹.

Ca rezultat al insistențelor lui Laval, guvernul italian a consimțit să trimită un reprezentant la ședința Consiliului, cu condiția ca acesta să-și limiteze acțiunea la numirea celui de-al cincilea arbitru, iar Etiopia să renunțe la punctul de vedere conform căruia interpretarea tratatelor privind frontierele intra în competența comisiei de arbitri. Părea dispus să accepte și sugestia ca relațiile italo-etioapiene să fie discutate nu în Consiliu, ci într-o conferință tripartită a semnatarilor Tratatului din 1906. Interesant de remarcat că după ce negase că nu era de competența Consiliului să intervină pentru numirea celui de-al cincilea arbitru, dezacordul din Comisie producându-se nu asupra obiectului propriu-zis al lucrărilor Comisiei ci asupra unei chestiuni de competență asupra căreia trebuiau să hotărască guvernele, guvernul italian și-a schimbat poziția, apărând această teză nouă care-i permitea să mai câștige încă patru săptămâni.

Discuțiile îndelungate și anevoioase care au precedat ședința Consiliului au dus la adoptarea a două proiecte de rezoluție, votate în ședința din 3 august 1935⁶².

Prima rezoluție stabilea că arbitrii au de examinat celelalte elemente ale incidentelor de la Ual-Ual cu excluderea apartenenței teritoriului. Consiliul lua act de declarațiile celor două părți conform cărora cei patru membri ai comisiei de arbitri urmau să treacă imediat la numirea celui de-al cincilea. Conținând că procedura va fi terminată înainte de 1 septembrie, Consiliul invita ambele părți să-i comunice rezultatul cel mai târziu la 4 septembrie. Și această rezoluție dădea satisfacție Italiei⁶³. Delegatul etiopian a declarat cu prilejul adoptării ei, că acceptând interpretarea consiliului în privința competenței comisiei de arbitri, guvernul său face un mare sacrificiu și aceasta numai în vederea menținerii păcii.

Cea de-a doua rezoluție conținea hotărârea Consiliului de a se întruni *în orice caz* la 4 septembrie, pentru a examina sub toate aspectele ansamblul relațiilor italo-etioapiene. Ea a fost formulată separat tocmai din pricina rezistențelor delegatului italian care, de altfel, s-a și abținut de la votarea ei. Argumentul invocat de Pompeo Aloisi era următorul: pînă ce calea arbitrajului nu este definitiv închisă, Consiliul nu poate lua nici o măsură asupra fondului problemei. De fapt, Italia nu voia sub nici o formă să consimtă la o formulă care implica examinarea de către Consiliu a conflictului italo-etioapien, nici înainte nici după încheierea procedurii arbitrajului.

Atitudinea concesivă a guvernelor francez și englez față de Italia fascistă s-a vădit și în legătură cu conferința celor trei puteri semnatare

⁶¹ A. Toynbee, *op. cit.*, p. 165–167.

⁶² „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 8 din august 1935, p. 967–968.

⁶³ Vezi comentariul lui P. Aloisi în *op. cit.*, p. 292.

a Tratatului din 1906 care definea interesele Marii Britanii, Franței și Italiei în Etiopia. Datorită obiecțiilor guvernului italian, nici una din cele două rezoluții adoptate de Consiliul Societății Națiunilor la 3 august nu conținea vreo referire la această conferință. Italia voia să evite orice legătură între conferința proiectată și lucrările Consiliului. Acceptând aceste obiecții, cele două guverne au fost, de fapt, din nou de acord cu limitarea în continuare a intervenției Consiliului în fondul relațiilor italo-etioopiene, soluția conflictului urmînd să fie căutată de marile puteri interesate, în afara cadrului Societății Națiunilor. Pentru a facilita o asemenea soluție, delegația britanică a renunțat și la propunerea ei inițială ca Etiopia să fie și ea reprezentată la tratativele dintre semnatarii tratatului tripartit, declarîndu-se de acord cu teza guvernului de la Roma care pretindea că Italia nu poate participa la tratative pe picior de egalitate cu Etiopia.

La 15 august a sosit la Paris baronul Aloisi care reprezenta Italia la această conferință. De la început, însă, s-a vădit că el nu era împuternicit să facă vreo declarație precisă cu privire la pretențiile și intențiile Italiei în rezolvarea conflictului. Dealtfel, el nu venise la Paris pentru a negocia o soluție de compromis. Italia fascistă avea în vedere o soluție „totalitară”; ea, după cum s-a mai arătat, nu urmărea numai avantaje economice ci dominația întregii țări, întemeindu-și revendicările nu pe textele tratatelor, pe principiile dreptului sau pe uzanțele internaționale. Considera că Pactul Societății Națiunilor trebuie aplicat numai în Europa, iar Tratatul din 1906 ca fiind o simplă convenție de împărțire a Etiopiei în zone de influență și nu și un tratat de garantare a independenței acestei țări. După acordurile semnate cu Franța în ianuarie 1935, asigurările date Marii Britanii cu privire la respectarea intereselor ei în Etiopia i se păreau suficiente pentru a pretinde completa libertate de acțiune⁶⁴.

În aceste condiții, reprezentanții Franței și Marii Britanii au făcut o serie de propuneri care să fie supuse examinării celor două guverne în cauză. Propunerile aveau în vedere o asistență colectivă anglo-franco-italiană, acordată Etiopiei din însărcinarea Consiliului său în temeiul unui tratat încheiat între aceste trei puteri și guvernul etiopian, în vederea aplicării unui larg program de reforme „în cele mai diverse domenii ale vieții naționale”: economic, financiar, comercial, al construcțiilor și al serviciilor administrative. Măsuri importante erau prevăzute pentru protejarea intereselor străinilor. Caracterul colectiv al acestei asistențe — se preciza în aceste propuneri — „nu va împiedica să se țină în mod special de interesele Italiei, fără prejudicierea drepturilor recunoscute

⁶⁴ A.M.A.E. fond 71, dos. speciale, vol. 155, f. 271 (*Raportul pe luna august 1935 al Legației române din Roma*). L. Villari în *Storia diplomatica del conflitto italo-etioptico*, Bologna, 1943, p. 184 arată că Aloisi ar fi propus totuși un program cuprinzînd următoarele patru puncte: 1. Recunoașterea de către Franța și Anglia a preponderenței politice și economice a Italiei în Etiopia; 2. O declarație din partea Franței cu privire la necesitatea expansiunii demografice și economice a Italiei; 3. În caz de acord asupra drepturilor Italiei... asigurarea din partea Romei de a menține colaborarea cu Societatea Națiunilor; 4. Recunoașterea de către Italia a drepturilor Marii Britanii decurgînd din acordul tripartit. Însuși Aloisi, într-o declarație făcută ziarului „Tribune de Genève” după conferință, arăta: „S-a spus că Italia n-a prezentat sugestii în cursul conferinței tripartite. Aserțiunea este inexactă. Englezi, francezi și italieni am emis pe rînd idei asupra cărora din nefericire n-au căzut de acord” („Tribune de Genève” din 22. VIII. 1935).

ale Franței și Regatul Unit". Așa cum rezultă din declarația lui Eden în fața Consiliului Societății Națiunilor, reprezentanții francezi și englezi n-au examinat, dar nici n-au exclus în nici un fel, „posibilitatea de rămăneri teritoriale la care Italia și Etiopia se vor putea ralia”⁶⁵.

Programul de conciliere franco-englez a fost respins în ansamblu de guvernul italian, care a refuzat chiar să discute propunerile ce-i fuseseră avansate. Roma califică propunerile ca „absolut inacceptabile”, subliniind că aceste propuneri, făcute după ce Italia a trimis în Africa orientală sute de mii de oameni și a cheltuit două miliarde, ar echivala cu „încercarea de a umili Italia în modul cel mai rău”. Se mai adăuga totodată că prin adoptarea lor Etiopia „ar deveni subiect al tratatului, în timp ce în acordul tripartit (din 1906 — N.Z.L.) ea era obiect”⁶⁶. La 18 august, după ce Pompeo Aloisi a comunicat reprezentanților Franței și Angliei răspunsul guvernului italian, convorbirile au fost întrerupte⁶⁷. Eșuarea tratativelor tripartite de la Paris a arătat din nou cât de neîntemeiate erau speranțele celor care își închipuiau că Italia fascistă ar mai putea fi satisfăcută prin concesii parțiale. Nu mai exista nici o îndoială că ea se pregătește pentru o agresiune într-un viitor apropiat⁶⁸. Cu toate acestea, nici acum în politica Franței și Marii Britanii față de conflictul italo-etio-pian nu a intervenit vreo schimbare sensibilă în sensul adoptării unei poziții mai ferme și mai precise în măsură să preîntâmpine declanșarea agresiunii. Mai mult decât atât, Quai d'Orsay adopta teza italiană a „localizării conflictului”, iar Marea Britanie, în pofida declarațiilor solemne de a asigura respectarea pactului Societății Națiunilor, era extrem de ezitantă în fața eventualității aplicării sancțiunilor⁶⁹. În aceste condiții, nu este de mirare că pregătirile Italiei în vederea atacării Etiopiei continuau într-un ritm tot mai intens.

La 3 septembrie, Comisia de arbitri completată cu cel de-al cincilea, ales în persoana lui N. Politis, specialist cunoscut în domeniul dreptului internațional, ministrul Greciei la Paris, a adoptat în unanimitate o sentință în limitele împuternicirilor stabilite prin rezoluția Consiliului din 3 august. Cu privire la incidentele de la Ual-Ual, sentința arbitrilor constata că nici o răspundere nu poate fi imputată guvernului italian sau agenților săi locali; de asemenea, că nu este demonstrat că autoritățile etiopiene pot fi făcute răspunzătoare de acel incident care s-a datorat unui concurs nefericit de împrejurări. În privința incidentelor de după 5 decembrie 1934, comisia considera că au fost incidente minore fără gra-

⁶⁵ *Rapport du Conseil en vertu de l'Article 15, paragraphe 4 du Pacte — 7 oct. 1935. Appendice I.* (Série de publications de la S.N.D., VII, Questions politiques, 1935, VII, 16, p. 16).

⁶⁶ P. Aloisi, *op. cit.*, p. 297.

⁶⁷ „Le Temps” din 20. VIII. 1935.

⁶⁸ A.M.A.E. fond 71, dos. speciale, vol. 155, f. 147 (*Raportul Legației române din Paris, din 20 august 1935*) Sub titlul *Vers la guerre*, ziarul „Tribune de Genève” scria: „Conferința de la Paris a eșuat și puternica armată pe care Italia de luni de zile a masat-o în coloniile sale din Africa orientală nu așteaptă decât semnalul suprem al „ducelui” pentru a invadea teritoriul etiopian” („Tribune de Genève” 2. VIII. 1935).

⁶⁹ Vezi comentariul din „Le Temps” din 13.IX. 1935. La 22 august guvernul britanic a hotărât să mențină embargoul asupra exportului de arme atât în Italia cât și în Etiopia, ceea ce nu putea fi decât în dezavantajul ultimei. Același efect asupra Etiopiei îl avea și „Neutrality Act”, semnat de președintele S.U.A. la 31 august 1935, care, de asemenea, nu făcea nici o deosebire între agresor și victimă.

vită pentru care nu era cazul a se imputa vreo responsabilitate internațională⁷⁰.

Sentința comisiei de arbitri, fără îndoială o dovadă de mare ingeniozitate, era în același timp și o mare absurditate juridică: un incident sîngeros de care nimeni nu era vinovat. Totuși, în timp ce Italia era în mod clar absolvită de responsabilitate ea lăsa încă un oarecare dubiu asupra intențiilor și atitudinii Etiopiei⁷¹. De asemenea, nu putea scăpa nimănui și faptul că punctul ei de plecare era, totuși, teza italiană după care apartenența teritoriului Ual-Ual ar fi fost incertă. Dealtfel, această sentință nici nu mai avea vreo importanță practică, guvernul fascist fiind oricum hotărît să recurgă la forță împotriva Etiopiei⁷².

Cînd Consiliul Societății Națiunilor s-a întrunit la 4 septembrie, el a fost nevoit să constate că reglementarea prin arbitraj a incidentelor de la Ual-Ual și a celor ce le-au urmat n-a adus vreo îmbunătățire în starea relațiilor italo-etioopiene. Dimpotrivă, tensiunea în raporturile dintre cele două țări continua să se agraveze⁷³ ca urmare a poziției guvernului italian, a pregătirilor tot mai intense de război ale Italiei în Africa orientală.

Așa cum anunțase Mussolini în ședința Consiliului de Miniștri de la Bolzano, din 28 august⁷⁴, reprezentantul italian a prezentat în ședința Consiliului Ligii din 4 septembrie un memoriu voluminos însoțit de un alt volum de documente și un album de fotografii⁷⁵. Era vorba de un document special alcătuit pentru a justifica iminenta agresiune a Italiei împotriva Etiopiei. Prin memoriul înaintat și intervențiile reprezentantului său în ședința Consiliului, guvernul fascist urmărea să demonstreze că Etiopia n-ar mai fi demnă să aparțină „comunității civilizate”, că împotriva acestei țări orice măsuri ar fi justificate. Ignorînd faptul că era vorba de un stat suveran, membru al Societății Națiunilor, Aloisi arăta că guvernul său își rezervă „toată libertatea de acțiune ca să adopte orice măsuri ar fi necesare pentru securitatea coloniilor sale și pentru salvagardarea propriilor interese”⁷⁶.

⁷⁰ *Rapport du Conseil en vertu de l'Article 15, paragraphe 4 du Pacte — 7 oct. 1935.* (Série de publications de la S.D.N., VII, Questions politiques, 1935, VII, 16, p. 6).

⁷¹ *Ibidem*: Aceasta nu-l împiedică pe Aloisi să afirme fără temeii: „Italia este făcută răspunzătoare pentru tot. Politis ne-a trădat” (P. Aloisi, *op. cit.*, p. 299).

⁷² În telegrama trimisă Ministerului Afacerilor Străine la 21 august 1935, Legația română din Paris arăta printre altele: „Alegerea de ieri a ministrului Greciei ca supra-arbitru în Conflictul italo-abisinian nu mai pare acestuia ca prezentînd azi vreo importanță dat fiind felul cum s-a sfîrșit întrunirea tripartită” (A.M.A.E. fond 71, dos. speciale, vol. 155, f. 157).

⁷³ Vezi *Rapport du Conseil en vertu de l'Article 15, paragraphe 4 du Pacte — 7 oct. 1935.* (Série de publications de la S.D.N. VII, *Questions politiques*, 1935, VII, 16, p. 8).

⁷⁴ L. Salvatorelli, G. Mira, *op. cit.*, Volume secondo, p. 261.

⁷⁵ Textul reproduș în „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 11 din noiembrie 1935, p. 1 335—1 416.

⁷⁶ Vezi *Ibidem*, p. 1 137. Într-o telegramă trimisă lui N. Titulescu la Bled, la 28 august 1935, Gh. Tătărăscu, președintele Consiliului de Miniștri, îl informa asupra unei audiențe speciale a însărcinatului cu afaceri al Italiei la București cu care prilej acesta, după o amănunțită expunere privind evoluția conflictului italo-etioopian, i-a transmis rugămîntea guvernului italian ca delegația română la Geneva să ia contact înainte de sesiune cu delegația italiană, pentru ca acesta s-o poată documenta. „Din conversațiunea ce a urmat apoi amical — continua Tătărăscu — am conșcis că Italia este hotărîtă, oricare ar fi consecințele, să meargă pînă la capăt, adică completa libertate de acțiune în planurile ei de cucerire” (A.M.A.E. fond 71, dos. speciale vol. 155, f. 220).

Memoriul italian care abunda în tot felul de injurii și acuzații calomnioase la adresa guvernului etiopian și afirmațiile grave făcute în ședință de Aloisi au produs cum se arăta în raportul întocmit de C. Antoniade, reprezentant al României la Geneva — „o impresie detestabilă nu numai asupra membrilor Consiliului dar și în publicul prezent”⁷⁷. Revendicarea *libertății de acțiune* împotriva unui stat membru al Ligii, care se adresase Consiliului în temeiul unor texte precise, nu era un limbaj al unui membru al Societății Națiunilor doritor să respecte pactul. Afirmațiile guvernului italian au surprins, nu numai prin gravitatea lor, dar și pentru că pînă atunci, în toți cei 12 ani de cînd Etiopia fusese admisă în Societatea Națiunilor, niciodată Italia nu s-a adresat Consiliului cu vreo plîngere sau sesizare, cerindu-i să intervină pentru a determina Etiopia să-și respecte obligațiile internaționale. Afirmațiile din memoriul italian referitoare la sclavie erau mult exagerate și tendențioase⁷⁸, menite să creeze o situație neprielnică Etiopiei. Și înainte, dar mai ales după primirea ei în Societatea Națiunilor, Etiopia a luat unele măsuri împotriva acestei ordini perimate. Oricum, Italia nu avea nici un drept să intervină cu forța armelor în temeiul acestui argument.

În ședința următoare, delegatul guvernului etiopian, profesorul Gaston Jèze a răspuns acuzațiilor formulate de baronul Aloisi, insistînd din nou asupra aplicării procedurii articolului 15 din pact. Atmosfera era din ce în ce mai încordată, marcată de atitudinea sfidătoare a delegaților italieni care, ori de cîte ori reprezentantul etiopian era chemat să ia loc la masa Consiliului, părăseau sala de ședință⁷⁹.

În ședința din 5 septembrie a Consiliului a luat cuvîntul, M. Litvinov, comisarul pentru afacerile străine al U.R.S.S., care s-a pronunțat pentru aplicarea hotărîtă a prevederilor pactului. Relevînd creșterea primejdiei de agresiune, confirmată și de declarația delegatului italian, Litvinov arăta: „Putem oare ignora această primejdie și să uităm de existența articolelor 10, 11 și 15 din Pactul Societății Națiunilor? ... Și o atare nesocotire a lor de către întreg Consiliul n-ar însemna oare completa negare și anulare a pactului”⁸⁰?

În cele din urmă, la 6 septembrie, Consiliul a fost nevoit să pună în mișcare procedura prevăzută de articolul 15 din pact. A fost desemnat un *Comitet de cinci* (Marea Britanie, Franța, Spania, Polonia și Turcia) care să examineze „ansamblul relațiilor italo-etioapiene în vederea găsirii unei soluții pașnice”. Președinte al comitetului a fost ales reprezentantul Spaniei, Madariaga.

⁷⁷ A.M.A.E. fond 71, dos. speciale, vol. 161, f. 228 (*Raportul lui G. Antoniade de la Legația română din Geneva din 11.XI., către N. Titulescu, ministrul de externe al României*).

⁷⁸ Vezi „Société des Nations. Journal Officiel”, XV nr. 11 din noiembrie 1935, p. 1 588—1 594 (Comentariile lui Marcel Giraule specialist cunoscător al realităților etiopiene asupra citorva probleme tratate în memoriul italian.); vezi și Angelo del Boca, *La guerra d'Abissinia 1935—1941*, Feltrinelli Editore, Milano, 1966, p. 35—37; A. H. M. Jones, E. Monroe, *Histoire de l'Abysinie des origines à nos jours*, Paris, Payot, 1936, p. 246.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 230; vezi și P. Aloisi, *op. cit.*, p. 300.

⁸⁰ „Société des Nations. Journal Officiel”, XVI, nr. 11 din 1935, p. 1 142. (*Cuvîntarea din 5 septembrie 1935 a delegatului sovietic M. Litvinov*). Aloisi afirmă că la 7 septembrie i-a comunicat lui Litvinov conținutul unei telegrame în care Mussolini își manifesta nemulțumirea față de acest discurs (P. Aloisi, *op. cit.*, p. 301).

În timp ce *Comitetul celor cinci* a trecut la îndeplinirea misiunii sale, și-a început lucrările și sesiunea a XVI-a ordinară a Adunării generale a Societății Națiunilor. Discuția generală, la care au participat peste 30 de vorbitori a scos în evidență faptul că problema conflictului italo-abisinian domina preocupările tuturor delegaților, ceea mai mare parte pronunțându-se în favoarea respectării principiilor pactului și a securității colective „manifestare la care nu se aștepta delegația italiană”⁸¹. Dar discuțiile din Adunare ca și cele din Consiliu constituiau doar un paravan în spatele căruia marile puteri imperialiste influente în Ligă—Marea Britanie și Franța, continuau să caute soluții de compromis care, fără să-l oprească efectiv pe Mussolini din acțiunea în care se lansase, să dea totuși impresia că puterile în cauză au rămas fidele față de pact și de principiile securității colective.

La 10 septembrie, la Geneva a început convorbiri neoficiale între membrii delegațiilor franceză (Laval și Flandin) și britanică (Hoare și Eden)⁸². Cum scopul și conținutul acestor convorbiri n-au fost divulgate, ele nici n-au atras atenția în mod deosebit, pe primul plan apărând declarațiile oficiale făcute în cadrul dezbaterilor (nu fără o anumită ostentație) de reprezentanții celor două puteri, cu toate că nu acestea exprimau poziția lor reală cu privire la politica de urmat în desfășurarea conflictului. Așa cum rezultă din dezvoltările făcute mai târziu, în decembrie 1935, de Laval în Camera deputaților, în cursul acestor convorbiri, reprezentanții celor două puteri, avînd în vedere iminența declanșării ostilităților, s-au pus de acord să nu sprijine adoptarea unor sancțiuni militare împotriva Italiei, blocada navală sau închiderea Canalului de Suez⁸³. În esența lor, aceste afirmații n-au fost contrazise de partea engleză⁸⁴. Această înțelegere secretă franco-britanică a determinat, de fapt, întreaga activitate ulterioară a Societății Națiunilor cu privire la conflictul italo-etioopian, împiedicînd aplicarea integrală și eficace a pactului. Astfel, pornind de la interesele lor, cele două mari puteri cu influență deosebită în Societatea Națiunilor, care prin pozițiile adoptate favorizaseră evitarea timp de nouă luni a discutării fondului relațiilor italo-etioopiene de către forul de la Geneva, căutau acum să limiteze cadrul măsurilor pe care acest for urma să le ia în momentul în care Italia s-ar fi decis să declanșeze agresiunea. Privită din punctul de vedere al acestor interese, înțelegerea secretă franco-britanică era reciproc avantajoasă: Laval obținea acordul guvernului britanic pentru politica sa de „împăcare” a lui Mussolini, în timp ce Hoare își asigura neutralitatea Franței față de politica britanică de

⁸¹ A.M.A.E., fond 71, dos. speciale, vol. 161, f. 228 (*Raportul lui C. Antoniadu de la Legația română din Geneva*).

⁸² Vezi „Journal Officiel de la République Française, Débats parlementaires”, nr. 84, p. 2863, (*Declarația lui Pierre Laval în fața Camerei deputaților, la 23 dec. 1935*).

⁸³ Vezi E. Herriot, *Pagini de jurnal*, București, Edit. politică, 1968, p. 297.

⁸⁴ La 2 martie 1936, răspunzînd unei interpelări în Camera Comunelor, Viscount Cranborne, subsecretar de stat la Afacerile Externe, după ce nega că guvernul britanic și-ar fi luat vreun angajament față de guvernul francez în privința naturii sancțiunilor, arăta, totuși că reprezentanții celor două guverne s-au înțeles ca orice acțiune colectivă împotriva Italiei în temeiul articolului 16 să se limiteze „în primul rînd la unele măsuri economice și financiare adoptate pe baza primului paragraf al acestui articol” (Citat de A. Toynbee, *op. cit.*, p. 184).

„împăcare” a lui Hitler. „Frontul comun” anglo-francez avantaja, firește, și politica britanică față de Italia.

În cuvântările rostite în fața Adunării generale, la 11 și respectiv 13 septembrie, reprezentanții britanic și francez au căutat însă să lase impresia că guvernele lor sînt hotărîte să apere principiile pactului în fața oricăror încercări de a le încălca⁸⁵.

Între timp, *Comitetul celor cinci* a elaborat bazele unui plan de asistență care tindea la reorganizarea tuturor serviciilor publice ale Etiopiei, poliție, jandarmerie, justiție, învățămînt, igienă, finanțe, lucrări publice etc. Această acțiune urma să se desfășoare cu concursul unor specialiști străini a căror activitate, la rîndul ei, trebuia coordonată de un grup de consilieri principali condusă de un reprezentant al Societății Națiunilor. În partea de încheiere a planului, *Comitetul celor cinci* aducea la cunoștință unele declarații ale guvernelor francez și britanic care, — așa cum se sublinia în text — spre a ușura ajustările teritoriale dintre Italia și Etiopia, erau de acord cu unele cedări teritoriale în regiunea coastei somaleze. Aceleași guverne recunoșteau Italiei un interes special în dezvoltarea economică a Etiopiei, cu condiția respectării intereselor britanice și franceze⁸⁶.

Deși se specifica că era vorba doar de o asistență realizată cu concursul unor specialiști numiți de Societatea Națiunilor, cu agrementul împăratului, planul propus de *Comitetul celor cinci* viza suveranitatea și integritatea teritorială a statului etiopian, creînd un precedent deosebit de periculos în relațiile internaționale.

La 18 septembrie, *Comitetul celor cinci* a remis reprezentanților Etiopiei și Italiei o notă cuprinzînd bazele planului⁸⁷.

La 21 septembrie, Consiliul de Miniștri italian reunindu-se pentru a examina propunerile *Comitetului celor cinci* a apreciat că ele sînt inacceptabile „întrucît nu oferă o bază minimă suficientă pentru realizări concluzive, ținînd seama de drepturile și interesele Italiei”. Spre a justifica poziția guvernului său, la 22 septembrie, baronul Aloisi, odată cu remiterea textului hotărîrii guvernului italian președintelui Madariaga, a prezentat verbal o serie de observații referitoare la planul de asistență propus⁸⁸. În ansamblu, baronul Aloisi s-a străduit să demonstreze din nou că Etiopia n-ar mai fi avut dreptul să rămînă membră a Societății Națiunilor și, în consecință, că într-un asemenea caz o soluție în cadrul pactului n-ar fi posibilă. Cu alte cuvinte : scoaterea victimei în afara legii, pentru a „legaliza” agresiunea împotriva ei.

În situația creată prin respingerea de către guvernul italian a propunerilor *Comitetului celor cinci*⁸⁹, Consiliul nu putea decît să ia act de nereușita acțiunii întreprinse ; în nici un caz el nu-și putea asuma răspunderea propunerilor făcute. Asupra acestui punct se menționează în raportul

⁸⁵ „Société des Nations. Journal Officiel”, Suplement special, nr. 138, p. 43—46, 65—66. (Cuvîntările rostite de S. Hoare și respectiv P. Laval).

⁸⁶ Série de publications de la S. D. N., VII, Questions politiques, 1935, VII, 16, p. 16—17. (Raportul *Comitetului celor cinci*).

⁸⁷ *Ibidem*, p. 17—20. (Textul notei din 18 septembrie 1935 remisă de președintele *Comitetului celor cinci* reprezentanților Etiopiei și Italiei).

⁸⁸ *Ibidem*, p. 20—21 (Rezumatul observațiilor verbale ale reprezentantului Italiei).

⁸⁹ Guvernul etiopian a acceptat propunerile făcînd o serie de precizări în legătură cu problema independenței și integrității teritoriale (*Ibidem*, p. 21—23).

Legăției române din Geneva⁹⁰, mai mulți membri ai Consiliului au arătat clar în ședința secretă din dimineața zilei de 26 septembrie că n-ar putea accepta propuneri „care dispun de bunul altuia și nu respectă principiile de egalitate a tuturor membrilor și suveranitatea fiecăruia”⁹¹. Nicolae Titulescu a arătat cu acest prilej că propunerile respective constituie „un precedent cu totul primejdios și nu le-ar putea niciodată subscrie în numele României ca propuneri ale Consiliului”⁹².

Luînd act de eșuarea încercării *Comitetului celor cinci* de a găsi o soluție pacifică, Consiliul a trecut la procedura prevăzută de aliniatul 4 al articolului 15 din pact, conform căruia un comitet compus din membrii Consiliului, cu excepția părților în cauză, urma să întocmească un raport care să analizeze în ansamblu evoluția relațiilor italo-etioپیene și să formuleze propuneri de rezolvare a conflictului. *Comitetul celor treisprezece* și-a început imediat lucrările. S-a hotărît, de asemenea, ca sesiunea Consiliului să nu fie închisă ci amînată pentru ca acest for să poată fi convocat de urgență atunci cînd împrejurările ar cere. O hotărîre asemănătoare a fost adoptată și în legătură cu sesiunea Adunării generale. Aceste hotărîri reflectau, printre altele, convingerea că declanșarea agresiunii italiene este iminentă⁹³.

La 3 octombrie, punîndu-și în practică planurile agresive. Italia fascistă a atacat Etiopia.

PRÉLUDES DIPLOMATIQUES DE LA GUERRE ITALO-ÉTHIOPIENNE

RÉSUMÉ

Pour l'histoire du conflit italo-éthiopien de la quatrième décennie du XXe siècle, la mise à jour des aspects touchant les incidents d'Ual-Ual et leurs implications internationales présentent un intérêt particulier. Conséquence directe de la violation du territoire éthiopien par des unités militaires italiennes, ces incidents ont constitué pour le gouvernement fasciste le prétexte de créer sur le plan intérieur et international le climat propice au déclenchement de l'agression depuis longtemps préparée contre l'Éthiopie.

L'auteur du présent article, s'appuyant sur une ample information, en bonne part inédite, analyse les principaux moments de l'évolution des événements internationaux de la période décembre 1934—septembre 1935 relativement au conflit italo-éthiopien qui ont constitué la prélude de la guerre de 1935—1936. On relève la politique concessive des gouvernements français et britannique envers l'Italie qui ont favorisé et encouragé le déclenchement de l'agression du fascisme italien contre l'Éthiopie.

⁹⁰ A.M.A.E. fond 71, dos. speciale vol. 161, f. 217—292.

⁹¹ *Ibidem*, f. 238; vezi și D.R. Voblikov, *Etiopia v borbe za sohvaniem nezavisimosti, 1860—1960*, Moskva, 1961, p. 76.

⁹² *Ibidem*, f. 239. În memoriile sale, A. Eden, arătînd că în legătură cu planul amintit, Titulescu și Litvinov au avut aceeași atitudine, iar alți membri ai Consiliului o împărtășeau, precizează : „Argumentul lor este că propunerile Comitetului celor cinci încalcă în mod serios drepturile și suveranitatea Etiopiei” (A. Eden, *op. cit.*, p. 273).

⁹³ A.S.D.N., dos. 15/23556/17433 (*Bureau de l'Assemblée, Procès-verbal de la quatrième seance tenue le vendredi 27 septembre*).

CLUBURILE SOCIALISTE LA SATE (1898—1899). REPERTORIU MICROMONOGRAFIC

PARTEA a II-a

DE

GHEORGHE MATEI, DAMASCHIN MIOC

Județul V L A Ș C A

Plasa Glavacioc — Neajlov

Această plasă avea 54 de comune, dintre care în 18 au existat cluburi (peste 33 % din totalul comunelor), după cum urmează :

1. Băbăița

— Comună cu o populație de 1685 oameni, în hotarul căreia se afla moșia Locusteanu de aproape 5000 hectare, iar 170 de familii țărănești fuseseră împroprietărite doar cu 780 hectare. Clubul a fost înființat aci la 1 decembrie 1898¹. Comitetul ales era alcătuit din : Tudor Codiță, Gh. D. Stefan, Ion. B. Porojan, Radu Grozea, Marin M. Dumitru, Ion I. Tăfuială, Toma Nidelescu, Grigore S. Mocofanu — secretar și Radu I. Avram — casier². Comitetul ține adunări în fiecare duminică. El cere un propagandist din București care să-i lămurească pe săteni asupra scopurilor Partidului Social-Democrat al muncitorilor. Adresându-se ziarului „Lumea Nouă”, membrii clubului arătau : „Am primit și citit sfaturile ce ni le trimiteți în auzul obștei și ne-am bucurat foarte mult că s-au mai găsit oameni care să se îngrijească de nenorocita țărănime”³.

În reuniunile clubului se discută despre felurite griji și necazuri ale țăranilor, despre necesitatea unirii și organizării. Tudor Codiță remarcă faptul că „legile de azi sînt pentru cei mari”, iar Radu Avram cerea să nu se dea ascultare minciunilor ciocoilor⁴. La 30 ianuarie 1899 vine în comună un jandarm pentru a ridica actele și banii clubului, apostrofînd totodată pe socialiști⁵.

La 19 februarie 1899 sosește o citație pentru Radu Avram, spre a se înfățișa la tribunal pe ziua de 26 februarie. El este batjocorit de subprefect. Tot felul de injurii și amenințări sînt proferate la adresa sa și a socialiștilor din București⁶.

2. Blîcoveni

— Și în această comună a ființat club, după cum menționează prefectura de Vlașca într-o telegramă expediată la 12 februarie 1899 către ministerul de interne⁷. De alte date asupra acestui club nu dispunem.

¹ „Lumea nouă”, 13 decembrie 1898.

² Ibidem.

³ „Lumea Nouă”, 3 ianuarie 1899.

⁴ Idem, 17 ianuarie 1899.

⁵ Idem, 8 martie 1899.

⁶ Idem, 14 martie 1899.

⁷ Gh. Matei și D. MIOC, *Despre mișcările țărănești și cluburile socialiste la sate* (articol însoțit de documente „Studii”, an. 6, I, ianuarie-martie 1953, p. 116).

3. *Blejești* — Comună mare, numărând la sfârșitul secolului trecut, 3.174 de oameni, este indicată de prefect printre acele localități în care au fost înființate cluburi și a existat o stare de tulburare⁸. Cțiva locuitori din această comună snt semnalai de organele de Siguranță ca prezenți în București, în zilele de 28—30 ianuarie 1899, pentru a cere de la Clubul Municipiorilor autorizație de înființare de club și alte îndrumări⁹. Subprefectul le cere actele clubului, amenințându-i că în caz contrar „ii arestează și-i împușcă în 24 de ceasuri”. Ei refuză însă, invocând constituția care le dă dreptul de organizare¹⁰. Prefectul comunică ministrului de interne că a luat măsuri pentru desființarea clubului din această comună, ca și d'n alte comune din plasă¹¹.
4. *Buteasca de Jos* — În privința existenței clubului în această comună avem doar mențiunea prefectului din Vlașca, în telegrama amintită adresată ministrului de interne¹².
5. *Cășcioarele* — Un indiciu că și aci a existat mișcare socialistă este informația furnizată de „Lumea Nouă” din 27 februarie 1900, cum că jandarmii au intrat în casele celor abonați la acest ziar și că țărani au fugit în păduri.
6. *Cosmești* — Și în această comună a fost înființat club. Secretarul acestuia, venind la București în ziua de 24 februarie 1899, a fost arestat și dus la poliție, unde a fost scotocit și brutalizat¹³.
7. *Fierbinți* — În privința existenței clubului în această comună dispunem de mărturia amintită a prefectului județului Vlașca¹⁴.
8. *Flămânda* — Printre cluburile înființate în județul Vlașca, ziarul „Lumea Nouă” din 17 ianuarie 1899 menționează și pe cel din această comună. Alte date asupra acestuia nu avem.
9. *Frăsinetul* — Clubul din această comună a luat ființă la 17 decembrie 1898, la inițiativa și cu concursul lui Radu I. Avram din Băbăița. Din comitetul clubului făceau parte: Nicolae Argeșeanu, Ion Constantin Vătășoia, Calotă M. Burcea, Dumitru Stan, Marin V. Stoica, Radu E. Biolanu, Mihalache Păun, Marin St. Chebaru — secretar și Ion Dumitrescu — casier¹⁵. Radu Marin a arătat sătenilor din Frăsinetul foloasele unirii și organizării în club, pentru curmarea nedreptăților pe care le îndurau. El a făcut apel să nu se dea ascultare născocirilor dușmanilor și să se citească pentru lămurire cărțile socialiste¹⁶. La 23 ianuarie 1899, subprefectul vine în comună și purcede la interogarea oamenilor. El anunță că s-au desființat cluburile țărănești și ridică actele clubului din această comună. Dar nu mai trziu decît a doua zi a luat ființă aci un alt club, în care s-au înscris 100 de săteni, care și-au ales un nou comitet¹⁷. Membrii clubului au de înfruntat în continuare loviturile autorităților administrative și ale uneltelor acestora, care le confiscă presa și corespondența și-i supune la tot felul de amenințări și persecuții¹⁸.
10. *Găleteni-Moșteni* — Clubul din această comună a fost întemeiat la 26 decembrie 1898, sub conducerea lui Ioan Stănilă din Frăsinetul. A fost ales un comitet al clubului în următoarea componență: Nicolae Corbu, Stan Marinescu, Ioan Cărăgan, Stan Boiangiu, Constantin S. Corbu și Ioan Ilie Radu¹⁹. Despre existența acestui club și o stare de neliniște printre săteni vorbește și prefectul județului în telegrama amintită mai sus către ministrul de interne²⁰.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ „Lumea Nouă”, 14 martie 1899.

¹¹ „Studii”, loc. cit.

¹² Ibidem.

¹³ „Lumea Nouă”, 14 martie 1899.

¹⁴ „Studii”, loc. cit.

¹⁵ „Lumea Nouă”, 3 ianuarie 1899.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ „Lumea Nouă”, 8 martie 1899.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Idem, 17 ianuarie 1899.

²⁰ „Studii”, loc. cit.

11. *Negreni* — Existența clubului în această comună este menționată tot în telegrama prefectului²¹. De alte date în acest sens nu dispunem.
12. *Puranii de Sus* — Despre existența clubului în această comună vorbește ziarul „Lumea Nouă”. În coloanele aceluiași ziar se publică și plîngerea țăranilor din Puranii de Sus în privința învoielilor cu arendașii. În aceasta se arată că, pentru 8 pogoane ce li se dau, trebuie să muncească pentru arendaș 8 pogoane de grîu, de la început pînă la sfîrșit. Dar din cele 8 pogoane ale țăranilor, două le ia tot arendașul cu dijmă. La restul de șase li se mai iau : pentru pădurit 20 ocale de fiecare pogon, 10 zile cu mîinile, 4 cu carul, transportul a 105 duble la gară și tot felul de plocoane. „Iar la socoteală ne scoate datori necontenit și la dijmă ne ia porumburile toate, încît nu ne alegem cu nimic”²².
13. *Roata de Jos* — Documentele vremii atestă atît existența clubului în această comună, cît și perseverența și dîrzenia cu care țăranii au acționat pentru întemeierea și apărarea acestuia. Astfel, poliția orașului București anunța pe prefectul județului Vlașca despre faptul că la 21 februarie 1899 au venit la Clubul muncitorilor sătenii Stancu Trancu și Ion Dumitru din Roata de Jos și că de la aceștia a fost confiscat procesul verbal de constituire a clubului. La 11 martie 1899, deci după desființarea celor mai multe cluburi prin crunta teroare a guvernului, s-au prezentat la Clubul muncitorilor din Capitală sătenii Dinu Aristea, Sandu Valvoi și Ion Trancu din aceeași comună, cu proces verbal semnat de săteni. Dinu Aristea „era travestit în haine nemțești”²³.
14. *Scurtu* — Și în această comună a fost întemeiat club. La 22 ianuarie 1899 vine subprefectul și recurge la amenințări și injurii la adresa sătenilor înscrîși în club. Membrii comitetului sînt arestați. Țăranii se arată însă hotărîți a merge înainte pe drumul luptei.
15. *Talpa — Btscoveni* — Condițiile deosebit de grele de muncă și de viață ale țăranilor din această comună au stat la baza hotărîrii de înființare a clubului socialist. Ziarul „Lumea Nouă” din 31 ianuarie 1899 arăta că învoielile agricole impuse de arendaș cuprindeau : dijma din 4 una ; la 10 pogoane să i se muncească 8 definitiv ; o zi cu brațele de fiecare pogon și trei zile cu carul pe an ; un pogon secară, obligație plătită cu 6 lei ; transportul a 20 dublicadecalitri de pogon pe distanța de 2 poște ; erbăritul de vită mare 3 lei și pentru cele mici cîte 80 de bani ; cei nelnoiți cu munca, ci numai cu vite de erbărit, să plătească 6 lei de vită mare și 1,20 lei pentru cele mici ; una oca de unt ; mușchiul și limba porcului, 4 găini și 25 ouă ; izlazul era miriștea ce rămînea după ridicarea grîului secerat. Țăranii învoiți se plîngeau că, după ridicarea și treeratul grîului, arendașul punea foc la miriște, rămîndu-le vitele muritoare de foame și că nu aveau cu ce ara. Constituirea clubului socialist în comună este confirmată de telegrama menționată a prefecturii județului Vlașca, adresată ministrului de interne.
16. *Talpa — Ogrăzile* — Pentru înființarea de club în această comună, cîtiva săteni au mers în zilele de 28—30 ianuarie 1899 la Clubul muncitorilor din București, cerînd autorizare în acest sens și alte îndrumări²⁴. În înștiințarea făcută ministrului de interne asupra situației din Vlașca, prefectul acestui județ include existența clubului din Talpa—Ogrăzile²⁵. Înființarea și activitatea acestui club s-a împletit cu o acțiune violentă a țăranilor pentru dobîndirea de condiții mai bune de trai, concretizată în izbucnirea unei răscoale. Pentru înăbușirea acesteia au fost trimiși la fața locului jandarmi²⁶.

²¹ „Studii”, *loc. cit.*

²² „Lumea Nouă” din 14 martie 1899.

²³ „Studii”, I—1953, pag. 117.

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibid.*, pag. 116.

²⁶ *Ibidem.*

17. *Tămășești* — Documentele vremii consemnează că unii locuitori din această comună au venit, în zilele de 28—30 ianuarie 1899, la clubul muncitorilor din București, spre a cere autorizație de înființare de club și îndrumări. La 12 februarie 1899, prefectul menționează clubul din Tămășești printre cluburile existente în județul Vlașca²⁷.
18. *Vida—Cartojani* — Tot din telegrama prefecturii către ministrul de interne știm și de existența clubului din această comună.
19. *Vida—Furculești* — La fel ca mai sus.

Plasa Marginea

Din 30 de comune existente în această plasă, în următoarele 6 existau cluburi (20% din totalul comunelor):

1. *Bujoru* — Printre cluburile existente în Vlașca, prefectul acestui județ inserează și pe cel din comuna Bujoru, în comunicarea făcută ministrului de interne²⁸. În aceeași ordine de idei, ziarul „Lumea Nouă” arată că Ioniță Popescu, venit la București pentru a cere registre pentru acest club, la înapoiere a fost arestat în Giurgiu. Eliberat și ajuns în comună, subprefectul îi confiscă cărțile de membru, statutele și broșurile²⁹. La 12 februarie 1899 prefectul anunță forurilor superioare că clubul a fost desființat³⁰.
2. *Cucuruzu* — Comună mare, cu o populație care în anul 1899 se ridica la peste 2 100 de oameni și care cunoștea de asemenea o cît se poate de nedreaptă repartitie a proprietăților agrare. Astfel, în timp ce 220 de familii țărănești fuseseră împroprietărite cu 850 hectare, proprietarul N. Gherassi deținea singur 1 200 hectare. În aceste condiții, mișcarea socialistă la sate a găsit ecou puternic printre țărani din Cucuruzu, care și-au alcătuit la rîndul lor un club. Dar furia autorităților s-a abătut crunt asupra membrilor clubului. Ziarul „Lumea Nouă” relatează că în ziua de 15 spre 16 martie 1899 subprefectul și jandarmii s-au deplasat la fața locului. Încercările de înăbușire a mișcării țărănilor de organizare în club s-au izbit de riposta dîră a acestora, care s-a transformat într-o răscoală și luptă dintre cele mai ascuțite cu forțele represive. Cînd un jandarm a ridicat în ziua de 20 martie pe săteanul Matei Răducu, conducător al socialiștilor, acela care dusesse la București actele de constituire a clubului, a doua zi o masă de cca. 300 de țărani (aproape 60% din totalul capilor de familie) a pornit spre reședința plășii și a eliberat cu forța pe susnumitul sătean. Întorși în sat, țărani au voit să bată pe primar și notar, care dăduseră concurs jandarmului. Fiind foarte agitați, ei au format carauale, postîndu-le în jurul satului, spre a nu intra și ieși nimeni. Pe factorul poștal l-au oprit și l-au întrebat îndirjiți de ce nu le aduce ziarul „Lumea Nouă”³¹. În noaptea de 22 spre 23 martie au sosit din nou subprefectul și jandarmii și au ridicat 2 capi ai răsculașilor. Imediat, sătenii au pus din nou carauale în împrejurimea comunei. La mișcarea de revoltă participau nu numai bărbații, ci și femeile și copiii³². Ministrul de interne a cerut prefectului să ia conducerea operațiunilor de reprimare. Conformîndu-se, prefectul Christu, procurorul județului și un detașament de 42 de călărași și 3 ofițeri au plecat spre comuna respectivă. În telegrama, expediată la București la 26 martie, prefectul confirmă mobilul de ordin social al mișcării — hotărrea țărănilor de a obține condiții mai bune de trai.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Ibidem.

²⁹ „Lumea Nouă”, 8 martie 1899.

³⁰ „Studii”, I—1953, p. 116.

³¹ „Studii”, I—1953, p. 117; vezi și „Adevărul” din 14 martie 1899.

³² „Studii”, I—1953, p. 117.

El raportează asupra rezultatelor expediției — 11 săteni au reușit să fie prinși și duși la subprefectură; restul răzvrătiților au fugit din sat. Detașamentul a fost lăsat în comună pentru găsirea lui Matei Răducu și a altor dispăruți³³.

3. Găujani

— S-a înființat club în această comună la 1 decembrie 1898, sub conducerea lui Andrei Boală Veche din Cervenja — Teleorman. A fost ales următorul comitet: Petre I. Popescu, Gheorghe Gologanu, Petre Sfetcu, Iordan Cocosatu, Marin Lungu, Radu Opișa, Dumitrache Soare, Ivan Căpățină și Radu Păstache. S-a arătat că scopul clubului era să realizeze unirea și frăția între țărani³⁴.

Ulterior au fost aleși ca președinte al clubului Petre Sfetcu, ca secretar T. Stoenescu, iar ca noi membri în comitet Marin Trandafir și Nae Rădulescu³⁵. Se țin adunări în fiecare duminică.

Fruntașii clubului sînt urmăriți și dați în judecată de către subprefect³⁶. Prefectul de Vlașca anunță ministrului de interne, la 12 februarie 1899, că clubul din Găujani a fost desființat³⁷.

4. Gogoșari

— O mențiune despre existența clubului în această comună există în ziarul „Lumea Nouă” din 28 martie 1899.

5. Malu

— Și în această comună a fost constituit club, care era abonat la ziarul „Lumea Nouă”³⁸.

6. Pulinei

— În această comună marea proprietate deținea 6100 hectare, iar 250 de familii țărănești fuseseră împroprietărite în 1864 doar cu 1 226 hectare. Cît privește învoielile țăranilor cu moșierul A.D. Vrani, care locuia la Buda-pesta, ziarul „Lumea Nouă”, arăta că acestea cuprindeau multiple și deosebit de împovărătoare obligații³⁹.

Cînd la 11 februarie 1899 a fost înființat și în această comună club socialist, peste 300 de țărani s-au înscris în el⁴⁰, (reprezentînd peste 70 % din totalul capilor de familie).

7. Stănești

— A ființat și aci club. La 6 februarie 1899 subprefectul face percheziție la locuitorul I. Dotorin⁴¹. Alte date nu avem.

8. Trestenicul de Jos — A fost creat și aci club⁴².

Plasa Cilnisteia

În această comună au existat cluburi în următoarele comune și cătune:

1. Drăgănești

— Știm numai că a ființat și aci club⁴³.

2. Găvănești

— (cătun), comuna Măgura. Condițiile grele de viață, propaganda desfășurată de Partidul Social-Democrat al muncitorilor și exemplul altor sate au determinat pe țăranii din Găvănești să întemeieze club. Acesta a luat ființă la 25 decembrie 1898 și în el s-au înscris 80 de locuitori. Comitetul clubului era alcătuit din: Neaga Vintilă-președinte; Niță Popescu-casier; Ilie Popescu-secretar și Gheorghe Dobrică, Stan P. Ungureanu, Marin Vintilă, Nicolae Tudor, M. Poștaliu, Ion Rădulescu, Mihai Sandu Banu-membri⁴⁴.

³³ Ibidem.

³⁴ „Lumea Nouă” din 6 decembrie 1898.

³⁵ Idem, 20 decembrie 1898.

³⁶ Idem, 24 ianuarie 1899.

³⁷ „Studii”, I—1953, p. 116.

³⁸ „Lumea Nouă”, 22 august 1899.

³⁹ „Lumea Nouă”, 14 martie 1899.

⁴⁰ Idem; „Epoca”, 14 februarie 1899.

⁴¹ „Lumea Nouă”, 14 martie 1899.

⁴² „Studii”, 1953, p. 160.

⁴³ „Studii”, I—1953, p. 160.

⁴⁴ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

3. *Gurueni* — (cătun), comuna Măgura — menționat printre cluburile noi ce luaseră ființă, de către ziarul „Lumea Nouă” din 17 ianuarie 1899. Prefectura de Vlașca, comunicând la 12 februarie ministerului de interne situația din județ, include comuna Măgura printre comunele în care ființau cluburi socialiste⁴⁵.
4. *Letca Veche* — Comună cu o populație de peste 1 600 de oameni, la sfârșitul secolului trecut, în care familia moșierului Filipescu Vulpache deținea singură 3 255 hectare, în timp ce 230 familii de țărani fuseseră improprietărite în anul 1864 cu 461 de hectare.
La 28 februarie 1899 poliția Capitalei anunța pe prefectul de Vlașca despre faptul că cu o zi înainte s-au prezentat la Clubul muncitorilor din București sătenii Petrache Petre, Ion Drăghici și Tănase Radu Dumitru, din comuna Letca Veche, având ascuns într-un ciomag procesul verbal de constituire a clubului în comuna respectivă⁴⁶.
5. *Trnava de Jos* — Țăranii de aci, organizați în club, au scris ziarului „Lumea Nouă” despre învoielile grele impuse de arendași⁴⁷.

Județul OLT

Plasa Serbănești

Această plasă avea, în anii 1898–1899, 26 de comune, Cluburi socialiste au luat ființă în toate comunele și chiar în unele cătune. Dăm lista și istoricul unora dintre ele.

1. *Alimănești* — În prima jumătate a lunii ianuarie 1899 exista club și aci⁴⁸. Acesta a trimis delegați la Clubul muncitorilor din București⁴⁹. Prefectul județului Olt, Stăncescu comunica la 12 februarie 1899 că clubul din Alimănești fusese desființat⁵⁰.
2. *Bălănești* — Existența clubului o aflăm din raportul prefectului de Olt către Ministerul de Interne. De aci rezultă de asemenea că la data de 12 februarie 1899 clubul își încetase activitatea⁵¹.
3. *Btrșești* — Una din primele comune din județul Olt în care s-au constituit cluburi socialiste. Aci, clubul a fost întemeiat la 2 decembrie 1899, sub îndrumarea lui Constantin P. Genescu și Ștefan Chivu din comuna Seaca, județul Teleorman⁵². S-au înscris în club 140 de săteni, reprezentând peste 60 % din numărul total al capilor de familie⁵³ și a fost ales un comitet în următoarea componență: președinte I. C. Marin, membri: Păun Marin Șarpe, Achim Florea, Ștefan Stancu, Radu Achim, Tudor Dinu, Petre M. Gugă, Marin I. Vasile, Ion I. Crăciun și Ștefan Gugă⁵⁴.
4. *Beciu* — De asemenea, una din comunele fruntașe ale județului Olt în privința înființării de cluburi. Aci s-a constituit club socialist la 3 decembrie 1898, tot sub îndrumarea lui Constantin Genescu și Ștefan Chivu, din Seaca, în el înscriindu-se 272 de săteni⁵⁵ (cca. 66 % din totalul capilor de familie). A fost ales următorul comitet de conducere a clubului: președinte — I. Rădulescu, membri — I. Dinculescu, Alecu Florea, Ion Ilie Drăgănescu, Ion Manea, Gh. St. Gheorghina, Matei Bobonete, Dincă Gh. Petrache, Petre Sălcianu și Dumitru Dumitru⁵⁶.

⁴⁵ „Studii”, I—1953—p. 160.

⁴⁶ Ibidem, p. 116.

⁴⁷ „Lumea Nouă”, 28 martie 1899.

⁴⁸ „Lumea Nouă”, din 17 ianuarie 1899.

⁴⁹ „Studii”, I—1953, p. 129.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Ibidem.

⁵² „Lumea Nouă”, 13 decembrie 1898.

⁵³ Datele privitoare la populația și repartiția proprietății agrare în comunele județului sînt extrase din „Dicționarul geografic al județului Olt” de C. Alexandrescu și I. Sfințescu, București, 1895.

⁵⁴ „Lumea Nouă”, din 13 decembrie 1898.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ Ibidem.

După înființarea clubului au fost trimiși 2 săteni la București unde — după spusele prefectului Stăncescu în raportul din 12 februarie 1899 către ministrul de interne — au vorbit cu Banghereanu și Ficșinescu, care le-au adresat îndemnul „ca țărani să fie strîns uniți, căci la toți nu le poate face nimic stăpînirea” și le-au promis că în curînd le vor trimite „registre, peceti și steaguri roșii”⁵⁷. Clubul din Beciu a devenit un exemplu și pentru sătenii din alte comune, iar președintele acestuia a ajutat nemijlocit la alcătuirea de alte cluburi⁵⁸. Clubul a fost desființat și au fost arestați I. Rădulescu și Dumitru Dumitru. Prefectul menționează la 12 februarie 1899, printre cluburile care nu mai funcționau, și clubul din Beciu⁵⁹.

5. *Călinești*

— (cătun) — comuna Poiana — Aci s-a înființat club la 15 decembrie 1898, cu sprijinul lui Constantin Genescu și Ștefan Chivu, din comuna Seaca. S-au înscris dintru început 221 de țărani și a fost ales următorul comitet: președinte Radu Stăncescu; secretar Ion Dragnea; casier Ion T. Mandă; membri — Enache Ciolan, Mihalache Vezeanu, Enache Răducăm, Badea Bălălău, Neașu Băsescu, Calotă Ștefan și Stancu Andronache⁶⁰.

6. *Comani*

— Este menționată, în raportul amintit al prefectului Stăncescu din 12 februarie 1899, printre comunele în care au fost constituite cluburi și care nu-și încetaseră încă la data respectivă activitatea⁶¹.

7. *Crăciunei de Jos*

— Comună în care mișcarea de organizare în club a cunoscut o deosebită amploare. Cînd la 21 decembrie 1898 s-a creat aci clubul socialist, în acesta s-au înscris peste 300 de țărani⁶² (aproape 70 % din numărul total al capilor de familie). Cu acel prilej au fost aleși: secretar al Clubului — Alexandru Baltă Ciungu, iar casier Ion Stancu⁶³. La adunarea din 27 decembrie 1898 au participat toți sătenii și a fost ales comitetul de conducere al clubului în următoarea alcătuire: președinte — Marin Cotoi; membri — Ioan Stancu, Andrei St. Neamțu, Matei Slătan Cotoi, Niță Bucă, Vasile Băsescu, M. Ștefan, Alexandru Danciu și Zamfir R. Olteanu⁶⁴. Clubul din Crăciunei de Jos este inclus în raportul din 12 februarie 1899 al prefectului de Olt către ministrul de interne, printre cele ce-și continuau încă activitatea⁶⁵.

8. *Crăciunei de Sus*

— Clubul socialist a fost constituit aici la 26 decembrie 1898, cînd s-au adunat 221 săteni — mai mult decît totalul capilor de familie ce se ridica la 208 — discutînd despre soarta pe care o aveau și hotărînd să facă „cum au făcut frații noștri de prin satele vecine”⁶⁶. Comitetul clubului ales cu acest prilej era format astfel: președinte — Florea Drăghicescu; secretar — Trandafir Gherceanu; casier — Mircea Badea; membri — Ștefan Rogojinaru, N.I. Ștefan, Ion Epuran, Badea Neațu, Vasile Berbecel, Stan I. Zamfir și Stoica Andrei⁶⁷.

9. *Crtmpoia*

— Țăranii de aci au întemeiat și ei club. Prefectul Stăncescu și subprefectul Periețeanu s-au deplasat ei înșiși la fața locului, adresînd amenințări și injurii sătenilor și confiscînd actele clubului. Sub protecția forțelor de represiuie, primarul a arestat pe membrii comitetului, ținîndu-i în arestul primăriei de la 16 pînă la 22 ianuarie 1899⁶⁸.

Îndrîjiți, țăranii au bruscăt pe primar și au împiedicat pe subprefect să desfășoare cercetări⁶⁹. Prefectul nu menționează la 12 februarie 1899 clubul din Crtmpoia printre cele ce-și încetaseră complet activitatea⁷⁰.

⁵⁷ „Studii”, loc. cit.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ „Lumea Nouă”, 20 decembrie 1898.

⁶¹ „Studii”, loc. cit.

⁶² „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ „Studii”, loc. cit.

⁶⁶ „Lumea Nouă”, 31 ianuarie 1899.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ „Studii”, loc. cit.

⁷⁰ Ibidem.

10. *Băneasa*

— Și în această comună a fost alcătuit club⁷¹. Potrivit afirmațiilor prefectului, la 12 februarie 1899 acesta își încetase activitatea⁷².

11. *Drăgănești*

— (reședința plășii) A existat aici un club puternic, care a luat ființă la 1 decembrie 1898 și în care s-au înscris 314 săteni⁷³ (aproape 50% din totalul capilor de familie). În comitetul clubului au fost aleși: președinte — Florea Constantinescu; secretar — Ioniță N. Popescu; casier — Ioan Stănescu; membri — Marin Rinjea, Mili Ion Mîndrea, Stancu Ene Drăguță, Badea Nițu Rîsete, Nicolae St. Boeru, Tudor D. Roșu și Ion R. Sirbu⁷⁴. Ca delegat al clubului a venit la București, spre a sta de vorbă cu I. Nădejde, săteanul Tudor D. Roșu. El a fost dus la poliție și anchetat⁷⁵. În perioada în care a ființat clubul socialist s-a ajuns la momente de mare tensiune socială și politică în comună, soldată cu ciocniri violente între țărani, pe de o parte și marii exploataatori și forțele represive, pe de altă parte. Presa conservatoare scria că sub îndemnul clubului, a avut loc aci o răscoală, locuitorii nemaivoind să respecte învoielile impuse de arendaș și năvălind în curtea acestuia ca să împartă între ei moșia. Arendașul a scăpat cu fuga, iar subprefectul, venit să potolească spritele, a fost crunt bătut de către țărani. Evenimentele petrecute la Drăgănești sînt descrise detaliat în raportul din 12 februarie 1899 al prefectului de Olt către ministrul de interne⁷⁶. Se arată aci că, drept răspuns la arestarea la 10 ianuarie 1899 a președintelui clubului de către subprefect, țărani s-au adunat în fața subprefecturii în număr de 300, cerînd eliberarea acestuia. Totodată a fost întocmită o telegramă către Fieșinescu, la București, prin care se anunțau arestările efectuate de autorități în rîndurile conducătorilor clubului; ore în șir masa sătenilor a stat la oficiul poștal, silind pe diriginte să transmită telegrama, precum și răspunsul. Pînă după miezul nopții grupuri de țărani au patruleat pe străzile comunei.

Încunoștințați de subprefect au venit la Drăgănești prefectul și procurorul. Aceștia, întrebînd o masă de cca 400 de săteni adunați în fața subprefecturii de ce umblă în grupuri pe linia satului, au primit un răspuns îndrăzneț și cu semeție că „ce face o lume, fac și ei, și unde merge o lume, merg și ei”, și au cerut eliberarea din arest a președintelui clubului.

Către jumătatea lunii februarie 1899, clubul din Drăgănești nu-și încetase definitiv activitatea și era în așteptarea presei și a corespondenței din partea Clubului muncitorilor din București⁷⁷.

Semnificativă pentru starea de spirit ce domnea, atît în rîndurile țărănilor, cit și ale claselor exploatoare, apare relatarea făcută de ziarul conservator „Epoca” asupra consecințelor pe un plan mai larg a celor întîmplate la Drăgănești. În acesta se arată că „liniștea” stabilită după arestarea președintelui clubului de aci era doar aparentă, căci țărani — după spusele lor — „așteaptă primăvara, cînd vor intra cu sila în proprietăți și le vor ara. În caz de împotrivire din partea autorităților se vor răscula toți în toată țara, fiind siguri că oștirea nu va trage într-înșii, căci soldații sînt fii și frații lor”⁷⁸. Moșierii erau alarmați și multora le era teamă chiar să iasă din casă, toți avînd presimțirea că la primăvară va izbucni o răscoală mult mai sîngeroasă ca cea din 1888. Iar ca o recunoaștere și expresie totodată a încrederii țărănimii în sprijinul și îndrumarea clasei muncitoare, același ziar nota că țărani așteaptă cu nerăbdare ziua cînd „li se va trimite steagul roșu din București, semn că a sosit timpul să li se împlinească toate făgăduielile”⁷⁹.

12. *Dudu*

— Clubul de aci a luat ființă la 6 decembrie 1898, cu concursul lui Marin Segărceanu și Constantin Genescu, din comuna Odaia-Teleorman. El își mai continua activitatea și după 12 februarie 1899, data la care prefectul

⁷¹ Ibidem.

⁷² „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ „Studii”, loc. cit.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ „Epoca” 24 ianuarie 1899.

⁷⁹ Ibidem.

informa forurile superioare asupra acțiunii de reprimare a mișcării socialiste la sate⁸⁰.

13. *Frunzaru* — Clubul a fost înființat aci la 23 decembrie 1898, în el înscriindu-se 107 săteni⁸¹ (adică aproape 60 % din totalul capilor de familie). În comitetul clubului au fost aleși: președinte — George Popescu; secretar — Ioan Dinu; casier — Manea Matei; membri — Constantin David, Florea M. Tone, Neașu Florea Constantin, Vasile Teodor, Constantin D. Vlcea, Lixandru Tache și Ilie Mircea⁸². Clubul nu-și încetase cu totul activitatea la 12 februarie 1899.
14. *Gostavăț* — Și în această comună a fost alcătuit club⁸³, iar acesta își mai continua activitatea după 12 februarie 1899.
15. *Izvoarele* — Ziarul „Lumea nouă” menționează această comună printre acelea în care au ființat cluburi.⁸⁴ Delegați ai clubului din Izvoarele au fost la București, la Clubul muncitorilor⁸⁵.
- În scopul desființării clubului au venit în comună prefectul și subprefectul, care au arestat pe capii mișcării. Au avut loc manifestări vii de solidaritate a masei țăranilor cu conducătorii lor⁸⁶. Primarul a fost crunt bătut de către săteni⁸⁷. Către jumătatea lunii februarie 1899 clubul respectiv își încetase activitatea.
16. *Mărunței* — Știm numai că a fost constituit și aci club socialist⁸⁸.
17. *Mihăiești de Jos* — Clubul întemeiat în această comună nu-și încetase cu totul activitatea la 12 februarie 1899⁸⁹.
18. *Mihăiești de Sus* — La fel, ca mai sus.
19. *Poiana* — Aci au existat 2 cluburi, unul în satul Poiana și altul în satul Călinești, despre care am vorbit mai sus. Cel din Poiana a fost înființat la 8 decembrie 1898, în el înscriindu-se 118 săteni. În comitetul clubului au fost aleși: președinte — Mihalache D. Ivașcu; secretar — Ion I. Moise; casier Niță Tutuvariu; membri — Stancu Panciu, Trifan Stanciu, Stan Trașcă, Florea Sprincenețeanu, Ioan C. Vintilă, Marin Cojocar și Ilie Moise⁹⁰. Prefectul nu menționează clubul din Poiana printre cele ce fuseseră desființate și-și încetaseră activitatea la 12 februarie 1899⁹¹.
20. *Seaca* — „Lumea Nouă” din 17 ianuarie 1899 înserează acest club printre cele înființate în județul Olt. Pe de altă parte, raportul despre care am mai vorbit al prefectului Stăncescu situează clubul din Seaca printre cele de seamă din județ. La 12 februarie 1899 este comunicată desființarea și încetarea activității clubului⁹².
21. *Șerbănești de Jos* — Comună în care, în timp ce țăranii aveau doar cca 800 hectare, marea proprietate deținea peste 3000 hectare. Înființarea clubului în această comună, confirmată de mărturiile vremii⁹³, a fost însoțită de o considerabilă creștere a conștiinței de clasă și a încrederii țăranilor în forțele lor. Aceasta s-a vădit cu precădere în apărarea fermă a clubului, împotriva samavolniciei autorităților. Astfel, primarul, care căuta să desființeze clubul, a fost bruscat de țărani și împiedicat să intre în primărie⁹⁴; subprefectul n-a fost lăsat să întreprindă cercetări și însuși prefectul, venit în comună la 10 februarie 1899, s-a izbit de împotrivirea promptă și

⁸⁰ „Studii”, loc. cit.

⁸¹ „Lumea nouă” din 17 ianuarie 1899.

⁸² Ibidem.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ „Studii”, loc. cit.

⁸⁶ „Epoca”, 22 ianuarie 1899.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

⁸⁹ „Studii”, loc. cit.

⁹⁰ „Lumea nouă”, 17 ianuarie, 1899.

⁹¹ „Studii”, loc. cit.

⁹² Ibidem.

⁹³ „Lumea Nouă”, 16 mai 1899.

⁹⁴ Ibidem.

fermă a lor. Acesta din urmă telegrafia ministrului de interne: „nu am făcut și nici n-am putut opera vreo arestare”. El adăuga că o nouă agitație a produs sosirea în comună a ziarului „Lumea Nouă”, pe care țărani „o citesc în atrupamente pe ulițele satului”⁹⁵.

22. *Serbănești de Sus* — Și aici marea proprietate copleșea proprietatea mică țărănească și supunea la o exploatare cruntă masele muncitoare. După înființarea clubului socialist în această comună, delegați ai acestuia au mers la București, la Clubul muncitorilor⁹⁶. Ingerințele și persecuțiile autorităților, vizând desființarea clubului, au dat naștere unei vii împotriviri, care s-a transformat în răscoală. Subprefectul C. Periețeanu, precum și ajutorul său „au fost bătuti măr de către țărani”⁹⁷. Venit în comună spre a ancheta cele întâmplate, prefectul nu și-a putut îndeplini sarcina și, huiduit de către țărani, a trebuit să fugă înapoi la Slatina⁹⁸. Primarul de aci, pe considerențul că menajase și ascunsesese agitațiile, a fost revocat⁹⁹. După 12 februarie 1899 clubul din Șerbăneștii de Sus își continua încă activitatea.
23. *Stoicânești* — În raportul citat al prefectului de Olt se arată că și aci a existat club și că acesta a fost desființat și și-a încetat activitatea la 12 februarie 1899¹⁰⁰.
24. *Titulești* — Pe la începutul lunii ianuarie 1899 se întemeiază club și aci. De atunci, asupra satului s-a abătut prigoana. Membri ai clubului au fost închiși, fie la primărie, fie la reședința plășii. La 16 ianuarie a venit în comună prefectul, care a dat sarcină primarului să facă totul pentru a desființa clubul¹⁰¹. La 12 februarie 1899 se anunța că clubul își încetase activitatea¹⁰².
25. *Văleni* — Ziarul „Lumea Nouă” din 17 ianuarie 1899 consemnează existența clubului aci.
26. *Vespești* — Clubul de aci a fost înființat la 19 decembrie 1898, sub îndrumarea și cu sprijinul lui Marin Segărceanu și Constantin Genescu, din comuna Odaia-Teleorman, în el înscriindu-se 131 săteni (peste 90% din totalul capilor de familie). A fost ales comitetul de conducere în următoarea componență: președinte — Drăghiceanu Popescu; membri Nae Soare, Gheorghie Marin, Ghiță Cincu, Radu Ilie, Florea, Costache Zidaru și Ioan Iancu¹⁰³. Presa conservatoare anunța că primarul din această comună a fost bătut în localul primăriei de către țărani răsculați, care i-au cerut să meargă cu ei să împartă moșia¹⁰⁴. Către jumătatea lui februarie 1899 clubul a fost desființat și și-a încetat activitatea¹⁰⁵.
27. *Viișoara* — Știm doar că a ființat și aci club socialist¹⁰⁶.

Plasa Mijlocu

1. *Bălteni* — În raportul amintit al prefectului județului Olt, înaintat la 12 februarie 1899 ministrului de interne, această comună figurează printre cele în care se aduce la cunoștință că au fost constituite cluburi¹⁰⁷.
2. *Bircii* — Despre existența unui club socialist în această comună aflăm din actele ce alcătuiesc dosarul alegerii consiliului comunal din 16 iulie 1900. Astfel, în raportul președintelui comisiei interimare, referitor la rezultatul acestor

⁹⁵ Ibidem.

⁹⁶ Ibidem.

⁹⁷ „Epoca”, 19 ianuarie 1899.

⁹⁸ „Epoca”, 22 ianuarie 1899.

⁹⁹ „Studii”, loc. cit.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ „Lumea Nouă”, 8 martie 1899.

¹⁰² „Studii”, loc. cit.

¹⁰³ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹⁰⁴ „Epoca”, 23 ianuarie 1899.

¹⁰⁵ „Studii”, loc. cit.

¹⁰⁶ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹⁰⁷ Ibidem.

alegeri, se arată că „dintre candidații proclamați parte sînt din clubul socialist¹⁰⁸”. La rîndul ei subprefectura plășii Mijlocu comunica prefecturii, la 28 iulie 1900, că „cea mai mare parte dintre noii consilieri aleși sînt foști socialiști. . . ”¹⁰⁹. Aceasta denotă țaria și înrîurirea de lungă durată a mișcării socialiste în localitatea amintită.

3. Buzești

— În această comună a avut loc o puternică mișcare de organizare în club și de apărare a acestuia, împotriva autorităților și a forțelor de represivitate. La 18 ianuarie 1899 primarul, care căuta să împiedice pe sătenii a se aduna și a-și trimite delegați la București, a fost bătut de țărani; de asemenea prefectul, care avea moșie aci, a fost apostrofat și amenințat¹¹⁰. Populația arătîndu-se „foarte îndrîjită”, prefectul Stăncescu se adresează ministrului de interne cu cuvintele: „Credem absolută nevoie de armată”¹¹¹. Venit la fața locului la 31 ianuarie, prefectul a fost el însuși ținta loviturilor din partea țărănilor. La acțiunea de împotrivire față de persecuțiile autorităților, participau, alături de bărbați, femei și copii. Prefectul informează pe superiori că 400 de țărani înarmați cu ciomege erau adunați la 500 metri de primărie și că ei erau hotărîți să-și trimită delegații la Clubul muncitorilor din Capitală, afirmînd că „legile socialiștilor sînt legile lor”, iar cei de la clubul socialist din București sînt „adevărații lor părinți”¹¹². Temîndu-se de fraternizarea soldaților din județul Olt cu răsculații, autoritatea supremă din județ apelează să se trimită aci trupe din București. „La plecarea noastră, am fost huiduiți de întregul sat” — recunoaște prefectul¹¹³. După retragerea autorităților — mai bine zis alungarea acestora — sătenii s-au adunat la casa lui Badea Gh. Barbu, unde a fost alcătuit procesul verbal de constituire a clubului. Revenit sub protecția unui batalion de vînători, prefectul Stăncescu, însoțit de procurorul general Stefu, trece la arestarea capilor acțiunii; au fost arestați și închiși 13 țărani. Scene de o deosebită cruzime s-au petrecut cu acest prilej. Dintr-o anchetă făcută, ziarul „Lumea Nouă” concludă că mișcarea țărănilor a pornit „din bătăile, cruzimile, arestările ilegale făcute de primar și prefect”. Prefectul și comandantul batalionului s-au purtat ca niște sbiri. Fruntași ai mișcării țărănești ca Niță Popescu, Tudor Cristea și Nae Kiriță au fost crunt bătuți de către locotenent-colonelul Șendrea, în corpul de gardă. Cu toate acestea, masa țărănilor a făcut dovada unei înalte solidarități și combativități, cerînd eliberarea fraților lor arestați și schingiuiți.

4. Cîreșoavu

— Știm numai că a ființat și aci club¹¹⁴.

5. Coteana

— Și în această comună a existat club¹¹⁵. Exploatați crunt (țărăni dețineau cu puțin peste 10% din suprafața de pămînt pe care o aveau moșierii) și sub înrîurirea exemplului fraților lor din alte comune, sătenii au ajuns să-și înțeleagă drepturile, către care tindeau prin unirea și organizarea în club¹¹⁶.

Venind la Coteana, subprefectul cu greutate a reușit să aresteze 3 dintre căpeteniile clubului, lozinka țărănilor fiind că vor merge cu toții acolo unde sînt duși conducătorii lor. Au fost ridicați și depuși la închisoare Ion Mazilu, Marin Florea Catană și Vasile Mladen¹¹⁷.

6. Floru

— De asemenea s-a constituit aci club, iar populația s-a împotrivit măsurilor luate de autorități în vederea desființării acestuia. Primarul din această comună a fost revocat de către prefect, din cauza atitudinii luate în aceste

¹⁰⁸ Arhivele Statului-Slatina, fondul prefecturii jud. Olt, dosarul 50/1900, fila 42.

¹⁰⁹ Ibidem, fila 43.

¹¹⁰ „Epoca”, 22 ianuarie 1899.

¹¹¹ „Studii”, loc. cit.

¹¹² „Studii”, loc. cit., p. 123—124.

¹¹³ Ibidem, p. 128.

¹¹⁴ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹¹⁵ Idem, 16 mai 1899.

¹¹⁶ „Studii”, loc. cit., p. 129; vezi și „Lumea nouă”, 21 februarie 1899.

¹¹⁷ „Studii”, loc. cit., p. 16.

împrejurări. Presa muncitorească a relatat că subprefectul, cu o companie de soldați, a bruscat și torturat bărbați, femei și copii¹¹⁸.

7. *Icoana* — S-a constituit și aci club și au fost trimiși delegați la Clubul muncitorilor din București¹¹⁹. Prefectul informa că la 12 februarie 1899 acesta își încetase activitatea¹²⁰.
8. *Perlești* Organele siguranței Capitalei și prefectului județului Olt, la 25 februarie 1899, că în acea zi sosiseră la Clubul muncitorilor din București țărani Ion Voicu și Nicolae Ion Preoteasa, din comuna respectivă, aducând procesul verbal de constituire a clubului, semnat de 194 de săteni și o reclamație contra arendașului Grigore Vasiliu. Aceste acte s-au găsit la Ion Voicu, ascunse în tâlpile cismelor, peste care fuseseră puse brânțuri¹²¹.
9. *Sinești* — Știm numai că a ființat club și în această comună¹²².
10. *Tîmpeni* — Și aici a fost constituit club, sătenii opunându-se cu dîrzenie actelor samavolnice ale autorităților. Peste 500 de țărani, adunați în ziua de 22 ianuarie 1899 la primărie, și-au manifestat hotărîrea de a-și dobîndi drepturile prin organizarea în club socialist și de a-și apăra conducătorii în fața situației create, prefectul s-a deplasat la fața locului, însoțit de 2 companii de soldați. Au fost emise mandate de arestare împotriva a 3 dintre capii mișcării¹²³.
11. *Turia* — Într-o comunicare făcută prefectului județului Olt de către organele Siguranței Capitalei se arăta că asupra sătenilor Nicolae Andreiu și Ion Andreiu din comuna Turia, veniți la Clubul muncitorilor din București, s-a găsit ascuns într-un ciomag procesul verbal de constituire a clubului, semnat de 320 țărani¹²⁴.

Plasa Olt — Vedeia

1. *Corbu* — O mișcare de proporții mari s-a desfășurat și în această comună, în vederea întemeierii și a apărării clubului socialist. Documentele vremii relevă atît spiritul ridicat de solidaritate și combativitate al țăranilor, cît și actele de ferocitate ale autorităților burghezo-moșierești. Când comandantul unității militare venite în comună a cerut ca cîtiva săteni să vină la Buzești spre a expune plîngerile populației, un număr de 3—400 de țărani cu ciomege au pornit într-acolo. Numai recurgîndu-se la o „strategmă ingenioasă” s-a putut ajunge la dezarmarea masei sătenilor¹²⁵. Au fost arestați locuitorii Ion Matei, Păun Sandru, Stan Nicula, Ion Sandu, Gheorghe Ilie și Trască Ion, care, bătuți, schingiuiți și cu oasele sfărîmate au fost aruncați în închisoare¹²⁶. După desfășurarea unor operațiuni militare ca-n timp de război, prefectul putea să raporteze la 12 februarie 1899 că și clubul din comuna Corbu a fost desființat și-și încetase activitatea¹²⁷.

Județul ROMANIA ȚI

Plasa Oltu de Jos — Balta

Din 41 de comune existente în această plasă, cluburi socialiste au fost constituite în 17 (procentual peste 41 % din totalul comunelor). Redăm lista cluburilor și datele de care dispunem asupra acestora :

¹¹⁸ „Lumea nouă”, 31 ianuarie 1899.

¹¹⁹ „Studii”, *loc. cit.*

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Ibidem.

¹²² Ibidem.

¹²³ „Studii”, *loc. cit.*

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ „Lumea Nouă”, 7 februarie 1899; vezi și „Adevărul”, 1 februarie 1899.

¹²⁷ „Studii”, *loc. cit.*

1. *Brastavăju* — Între comunele în care prefectul județului Romanați, Demetrian, informează la 12 februarie 1899 pe ministrul de interne că au fost întemeiate cluburi și că acestea au fost desființate, figurează și comuna Brastavăju¹²⁸. Autoritățile județene superioare s-au deplasat aci la 18 februarie, pentru a efectua o anchetă¹²⁹. Au fost arestați capii mișcării, dintre care 2 au fost trimiși în judecată¹³⁰.
2. *Celet* — Și în această comună s-a constituit club socialist. Prefectul raportează la 12 februarie 1899 că acesta a fost desființat, menționând în același timp că, cu prilejul anchetei, țăranii ascund faptele legate de înființarea și activitatea clubului¹³¹.
3. *Cilient* — S-a întemeiat club aci la 29 decembrie 1898, cu concursul unor frunțași ai mișcării socialiste din comuna Gîrcovu, în el înscriindu-se 65 de săteni¹³². Comitetul ales avea următoarea componență: președinte — Constantin Cocna; casier — Gheorghe M. Danciu; membri — Marin P. Marincuş, Trifu St. Duba, Ioan Draguna, Pandelescu Sîrbu, Culcea T. Vintu, Ioan D. Maunași și Pascu Fl. Belan¹³³. Prefectul afirmă la 12 februarie 1899 că clubul din Cilieni fusese desființat¹³⁴.
4. *Corabia* — A ființat și în această localitate club. Ziarul „Lumea Nouă” dezvăluia că președintele acestuia a fost arestat și înaintat parchetului din Caracal. De asemenea, mai mulți membri ai clubului au fost arestați, închiși în beciurile subprefecturii și puși să facă tot felul de corvezi. „Oamenii sînt totuși hotărîți să meargă înainte...” se arăta într-o corespondență trimisă ziarului la o lună de la cruntele represalii întreprinse de autorități¹³⁵.
5. *Crușovu* — Figura în lista comunelor în care au fost înființate cluburi, comunicată telegrafic de prefect ministrului de interne la 12 februarie 1899¹³⁶.
6. *Dăbuleni* — Acțiunea de înființare de club socialist în această comună mare s-a îmbinat cu mișcarea pentru ameliorarea situației social-economice a țăranilor. Ziarul conservator „Epoca” scria că sătenii de aci nu mai respectau învoielile cu arendașii, declarînd că „în curînd stăpînirea le va împărți moșia”¹³⁷.
7. *Donca* (cătun), comuna Isbiceni — A luat ființă aci club socialist la 20 decembrie 1898, în el înscriindu-se 70 de locuitori¹³⁸ (aproape 60% din totalul capilor de familie). Îndemnul pentru trecerea la această acțiune a pornit din partea lui Petre Stoica și Gheorghe Cojoacă, care au arătat că prin unire și organizare „muncitorii plugari” vor ajunge la un trai mai bun și luminare. În comitetul clubului au fost aleși: președinte — Ioan M. Jianu, secretar — Ioan Gîsculescu, casier — Ioan Kiriță, membri — Dan Urziceanu, Manu Corian, Stoica R. Stoenica, Petre P. Caraiianu, Călin Răduț, Florea Carnocan și Ion Gîscă¹³⁹.
8. *Gîrcovu* — A fost înființat aci club la 30 noiembrie 1898, sub îndrumarea lui Dimitrie Bădescu și Ion Ghigeanu din comuna Islaz; s-au înscris ca membri ai acestuia 133 de săteni¹⁴⁰. (procentual cca 54% din totalul capilor de familie). În adunarea de constituire a clubului li s-a vorbit țăranilor despre foloasele unirii, pentru dobîndirea drepturilor, între care la loc principal era pus dreptul de vot obștesc. În comitetul de conducere a clubului au fost aleși următorii: președinte — Barbu Ion Popa, casier — Paraschiv Costică, membri — Voicu Titirigă, Mitrică Bonea, Radu Fl. Monea,

¹²⁸ Ibidem, p. 119.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Ibidem.

¹³² „Lumea nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ „Studii”, loc. cit.

¹³⁵ „Lumea Nouă”, 8 martie 1899.

¹³⁶ „Studii”, loc. cit.

¹³⁷ „Epoca”, 23 ianuarie 1899.

¹³⁸ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹³⁹ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹⁴⁰ Idem, 6 decembrie 1898.

Manole Bulica, Dumitru Barbu Popa, Nicula T. Popa (verificator), Marin Bulica și Ivan Mihail¹⁴¹. La 12 ianuarie 1899 au venit aci procurorul și prefectul, arestînd pe președintele clubului. Prefectul raporta ministrului de interne, la 12 februarie 1899, că clubul fusese desființat¹⁴².

9. *Grădntile*

— Se face mențiune asupra mișcării socialiste din această comună în telegrama din 18 februarie a prefectului județului Olt către primul ministru. Se arată că s-a efectuat aci o anchetă și au fost arestați capii mișcării¹⁴³.

10. *Gura Padinii*

— A fost întemeiat și aci club socialist¹⁴⁴. În cadrul represiunilor autorităților burghezo-moșierești, 3 fruntași ai acestuia au fost arestați și trimiși în judecată¹⁴⁵.

11. *Giuvărești*

— S-a întemeiat aci club socialista la 6 decembrie 1898, sub conducerea lui D. Bădescu și Ion Ghigeanu, din Islaz, în el înscriindu-se 166 de membri¹⁴⁶. Comitetul ales era astfel alcătuit : președinte—Ștefan Baciu ; casier — Simion Puicescu ; membri — Matei R. Minculescu, Dumitrache Stancu, Preoteasa Tudor, Mitre Creța, Ion Udroi, Florea I. David, Marin T. Popa și Ivan R. Golgojan¹⁴⁷. În ziua de 27 decembrie are loc ședința clubului, la care li se citeșc sătenilor materiale din ziarul „Lumea Nouă” și se hotărăște trimiterea către acesta a unei plîngerii în privința invoielilor grele pe moșia lui G. Cestalopol. Cităm din acest document grăitor asupra condițiilor materiale ale maselor de bază ale țărânimii la epoca dată : „Dacă ne dă două pogoane în dijmă, în parte, trebuie să-i muncim pentru ele un pogon analoghie ; ti dăm trei găini, 40 ouă și ti facem 2 zile cu minile și 1 cu carul ; pentru pîndărit ne ia un coș de 80 ocale vechi, pe cînd în contract se spune că acest coș trebuie să fie numai de 20 ocale. Noi, vrînd-nevrînd trebuie să-i dăm tot ce ne cere, căci dacă nu-i dăm, ne dă afară de pe moșie, ori nu ne dijmuește la timp, lăsîndu-ne bucatele pe cîmp să se strice. Măsurătoarea este rea : în loc de 2 pogoane, cît trebuie să ne dea, ne dă 1 și jumătate, iar la arendaș în loc de 1 pogon, muncim unu și trei sferturi. Erbăritul ne ia pentru 2 boi 10 lei, iar pentru podul umblător pe care dl. arendaș îl are peste Olt, și de care noi n-avem trebuință ne ia iarăși 10 lei. În sfîrșit, trăim ca vai de noi, și n-avem să ne ducem în altă parte să muncim, trebuie să răbdăm toate, căci dl. Cestalopol ține toate moșiile de prin împrejurimi”¹⁴⁸.

Asupra acestei comune, ca și a multor altora, s-a abătut prigoana autorităților. Președintele clubului a fost arestat și dus la Caracal. Prefectul Demetrian telegrafia la București la 12 februarie 1899 că o serie de cluburi, printre care și cel din Giuvărești, fuseseră desființate¹⁴⁹.

12. *Islaz*

— Comună mare, cu glorioase tradiții revoluționare, care a dat semnalul declanșării revoluției din 1848 în Țara Românească, aceasta și-a înscris numele în analele istoriei patriei și printr-o mișcare vie și de proporții întinse în cadrul înființării de cluburi socialiste la sate în anii 1898—1899. Clubul a fost întemeiat aici la 15 noiembrie 1898, sub îndrumarea și cu sprijinul lui Constantin P. Genescu, din comuna Seaca și Paraschiv R. Tudosiu, din comuna Odaia-Teleorman¹⁵⁰. Li s-a arătat țărănilor ce foloase ar avea dacă s-ar uni cu toții. În clubul înființat s-au înscris dintru început mulți săteni, numărul acestora ridicîndu-se la 570. A fost ales un comitet de conducere astfel alcătuit : președinte D. Bădescu ; casier — Veda Radu Gruia ; membri — Ion Ghigeanu Micin, Stoian Gargazu, Florea Gîndilic, Nicolae Haimagiu, Tănase Frunzulică, Costache Mocanu, Gheorghe Mitroiu¹⁵¹.

¹⁴¹ Ibidem.

¹⁴² „Studii”, *loc. cit.*

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ „Lumea Nouă”, 20 decembrie 1898.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie 1899.

¹⁴⁹ „Studii”, *loc. cit.*

¹⁵⁰ „Lumea Nouă”, 29 noiembrie 1898.

¹⁵¹ „Lumea Nouă”, 29 noiembrie 1898.

La ședința clubului din 20 decembrie 1898 s-a citit scrisoarea primită din partea conducerii Partidului Social-Democrat al Muncitorilor, precum și ziarul „Lumea Nouă”. Actele de persecuție și represiune la care s-au dat autoritățile au stîrnit împotrivirea fermă a țăranilor, care s-a transformat în răscoală. Subprefectul a fost pus pe fugă, iar prefectul a fost huiduit și bruscăt, fiind nevoit să se înapoieze la Caracal¹⁵². Însuși acesta din urmă recunoaște că, abia plecat din Islaz, a și început aci o nouă subscripție pentru trimiterea de delegați la București, la Clubul muncitorilor¹⁵³. Ulterior, au fost arestați D. Bădescu, Ion Ghigeanu și Ion Rădulescu și au fost duși de jandarmi la Caracal¹⁵⁴. Pînă la urmă au fost ridicați toți membrii comitetului clubului¹⁵⁵. Trei fruntași ai mișcării au fost trimiși în judecată. Prefectul informa la 12 februarie 1899 că clubul fusese desființat¹⁵⁶.

13. Moldoveni

— A fost alcătuit și în această comună club la 8 decembrie, 1898, în el înscriindu-se 167 membri¹⁵⁷. În comitetul clubului au fost aleși: președinte — Năstase Roată; secretari — Lazăr Ristu și Nae Georgescu; casier — Miron Deliu; membri — Mitrache T. Niță, Oprea Ochea, Florea M. Cronta, Tănase Manea, Radu P. Pirvan, Stoian I. Ghiocel, Petre M. Voinea, Ghițu B. Voinea și Ion Moraru¹⁵⁸.

La 23 decembrie a avut loc ședința clubului, a cărei desfășurare este relatată într-o corespondență trimisă ziarului „Lumea Nouă”, semnată de președinte și secretarul clubului. În aceasta se arăta că „ne-am adunat toți frații la clubul nostru și le-am citit jurnalul „Lumea Nouă” și scrisoarea pe care ne-ați trimis-o”, că țăranii manifestă profundă mulțumire și recunoștință pentru conducătorii socialiști „care luptă pentru noi ca să ne lumineze și să ne arate drumul pe care trebuie să pornim spre a avea un trai mai bun”.

Corespondența se încheie astfel: „Așadar, locuitorii s-au despărțit *mai uniți ca oricînd, iar clubul este foarte bine întărit*” (subl.ns.). Țăranii cereau să li se trimită „toate cele necesare clubului, broșuri și din cînd în cînd cite o scrisoare în care să ne arătați toată răutatea cocoilor și să ne mai sfătuiți ce trebuie să facem ca să ne ajungem scopul”¹⁵⁹.

Represiunea împotriva mișcării socialiste la sate a lovit însă și clubul din Moldoveni. Autoritatea superioară a județului informa la 12 februarie că și acest club fusese desființat¹⁶⁰.

14. Siltștioara

— A fost înființat și aci club socialist. Dintre capii mișcării 2 au fost trimiși în judecată¹⁶¹.

15. Studina

— A fost constituit și în această comună club. Pentru desființarea acestuia s-a deplasat la fața locului însuși prefectul Demetrian. Fruntașii mișcării au fost arestați¹⁶².

16. Tia Mare

— Știm numai că a ființat și aci club.¹⁶³

17. Vișina

— La fel, ca mai sus¹⁶⁴.

Plasa Ocolu

1. Boșoteni

— Comunicarea telegrafică din 12 februarie 1899 a prefectului, către ministrul de interne, indică existența unui club și în această comună¹⁶⁵.

¹⁵² „Epoca”, 23 ianuarie 1899.

¹⁵³ „Studii”, loc. cit., p. 119.

¹⁵⁴ „Lumea Nouă”, 24 ianuarie 1899.

¹⁵⁵ „Studii”, loc. cit.

¹⁵⁶ „Lumea Nouă”, 20 decembrie 1898.

¹⁵⁷ „Lumea Nouă”, 20 decembrie 1898.

¹⁵⁸ „Lumea Nouă”, 20 decembrie 1898.

¹⁵⁹ „Lumea Nouă”, 3 ianuarie 1899.

¹⁶⁰ „Studii”, loc. cit.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ „Lumea Nouă”, 17 martie 1899.

¹⁶⁵ „Studii”, loc. cit.

2. *Cestent* — Înființarea clubului a determinat și aci o vie mișcare socială.¹⁶⁶ Presa conservatoare informa că țărani au năvălit în mare număr în curtea moșierului Cesianu și au amenințat pe administrator că dacă proprietarul nu le va reduce dijma la o parte din zece, ei vor intra în stăpînirea moșiei¹⁶⁷. Dintre capii mișcării, trei au fost trimiși în judecată¹⁶⁸.
3. *Dobroslovent* — Organizați în club, țărani din această comună au rupt învoielile ce le aveau cu proprietarul și au năvălit în curtea conacului, cerînd să li se împartă moșia. Moșierul, dimpreună cu familia, după relatările ziarului „Epoca”, a fugit din comună¹⁶⁹.
4. *Fălcoiu* — Comună menționată într-un document că a avut club socialist, care a trimis delegați la clubul muncitorilor din București¹⁷⁰.
5. *Fărcașele* — Ziarul „Lumea Nouă” indica această comună printre cele în care au luat ființă cluburi socialiste¹⁷¹. În comunicarea din 12 februarie a prefectului se arată că acesta fusese desființat¹⁷².
6. *Lcu* — La mai multe luni de la represiunile crunte împotriva mișcării socialiste la sate, I. Dinu a trimis ziarului „Lumea Nouă”, din partea comitetului clubului din această comună, o scrisoare care exprima hotărîrea țărănilor de a continua lupta, oricîte obstacole ar avea de înfruntat. Se pot citi în aceasta astfel de cuvinte: „vom merge înainte pînă la sfîrșit...ne vom uni, ascultînd de glasul propovăduitorilor noștri...”¹⁷³.
7. *Ostca de Jos* — Știm numai că a fost alcătuit și aci club socialist¹⁷⁴.
8. *Preajba de Pădure* — A ființat și în această localitate club. Dintre capii mișcării, 2 au fost trimiși în judecată¹⁷⁵.
9. *Stoenești* — Comună în care a existat de asemenea club¹⁷⁶.

Plasa Oltețu – Oltu de Sus

1. *Balș* — Comună menționată în documente printre cele în care a existat mișcare socialistă în perioada dată¹⁷⁷.
2. *Cioroiu* — S-a întemeiat și aci club, iar 2 delegați ai acstuia, membri în comitet, au fost trimiși la Clubul muncitorilor din București. După întoarcerea în sat au strîns sătenii spre a le citi cărțile aduse. Aflînd că vin autoritățile din Caracal, au expediat prin poștă, recomandat, o petiție către clubul din Capitală, declarînd că renunță la club. „Starea de surescitare în care am găsit pe Cioroieni — se arată într-un document intitulat „Informațiuni culese de cîteva comune din județul Romanați asupra mișcării țărănilor” — denotă că demarșul lor de a se cere ștergerea din clubul muncitorilor nu este serioasă, ci e luată numai ca pretext pentru inducerea în eroare a autorităților”¹⁷⁸.
3. *Leotești* — La fel ca mai sus¹⁷⁹.

¹⁶⁶ Ibidem.

¹⁶⁷ „Lumea Nouă”, 17 martie 1899.

¹⁶⁸ „Studii”, loc. cit.

¹⁶⁹ „Lumea Nouă”, 17 ianuarie

¹⁷⁰ „Epoca”, 23 ianuarie 1899.

¹⁷¹ „Studii”, loc. cit.

¹⁷² „Epoca”, 22 ianuarie 1899.

¹⁷³ „Lumea Nouă”, 30 mai 1899.

¹⁷⁴ „Studii”, loc. cit.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ Ibidem.

¹⁷⁷ „Revista Arhivelor”, an. VIII, 1—1965, p. 171.

¹⁷⁸ Ibidem.

¹⁷⁹ Ibidem.

4. *Osica de Sus* — La fel¹⁸⁰.
 5. *Rusănești* — La fel¹⁸¹.
 6. *Sopirlîța* — La fel¹⁸².

Județul ARG EȘ

În acest județ au fost constituite cluburi socialiste în 15 comune. Redăm lista și unele date asupra acestora ;

1. *Cochinești* — Ziarul „Adevărul” relatează că în această comună a existat o mișcare socialistă, iar autoritățile au întreprins „o adevărată goană printre săteni”¹⁸³.
2. *Costești* — A fost înființat aici club socialist în februarie 1899. La fața locului s-a deplasat procurorul Rîmniceanu, pentru a ancheta și a aresta pe capii mișcării¹⁸⁴.
3. *Gălăești* — Și în această comună a fost întemeiat club. Delegații acestuia, Radu Constantin și Radu Nicolae, au venit la Clubul muncitorilor din București, aducînd procesul verbal de constituire a clubului și o reclamație contra moșierului¹⁸⁵.
5. *Ionești* — Și în această comună — potrivit documentelor timpului¹⁸⁶ — a existat o mișcare similară¹⁸⁷.
6. *Izvorul de Jos* — La fel, ca mai sus¹⁸⁸.
7. *Izvorul de Sus* — La fel¹⁸⁹.
8. *Martoloci* — La fel¹⁹⁰.
9. *Mozăceni* — A fost constituit club socialist și s-a desfășurat o vie mișcare a țăranilor pentru apărarea acestuia. Însuși prefectul M. Manolescu a venit în comună, însoțit de procuror și alte autorități și a raportat ministrului de interne că a găsit spiritele „aprinse”¹⁹¹.
 Au fost confiscate acte ale clubului, printre care și o copie de proces-verbal pentru constituirea acestuia, precum și banii strînși din cotizații. Copia procesului verbal fusese procurată de la Tudor Zugravu, din comuna Udupu-Teleorman¹⁹². Autoritățile informează că rămîn neliniștite „pînă cînd Oltul și Teleormanul nu vor înceta de a fi sorginta de unde se fabrică și se răspîndesc procesele verbale de înființare de cluburi. . .”¹⁹³.
10. *Răscăești* — Figurează printre comunele în care autoritățile comunicau că a fost restabilită liniștea”¹⁹⁴.
11. *Stobozia* — A ființat aici un puternic club socialist, iar actele de represiune împotriva acestuia au stîrnit o violentă răscoală țărănească. Cînd subprefectul din Pitești, însoțit de jandarmi, a venit în comună la 8 martie 1899 cu dispoziție din partea prefectului M. Manolescu de a lua măsuri de arestare a capilor clubului, țăranii s-au împotrivit și au trecut la atacarea cu ciomege a autorităților. Acestea găsindu-și refugiul în localul primăriei au fost blocate de masa țăranilor. Astfel constrînse, ele au comunicat pe fereastră că revocă

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² „Adevărul”, 6 februarie 1899.

¹⁸³ „Adevărul”, 6 februarie 1899.

¹⁸⁴ „Epoca”, 14 februarie 1899.

¹⁸⁵ „Studii”, I—1953, p. 144.

¹⁸⁶ „Adevărul”, 6 februarie 1899.

¹⁸⁷ „Studii”, loc. cit.

¹⁸⁸ „Studii”, loc. cit., p. 145.

¹⁸⁹ Ibidem.

¹⁹⁰ „Adevărul”, 6 februarie 1899.

¹⁹¹ „Revista arhivelor”, an. VIII. nr. 1—1965, p. 172.

¹⁹² „Studii”, loc. cit.

¹⁹³ „Studii”, loc. cit.

¹⁹⁴ Ibidem.

primarul și numesc pe cine vor sătenii, încredințându-le și pecetea primăriei, după care au fugit din comună¹⁹⁵. După cele întâmplate, către Slobozia s-au îndreptat prefectul, procurorul și judele instructor, precum și un batalion de soldați. Neîntimidându-se, țăranii au opus din nou rezistență, lovind pe unii soldați și zdrobindu-le armele. În cele din urmă împotrivirea țăranilor a fost înfrântă și s-au operat numeroase arestări din rândul țăranilor. „Ordinea restabilă” — telegrafia prefectul către ministrul de interne¹⁹⁶. „Trimiterea unui batalion în loc de 2 companii a fost nimerită”, comunica la rândul său comandantul regimentului Argeș ministrului de război, generalul Arion¹⁹⁷. Cercetările continuând după înăbușirea răscoalei din această comună, prefectul de Argeș cerea prefectilor de Teleorman și Dimbovița să trimită la Slobozia pe subprefecții plășilor Teleorman și Găești, pentru „prinderea multor capi instigatori refugiați din aceste două județe”¹⁹⁸.

Referindu-se la cauza revoltei din Slobozia, procurorul de Argeș, Al. Rîmnicianu, raporta procurorului general din București că aceasta consta în „înființarea clubului socialist și în credința ce au locuitorii că numai grație lui vor căpăta pământ și vor efîini di jma” (subl. n.)¹⁹⁹.

12. *Șerbănești* — S-a constituit club socialist și aici și au fost trimiși, ca delegați ai acestuia, la Clubul muncitorilor din București, Radu Ion Gheran și Florea Alexe Pavelescu²⁰⁰. Formularul de proces-verbal pentru înființarea clubului a fost procurat din comuna Udupu-Teleorman. Ancheta întreprinsă de primar a aprins într’atît spiritele și a determinat asemenea manifestări de solidaritate a sătenilor cu frunțașii clubului arestați, încît autoritatea comunală, disperată, a făcut apel la trimiterea de ajutor. Prefectul, însoțit de trupe, a venit de la Slobozia la Șerbănești, reprimind și în această comună mișcarea²⁰¹.
13. *Stolnici* — Ziarul „Adevărul” semnală și aici o mișcare socialistă, precum și faptul că împotriva acesteia s-a recurs la acte de teroare²⁰².
14. *Suseni* — Dintr-un document (telegrama din 26 februarie 1899 a procurorului de Argeș către procurorul general), rezultă că în această comună a existat o mișcare similară²⁰³.
15. *Tușulești* — Arestarea a 4 membri ai clubului socialist de aci de către autoritatea comunală a provocat adevărate scene de revoltă. Țăranii s-au adunat la primărie și au cerut eliberarea conducătorilor. Autoritățile județene și forțele represive sosite aci au înăbușit prin forță și mișcarea din această comună.

Județul D O L J

1. *Circea* — La agitațiile socialiste de aci participă și un învățător. Acesta, precum și un număr de țăranii, au fost arestați și trimiși în judecată²⁰⁴.
2. *Coșovenii de Jos* — Și aci a existat mișcare socialistă²⁰⁵. Printre victimele represiunii s-a aflat și învățătorul Dumitru Șerbănescu²⁰⁶.
3. *Coșovenii de Sus* — Aci au fost arestați Nicolae Ionescu — învățător, Pandele Stănescu — picher,

¹⁹⁵ Ibidem, p. 145.

¹⁹⁶ Ibidem.

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ Ibidem.

¹⁹⁹ „Studii”, loc. cit., p. 148.

²⁰⁰ Ibidem, p. 147.

²⁰¹ Ibidem.

²⁰² „Adevărul”, 6 februarie 1899.

²⁰³ „Studii”, loc. cit., p. 114.

²⁰⁴ „Studii”, loc. cit., p. 140.

²⁰⁵ Ibidem.

²⁰⁶ „Adevărul”, 2 februarie 1899.

Smarandache Dumitru, Radu Barbu Stancu, acuzați ca „revoluționari sociali”²⁰⁷.

4. *Preajba*

— În cadrul reprimării mișcării socialiste au fost arestați 4 țărani și învățătorul Iosif Enculescu²⁰⁸.

Județul B U Z Ă U

1. *Jugureni*

— S-a înființat aci club, cu concursul a 2 socialiști trimiși de Clubul muncitorilor din București. S-au înscris în acesta 80 de membri²⁰⁹.

Județul I A Ș I

1. *Bădeni*

— Cu sprijinul unor socialiști din orașul Iași, a fost înființat în octombrie 1898 un club în această comună. În acesta s-au înscris sute de săteni²¹⁰.

2. *Lucent* (comuna Stinca)

— Întemeiat încă la 15 august 1896²¹¹, clubul din acest sat și-a continuat activitatea în anii următori. La o întrunire din ianuarie 1898 a membrilor clubului, vorbitorii au relevat necesitatea organizării țăranilor, pentru dobândirea votului obștesc și a posibilității ca atare de a trimite oameni dintre ei în Camera deputaților, spre a le apăra drepturile²¹².

În cadrul unei adunări pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai, ținută la 26 aprilie același an, Ștefan Al. Țura a făcut apel la unirea țăranilor „într-un singur gând cu frații noștri muncitori” și la lupta pînă la moarte „pentru dobândirea drepturilor noastre”²¹³. Cu același prilej s-a hotărît a se trimite membrilor clubului din Zimnicea-Teleorman o scrisoare, conținând „călduroase felicitări și urări de spor în lupta ce au început-o pentru dezrobire”. „Nădăjdum că la viitorul congres — continua scrisoarea — delegații din Luceni vor da mîna frățește în Capitala țării cu delegații din Zimnicea. Trăiască frații noștri plugari din Zimnicea! Trăiască Partidul social-democrat”²¹⁴! La o întrunire din 25 octombrie 1898, membrii aceluiași club felicitau conducerea P.S.D.M.R. și pe „prieteni din Teleorman”²¹⁵. Nu cunoaștem pînă cînd a ființat clubul respectiv.

3. *Mălăești*

— În octombrie 1898 a fost constituit și aci club, cu concursul unor socialiști din Iași. S-au înscris în acesta sute de țărani²¹⁶.

4. *Poent*

— Chiar pe domeniile regale din această comună a fost înființat un club socialist, după cum relatea ziarul „Epoca” din 15 februarie 1899.

Județul T E C U C I

1. *Buda*

— Încă la 27 august 1897, ziarul menționa existența unui club socialist în această comună.

Județul T U T O V A

1. *Zorleni*

— La fel, ca la Poeni—Iași²¹⁷.

Județul B O T O Ș A N I

1. *Comîndărești*

— Corespondentul ziarului „Lumea Nouă” telegrafia că în această comună a „reușit la alegerile comunale lista socialistă, în cap cu prietenul nostru Tifu”²¹⁸.

²⁰⁷ Ibidem.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ „Epoca”, 6 februarie 1899.

²¹⁰ „Lumea Nouă”, 3 noiembrie 1898.

²¹¹ Idem, 17 aprilie 1897.

²¹² „Lumea Nouă”, 13 ianuarie 1898.

²¹³ Ibidem, 7 mai 1898.

²¹⁴ Ibidem.

²¹⁵ Idem, 8 noiembrie 1898.

²¹⁶ Idem, 13 noiembrie 1898.

²¹⁷ „Epoca”, 15 februarie 1899.

²¹⁸ „Lumea Nouă”, 4 noiembrie 1898.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ A ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE
ROMÂNIA CONSACRATĂ ANIVERSĂRII A 500 DE ANI
DE LA BĂTĂLIA DE LA VASLUI

În ziua de 29 ianuarie 1975 s-a desfășurat sesiunea științifică de comunicări a Academiei R.S.R. dedicată împlinirii a cinci veacuri de la biruința lui Ștefan cel Mare asupra turcilor la Vaslui.

Lucrările sesiunii au fost deschise de acad. Cristofor Simionescu, vicepreședinte al Academiei R.S.R., care a subliniat însemnătatea luptei antiotomane conduse de voievodul Moldovei.

Personalitatea impunătoare a marelui domn și epoca de înflorire a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XV-lea a constituit subiectul comunicării prezentate de acad. Constantin C. Giurescu, *Ștefan cel Mare — domn al Moldovei*. Evocând figura luminoasă a lui Ștefan cel Mare în ipostaza de gospodar de țară și oștean, autorul se folosește pentru a releva aceste trăsături caracteristice de relațiile contemporanilor marelui voievod. După consolidarea situației sale interne domnul a fost confruntat cu primejdia otomană, care amenința nu numai tronul său, ci independența însăși a Moldovei.

Analiza rezultatelor și semnificațiilor militare și politice ale înfruntării de la 10 ianuarie 1475 determină pe Constantin C. Giurescu să o considere cea mai desăvârșită biruință a românilor asupra turcilor, cea mai aspră înfrângere terestră a otomanilor pînă la asediul Vienei în 1683. Neaflmarea țării, apărată cu toate forțele, cu întreaga ființă a poporului, a oferit cadrul adecvat pentru munca creatoare a maselor populare, pentru avîntul economic și cultural al Moldovei sub domnia lui Ștefan.

Larga deschidere a comerțului, favorizat din plin de actele voevodului, consolidarea economică a orașelor și țărgurilor, mulțimea construcțiilor civile, curți domnești, drumuri, poduri, au constituit aspecte pe care autorul comunicării le-a evidențiat ca realizări de seamă ale domniei lui Ștefan.

Alături de construcțiile de ordin militar — refacerea și întărirea vechilor cetăți, construirea altora noi, într-un puternic sistem defensiv — s-a subliniat frumusețea și importanța culturală și arhitectonică a lăcașurilor religioase datorate voievodului moldovean. Bisericile Moldovei — a relevat autorul — reprezintă o podoabă a întregului pămînt românesc și a lumii.

Trecînd în revistă realizările cele mai de seamă ale biruitorului de la Vaslui, în finalul comunicării s-a considerat că epoca lui Ștefan cel Mare este pentru poporul român ceea ce a însemnat pentru Grecia epoca lui Pericle, iar că voievodul moldovean reprezintă „cel mai de seamă cîrmuitor din cîți au dat români!”.

Isuscința militară a lui Ștefan cel Mare, talentul său de comandant au fost reliefate în comunicarea generalului-maior Eugen Bantea, *Ștefan cel Mare, conducător de oști*. Pe fundalul luptei neîncetate a românilor pentru apărarea ființei și independenței naționale autorul a relevat incidența dintre gîndirea militară a voievodului de acum cinci veacuri și concepția actuală de apărare a patriei, evidențînd acele elemente care, prezente în arta ostășească a domnului Moldovei, sînt și astăzi valabile în creația militară românească în ceea ce privește apărarea României socialiste.

Analiza scopurilor politice și a mijloacelor militare menite a le înfăptui a subliniat concordanța deplină, sinteza desăvârșită realizată de Ștefan cel Mare între politic și militar. Expunînd importanța acordată de voievod sistemului de alianțe politico-militare externe, semnatarul comunicării a pus în lumină faptul că Ștefan n-a fost un solicitator, ci un factor organizator activ al acestor înțelegeri. Într-un asemenea sistem larg de alianțe voievodul moldovean a rezervat un rol prioritar Țării Românești și Transilvaniei. Dar, ocupîndu-se de aceeași problemă, autorul a menționat efortul militar decisiv al Moldovei în cadrul luptelor antiotomane, dovada faptului că Ștefan a înțeles însemnătatea apărării Moldovei de expansiunea otomană pentru Europa întreagă.

În creionarea anvergurii concepției militare a domnului s-au relevat câteva trăsături caracteristice, ca modalitatea militară a românilor, impusă de realități, de a bate cu forțe puține un inamic numeros, baza socială largă a armatei — ceea ce a impresionat în chip deosebit pe Karl Marx și care caracterizează și concepția actuală privind războiul popular de apărare a patriei —, accentul pus pe la tura maritimă.

Măiestria în alegerea locului și momentului desfășurării bătăliilor, care să ofere maximum de avantaje strategice și tactice, refuzul unui șablon în această privință întregesc datele oferite de comunicare pentru ilustrarea gândirii strategice și tactice a lui Ștefan cel Mare. Un loc aparte s-a rezervat importanței pe care iscusitul comandant a acordat-o factorului moral, coeziunii sufletești și dragostei de țară care-i încuraja oștenii în luptă. Comunicarea a înfățișat, într-o nouă viziune, meritele ostășești ale voievodului moldovean, originalitatea și përenitatea creației sale militare, izvor de seamă al artei militare românești.

Legăturile politice, economice și culturale neîntrerupte dintre țările române în cursul evului mediu au fost ilustrate printr-unul din momentele cele mai însemnate și dinamice ale acestora — acela al domniei lui Ștefan cel Mare al Moldovei — de acad. Ștefan Pascu în comunicarea *Ștefan cel Mare și Transilvania*.

Autorul a urmărit ecoul adnc al faptelor voievodului în conștiința românilor de aici, sprijinul pe care aceștia s-au străduit să-l dea luptei sale eroice. Identificarea adevărului istoric din baladele și cîntecele transilvănene despre Ștefan a atestat în chip grăitor că memoria acestuia s-a păstrat neștearsă în tradiția populară, constituind o nouă fațetă a exprimării unității românești de cuget și simțire. Semnatarul comunicării a pus în lumină varietatea contactelor dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților răsăriteni de la comerțul intens la schimbul de informații asupra intențiilor și mișcărilor otomane, de la refugiarea în Moldova a multor români apăsați de exploatarea socială și națională din Transilvania la participarea detașamentelor transilvănene la bătălia de la Vaslui.

Stăpînirile lui Ștefan în Transilvania, Ciceul și Cetatea de Baltă, au reprezentat — după cum s-a exprimat autorul — domnia Moldovei în aceste locuri, au însemnat un nou mijloc de stringere a relațiilor între români. De aceea „Ștefan n-a fost doar al moldovenilor, ci și al românilor din Transilvania și din Țara Românească, n-a fost numai domnul Moldovei, ci și acela al Transilvaniei, prin ceea ce a stăpînit și a făcut aici”.

Sesiunea a constituit o reușită manifestare științifică, un omagiu adus de istoricii români personalității proeminente a marelui voievod și faptelor sale de arme.

Gelu Apostol

CONFERINȚA DE LA LINZ PE TEMA „EPOCA LUMINISMULUI ÎN TRANSILVANIA”

Între 1 și 3 noiembrie 1974 la Linz în Austria a avut loc conferința anuală a asociației *Arbeitskreis für Siebenbürgische Landeskunde E.V. Heidelberg*, la care au participat ca invitați, în calitate de reprezentanți ai Asociației „România”, conf. dr. Pompiliu Teodor de la Universitatea din Cluj și cercetător șt. Konrad Gündisch de la Institutul de istorie și arheologie din același oraș.

Conferința a avut în acest an ca temă vremea Aufklärungului în Transilvania și a întrunit istorici din Austria, R. F. Germania, Elveția și România. Lucrările au fost dedicate, pe de o parte problematicii fundamentale a iluminismului, pe de alta unor aspecte particulare ale curentului în diferitele domenii de creație culturală.

În prima parte a lucrărilor dezbaterile au fost conduse de prof. dr. Paul Philippi care a fixat cu competență cadrul problemei în discuție și însemnătatea subiectului pentru istoria secolului al XVIII-lea. În această primă ședință au fost prezentate două referate principale, unul intitulat *Die Aufklärung als geistesgeschichtliche Wende* de către prof. dr. Wagner de la Universitatea din Salzburg care a privit problematica din punctul de vedere al istoriei ideilor în imperiu, insistînd totodată asupra determinațiilor iluminismului austriac și a particularităților sale.

Al doilea referat a fost prezentat de către Pompiliu Teodor care s-a oprit la aspectele particulare ale iluminismului românesc și la noile direcții metodologice în cercetarea problemelor secolului XVIII în istoria central sud-est europeană (*Iluminism românesc — iluminism european*). Autorul a insistat asupra raportului dintre iluminism și mișcarea de emancipare națională, subliniind, în același timp, necesitatea unei noi interpretări a secolului care trebuie să fie văzut nu numai din punctul de vedere al istoriei ideilor, ci și din acela al receptării ideilor în societatea secolului.

Tot în această primă zi a programului a prezentat o comunicare cercetătorul Konrad Gündisch despre *Istoriografia Aufklärungului* în țara noastră, străduind asupra problemelor unui Aufklärung timpuriu în istoriografia noastră, în care a încadrat pe Cantemir, pe Valentin Franck, etc., la care a asociat problematica vastă a istoriografiei iluministe din perioada de maximă dezvoltare de la sfârșitul secolului. Comunicarea a fost urmărită cu atenție de participanți, suscitând interes și discuții, aprecieri pozitive. În ansamblu discuțiile s-au ridicat la un nivel științific remarcabil datorită intervențiilor profesorilor Philippi și Zimmermann, a doctorului Franck, dr. Roland Böbel etc. Vorbitorii au dezbătut aspectele generale și mai cu seamă particulare ale iluminismului în Transilvania. Cei care au luat cuvântul au subliniat aportul referatelor la conturarea mai exactă a iluminismului în spațiul central european și însemnătatea valorilor locale care au imprimat luminilor europene variații de la țară la țară.

Ziua a doua a lucrărilor conferinței a adus în dezbateră o problematică circumscriasă la aspectele particulare de manifestare a iluminismului în Transilvania. În acest sens menționăm raportul profesorului L. Révész de la Universitatea din Berna care s-a oprit la schimbările provocate de iluminism în domeniul economiei, o extrem de interesantă investigație a unor realități mai puțin puse în relație cu ideile novatoare ale secolului. Bogăția informației, viziunea largă, europeană, asupra noii dinamici a secolului, au contribuit la formularea unor idei originale.

Referatul profesorului Dr. Orgis de la Universitatea din Viena a contribuit, în egală măsură, la înțelegerea complexității iluminismului prin extinderea discuției la domeniul dreptului. Făcînd apel în permanență la cercetările noi și, deosebi, la cele personale, profesorul Orgis a oferit un cîmp vast de discuții și interpretări.

Al treilea referat a fost prezentat de Pompiliu Teodor, care s-a oprit la domeniile școlii și bisericii, urmînd pe acest teren modificările provocate de iluminism, într-un spațiu istoric cu o problematică extrem de complexă.

Discuțiile care au urmat, sub conducerea profesorului Zimmermann, au reușit să evidențieze noi aspecte din istoria iluminismului și totodată să jaloneze cîteva posibile direcții de cercetare în viitor.

Conferința a inserat în programul ei și alte subiecte, unele concentrice la tema fundamentală, altele vizînd o problematică de istorie contemporană, de istoria culturii și a literaturii de limba germană din România. Am remarca comunicarea doamnei R. Windisch-Middendorf consacrată studiului literaturii germane contemporane din țara noastră. Comunicarea a prilejuit discuții, exprimarea unor puncte de vedere care au oscilat între o viziune modernă și una tradițională. Semnalăm și comunicarea doctorului Nicolae Dunăre care a vorbit despre Luise Treiber-Netolieza, o încercare reușită de a situa în istoria etnografiei personalitatea unei remarcabile cercetătoare.

În sfârșit o comunicare dedicată problemei stabilirii sașilor în Austria Superioară, împrejurărilor care au determinat fenomenul și care au marcat istoria comunității în ultimii treizeci de ani. Lucrarea s-a resimțit evident de pe urma caracterului aniversar și desigur a unor deficiențe de informație și optică istorică. Lucrarea își păstrează valoarea documentară pentru istoria unei comunități care s-a fixat ca o individualitate în Austria și s-a distins prin o remarcabilă activitate creatoare.

În ansamblu conferința în felul cum a fost gîndită, referate fundamentale — cadru și referate pe domenii speciale, la care s-au adăugat comunicările, a vădit un spirit modern, concordant celor mai noi demersuri în studiul secolului luminilor. În același timp a rezultat credem un schimb de opinii util, la care au colaborat referenții și participanții la discuții. Nu putem încheia fără să subliniem modul exemplar în care au condus discuțiile profesorii Philippi și Zimmermann, intervențiile creatoare care le-au stimulat. Un cuvînt pentru conferința Dr. Rausch care la Muzeul orașului Linz ne-a întreținut plăcut cu incursiuni în istoria unui oraș bogat în tradiții medievale. Întreaga apreciere pentru conducerile *Arbeitskreisului* și a *Landsmanschaftului* care au creiat un cadru atît de propice desfășurării programului conferinței, cu concursul binevoitor al municipalității orașului Linz.

Pompiliu Teodor

CRONICA

Cu prilejul împlinirii a 500 de ani de la istorica victorie repurtată de oștile conduse de Ștefan cel Mare împotriva turcilor la Vaslui a avut loc o adunare jubiliară.

La adunare au luat parte: Gheorghe Tănase, prim-secretar al comitetului județean Vaslui al P.C.R., președintele Consiliului Popular Județean, general-colonel Ion Coman, prim-adjunct al ministrului apărării naționale și șef al Marelui Stat Major, prof. dr. Ștefan Ștefănescu,

directorul Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, Constantin Potngă, adjunct de șef de secție la C.C. al P.C.R.

Erau prezenți un mare număr de locuitori de pe meleagurile Vasluiului, reprezentanți ai oamenilor muncii din celelalte județe ale Moldovei și ai secuilor din județele Harghita și Covasna.

Despre importanța evenimentului aniversat ca și despre semnificațiile lui actuale au vorbit : Gheorghe Tănase, prim-secretar al comitetului județean Vaslui al P.C.R., Șandor Lestyan, președintele C.A.P. Plăieșii de Jos, județul Harghita, Ene Tătăruș, Erou al Muncii Socialiste, președintele C.A.P. Berezeni, județul Vaslui.

În încheiere, participanții la adunarea jubiliară au adoptat cu însuflețire textul unei telegrame adresate C.C. al P.C.R., tovarășului Nicolae Ceaușescu.

În cadrul manifestărilor consacrate împlinirii a 500 de ani de la victoria de la Vaslui, în ziua de 10 ianuarie 1975 a avut loc la București un simpozion organizat de Muzeul de istorie al Republicii Socialiste România, în colaborare cu Universitatea populară București la care au participat numeroși oameni ai muncii din întreprinderile și instituțiile Capitalei.

Despre epopeea de la Podul Înalt, pagină glorioasă înscrisă în istoria României, despre activitatea și personalitatea lui Ștefan cel Mare, despre talentul de strateg și tactica militară a domnului Moldovei au vorbit prof. dr. Florian Georgescu, directorul Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România, prof. univ. dr. Dumitru Almaș de la Universitatea București, și dr. Lucian Chițescu, șeful secției de istorie medie din cadrul Muzeului de istorie al Republicii Socialiste România.

TEZE DE DOCTORAT

În ziua de 27 decembrie 1974 în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultura comitatului Arad* elaborată de Kovach Geza.

Lucrarea conține următoarele capitole : Cap. I, „Teritoriul, populația, condițiile geografice și economice” ; cap. II, „Reglementarea urbană de la 1771—1772” ; cap. III, „Dezvoltarea gospodăriilor țărănești după reglementarea urbană” ; cap. IV, „Formarea și dezvoltarea gospodăriilor alodiale” ; cap. V, „Gospodărirea alodială și iobăgimea” ; cap. VI, 2 „Mișcările țărănești înainte de 1848”.

În afară de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde „Bibliografia”.

Comisia de doctorat a fost compusă din : Acad. prof. Ștefan Pascu, rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj — conducător științific ; prof. dr. Camil Mureșan, decan al Facultății de istorie-filozofie — președinte ; conf. univ. Ștefan Imreh, prof. univ. Bujor Surdu, dr. Șerban Papacostea — membri.

Comisia de doctorat a hotărât în unanimitate să acorde lui Kovach Geza titlul științific de *doctor în istorie*.

În ziua de 13 ianuarie 1975 în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie a Academiei „Ștefan Gheorghiu” a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Mișcarea de rezistență a poporul polonez în anii celui de-al doilea război mondial* elaborată de Milică Moldoveanu.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole : cap. I, „De la reconstituirea statului național polonez la agresiunea hitleristă (1918—1939)” ; cap. II, „Poporul polonez se ridică la luptă (toamna anului 1939—vara anului 1941)” ; cap. III, „Delimitarea a două concepții de luptă împotriva cotropitorilor (vara anului 1941 — primăvara anului 1943)” ; cap. IV, „Forțele revoluționare în fruntea războiului de eliberare (anul 1943— începutul anului 1944)” ; cap. V, „Mișcarea de rezistență în fața eliberării țării și a nașterii statului democrat-popular (ianuarie 1944— august 1945)”.

În afară de capitolele menționate lucrarea mai cuprinde o „Încheiere” și o „Listă bibliografică”.

Comisia de doctorat a fost formată din : prof. univ. dr. Nicolae Petreanu — președinte ; general-locotenent dr. Gheorghe Zaharia — conducător științific ; prof. univ. dr. Aurel Loghin, conf. univ. dr. Gheorghe Cazan, dr. Gheorghe Unc — membri.

Comisia de doctorat a hotărât în unanimitate să acorde lui Milică Moldoveanu titlul științific de *doctor în istorie*.

V. CURTICĂPEANU, *Le mouvement culturel pour le parachèvement de l'État National Roumain (1918)*, Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1973, 264 p. Bibliotheca Historica Romaniae.

Este lăudabilă inițiativa colecției Bibliotheca Historica Romaniae de a republica într-o frumoasă ediție, în limba franceză, lucrarea apărută în limba română, în 1968, sub titlul *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918* (Editura științifică, 288 p.). Pentru numărul tot mai mare de cercetători din numeroase țări, care se interesează de istoria popoarelor din Europa Centrală — inclusiv de mișcarea națională a românilor din Transilvania — monografia lui V. Curticăpeanu poate fi un îndreptar folositor.

Însemnătatea subiectului tratat este cu totul remarcabilă. Desigur, cultura este o parte integrantă a istoriei oricărui popor dar, datorită condițiilor specifice, rolul ei în formarea națiunii române și în cele din urmă a statului național unitar a fost poate mai important decât în evoluția altor popoare și state. Nedispunând, timp de veacuri, de un sistem unitar politic și economic, românii și-au manifestat unitatea în primul rând prin intermediul culturii, înțelegând în chip larg, de la limba vorbită, remarcabil de unitară pe întreg teritoriul locuit de români, pînă la eforturile conștiente ale unor cărturari, care și-au închinat întreaga viață demonstrării originii comune și au devenit purtătorii de cuvânt ai aspirațiilor comune românești. Cultura și, trebuie subliniat, în cadrul ei în bună măsură *istoria*, a contribuit în chip decisiv la trezirea conștiinței naționale, a constituit arma ideologică a mișcării naționale. Cronicarii în secolul XVII, Școala Ardeleană în secolul XVIII, largă mișcare ideologică și politică a dacoromânismului în secolul XIX — cu rădăcini adnci în studiul istoriei naționale — și-au pus amprenta nu numai asupra vieții spirituale a timpului, dar au însemnat și pași importanți pe drumul ce ducea spre unirea tuturor românilor. Un fapt este sigur: unirea culturală a premers cu mult unitate politică.

După crearea României, prin actul din 1859, marele țel al tuturor românilor a rămas eliberarea Transilvaniei și desăvîrșirea

unității politice. Și în această etapă decisivă a istoriei poporului român, rolul factorilor culturali s-a manifestat din plin. În Transilvania, supuși exploatării și încercărilor de deznaționalizare, românii și-au apărât ființa națională, desigur și prin acțiuni politice, prin organizații economice, dar în gradul cel mai înalt prin instituțiile culturale. Diferitele societăți constituite în acest scop, presa și cărțile românești, dar mai ales instituțiile de învățămînt naționale au păstrat neatinsă limba românească și întreaga spiritualitate a poporului român. Iar în România, cît timp o intervenție politică directă în sprijinul fraților de peste munți nu a fost posibilă, principala formă de manifestare a solidarității și de sprijin rămînea tot acțiunea culturală; activitatea Academiei Române este grăitoare în acest sens.

Concepută într-un spirit sintetic, bine documentată, dar fără a încerca să intre în amănuntele fiecărei chestiuni tratate, lucrarea reușește să ofere o imagine de ansamblu a vieții culturale românești, de-a lungul a șapte decenii, în măsura în care mișcarea culturală a contribuit la pregătirea și realizarea unirii din 1918.

Într-un prim capitol (p. 11—18) sînt trecute pe scurt în revistă cîteva aspecte mai vechi ale dezvoltării culturii și mișcării naționale românești. Sînt amintite astfel primele manifestări politice ale românilor din Transilvania în secolul XVIII, culminînd cu Supplex-ul din 1791, contribuția reprezentanților Școlii Ardelene, dezvoltarea primelor școli românești, întemeierea societăților cu caracter cultural și politic-național în ajunul revoluției de la 1848. Este prezentată de asemenea evoluția națională și culturală în cursul secolului XIX, a celorlalte popoare asuprite din monarhia habsburgică. Autorul arată că „în ce privește trăsăturile esențiale instituțiile național-culturale ale românilor se aseamănă cu cele ale popoarelor slave din monarhia austro-ungară, fiecare popor, bine înțeles, avînd notele sale specifice”

(p. 17). Reprezentînd interesele unor popoare care luptau pentru eliberarea națională „asociațiile național-culturale ale românilor, srbilor, croaților, slovacilor, rutenilor și ale celorlalte popoare supuse, au constituit o forță uriașă care a contribuit la subminarea edificiului statului dualist” (p. 18).

Al doilea capitol (p. 19—38) se referă la asociațiile culturale locale din Transilvania. Este trecut în revistă un număr impresionant de asemenea societăți, arătîndu-se că „din deceniul al șaselea al secolului al XIX-lea centrele mai importante din Transilvania se împinzec de societăți literare organizate de profesori, elevi, învățători, meșteșugari . . . De la Oradea și Satu Mare pînă la Brașov și Sibiu, din Timișoara în Maramureș și peste munții în Succava și Siret, românii din teritoriile de sub stăpînirea habsburgică și apoi austro-ungară își creează astfel de așezîmînte național-culturale, care devin treptat focare de cultură și mici fortărețe ale renașterii naționale românești” (p. 19).

Deasupra acestora se impun trei mari asociații regionale, prezentate în capitolul următor (p. 39—55). Acestea sînt: „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș”, înființată în 1861, „Asociația națională arădeană pentru cultură și conversarea poporului român” (1862) și „Astra”.

„Astrei” (Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român) i se acordă, după cum se și cuvenea, un capitol separat, al IV-lea (p. 57—137), cel mai amplu și mai bine documentat al întregii lucrări, fiind el singur o mică monografie despre această însemnată instituție românească. Autorul prezintă detaliat istoricul întemeierii „Astrei”, constituită în 1861 la Sibiu, programul său cultural-științific, sistemul de organizare, membrii asociației, „despărțămîntele” ei (al căror număr crește de la 22 în 1868, grupate doar în Transilvania propriu-zisă, la 87 în perioada 1914—1918, cuprinzînd tot teritoriul locuit de români peste munți), fondurile, secțiile științifice, publicațiile asociației (în primul rînd, revista „Transilvania”, întemeiată în 1868, a cărei contribuție esențială a stat în adunarea izvoarelor privitoare la istoria românilor și publicarea unor studii istorice); „cea mai durabilă operă științifică realizată de Astra” este considerată, cu dreptate, *Enciclopedia română*, elaborată sub conducerea lui C. Diaconovici și apărută în trei mari volume la Sibiu, în 1898, 1900 și 1904 (antrenînd 172 de colaboratori, unii de mare renume — în domeniul istoriei este de remarcant aportul lui D. Onciul — de pe întreg teritoriul românesc, ea a fost nu numai o mare realizare științifică, dar și o nouă dovadă a unității culturale). Sînt prezentate apoi adunările generale

ale Astrei, se dau informații privind președinții Asociației, bibliotecile — atît cea centrală cît și cele ale despărțămîntelor —, conferințele și prelegerile populare, cursurile de alfabetizare, expozițiile și muzeul, preocupările pentru dezvoltarea învățămîntului, inclusiv lupta pentru crearea unei universități românești în Transilvania. Chiar numai din această succintă trecere în revistă a problemelor tratate, rezultă marea însemnătate a Astrei, nu numai pe plan cultural, dar și politic-național. Prin intermediul ei, pe de o parte s-a realizat o concentrare a tuturor forțelor culturale de care dispuneau românii transilvăneni, iar pe de altă parte s-a menținut o strînsă legătură cu asociațiile similare din România, în primul rînd cu Academia Română.

Următorul capitol este consacrat asociațiilor studențești organizate de români la Budapesta și Viena (p. 139—161). În primul dintre aceste orașe a ființat Societatea Academică „Petru Maior”, întemeiată în 1862, iar în capitala Austriei societatea „România Jună”, organizată în 1871. Sînt descrise pe larg serbările de la Putna — cu profund caracter național, patriotic —, organizate în 1871 de studenții din Viena, în frunte cu I. Slavici și M. Eminescu.

Capitolul VI (p. 163—189) este o cercetare interesantă, bazată și pe material inedit, privind „răspîndirea și prohibirea cărții românești în monarhie”. Se arată că „pătrunderea cărților, revistelor și ziarelor din vechea Românie în ținuturile de sub dominația austro-ungară a constituit un fenomen de mare amploare, în bună măsură organizat” (p. 164). Dacă inițial expedierea prin poștă a fost forma obișnuită, odată cu înăsprirea cenzurii și controlului la graniță, mai ales după 1880 „numeroase reviste și cărți au ajuns din vechea Românie în ținuturile supuse monarhiei austro-ungare cu titlurile schimbate sau în coperte false”. Multe publicații s-au aflat în această situație; printre cele citate de autor figurează „Viața românească”, „Neamul românesc”, „Adevărul”, „Lupta”, „Românul” etc. Printre tipărițiile care circulau din Românie în Transilvania figurează, de asemenea, multe periodice și cărți marxiste. Un subcapitol este consacrat interesantei personalități care a fost Badea Cîrțan, rolului său însemnat în stabilirea raporturilor culturale cu România, de unde a trecut peste munți o cantitate impresionantă de publicații; cu ocazia percheziției efectuate în 1903 la casa sa din Cîrțîșoara, s-au descoperit peste 76.000 de cărți și reviste!

Ultimul capitol (p. 191—243) tratează despre sprijinul primit de mișcarea națională a românilor transilvăneni, din vechea Românie. Desigur, acest ajutor a cunoscut o mare

varietate de forme și o prezentare completă a problemei nu ar fi posibilă în cuprinsul câtorva zeci de pagini. Autorul se oprește la câteva aspecte mai semnificative, la prezentarea acelor instituții al căror rol a fost mai marcant. După ce face o succintă trecere în revistă a principalilor oameni de cultură transilvăneni stabiliți în România, în a doua jumătate a secolului trecut — contribuind, pe lângă activitatea lor profesională și la stringerea legăturilor între românii de pretutindeni —, autorul prezintă activitatea societății „Transilvania” din București, înființată în 1867, sub conducerea lui Alexandru Papiu Ilarian; scopul ei era ajutorarea studenților români din Transilvania. La o adunare generală a acestei societăți, în 1868, B.P. Hasdeu rostea frumoasele cuvinte, care puteau fi alese ca motto al întregii lucrări: „Cartea a fost sublimul instrument prin care providența a perpetuat naționalitatea noastră în Transilvania . . . Cartea trebuie să fie și de acum înainte principala armă a românilor din Ardeal” (p. 198—199).

În continuare, este expusă activitatea „Ligi pentru unitatea culturală a tuturor românilor”, înființată în 1891; ea este considerată ca principala formă de manifestare a irendismului românesc. Este prezentată destul de detaliat lupta pentru idealul național desfășurată de Nicolae Iorga, acordându-se un subcapitol Universității populare de la Vălenii de Munte; scopul acesteia era realizarea „unui centru unic de întâlnire a intelectualilor din provinciile locuite de români, pentru a se cunoaște și a colabora pe terenul culturii naționale” (p. 220). Expunerea se încheie prin prezentarea rolului jucat de Academia Română (înființată în 1866 sub denumirea de Societate literară); semnificația ei națională reieșea din chiar modul organizării, fiecare provincie locuită de români având un număr de reprezentanți. Caracterul militant al Academiei Române a fost bine prezentat de secretarul ei general Dimitrie A. Sturdza, care într-un discurs din 1892 arăta următoarele: „La noi Academia are mai mult un caracter național. Limba și istoria sînt principalele ei ocupațiuni, căci limba și istoria ni se contestau și ni se contestă neîncetat. Academia, să rămînă veșnic focul nestins al ideii naționale, purificate și întărite de știință” (p. 235).

Lucrarea lui V. Curticăpeanu dovedește din plin rolul major al factorilor culturali — în primul rînd al diferitelor asociații din Transilvania și vechea Românie — în crearea concepției „dacoromânismului”, în pregătirea spiritelor pentru desăvîrșirea unirii poporului român, în zdruncinarea șubreudului edificiu al monarhiei austro-ungare.

Desigur, cultura cuprinde mai mult decît aspectele tratate în acest volum. De fapt, problema este atît de vastă, încît în bună măsură se explică faptul că autorul a ales anumite laturi ale fenomenului cultural. Se putea trata de pildă (deși subiectului îi sînt consacrate lucrări speciale) contribuția școlii românești din Transilvania — poate cea mai însemnată dintre toate — la consolidarea națiunii române și pregătirea unirii. Presa — atît literară, cît și politică — a fost de asemenea o armă dintre cele mai puternice; o istorie a presei românești din Transilvania ar putea lămuri multe aspecte ale mișcării naționale și culturale de aici. În Transilvania s-au editat în perioada dualismului și relativ numeroase cărți românești (le amintim pe cele publicate la Sibiu de „Astra” sau de ziarul „Tribuna”); o bibliografie completă a lor ar fi foarte instructivă. Influența și sprijinul acordat de România se manifestă și pe alte planuri, în afara celor consemnate. Astfel, pentru a da numai un exemplu, în deceniul 8 al secolului trecut influența limbii literare și literaturii din România s-a simțit din plin peste munți. Urmarea a fost și aici adoptarea treptată a unei ortografii fonetice, o evoluție a stilului, chiar o clarificare a ideilor. Mai ales influența „Junimii” a fost foarte puternică, încît se poate vorbi fără exagerare despre un junimism transilvănean. Toate acestea pot să pară la prima vedere oarecum în afara mișcării pentru unire. În realitate, deplina unificare culturală — sub toate aspectele ei — a fost o operă de mare importanță politică, și ea este realizată încă înainte de 1918.

În prezentarea contribuției diferitelor organizații culturale ar fi fost poate necesară și o considerare mai critică a activității acestora. Burghezia română, care le conducea, a dat uneori dovadă de formalism, nu a știut sau nu a vrut să atragă întotdeauna masele largi în jurul asociațiilor create. Iată, în acest sens, unele exemple concrete în ce privește activitatea „Astrei”. Dacă la a doua adunare generală, numărul membrilor ei era de 728, după 14 ani de activitate scăzuse la 120 (apoi, desigur, va crește din nou), semn al unor serioase deficiențe organizatorice. Revista „Astrei”, „Transilvania” fusese întemeiată în scopul propășirii culturale a românilor transilvăneni; cît timp a fost condusă de G. Barițiu ea a publicat însă aproape numai materiale istorice, care nu interesau un public larg, ceea ce explică scăderea numărului de abonamente, în cîtiva ani, de la 400 la 180. Unele deficiențe s-au remediat cu timpul, dar cert este că legătura dintre intelectualitate și mase au avut pînă la sfîrșit anumite limite. Numărul analfabeților era foarte mare, o altă piedică în fața

unei eficiente acțiuni culturale. Toate aceste lipsuri, și multe altele, își au în bună parte originea în situația dificilă economică, socială și politică a românilor din Transilvania.

Completările și observațiile făcute nu scad cu nimic interesul și valoarea lucrării

lui V. Curticăpeanu care, în limitele ce și le-a impus, reprezintă o foarte utilă sinteză a rolului culturii naționale în realizarea unității politice a poporului român.

Lucian Boia

DINU C. GIURESCU, *Țara Românească în secolele XIV—XV*, București, Edit. științifică, 1973, 496 p.

În urmă cu aproape două decenii a apărut în Editura Științifică o interesantă monografie semnată de un colectiv de istorici intitulată: *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)* care la vremea respectivă a însemnat o meritorie realizare în istoriografia românească postbelică. De atunci și până astăzi problemele feudalismului din Țara Românească au fost studiate fie în mai multe sinteze privind Istoria României, fie în numeroase studii și articole apărute în diferite periodice, fie în lucrări monografice axate pe anumite teme, lucrări care au însemnat noi contribuții la cunoașterea mai pe larg a acestora.

Cu toate acestea lucrarea de față pe care o recenzăm se deosebește cu totul de cele precedente din două puncte de vedere. În primul rând ea ne apare ca o monografie în care sînt dezbătute pe larg problemele de bază ale societății feudale din Țara Românească pe o perioadă de timp relativ scurtă. În al doilea rând autorul ne dovedește capacitatea sa deosebită nu numai de cunoaștere a materialelor publicate în istoriografia românească din ultimele două decenii dar și de a le folosi din plin în susținerea tezelor sale. Desigur că sarcina sa n-a fost deloc ușoară și că înainte de a-și alcătui lucrarea istoricul Dinu C. Giurescu a gândit îndelung asupra problemelor care pentru alți colegi de-ai săi sînt considerate încă „în discuție” și asupra cărora trebuia să se pronunțe. Aceasta pe de o parte. Pe de altă, că în stadiul actual al dezvoltării științei istorice românești, într-o astfel de monografie trebuiau cuprinse noi și noi probleme mai puțin sau deloc cercetate pînă acum, de exemplu: realitatea demografică, tehnica mijloacelor de producție, geneza instituțiilor feudale și a statului feudal, mentalitatea colectivă și individuală, diplomația feudală, sistemul de proprietate în societatea feudală, originile așezărilor umane de tip urban, etc. În fine, autorul avea să folosească nu numai retrospectivitatea istorică pentru înțelegerea unui fenomen dar și metoda de investigație comparativă ridicată la nivel european.

Așadar de la bun început lucrarea în care este prezentată civilizația Țării Românești din secolele XIV și XV lasă impresia unei cercetări serioase în care autorul a căutat să ofere cititorului concluziile sale, la capătul unor îndelungi investigații și reflecții pentru a demonstra că acest fragment de civilizație medievală românească a făcut parte în mod armonios din civilizația europeană la vremea respectivă. De fapt toate aceste probleme privind concepția autorului asupra temei alese, metoda de cercetare utilizată, volumul materialului informativ, greutatea întîmpinate pentru alcătuirea ei, concluziile finale și parțiale la care a ajuns sînt prezentate cu multă finețe în capitolul *Introducere*, care precede de fapt conținutul lucrării de față.

Cum era și de așteptat, în primul capitol, din cele șase cite sînt în total, autorul tratează probleme de geografie și demografie istorică sub titlul: *Coordonate geografice și demografice*. Din acest punct de vedere specialiștii și toți cei care sînt interesați în problemele istoriei Țării Românești de la începutul evului mediu dezvoltat cunosc denumirea acestei țări așa cum ea a apărut în actele vremii. Investigația autorului merge însă mai departe prin a ne arăta că contemporanii secolelor XIV—XV își creaseră o anumită imagine asupra grafiei numelui țării asupra întinderii acesteia, asupra cadrului ei geografic. Mărturiile la care face apel provin nu numai din partea unor gramatici de cancelarie dar și din aceea a unor cronicari ai acelei epoci. Pentru sprijinirea tezelor sale autorul utilizează deopotrivă izvoare cartografice și lingvistice care demonstrează în același timp atât originea traco-dacică și latină a populației locale dar și continuitatea acesteia de-a lungul unui mileniu în spațiul carpațo-dunărean.

Partea cea mai gîngășă a acestui capitol o constituie totuși informația cu caracter demografic. Din acest punct de vedere autorul a utilizat în bună parte cercetările anterioare ale unor specialiști la care a adăugat și investigațiile sale personale. E drept că pînă în

prezent s-au stabilit date prezumtive asupra numărului și desimii așezărilor rurale pe timp de aproape trei secole (sec. XIV—XVI) pe baza stadiului actual al documentării. E drept că însuși autorul o presupune de-a lungul a două secole (XIV—XV) pe baza unui calcul alcătuit în prealabil desigur. De asemenea se presupune și un procent de densitate. Totuși pe baza unor astfel de concluzii încă nu ne putem pronunța cu certitudine asupra ritmului de creștere demografică și mai ales asupra măsurii în care această densitate depășise sau era depășită de aceea din alte țări de pe continent. Nu trebuie uitat și faptul că la mijlocul secolului XIV un puternic flagel, ciuma, face ravagii în întreaga Europă care trebuie să fi avut consecințe și în spațiul carpațo-dunărean. Dacă asupra acestor probleme s-ar mai fi putut stăruii, important rămîne totuși faptul că istoricul Dinu C. Giurescu demonstrează că populația din acea vreme a Țării Românești era în cea mai mare parte românească, populație care conviețuia cu o minoritate de alte neamuri străine (sași, unguri, greci, raguzani, musulmani).

Tot atât de interesante sînt și concluziile la care ajunge autorul cînd tratează probleme legate de realitatea economică din Țara Românească, adică unde vorbește despre bogățiile naturale, prelucrarea și circulația acestora în cadrul schimbului, incluse în lucrare în capitolele: *Bunuri necesare traiului* (cap. II), *Meșteșuguri și tehnici* (cap. III), *Negustori și mărfuri* (cap. IV). În această parte a lucrării care constituie mai mult de o treime din ansamblul ei, cititorul este pus în curent cu realizări, la vremea respectivă, în trei mari sectoare de producție: agricultura, industria (în înțelesul medieval al cuvîntului) și comerțul.

Mult timp istoricii și economiștii s-au întrebat ce aspect luase producția agricolă, cea meșteșugărească și desfacerea mărfurilor pe piața internă și externă a Țării Românești la începutul feudalismului dezvoltat fără să găsească un răspuns precis. Iată că de data aceasta autorul dă un răspuns la unele din aceste întrebări bineînțeles în limita nivelului actual al documentării. Astfel din concluziile sale rezultă că terenurile de cultură, deși puține, erau în continuă creștere, modificînd permanent peisajul rural, că cele mai răspîndite cereale erau grîul și orzul, că cultura cerealelor, viticultura, pomicultura, creșterea vitelor, a cailor, porcilor, albinăritul, se practica la nivelul tehnic din alte țări europene, că ele au constituit întotdeauna prin terminologie dovezi de latinitate și continuitate a poporului român în spațiul carpațo-dunărean, ca și exploatarea bogățiilor subsolului.

În această parte a lucrării autorul caută să prezinte poziția sa față de o problemă mult discutată de specialiști și anume care dintre ocupațiile fundamentale ale populației rurale din evul mediu, agricultura și păstoritul a fost prioritară în gospodăria țărănească. Răspunzînd la această întrebare istoricul Dinu C. Giurescu afirmă că documentele secolelor XIV și XV așază păstoritul printre sectoarele de producție agricolă fundamentale. Din punctul de vedere al metodei, în capitolul privind *Bunurile necesare traiului* autorul demonstrează realitatea vieții economice în epoca studiată, fie pe baza unor documente tîrzii din secolele XVI și XVII dar cu referiri la secolele XIV și XV, fie în lipsa izvoarelor statistice, pe baza enumerării scutiților de dijme și dări din actele de întărire a proprietăților stăpînilor de pămînt.

Cu același interes este cercetată producția industrială a secolelor XIV—XV din Țara Românească oglindită în activitatea atelierelor meșteșugărești, în care este inclusă și exploatarea subsolului cu îndeletniciri legate de aceasta adică metalurgia metalelor feroase și neferoase. Din acest punct de vedere se cunosc în linii mari, din lucrări publicate, limitele nivelului superior la care se ajunsese la începutul feudalismului dezvoltat în acest sector de producție. De data aceasta avem de-a face cu o analiză profundă nu numai a specializării înguste în ramura meșteșugurilor dar și asupra tehnicii utilizate, reflectată în bună măsură în aceea existentă în alte țări de pe continentul nostru.

Dacă din punctul de vedere al prezentării materialului faptic se pot face unele obiecțiuni relative la sistematizarea lui, de exemplu prezența știrilor despre plug, unealtă de bază în agricultură, în ceea ce privește concluziile la care se ajunge ele sînt cît se poate de interesante. Așa de pildă, ne dă o imagine asupra fracvenței categoriilor de mori care au funcționat în acea vreme, asupra persistenței meșteșugului morăritului și olăritului ca și al metalurgiei încă din epoca veche și străveche, asupra folosirii războiului de țesut orizontal, asupra multitudinii meșteșugurilor rurale și urbane care produceau bunuri de larg consum. Un merit deosebit al autorului, în această parte a lucrării îl constituie faptul că el insistă asupra nivelului tehnic al uneltelor meșteșugărești din sec. XIV și XV pe care în parte îl găsește la nivelul acelor din alte țări europene occidentale, în parte la nivelul celor din Imperiul bizantin.

De asemenea, în acest capitol aflăm un material care reflectă unele preocupări speciale ale autorului și anume privind meșteșugurile artistice, întîlnite la construcțiile civile și de cult, care sînt însoțite de statistici, de considerații asupra dimensiunilor pieselor

și stilului lor arhitectonic, indiferent dacă se află în mediul rural sau urban. Pentru autor realizările din acest domeniu „reprezintă în tot sud-estul european aria unde arhitectura eclesiastică de tradiție bizantină a cunoscut manifestările cele mai pregnante atât pe planul creației arhitectonice propriu-zise . . . cît și prin numărul acestor ctitorii”. Revenind asupra nivelului tehnic al meșteșugurilor din Țara Românească în secolele XIV și XV autorul face observații interesante în legătură cu fiecare categorie de meșteșug și subliniază faptul că de exemplu în arhitectura în lemn ca și în artele plastice și aplicate poporul român și-a adus contribuția sa originală în această vreme la tehnica europeană.

Pe baza unei riguroase documentări autorul ajunge la concluzii similare și cînd abordează problemele privind schimbul de mărfuri în Țara Românească în secolele XIV și XV și anume că acestea erau continuate din epoca anterioară, că mulți termeni tehnici sînt de origine latină. Ca aspect general acest capitol ni se pare avînd o structură asupra căruia autorul a reflectat mai mult. S-ar putea totuși să fi contribuit la aceasta și existența unui material documentar mai concludent. Din această cauză, lectura capitolului ne oferă o imagine mai clară asupra comerțului intern din Țara Românească, desfășurat la sate și în orașe, asupra categoriilor sociale care se îndelănneau cu comerțul asupra exportului și importului de mărfuri, asupra drumurilor ca factor care a favorizat dezvoltarea comerțului, asupra sistemului vamal și circulației monetare etc. În el observăm mai bine rolul de coordonator pe care l-a avut domnia în comerțul exterior și interior al țării, rolul prioritar pe care l-au avut orașele și orașenii negustori în schimbul de mărfuri, rolul pe care l-a avut producția de marfă din mediul rural la promovarea comerțului exterior, în special cu vite, ceară, miere, vin, piei. E drept că în comerțul intern și extern al Țării Românești mai participă și alte categorii sociale ca de exemplu, boieri, călugări, domni; totuși ponderea acestora este mai mică față de tirgoveți și țărani. În lucrare însă nu se insistă asupra acestei ponderi dar poate reieși din materialele prezentate.

În ceea ce privește categoriile de mărfuri intrate în circuitul comercial se dau date abundente în lucrare, de multe ori și din punct de vedere calitativ și cantitativ, cu evaluări de procente de la un an la altul, pe baza unor izvoare istorice externe recent publicate (de exemplu registrul notarului genevez Antonio de Podenzolo). În felul acesta autorul reușește să sublinieze contribuția produselor din Țara Românească la comerțul internațional din zona Mării Negre,

prin intermediul negustorilor genevezi și venețieni, și să indice locul pe care l-a avut această țară în cadrul relațiilor comerciale internaționale de pe continentul nostru în acea vreme. Dealtfel, așa cum se arată în lucrare, Țara Românească s-a integrat prin drumurile sale comerciale terestre, fluviale și maritime în rețeaua de drumuri comerciale europene iar prin comerțul de tranzit pe care l-a protejat a însemnat o punte de legătură pe plan economic între regiunile din vestul și sud-estul continentului nostru. În felul acesta explică autorul și geneza monetei autohtone care la vremea respectivă circula cu aceeași ușurință pe plan intern și extern ca și monetele din celelalte state europene.

Această constatare ca și cele privind dezvoltarea agriculturii și meșteșugurilor în Țara Românească în secolele XIV și XV din capitolele anterioare îi permit autorului să-și exprime părerea sale relativ la evoluția economică a acestei țări în perioada cercetată. Astfel sînt combătute acele teorii potrivit cărora plină la mijlocul secolului al XV-lea ar fi predominat în Țara Românească economia naturală și că abia după această dată s-ar fi produs o creștere sensibilă a producției de mărfuri și o dezvoltare a pieței interne, fenomene pe care istoricul Dinu C. Giurescu le constată, pe drept cuvînt, ca fiind existente de îndată ce a fost constituit statul feudal centralizat. În schimb este discutabilă concluzia potrivit căreia politica domniei de susținere a comerțului autohton s-ar fi manifestat cu toată amploarea în această vreme.

Despre unele implicații sociale pe care le-a avut dezvoltarea economică a Țării Românești în secolele XIV—XV s-a mai amintit în capitolele anterioare. Totuși autorul consacră un capitol special problemelor sociale sub titlul: *Societatea medievală: alcătuirii și antagonisme*. În mod obișnuit o astfel de problemă necesită o analiză a structurii sociale, în cazul de față, de la începutul feudalismului dezvoltat în Țara Românească. Pentru istoricul Dinu C. Giurescu problema capătă însă proporții mai largi. Așa de pildă pe măsură ce se discută vechimea luării în stăpînire a pămîntului de către boieri, dregători, jupani, cnezi, țărani liberi se acordă atenție și formelor juridice folosite de aceștia pentru a o transmite urmașilor. Și una din ele asupra căreia insistă cel mai mult este stăpînirea în comun a satelor, a ocinelor, devălmășia, ca fiind forma curentă a exercitării dreptului de proprietate în această vreme. Cercetînd această problemă autorul ajunge și la concluzii interesante; una din ele arată de exemplu că noțiunea de boier în secolele XIV—XV nu era condiționată atunci de nici un fel de privilegiu de imunitate și că dregătoria îndeplinită de un boier

nu conferea acestuia vreun privilegiu de imunitate! În felul acesta temeiul stăpînirii pămîntului era în general un atribut al succesiunii și în particular o consecință a unui act de vânzare-cumpărare, al unei danii sau al unui schimb.

Cît privește domeniul feudal care începe în această vreme să se contureze, acesta nu reprezenta un teritoriu unitar.

Acest capitol mai cuprinde și alte concluzii valoroase ca de exemplu dovada că în secolele XIV—XV nu a existat o rezervă feudală și că nu au existat mai multe categorii de rumâni. În privința tirgoveților și a tirgurilor, după părerea noastră, materialul amplificat și discutat cu aceeași grijă ca și problemele anterioare, ar fi putut constitui un capitol separat în ansamblul lucrării, problema fiind extrem de interesantă pentru a fi expedită într-un subcapitol. Mai mult chiar, cu acest prilej autorul ar fi avut oportunitatea să prezinte concluziile sale privind procesul istoric al formării așezărilor urbane românești în evul mediu despre care în prezent în istoriografia noastră contemporană există păreri diferite și uneori contradictorii. Materialul documentar privind această problemă se pretează chiar pentru a prezenta unele păreri despre topografia așezărilor urbane din secolele XIV—XV, la aspectul lor edilitar, în comparație cu situația așezărilor urbane din Moldova din aceeași epocă asupra căreia există o valoroasă și amplă monografie mergînd pînă în secolul al XVI-lea!

Așa cum era și de așteptat concluziile autorului privind viața economică și socială din Țara Românească la începutul feudalismului dezvoltat aveau să fie în concordanță cu punctul său de vedere privind viața politică. Acest lucru se vede mai clar în capitolul special avînd ca titlu *Organizarea statului*, unde sînt studiate geneza și evoluția instituțiilor acestuia de mare importanță în viața politică internă. În legătură cu această problemă considerăm valoroasă concluzia relativ în primul rînd la caracterul original al instituțiilor politice menite să asigure conducerea supremă în Țara Românească în evul mediu.

Problema organizării statului feudal între Carpați și Dunăre în secolele XIV—XV a preocupat pe autor în deosebită măsură mai ales că în acest domeniu, pînă în prezent s-au emis teorii uneori contradictorii. Asupra lor se ia atitudine în lucrare, în măsura în care documentarea la nivelul actual permite acest lucru. Așa de exemplu, în problema exercitării unui *dominium eminens* istoricul Dinu C. Giurescu nu se arată convins că domniile din această vreme aveau „drept superior” de stăpînire asupra întregului teritoriu al țării; în schimb convingerea sa este deplină cînd arată că domniile dispuneau de o sumă de proprietăți, că multe din pămînturile boierilor

reveneau domniei în cazuri de înaltă trădare, hiclenie, că braniștile, hotarele tirgurilor și locurile pustii aparțineau domniei.

În privința participării boierimii la conducerea statului prin dregătoriile acordate de către domnie, cercetările aprofundate din ultimul deceniu în special au facilitat în mare măsură autorului așezarea la concluzia că aparatul de stat ascultător de puterea centrală nu numai că avea o mare pondere, dar își exercita prerogativele pe întregul teritoriu al țării.

Cîteva concluzii interesante ale autorului, din acest capitol, sînt în legătură cu caracterul puterii politice a statului din această vreme. Astfel pe baza mărturiilor numeroaselor documente analizate este respinsă afirmația unor istorici potrivit căreia în secolul al XIV pînă la 1450—1460 această putere fărâmițată ar fi fost exercitată de un oarecare număr de feudali beneficiari de imunități. Pentru autor actul de imunitate „cuprinde o formulă analitică cu toate scutirile și beneficiile concesdate de domn și cu interdicția expresă pentru dregătorii statului de a încălca dispozițiile puterii centrale”. Raportate la întregul teritoriu aceste stări de excepție nu au atins — după calculele autorului — nici 11 % din suprafața acestuia. Faptul îl duce pe autor la concluzia că în secolele XIV—XV teritoriul Țării Românești, în covârșitoarea sa întindere, se afla sub directă cîrmuire a domnului și a dregătorilor săi. De aceea se arată, pe drept cuvînt, că odată cu întemeierea Țării Românești între Carpați și Dunăre, ca stat de sine stătător, ca stat centralizat, fărâmițarea feudală a încetat.

De asemenea în acest capitol se acordă o atenție specială rentei feudale ca obligație a unor categorii sociale față de celelalte ca și față de domnie. Dar pe lîngă faptul că vechimea rentei feudale este atestată, pe baza cercetărilor, în perioada anterioară întemeierii statului Țara Românească, autorul face și o analiză a formelor sub care aceasta a apărut în documentele cercetate (djma, renta în muncă, birul) subliniind faptul că sub acest nume trebuie înțeleasă baza materială pentru întreținerea și funcționarea aparatului de stat.

Acest capitol mai cuprinde unele aspecte interesante din organizarea statului și anume organizarea militară și organizarea ecleziastică. În ambele cazuri autorul constată în primul rînd existența acestor instituții anterioară întemeierii statului feudal Țara Românească. În al doilea rînd constată că nivelul lor de organizare corespundea nivelului atestat în celelalte țări din sud-estul Europei. Cît privește tactica militară din secolele XIV—XV aceasta se întemeie pe forme proprii care i-au asigurat poporului român victoriile strălucite contra tuturor dușmanilor dar și o continuitate

permanentă a populației în spațiul carpato-dunărean. Deosebit de interesante sînt și datele relativ la sistemul de apărare, constituit din cetățile construite nu numai la hotarul țării dar și în interiorul acesteia, ca și acele privind „raporturile dintre stat și biserică” din perioada studiată. Din acest ultim punct de vedere ni se par întemeiate concluziile potrivit cărora biserica s-a aflat în genere sub ascultarea factorului politic.

Ultimul capitol al lucrării privește problema în care sînt explicate: *Idei, mentalitate, norme juridice*. Nou prin unele formulări, ni se pare punctul de vedere al autorului potrivit căruia încă din epoca studiată societatea românească dintre Carpați și Dunăre n-a promovat vre-o politică de expansiune în dauna altor popoare, că anarhia feudală menită să ducă ulterior la fărâmițarea feudală a fost condamnată de contemporanii acelor vremuri nu numai prin scris dar și prin fapte, că violența represiviunilor împotriva unor trădători de țară nu a fost decît un mijloc legal foarte răspîndit chiar atunci pe continentul nostru menit să mențină integritatea statului și a instituțiilor țării, că relațiile cu Imperiul otoman au avut totdeauna caracterul unui contract politic în scopul menținerii păcii între cele două state la Dunăre prin respectarea dreptului de suzeranitate și integritate teritorială.

Continuînd unele preocupări anterioare apariției lucrării de față, autorul are prilejul în acest capitol să dezvolte concepția sa privind organizarea teoretică și practică a Țării Românești de la începutul feudalismului dezvoltat pe baza unui normativ scris, „Învățăturile lui Neagoe Basarab”. Astfel sînt analizate împrejurările în care se stabileau contacte diplomatice cu celelalte state europene prin intermediul solilor, cum prin intermediul acestora a fost menținută mult timp pacea cu statele vecine. Pe baza documentelor studiate sînt stabilite normele transmise pe bază de tradiție, privind succesiunea pămîntului din generație în generație, privind egalitatea femeii cu bărbatul în toate împrejurările, privind grija părinților de a transmite copiilor lor nu numai bunurile materiale, dar și calitățile lor morale, privind normele juridice — specificate în documente sub numele de „lege” — scrise și nescrise, prin care au fost menținute de-a lungul veacurilor principiile conviețuirii locuitorilor în tiparul ierarhiei feudale. Aceste norme oglindesc totodată nu numai gîndirea juridică a vremii dar și pe cea economică, politică și socială a căror evoluție a fost în concordanță cu continua dezvoltare a statului feudal. Dezvăluind noi aspecte ale mentalității colective și individuale din Țara Românească în secolele XIV—XV asemenea concluzii umplu un gol în istoriografia pro-

blemei, dar reprezintă în același timp și un punct de plecare pentru aprofundarea cercetărilor în această direcție.

Desigur că lucrarea de față pe care o recenzăm ar fi meritată și niște concluzii generale. Este drept că ici și colo pe parcursul celor aproape 500 pagini au fost expuse unele concluzii parțiale privind diferite probleme. Totuși după părerea noastră s-ar fi impus și unele concluzii finale. Observația noastră nu trebuie considerată o carență a lucrării ci ca o sugestie pentru o viitoare ediție. Mai întîi ne gîndim la faptul că autorul a căutat să prezinte cititorului două secole de viață feudală din epoca de înflorire a Țării Românești care ar fi putut ajunge la nivelul statelor feudale din Europa occidentală dacă n-ar fi avut de luptat împotriva Imperiului otoman pentru independența și integritatea sa teritorială timp de cîteva secole. Apoi nu trebuie uitat faptul că multe din alcătuirile instituțiilor din această epocă au dăinuit în forme inițiale chiar în secolele următoare, altele modificîndu-se pe parcurs. În fine multe din aceste instituții au stat la baza onora de la sfîrșitul feudalismului și de la începutul epocii moderne, că multe din aceste instituții s-au transmis generațiilor următoare nu atît prin forma lor care a suferit mereu schimbări ci mai ales prin conținutul lor care mereu a fost actual.

Lucrarea mai cuprinde cîteva anexe prețioase și din acest punct de vedere ne vom opri în primul rînd asupra ilustrațiilor, deși puține, prezentate însă într-o formă care oglindește o grijă deosebită a autorului. Ele se impun prin claritate, prin explicațiile bogate care le însoțesc. Urmează apoi schițele, schemele, hărțile etc. care însoțesc aproape toate capitolele lucrării. Relativ la hărți credem că ele ar fi trebuit să oglindească numai realitățile din secolele XIV—XV și numai teritoriul Țării Românești; deosebit de sugestivă este aceea de la pag. 204. Relativ la schițe sînt foarte prețioase acelea privind nivelul tehnic al uneltelor agricole, meșteșugărești cărora le-ar fi fost locul cu cînst și într-o monografie despre meșteșuguri în evul mediu. E drept că schițele despre construcțiile laice, rurale și urbane și militare sînt încă puține dar ele sînt valoroase și permit cititorului să reflecteze mai mult asupra problemelor pe care le ridică acestea. În fine alcătuit cu multă grijă un indice general încheie lucrarea.

În încheiere considerăm că această amplă monografie privind dezvoltarea societății din Țara Românească la începutul feudalismului dezvoltat reprezintă o importantă contribuție la istoriografia problemei. Valoroasă prin conținutul faptic și al interpretării documentelor folosite, lucrarea se impune atît prin punerea în discuție a unor probleme controversate în istoriografia actuală cît și prin combaterea

umor teorii învechite. Din acest punct de vedere autorul împinge cercetarea istorică pe o treaptă superioară prin metodele folosite și prin concluziile la care ajunge. Desigur că noi și noi cercetări privind această epocă — și mai ales a instituțiilor — vor confirma sau

poate infirma unele din ele. Totuși în stadiul actual al cercetării contribuția istoricului Dinu C. Giurescu ne apare evidentă. Ea se înscrie printre realizările de seamă ale istoriografiei românești contemporane.

Constantin Șerban

GEORGE B. LEON, *Greece and the Great Powers 1914—1917*, Thessaloniki Institute for Balkan Studies, Ed. Stavros Georgiadis, 1974, 521 p.

Deosebit de interesanta monografie, elaborată de George B. Leon, consacrată relațiilor Greciei cu marile puteri în decursul anilor 1914—1917, ridică pe prim plan cardinala problemă a confruntării dintre statele mici și cele mari, într-un moment crucial din istoria omenirii.

Istoria politică a Greciei, în strinsă interdependență cu istoria celorlalte state balcanice, apare în dimensiunile ei reale, vădind pe deplin lupta statelor mici, animate de proprii și vitale interese, în scopul afirmării lor depline, ca entități suverane și independente pe arena internațională.

Marele merit al lucrării este însă, incontestabil, cantitatea imensă de documente inedite, puse în circulație de George B. Leon, ceea ce conferă cărții sale o valoare reală, constituind concomitent și o contribuție meritorie la cunoașterea în adâncime a istoriei politice a Balcanilor.

Împărțită în 15 capitole *, această istorie evenimentială, scoate la iveală pagini necunoscute sau mai puțin cunoscute din politica externă a Greciei, evidențiind, în același timp, cu un deosebit simț al proporțiilor, atât relațiile interbalcanice cât și cele internaționale în etapa anilor 1914—1917.

* Greece's international position on the Eve of the great War; 2. The outbreak of the War and Greece's neutrality; 3. The first ministerial crisis and the growth of domestic divisiveness; 4. Greece and the second round of Balkan negotiations; 5. Greece and the Dardanelles operations; 6. Gounaris Foreign Policy; 7. Greece and the final round of allied negotiations with Bulgaria; 8. On interlude: Venizelos' return; 9. Zaimis coalition government and the Salonika expedition; 10. Skouloudis' ministry and greco-allied friction; 11. Greece and the allied entrenched camp; 12. Greco-german relations (Nov. 1915—May 1916); 13. From Skouloudis' Fall to the Salonika revolt; 14. From Zaimis' Fall to the Battle of Athens; 15. From the Battle of Athens to Constantine's dethronement.

De asemenea, istoria politică a Greciei este prezentată ca o parte integrantă, bine ancorată, a procesului istoric, constituit de primul război mondial.

Desigur, că autorul pune accentul, în deosebi pe marea dramă a națiunii elene, dramă rezultind direct din diviziunea, din ce în ce mai accentuată, între cei ce voiau să desăvârșească unitatea națională a statului, intrând în război de partea Antantei și cei ce voiau să mențină o neutralitate binevoitoare față de Germania lui Wilhelm al II-lea. Față în față, reprezentanții celor două curente: Eleftherios Venizelos și regele Constantin se înfruntă în cadrul unei profunde crize constituționale, în cadrul unei acute contradicții între autoritățile civile și militare. Venizelos, partidul liberal și toți sprijinitorii lor vor ieși până la urmă victorioși, deși împotriva lor se produce atacul concertat al coroanei, al înaltei ierarhii militare și al elementelor politice conservatoare.

Desfășurarea în etape cronologice a acestei complicate istorii, plină de meandre, oferind momente de reală dramă umană și politică, constituie miezul lucrării. Dar autorul, ca să explice în mod real conținutul deciziilor, se referă în mod permanent și la factorul extern care, mai ales din cauza desfășurării războiului, devine de multe ori preponderent, determinând orientarea unor hotărâri capitale, cum au fost acelea a detronării regelui și a intrării în război a Greciei în vara anului 1917.

Concomitent, așadar cu analiza procesului strict intern, autorul împletește, cu dibăcie și competență influența factorilor externi, enunțând judecăți de valoare, sprijinite pe fapte precise.

El ajunge la aprecieri deosebit de critice privind politica Antantei, pe care le expune, fără nici o urmă de echivoc, în deosebi în introducere (pp. XI—XIV) deși ele apar permanent, de-a lungul întregii lucrări.

George B. Leon afirmă astfel că marile puteri, grupate în cadrul Antantei, necunoscând specificul Balcanilor, au vrut să concilieze „ireconciliabilele” interese dintre statele balca-

nice că ele nu au înțeles nici „ethncentrismul”, nici aspirațiile spre unitate statală ale acestor țări, aspirații care nu corespundeau cu posibilitățile reale de care ele dispuneau; că marile puteri au fost „incapabile” să mnuiască în mod just, balanța între politic și strategic în chestiunea Balcanilor, nefiind în stare „să limiteze influența autorităților militare în probleme de politică externă”; că, adoptând o tactică coercitivă, au intervenit în afacerile interne ale Greciei, înstrăinându-și o națiune, care prin tradiție, le era prietenă.

Aceste considerente, cu caracter sintetic, concluziv rezultând din sute de pagini de analiză, ni se par deosebit de judicioase.

Dacă nu subscriem în întregime la aceste judecăți de valoare, aceasta rezultă din faptul că generalizările lui Leon, juste pentru istoria Greciei, nu pot fi extinse decât în parte la istoria altor state. Nu se poate afirma, de pildă, că Antanta nu a înțeles aspirațiile naționale ale poporului român, căci a mizat tocmai pe legitima năzuință de unificare națională și statală a României, pentru a o atrage de partea sa.

Pentru istoria politică a României, lucrarea lui Leon oferă mult interes, deoarece scoate la iveală rolul deținut de acest stat în Balcani în perioada primului război mondial.

Așa cum reiese din întreaga monografie, nenumărate probleme ale regiunii erau strâns legate de poziția României, care apare ca un factor important și de prestigiu în istoria relațiilor interbalcanice.

Desigur, multe fapte, multe aprecieri în acest sens nu pot fi considerate ca certitudini istorice, deoarece, așa cum arată chiar autorul, importante surse documentare au fost distruse*.

Știrile puse în circulație cu privire la România, bazate, de cele mai multe ori pe documente selectate în arhiva Ministerului de Externe al Greciei, oferă un deosebit interes, în ciuda carențelor menționate mai sus.

Unele au valoarea unor confirmări, de prim rang, oferind prilejul de a aprecia temeinicia unor știri importante selectate în arhivele diplomatice românești. Altele aduc

prețioase precizări, lărgind în mod efectiv orizontul politic în problema relațiilor interbalcanice. Există în lucrarea lui George B. Leon și documente noi, referitoare la țara noastră, care, dacă și-ar găsi confirmarea în documentele diplomatice românești, ar putea deschide pagini necunoscute sau mai puțin cunoscute în istoria politică a acestui stat.

Oricum, așa cum am mai arătat, autorul consideră că România a avut un rol de prim rang în istoria relațiilor interbalcanice.

Acest punct de vedere se reflectă în mod pregnant în întreaga lucrare și îndeosebi în acea parte a monografiei care se ocupă de pacea de la București, din 10 august 1913, și în paginile referitoare la statu-quo-ul balcanic (pp. 7, 8, 11, 18, 19, 26 ș.a.).

Oprindu-se asupra evenimentelor care au culminat cu pacea de la București, autorul ajunge și la concluzia că, pentru prima dată în istoria chestiunii orientale, statele balcanice au luat o poziție atît de independentă față de marile puteri.

Confirmând astfel puncte de vedere ale istoriografiei române actuale, G. Leon ajunge și la aprecieri similare cu celea ale unor istorici români, afirmînd că odată cu războaiele balcanice, a ieșit în evidență „completa alienare a României de aliata sa Austro-Ungaria, mai ales din cauza politicii interne a Ungariei în Transilvania” (p. 11).

Astfel, în acest context politic internațional și balcanic continuă autorul, în Grecia s-a statornicit convingerea că România putea juca „un rol decisiv în menținerea sau distrugerea statu-quo-ului în peninsula Balcanică” (p. 18, 19).

Așadar, documentele studiate și puse în circulație de Leon, lărgesc, în mod evident, orizontul dînd o mai amplă și mai precisă perspectivă a actelor politice săvîrșite de România în această perioadă istorică.

Referindu-se apoi la poziția României, în momentul izbucnirii primului război mondial, autorul, ajungînd la aceleași concluzii ca mulți istorici români, afirmă cu certitudine, că România s-a situat de la bun început de partea Antantei. Convingerile, în acest sens, ale lui George B. Leon, rezultînd din studierea unor documente din arhivele diplomatice grecești, contribuie astfel la cunoașterea în adîncime a unui act istoric, care a fost și mai este încă eronat interpretat de unii istorici. El consideră că „intensificarea simțimintelor antiaustriace, schimbarea survenită în opinia publică în

* La p. XIII, George B. Leon arată că nu se găsesc documente privind relațiile dintre regele Constantin și Germania, deoarece Statul major grec a distrus documentele ce erau în detrimentul lui și al regelui. Chiar documentele din fondul Venizelos sînt, susține autorul, dezamăgitoare, deoarece ele au fost în posesia securității lui Metaxas. Arhivele Ministerului de Externe, deținute de Germania și Italia, în timpul invaziei, au fost și ele, în parte, distruse, în timpul celui de-al doilea război mondial.

favoarea Rusiei, predominanța culturii franceze în societatea românească, simpatia lui Brătianu, a partidului său liberal și a altor lideri pentru Franța, excludeau posibilitatea asocierii României la blocul puterilor centrale. Înainte de orice, subliniază autorul, aspirațiile României pentru (eliberarea) Transilvaniei, împingeau, în mod inevitabil, această țară spre Antantă” (p. 26). De asemenea el mai observă, în mod judicios, că, deși „nu era posibilă atunci o intervenție a României, totuși exista o puternică agitație proantantistă, majoritatea liderilor politici recunoscând că era necesară o perioadă de neutralitate pentru a desfășura în deplină siguranță pregătirile pentru intervenție” (p. 81). Aprecieri de acest fel se găsesc în mai toate paginile, consacrate anilor 1914—1916 rezultând pe deplin opiniile autorului referitoare la poziția proantantistă a guvernului condus de Ion I. C. Brătianu și a opiniei publice românești.

O problemă adinc analizată în lucrarea lui Leon este aceea a statu-quo-ului balcanic. În acest scop, autorul studiază cu minuțiozitate, relațiile interbalcanice, în genere și, în deosebi, cele greco-bulgare și cele româno-bulgare.

Păstrarea statu-quo-ului balcanic, în concepția lui Ion I. C. Brătianu și a guvernului român, apare în lucrarea lui Leon sub aspecte aparent contradictorii. Astfel, în iulie 1914, primul ministru al României ia o poziție netă de apărare a tratatului de la București, intervenind în acest sens la Sofia, unde evocă concomitent și solidaritatea greco-română pentru menținerea statu-quo-ului (p. 19). În august 1914 însă, din documentele utilizate de autor, rezultă că România nu ar mai fi fost interesată în această chestiune (p. 35), Ion I. C. Brătianu refuzând să participe la convorbiri cu Grecia și Serbia pentru a stabili o politică comună în privința Bulgariei (p. 85). După relatările lui Psychas, ministrul Greciei la București, primul ministru român ar fi declarat că s-ar putea produce impresia că România ar „adopta o politică ostilă față de punctele de vedere bulgare” (p. 86), fapt ce nu ar fi fost în concordanță cu intențiile guvernului, care nu voia să excludă posibilitatea unei înțelegeri cu Sofia (p. 86, 87).

În noiembrie 1914 conform documentelor diplomatice grecești, Brătianu a expus pe larg motivele pentru care România se situa pe o atare poziție, declarând că oricare ar fi rezultatul războiului, poziția statelor mici nu va mai fi tot atât de favorabilă ca în trecut și, de aceea, el considera că „o sinceră unire a popoarelor balcanice ar putea constitui baza unui echilibru al forțelor” (p. 86) în această regiune.

Politica balcanică a României este prezentată, așadar, în multiple ipostaze, reflec-

tînd, odată mai mult, opinia autorului cu privire la rolul de seamă al României în această importantă zonă europeană.

Un deosebit interes oferă și paginile consacrate organizării unui bloc balcanic, problemă care reflectă interesul, mai ales strategic, al marilor puteri de a atrage statele acestei regiuni de partea lor.

Variantele, unui atare bloc, exprimînd dezideratele în acest sens ale Franței, Marii Britanii și Rusiei ca și propunerile Greciei, Serbiei și Italiei rețin de multe ori atenția autorului.

În toate aceste formule, de multe ori alambicate și lipsite în frecvente cazuri de cunoașterea realităților balcanice, România joacă permanent un rol important, ceea ce vădește, odată mai mult, prestigiul ce și-l câștigase atît prin pacea de la București, cît și prin acțiunile politice și diplomatice inițiate în acești ani.

Dintre diferitele proiecte privind blocul balcanic, reținem formula lui Venizelos, acceptată de Rusia și de Anglia, referitoare la un bloc balcanic antiaustriac, care s-ar fi putut ușor realiza, după opinia primului ministru grec, dacă s-ar fi satisfăcut legitimele cereri ale României cu privire la Transilvania, ca și acelea ale Serbiei în legătură cu Bosnia și Herțegovina, dîndu-se și unele teritorii altor state balcanice (p. 33).

Sugestivă este și formula britanică a organizării unui bloc bulgarno-sirbo-greco-român, deosebit de util Antantei, din punct de vedere strategic, dar cu totul irealizabil deoarece propunerile Angliei dovedeau o completă ignoranță a situației reale din Balcani pp. (45—47).

Blocul greco-sirbo-român, o altă formulă, strict zonală, propusă în 1914 de Venizelos preocupă mult pe autor (pp. 79, 83, 84, 85, 215, 222). România continua însă să refuze participarea la un atare bloc, din considerentele cu privire la Bulgaria menționate mai sus (p. 216).

Cu totul idealistă, apare formula Italiei, care în decursul anilor 1914—1915, a propus constituirea unui bloc latin, italo-român, cu participarea Greciei, bloc ce urma să se opună dominației slave în Balcani (p. 96).

Diferite formule preconizate de Puterile Centrale și contracarate prin altele, inițiate de statele Antantei sau de statele balcanice, sînt trecute în revistă de autor, care izbuteste, odată mai mult, să dovedească atît afirmarea pe plan politic internațional a statelor mici din această regiune, cît și interesul egoist al marilor puteri pentru Balcani.

O problemă mai puțin cunoscută ridicată în mod complex de lucrarea lui George B. Leon este aceea a politicii României, în perspectiva unei cuceriri a strîmtorilor de către

Rusia țaristă (pp. 93–96). Tezele expuse de ei, bazate numai pe documentele grecești, pot fi luate în considerare și pot deveni certitudini numai când documentele românești vor confirma, pe deplin, știrile selectate de autor în arhiva ministerului de Externe grec.

Oricum, aceste știri oferă totuși interes, impunând concomitent, necesitatea unor noi investigații privitoare la politica balcanică a României.

După autor, în decembrie 1914, Venizelos a propus României convorbiri în scopul semnării unui acord privind o poziție comună a ambelor state, în cazul că strămtorile ar fi fost anexate de Rusia țaristă. Conform informațiilor trimise de Psychas, ministrul Greciei la București, Brătianu considera că dialogul greco-român, în acest sens, era prematur, deoarece primul ministru era de părere că pentru a rezista unei atari dominații, era mai realistă și mai eficace o înțelegere româno-bulgaro-sârbo-greacă. În vederea atingerii acelei scop, el nu vedea cu ochi buni, arată autorul, nici o reconciliere sârbo-bulgară sub egida Rusiei țariste, nici chiar o dezvoltare a Serbiei, sub influența unei victorii a acestui mare imperiu (pp. 93, 94, 199, 200).

În strînsă legătură cu aceste idei și în lumina unor atari țeluri, susține autorul, ar fi încheiat România și Italia acordul din 23 septembrie 1914, tocmai pentru a rezista unei eventuale dominații a Rusiei țariste asupra Balcanilor și a Europei centrale. Acordul acesta era destinat să constituie instrumentul unei cooperări adînci cu Italia *, făcînd parte integrantă din programul politic extern, conceput de guvernul I. I. C. Brătianu.

Documentele românești confirmă, într-o anumită măsură, tezele lui George B. Leon, în sensul că într-adevăr, România considera ca fundamental faptul de a purta negocierile cu Antanta sub forma grupului Italia-România și că Ion I. C. Brătianu a fost cu totul dezamăgit de nesinceritatea guvernului italian, care a exploatat doar în interesul său acordul cu România. Celelalte afirmații privitoare la substratul mai adînc al acestui acord, ce ar fi urmat să servească și la apărarea împotriva unei eventuale dominații țariste, nu sînt confirmate de documentele românești, cunoscute pînă în prezent.

Un foarte larg spațiu acordă autorul atît acțiunilor întreprinse de Antantă pentru a

atrage România, cît și condițiilor puse de acest stat pentru a participa la război de partea acestei grupări (pp. 82, 170, 189, 227, 250, 252, 323, 325, 366, 378, 379, 415).

În aceste probleme, documentele prezentate de autor confirmă întru totul știrile cuprinse în documentele diplomatice românești.

Astfel, reiese cu prisosință, că primul ministru a purtat negocieri cu statele Antantei în decursul anului 1915, în scopul de a obține o convenție sau un tratat în care să se recunoască toate legitimele revendicări ale țării sale cu privire la teritoriile românești stăpînite de Austro-Ungaria (p. 189), că în septembrie și octombrie 1915 ca și în februarie 1916 a refuzat să intre în război, condiționînd participarea României de prezența unei forțe anglo-franceze de 500.000 de oameni pe frontul de la Salonic sau a unei serioase forțe a Rusiei țariste, care să acopere frontul de sud, spre Bulgaria (p. 227, 250, 252).

De-abia în iulie-august 1916, subliniază autorul, când aliații au consimțit să treacă la ofensivă pe frontul de la Salonic, în jurul datei de 4 august și cînd au promis îndeplinirea și a celorlalte condiții cerute de România, s-au semnat la 17 august 1916 convențiile militară și politică cu Antanta și Italia (p. 378, 379).

Așadar, prin știri precise și numeroase, autorul arată că România a intrat în război pentru a-și desăvîrși unitatea națională, după ce timp de doi ani de zile a dus susținute acțiuni diplomatice, atît în scopul recunoașterii legitimei sale revendicări naționale cît și a stabilirii unor condiții militare necesare pentru ca intrarea ei în război să fie eficientă.

De asemenea, nu sînt lipsite de interes știrile ce dovedesc că ofensiva de la Salonic progresa prea încet și cu mari dificultăți, ceea ce a avut drept rezultat, arată Leon, retragerea trupelor române în fața corpurilor de armată germane, de sub conducerea generalului Mackensen (p. 415).

Ne găsim deci în fața unei lucrări de mari proporții, în care știrile despre România sînt deosebit de numeroase. Se poate în consecință afirma că istoria politică a țării noastre, din această perioadă, este atent, chiar minuțios studiată și că informațiile sînt, în genere, precise, confirmînd sau punînd într-o lumină nouă unele fapte istorice cunoscute.

Chiar dacă unele știri puse în circulație de autor nu-și găsesc încă confirmarea, aceasta nu înseamnă altceva decît că ele nu pot fi considerate încă drept certitudini, și că, noi investigații în arhivele din România ar putea scoate la iveală documente, ce ar fi susceptibile de a deschide pagini de mare interes pentru istoria politicii externe a României.

* El arată în continuare, că în concepția lui San-Guillan, ministrul de Externe al Italiei, acordul cu România reprezenta doar o posibilitate de a-și întări poziția față de Antantă, vrînd să dea impresia că intrarea Italiei în război ar atrage de asemenea România (p. 95).

Examinată dintr-o atare optică, cartea lui George B. Leon poate fi considerată nu numai ca o valoroasă contribuție pentru cunoașterea relațiilor internaționale și inter-balcanice, dar și ca o lucrare deosebit de

utilă și de interesantă pentru istoria politicii externe a României.

Eliza Campus

JOSEPH KI-ZERBO, *Histoire de l'Afrique Noire. D'Hier à Demain*, Paris, Hatier, 1972, 703 p.

Prăbușirea sistemului de robie colonială, eliberarea popoarelor și apariția a zeci de noi state independente constituie tot mai mult obiectul de cercetare al științei istorice, și nu numai istorice, de pretutindeni. În cadrul acestor covârșitoare mutații, Continentului Negru i-a revenit și îi revine un rol deosebit de important. De aici interesul tot mai vădit pentru cunoașterea istoriei Africii, a contribuției popoarelor ei la civilizația materială și spirituală a umanității, a locului statelor africane independente în lumea contemporană.

Despre Africa Neagră și popoarele ei s-au scris relativ suficiente lucrări, studii, eseuri, înainte de cucerirea independenței, dar cu deosebire după. Au scris, în general, neafricani, cunoscători mai mult sau mai puțin ai istoriei africane. S-a scris trunchiat, fragmentar, ignorând voit sau fortuit perioade întregi ale istoriei sale.

Pentru a înlătura aceste neajunsuri și nedreptăți, istoricul voltez Joseph Ki-Zerbo și-a dedicat în întregime activitatea de cercetare de mai bine de două decenii. Rezultatul întensei și complexe munci de investigare și interpretare îl constituie această veritabilă sinteză de *Istorie a Africii Negre*, prima încercare de descifrare a tuturor „tăinelor” continentului de la apariția vieții omeneste și pînă astăzi.

Lucrarea este o operă științifică de mare valoare, autorul preluând în mod critic tot ceea ce s-a scris și afirmat în legătură cu istoria africană, dar mai ales punând în circulație date, fapte și urme de viață necunoscute sau ignorate pînă la el. Importantă, de asemenea, este interpretarea, modul de a gândi istoria Africii, lucru care îl singularizează, oarecum, pe Ki-Zerbo în cadrul istoriografiei Africii. Aceasta, în sens pozitiv, spre lauda sa și în beneficiul cunoașterii istoriei popoarelor africane. În acest fel, cartea profesorului voltez este o reușită punere la punct în multitudinea de teze sau simple afirmații în materie de istorie africană. El o face sistematic în *Introducere*, prin paragrafele atât de sugestiv denumite *Sarcinile istoriei în Africa* și *Barajul miturilor*, cit și pe parcursul întregii lucrări. Una dintre tezele susținute de aproape un veac și jumătate, începînd cu Hegel, și cali-

ficată drept mit, respinsă cu hotărîre de autor, este aceea că, pînă în secolul trecut, Africa Neagră, popoarele ei nu au istorie, nu au dat nimic umanității pînă la venirea europenilor, că aceste popoare s-au complăcut într-o pasivitate cronică și au primit totul din afară!

Ki-Zerbo este partizanul unei metode încă rar folosite în scrierea istoriei — istoria totală: tot ce a aparținut omului, a venit în contact cu el, i-a servit în vreun fel, trebuie să constituie sursă istorică. De aici opțiunea pentru o istorie polisursă și polivalentă. Fișec deci, să se vorbească nu de pre-istorie sau de proto-istorie, ci de „istoria fără texte”. Autorul subliniază importanța mijloacelor furnizate de știință și tehnică pentru completarea informației istorice, folosirea cu bune rezultate, pe lângă datele arheologiei, a celor pe care le pun la dispoziție tradiția orală, lingvistica, antropologia culturală, arta, etno-botanica, etno-zoologia, paleo-botanica ș.a.

Este fixat cadrul geografic al istoriei africane, susținîndu-se convingerea că această istorie nu poate fi scrisă pe baze pur *tribale*, ci pe baza regatelor care au existat, a unor formațiuni social-politice definite. Se fixează apoi cadrul cronologic, Ki-Zerbo tratînd istoria Africii Negre în succesiunea următoarelor faze principale: 1—Civilizația paleolitică, în care Africa Neagră a îndeplinit un rol de pionierat incontestabil; 2—Revoluția neolitică și consecințele ei (avîntul demografic, migrațiile ș.a.); 3—Revoluția metalelor sau trecerea clanurilor la regate sau imperii; 4—Secolele de reajustare: primele contacte cu europenii. Sclavia negrilor și consecințele ei (sec. XV—XIX); 5—Ocuparea europeană și reacțiile africane, pînă în momentul eliberării după cel de-al doilea război mondial; 6—Independența și problemele ei.

Această diviziune, care este o periodizare, are ca suport „principalele elemente motorii ale evoluției umane, adică factorii socio-economici”.

Scrierea veridică a istoriei popoarelor africane este o necesitate și o datorie pentru că, afirmă istoricul african, „un popor nu poate cu adevărat să înfrunte viitorul fără să aibă o viziune a propriului său trecut”. O condiție primordială a progresului statelor recent eli-

berate trebuie s-o constituie unitatea, solidaritatea lor. Or, unitatea africană presupune cunoașterea istoriei întregii Africi de către toți africanii.

În deplină concordanță cu cele afirmate în introducere, profesorul voltează abordează în cuprinsul a peste șase sute de pagini istoria fără texte și cu texte a Africii Negre.

În primul capitol — *Africa, patria omului* — autorul consideră că, deși Africa preistorică nu a dat la iveală decât o infimă parte a tezaurului său, datele existente fac dovada de necontestat că în paleolitic Africa s-a aflat în fruntea zonelor terestre în privința dezvoltării umanității, a elaborării și difuzării tehnicii pietrei; că în neolitic Africa joacă un rol remarcabil care culminează cu ceea ce s-a numit miracolul egiptean. Ki-Zerbo se ocupă pe larg de cele trei vârste ale pietrei și de creatorii ei — australopitecul, paleantropul și neantropul, cu civilizația lor, precum și de explicarea artei preistorice africane, care a creat forme artistice profunde în semnificații și care marchează încă producțiile artistice actuale în unele regiuni ale Africii.

Un alt prilej pentru autor de a sublinia rolul deosebit ce a revenit Africii în dezvoltarea societății umane este oferit de prezentarea istoriei Egiptului antic, a excepționalei sale civilizații, dar și a formațiunilor statale apărute și dezvoltate în aceeași parte a continentului — Nubia și Meroe. Ceea ce aduce nou Ki-Zerbo la acest capitol este contribuția popoarelor negre la dezvoltarea civilizației Egiptului antic, contribuție ignorată sau puțin înțeleasă pînă acum.

Deși capitolul al treilea este intitulat *Secole obscure* — perioada imediat dinainte și după era noastră — lucrarea utilizează suficiente date pentru a înțelege cele petrecute în acest timp, cînd s-au produs migrațiile decisive la sud de Sahara: în vestul african — urme de așezări, fortificații, statuete și măști din pămînt ars, dovezi ale stăpînirii tehnicii metalurgice și a unei organizări sociale relativ avansate (Ciad și Camerun); în nord-est — dezvoltarea formațiunilor statale Meroe (sec. VI — V.I.e.n.) și Aksum — viitorul imperiu etiopian care la începutul erei noastre era destul de puternic pentru a întreprinde acțiuni de cucerire a unor teritorii vecine (Kaaba și Nubia) și a întreține relații intense cu Imperiul Bizantin; pe coasta Orientală — populațiile au intrat în contact timpuriu cu arabii preislami, cu grecii, indienii; în Centru și Sud — populațiile, mai puțin cunoscute, ar fi intrat în legături cu regatul Aksum, cu coasta Orientală și cu coasta Occidentală, ceea ce presupune mari deplasări de mase umane, purtători ai culturii fierului, factor de progres pentru populațiile autohtone.

Perioada dintre sec. VII și sec. XII este cunoscută prin constituirea regatelor africane și dezvoltarea lor în imperii. A debutat prin expansiunea arabă în tot nordul Africii, în dauna bizantinilor, cu efecte negative și pozitive asupra populațiilor băștinase. Intellectuali arabi au adus un mare serviciu Africii prin informațiile lăsate despre populațiile cu care au venit în contact: pe coasta occidentală — regatul Tecrou, desemnînd în bloc „țara negrilor”, în regiunea Senegalului de jos, convertit la islamism în sec. XI; Regatul Ghana, devenit primul imperiu negru, „cel mai bogat din lume datorită aurului”. Contrar unor teze vechi, Ki-Zerbo consideră că originea regatului Ghana este autohtonă, s-a impus lumii înconjurătoare sub o dinastie neagră, cu o organizare politico-militară solidă, prosper din punct de vedere economic. Prăbușirea imperiului Ghana s-a datorat loviturilor date de ahmoravizi — populația berberă islamizată — în sec. XI. La începutul sec. XII ahmoravizii creaseră un imperiu euro-african, întins de la Ebru la Senegal. Renăscut ca stat independent în 1087, Ghana a continuat să fie măcinat de disensiuni interne. O parte a populațiilor negre, refractară la islamism, s-a retras spre sud. Fostul imperiu, slăbit economic și politic, redus teritorial, va trece succesiv sub diferite stăpîniri.

Alte regate care au cunoscut o dezvoltare importantă au fost Nubia și Aksum; primul în sec. VII — XIV, regat creștin, izolat complet de înaintarea arabă și înghițit în 1323; al doilea, tot creștin, s-a opus eroic ofensivei islamice, a putut chiar să amenințe Mecca (702), dar a fost copleșit de arabi, lipsit de legăturile tradiționale economice și spirituale pînă în sec. IX. La sfîrșitul acestui secol, etiopienii s-au lansat într-un puternic atac spre Marea Roșie, recucerind teritoriile pierdute și redevenind o putere maritimă și comercială vreme de aproape un veac.

Pe coasta Orientală s-a înregistrat un avînt deosebit al activității comerciale între populațiile locale și arabi și persani, cu aur și sclavi. În interiorul Africii a continuat mișcarea populațiilor din nord spre sud.

Perioada următoare din istoria Africii este considerată de Ki-Zerbo ca fiind a marilor secole — XII — XV — datorită avîntului economic, politic și cultural înregistrat de întreaga Africă neagră. Acum, țările africane au atins un oarecare echilibru, tradus prin realizări socio-politice remarcabile care au pus aceste țări în mod real la *unison* cu restul lumii.

În Sudanul occidental realizarea cea mai semnificativă a perioadei a fost Imperiul Mali, ajuns la apogeu la începutul sec. XIV, sub Mansa Mussa (1312 — 1332).

Ki-Zerbo analizează în extenso structurile Imperiului Mali, deoarece el a reprezentat tipul marilor regate negro-africane. Prezintă persoana împăratului și curtea lui, ceremonialul de aici, apoi organizarea politică și administrativă, viața economică ș.a. Toleranța religioasă (islamismul și animismul), autonomia provinciilor periferice, siguranța drumurilor comerciale au dat măreție și stabilitate vreme de aproape două veacuri acestui Imperiu. Declinul său a fost provocat de ascensiunea unui alt imperiu — Goa (Songhai), ale cărui începuturi rămân încă necunoscute. Adevăratul creator al acestui imperiu este considerat Ali Sonni (1464—1492), care a cucerit Tombuctu, Djenne și alte teritorii de la Mali. Ki-Zerbo arată că organizarea politică a imperiului Goa a fost mai complexă decât la Mali, împăratul dispunea de o armată de meserie, administrația era foarte strictă, viața economică centrată pe agricultură se baza pe munca sclavilor și țăranilor liberi, cultura și învățământul s-au bucurat de atenție, luând naștere adevărate universități în marile orașe.

În Sudanul Central au apărut și dezvoltat în aceste secole Statele Haussa, cetăți-orașe în preajma căilor comerciale care legau Egiptul de pădurea tropicală și Nigerul de valea superioară a Nilului. Dintre acestea, orașul-cetate Kano devenise „Manchesterul Sudanului”. Tot în Sudanul Central au cunoscut o puternică afirmare regatele Kanem-Barnu, la vest de Ciad, Yaruba și Benin. În Nigeria de azi. Autorul prezintă originile și evoluția lor, insistă asupra nivelului deosebit la care au ajuns (artele și meșteșugurile, organizarea politică, înaltul grad de urbanizare, care la Benin depășea cea mai mare parte a orașelor europene din aceeași vreme).

Un rol însemnat în progresul societăților africane din această zonă l-au jucat drumurile comerciale, comerțul intens cu aur, sclavi, fildeș, piei—furnizate de populațiile negre—, sare, bare de fier și aramă, stofe, perle ș.a. provenind din Maghreb sau din regiunea de nord-est. Ki-Zerbo arată că ar fi o greșeală să se considere că diferitele regate și imperii din Occidentul african au fost numai expresia politică a acestor tranzacții economice. Cele din urmă au contribuit la formarea și consolidarea formațiunilor politice amintite, după cum acestea la rândul lor au favorizat dezvoltarea comerțului prin diferite mijloace, între care asigurarea securității drumurilor, astfel încât orașe-piețe ca Bida, Kano, Djenne, Mapti au devenit centre ale comerțului internațional în sec. XIII—XV. Bida ajunsese și un mare centru manufacturier, ceea ce, spune Ki-Zerbo, a justificat titulatura ce i s-a dat de „Bizanțul negru”. În atelierele sale s-a folosit și munca salariată!

Cu totul interesantă este analiza pe care Ki-Zerbo o face societății africane, la baza căreia a stat atât de lungă vreme ca principal și, uneori, singur motor socio-economic marea familie patriarhală, în care autoritatea o aveau cei mai în vârstă, pământul aparținea colectivității, la care arta și religia se confundau, unde femeia se bucura de un statut special, de o condiție superioară celor contemporane din alte zone geografice.

Africa neagră precolonială s-a mobilizat pentru a îndeplini o funcție economică ce nu poate fi neglijată. Locuitorii ei au contribuit ca marea arteră a economiei mondiale din acele secole să poată trece prin țările arabe, Europa și Asia — spune Ki-Zerbo. Faptul că sectorul negro-african al acestui circuit economic complex a fost în întregime organizat pe loc de către populațiile negre, autohtone, dovedește fără putință de tăgadă că Africa Neagră era destul de pregătită, încă la acea dată, să servească drept interloco-utor valabil oricărui partener în cadrul internațional. N-a fost însă tratată ca atare!

Secolele XIV și XV au fost mari și pentru Etiopia, imperiul înregistrând, în ciuda pericolului permanent reprezentat de principatele arabe vecine, progrese însemnate sub aspect politico-militar, administrativ, cultural și diplomatic (relații cu papalitatea). După 1453, Etiopia este complet izolată de celelalte state creștine.

Un fenomen istoric major a continuat să se desfășoare în această perioadă, anume migrația populațiilor de limbă bantu, declanșată la începutul erei noastre și încă în curs în secolul trecut, de la nord spre sud, în căutarea unor zone mai prielnice vieții lor agro-pastorale. Ansamblul politic mai cunoscut căruia au dat naștere aceste populații a fost, în Africa Centrală, Regatul Kongo, apărut cu un secol și jumătate înainte de sosirea portughezilor (1482) și a cărui maximă dezvoltare s-a produs în sec. XV—XVI.

Ki-Zerbo înfățișează pe larg organizarea întinsului stat Kongo în momentul încheierii primelor raporturi între băștinași și portughezi, a scurtei „luni de miere” dintre aceștia.

Mai greu de reconstituit pare încă să fie viața populațiilor din Africa de Sud și Orientală, deși săpăturile arheologice aduc tot mai multe dovezi care atestă o reală înflorire a vieții ansamblurilor umane existente aici, la care au contribuit utilizarea fierului, concentrarea demografică și comerțul de cabotaj pe coasta răsăriteană.

Puternice organizări politice, administrative și economice au reprezentat în această parte a Africii Zimbabwe și Monomotapa, Mogadișu și Kilwa, Kordofan, Sennar și Darfur, unele dintre ele fiind în strînsă legătură comerciale cu Europa și Asia.

În vremea când diferitele zone ale Africii Negre au atins un înalt grad de dezvoltare, au apărut semnele unei cotituri, provocate din exterior de cuceririle arabe, dar mai ales de preluarea inițiativei „relațiilor” cu populațiile africane de către europenii înșiși. Primele puncte care încearcă noua experiență au fost statele Songhai, Etiopia, Kongo. Primul a căzut pradă cuceririi marocano-europene. Deși portughezii au recunoscut la început că băștinașii kongolezi „erau oameni ca și creștinii”, nu a trecut multă vreme pentru a-i trata drept sclavi și unelte de muncă, deoarece ei nu au venit ca prieteni — „să dea și să ia, ci numai să ia”.

Pentru Ki-Zerbo, armele de foc folosite împotriva africanilor au deschis cu brutalitate un nou capitol al istoriei Africii Negre. Cel mai sumbru aspect al acestui capitol l-a constituit sclavia negrilor practică cu sălbăticie de europeni în perioada sec. XV—XIX.

Autorul face o lungă incursiune în istoria primelor contacte între europeni și Africa Neagră, prezintă cauzele care au împins pe albi să intre în relații cu africanii și consecințele negative ce au rezultat pentru aceștia din urmă. Ele puteau să fie pozitive. „Descoperirea” Africii putea fi sursa unei concentrări a eforturilor oamenilor pentru progresul general. Pentru Africa — întreabă Ki-Zerbo — nu era ocazia atât de așteptată pentru a se alătura grosului caravanei umane? Dimpotrivă, a fost începutul unei prăbușiri, prin jefuirea din ce în ce mai febrilă a bogățiilor și oamenilor ei, a unei înjosiri care va dura patru secole. Istoricul voltează face un amplu rechizitoriu rușinosului comerț cu oameni în care s-au angajat particulari, companii de negustori și guverne: portughezi, olandezi, francezi și englezi; descrie atrocitățile comise de aceștia pe continentul negru, reacția băștinașilor, amploarea traficului cu sclavi și urmările nefaste pentru Africa.

Bogăția și nivelul înalt de dezvoltare economică la care au ajuns citeva dintre statele europene și Statele Unite ale Americii s-au datorat în mare măsură profiturilor uriașe realizate de pe urma comerțului cu sclavi, a exploataării muncii acestora, faptului că Africa Neagră a dat multă vreme capital-muncă și materie primă economiei acestor state.

Intervalul dintre sec. XVI și sec. XIX este considerat de Ki-Zerbo ca o perioadă de tranziție, de adaptare a popoarelor africane la noile condiții apărute după venirea primilor europeni. Statele de pe coastă au înregistrat o dezvoltare considerabilă, însă fragilă, locul marilor imperii fiind luat de regate cu o bază teritorială și etnică mai restrânsă. Aceste teritorii au venit în contact cu europenii și cu arabii, ceea ce a dus la apariția sau la intensificarea comerțului cu sclavi, la pierderea

de către Africa a singelui său „prin toți porii”. În această epocă, afirmă Ki-Zerbo, „un proces național era în curs în Africa” și nu se poate vorbi numai de stadiul tribal în care s-ar fi aflat populațiile africane. Procesul a fost însă frânt și apoi întrerupt de cuceritorii străini. Zona de sud a Africii, populată de boșimani și hotentoti, peste care au venit bantușii, a fost supusă de la 1652 colonizării de către olandezi, mai apoi de către francezii și englezi.

La începutul sec. XIX aici se declanșa un conflict permanent între cei trei B: bantu, boerii și britanicii, din care cei masacrați, jefuiți, dezmoșteniți au ieșit băștinașii bantu.

În capitolul *Tentativele de integrare în sec. XIX*, Ki-Zerbo urmărește situația în preajma sau în timpul declanșării marii ofensive de cucerire a întregului continent de către puterile europene — „marea afacere” de la sfârșitul veacului trecut.

Deși epuizată în urma secolelor de comerț cu sclavi, Africa era departe de a fi devenit un teritoriu colonizabil la bunul plac al albilor. Există în acel moment istoric posibilitatea ca africanii să urmeze o altă cale, să-și croiască altfel destinul. Posibilitatea era dată de apariția la această răscruce istorică a unor conducători africani excepționali. „care încearcă să redreseze cursul implacabil al destinului (chiar dacă nu erau întotdeauna pe deplin conștienți) și de a recrea marile ansambluri politice supratribale”.

Acești conducători au apărut și s-au manifestat în toate regiunile Africii Negre, deci nu furtuit și izolat, ceea ce presupune existența unor anume condiții, a unei conștiințe de sine a africanilor, a rolului, drepturilor și menirii lor.

Celor șase conducători, istoricul voltează le dedică pagini emoționante, pline de patetism, venerază memoria lor aducând un omagiu mulțimilor care i-au urmat, calităților popoarelor africane de atunci și dintotdeauna. Faptele înfățișate, modul lor de prezentare, existența neprevăzută și excepționalului fac din cele șase micromonografii adevărate pagini antologice despre un capitol de istorie africană nu prea îndepărtată de epoca noastră. Acești eroi conducători au fost Tchaka în sud-estul Africii, Usman dan Fodio (1754—1817) în zona Bilad es-Sudan, El-Hadj Omar Tall — în Sudanul Occidental, Samori Touré (1830—1900) în zona Mali—Niger, Mohammed Ahmed—Mahdi în Sudanul Egiptean, Menelik II în Etiopia.

Invazia Continentului sau Africa smulsă africanilor este capitolul următor. Ki-Zerbo consideră că unul din motivele pentru care europenii au început să se intereseze cît mai mult de Africa ar fi fost mișcarea antisclavagistă, întărită de mișcarea misionară. Este probabil. La fel cum poate fi acceptat alt

motiv invocat de autor, anume curiozitatea științifică, dublată uneori de spiritul de aventură. Ki-Zerbo afirmă însă imediat că reinnoirea interesului pentru acest „la terra incognita”, se explică „mai ales prin rațiuni economice”. Europa care trecuse sau trecea încă prin revoluția industrială încearcă nevoi radical noi: mână de lucru suficientă și ieftină, materii prime, piață de desfacere pentru producția ei industrială. Când aceste nevoi economice au devenit presante s-a recurs la intervenția militară imperialistă. Una dintre marile victime a fost Africa, prădarea ei sistematică începând în jurul anului 1880.

Ki-Zerbo face distincție între explorare și cucerire, subliniind meritele pentru știință ale unor oameni ca Livingstone și Barth. Începutul goanei pentru împărțirea Africii a dus la dispute între competitori, cărora s-a încercat a li se da o rezolvare prin conferința internațională de la Berlin din 1884—1885, sugerată de Portugalia. Autorul urmărește amănunțit invazia și împărțirea Africii, peste tot folosindu-se aceleași metode, tratatele estorcate alternând cu lichidarea oricărei rezistențe sau cu masacrarea băștinașilor. Europeanii au avut de înfruntat rezistența africană, dar au ajuns să se ciocnească suficient de des și între ei. Unele nuanțe în cucerire apar totuși. În vreme ce francezii întreprind o afacere esențial guvernamentală, britanicii o fac prin intermediul companiilor comerciale. Cucerirea s-a soldat cu trasarea unor linii de demarcație arbitrară care treceau peste popoare și țări, dispersându-le în două-trei părți.

În 1900, exceptând Marocul (cucerit în 1912), Liberia și Etiopia, întreaga Africă se afla „sub mantaua imperialistă”. Imperialismul european — afirmă Ki-Zerbo — era un fenomen planetar, Africa fiind un obiectiv ca oricare altul. Dar, nicăieri domnia Europei nu a fost atât de totală, atât de crudă ca pe acest continent.

Autorul urmărește apoi unul din fenomenele cele mai însemnate care au rezultat din cucerirea și jefuirea Africii — rezistența africanilor. Combate ideile colonialiste după care Africa constituia un vid politic în care anarhia, sălbăticia sângeroasă, sclavajul, ignoranța și mizeria erau la ordinea zilei. Colonizatorii fiind, după aceleași idei, unicii cavaleri ai civilizației și progresului, justificați deci ca stăpâni, mai ales că ar fi fost primiți cu brațele deschise! Ki-Zerbo, foarte documentat, spulberă aceste grosolănii, dovedind că „naționalismul african, sub diferite forme, s-a exprimat mereu, fără întrerupere, până la cucerirea independenței”. Sub cenușa colonialistă — se exprimă el atât de plastic — a ars încontinuu un foc viu care, din timp în timp, a răbufnit. De la atitudinea de surpriză și rezervă, africanii, în fața instalării sistemului

colonial, cu nenorocirile și crimele lui, vor trece la rezistența care, treptat, va deveni general populară, sub multiple forme: fugă, sabotaj, nesupunere la muncile forțate și la rechiziții, greve și răscoale armate. Autorul prezintă câteva episoade dintre cele mai concludente ale rezistenței africane: în Senegal, împotriva francezilor, sub conducerea lui Lat-Dyor Diop (între 1862 și 1886), a lui Mamadu Lamine Dramé și Ali Buri Ndyaye, aproximativ în aceeași perioadă; în Sudan, împotriva francezilor, sub conducerea lui Amadu (1880—1898); în regatul Uagadugu (Mossi), Volta Superoară, Dahomey, Abomey, tot împotriva francezilor; în Nigeria, împotriva englezilor (1890—1900); în Africa Centrală, împotriva belgienilor; în Africa Orientală, împotriva germanilor; în Africa de Sud-Vest, împotriva germanilor etc. Lupta împotriva invaziei a dăinuit până la sfârșitul primului război mondial, după care s-a desfășurat lupta împotriva dominației instalate. Această dominație este denumită de autor *Epoca de aur a străinilor* și este supusă analizei în cel de-al zecelea capitol.

Pentru colonialiști, Africa a reprezentat mijlocul de salvare a metropolelor după nenorocirile provocate de primul mare război. De aceea, au întreprins totul pentru organizarea cât mai bine a jefuirii popoarelor și bogățiilor ei. Regimul colonial a însemnat pentru africani deposedarea lor de pământ, forțarea lor de a presta munci pentru albi (pe plantații, în păduri și în mine, la construcțiile de drumuri și de căi ferate, în porturi și în fabricile ridicate pe solul Africii).

Economia africană a fost adaptată nevoilor metropolelor, dirijată nerațional și în general spre caracter de monopolizare sau monoproducție.

Ki-Zerbo se oprește asupra structurilor politice create de colonialiști, arătând că cele mai multe dintre măsurile adoptate au avut un caracter hibrid, nerealist și fals. Așa-zisa asociere sau autoconducere a rămas în cea mai mare parte literă moartă, o încercare de înșelare a africanilor.

Cel mai întins capitol al lucrării se referă la o problematică încă în actualitate, fiind intitulat *Trezirea Africii Negre sau Istoria reînnoirii*. Naționalismul african, precizează Ki-Zerbo, înseamnă renaștere națională, a apărut odată cu primele antagonisme cu străinii asupritori și n-a încetat să existe. În perioada colonială el n-a putut să se manifeste decât prin nesupunere și revoltă, iar după cel de-al doilea război mondial a îmbrăcat forma unei grandioase revoluții, aflată încă în plină desfășurare. Autorul prezintă în extenso cauzele acestei revoluții, formele concrete îmbrăcate de lupta de eliberare, factorii care au favorizat-o ș.a. Oricât de însemnați au fost factorii

externi—spune Ki-Zerbo—prăbușirea colonialismului în Africa nu ar fi putut avea loc fără existența puternicilor factori interni, categorisiți de către istoric ca „grupuri motorii”: sindicatele, intelectualii, mișcările de tineret, biserica africană, partidele politice.

Ki-Zerbo abordează apoi procesul de cucerire a independenței, cronologic și pe zone geografice. Atenție specială este acordată statelor care și-au cucerit primele independența.

Ultimul capitol al cărții se ocupă de *Problemele africane de astăzi*, în care atenția este concentrată asupra greutăților ce au de înfruntat tinerele state independente, rezultate ale dominației și exploatării coloniale. Dintre acestea, problemele economice sînt cele mai importante, autorul arătînd că unele regiuni ale Africii sînt încă în epoca pietrei, altele se zbat în apele unei independențe ipotetice, iar altele sînt încă supuse dominației străine sau regimurilor rasiste.

Autorul înfățișează date concludente privind stadiul actual al economiei africane, prezintă posibilitățile de care dispune continentul pentru dezvoltarea ulterioară, combătînd teza conform căreia Africa Neagră ar fi inaptă pentru industrializare. Trebuie depășit stadiul moștenit de la colonialism prin diversificarea economiei. Eforturile trebuie să fie mari deoarece, deși independente politic, țările africane depind încă economicște de fostele metropole sau de alte state industrializate. Africa, lipsită de capitalul financiar, trebuie—spune Ki-Zerbo—să utilizeze la maximum capitalul muncă, munca colectivă. De asemenea, o condiție a progresului economic este strîns legată de realizarea unității statelor și popoarelor africane.

În cadrul acestui ultim capitol, Ki-Zerbo, prin *Civilizația africană de ieri și de mîine*, are prilejul să sublinieze existența unor permanențe în dezvoltarea istorică a Africii Negre, societatea africană fiind o societate creatoare, atît pe plan tehnic și economic, cît și din punct de vedere politic. Dar, cu deosebire în domeniul artistic, geniul creator african s-a afirmat cu o mare strălucire.

Ultima problemă analizată, majoră pentru prezentul și viitorul continentului, este cea a unității africane. Autorul urmărește premisele acestui proces, desfășurarea lui în mai multe faze în funcție de evoluția luptei de eliberare, crearea Organizației Unității Africane (1963) și adoptarea *Cartei* sale. Obiectivul esențial al Organizației, definit în *Cartă*, este eliberarea definitivă a tuturor africanilor de sub jugul exploatării străine. În afara aspectului guvernamental, Unitatea africană s-a realizat în mare măsură și în cadrul organizațiilor de masă—sindicate, tineret, femei, sportive ș.a.

Lucrarea mai cuprinde, pe lîngă numeroasele hărți inserate în text, un vast tablou cronologic, un indice de nume și ilustrații deosebit de sugestive.

Pe lîngă marea valoare științifică, *Histoire de l'Afrique Noire* are și o însemnată valoare politică. Este opera unui om de știință african, cunoscător profund al trecutului Continentului și participant direct la viața acestuia din ultimele decenii. Este o punere la punct a datelor și interpretărilor istoriei Africii Negre, este și o poziție politică clar exprimată asupra trecutului, prezentului și viitorului popoarelor africane.

Constantin Bușe

ISTORIA ROMÂNIEI

ANASTASIE IORDACHE, *Al. G. Golescu (1819—1881)*, București, Edit. științifică, 1974, 111 p. + 5 planșe-foto.

Pornind de la părerea, discutabilă altfel, că Alexandru G. Golescu a fost „cel mai de „seamă” dintre toți revoluționarii Golești și că „Locul și rolul său în istoria țării n-a fost analizat pe măsura faptelor sale”, autorul lucrării de care ne ocupăm a acordat o atenție deosebită activității lui politice, trecând însă sub tăcere sau neglijând alte aspecte ale vieții lui, care explică — după noi — și unele trăsături ale activității sale în timpul emigrației și mai ales după reîntoarcerea în țară.

Se începe prin a se arăta originea sa boierească, insistându-se asupra preocupărilor culturale ale tatălui său Gheorghe (Iordache) Golescu, autor al unei lucrări gramaticale tipărite și a multor alte materiale scrise nepublicate. Deși izvoarele sînt lacunare, se indică și activitatea ca elev la Colegiul Național Sf. Sava din București și ca student al Școlii Centrale de Arte și Manufacturi, la care a obținut în 1839 titlul de inginer. Profesează ingineria — între altele — în țară în anii 1840—1844, în acest din urmă an s-a reîntors la Paris, unde a rămas pînă în martie 1848, timp în care, alături de N. Bălcescu și de alții, dezvoltă patriotismul și spiritul său dornic de progres.

Revenit în țară în aprilie 1848 împreună cu N. Bălcescu, prietenul său cel mai apropiat, participă la revoluție ca democrat revoluționar, partizan al unor schimbări adînci în societatea românească, inclusiv al emancipării și improprietății țăranilor. E trimis curînd în Transilvania, Ungaria și Austria ca să găsească mijloace materiale și umane pentru întărirea forțelor armate ale revoluției. Nu reușește și e trimis în Franța, în același scop, la care se adăuga și cererea sprijinului diplomatic. Merge, după înăbușirea revoluției și în Germania, unde, împreună cu Ioan Maiorescu, solicită guvernului german de la Frankfurt un sprijin similar. Reîntors la Paris, nu se înțelege cu C. A. Rosetti, sosit și el acolo ca emigrat, în privința conducerii emigrației române, sprijinindu-se pe Ion Ghica, pe

N. Bălcescu, dar și pe Chr. Tell și Ion Eliade, adversarii celor dintii. N. Bălcescu îl trimite într-o misiune revoluționară în Austria și în Transilvania, dar Al. G. Golescu nu reușește să ajungă în ținuturile românești stăpînite de Habsburgi, ceea ce provoacă nemulțumirea lui N. Bălcescu. Moartea acestuia îl găsește în Germania. De aci înainte se situează constant pe poziția liberal moderată și realistă a lui Ion Ghica. E partizan în 1854 al unirii Moldovei și Țării Românești sub un domn ereditar străin. Consideră, în continuare, necesară emanciparea prin improprietăți a țăranilor cu pămîntul avut în folosință, în scopul cointeresării majorității populației la întărirea și independența țării. Pentru convingerea opiniei publice europene asupra acestei probleme, a publicat în 1856 la Paris lucrarea sa *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes*, analizată de aproape de autorul cărții care ne preocupă.

În noiembrie același an reușește, probabil cu sprijinul lui Ion Ghica, să reîntre în țară, unde acționează pentru unirea celor două principate române, dar nu se înțelege cu colaboratorii lui C. A. Rosetti și ia o atitudine tot mai pronunțată moderată chiar și față de revendicările țăranilor în favoarea cărora militase pînă cu puțin înainte. Deputat în Adunarea ad-hoc, votează pentru Unire, dar ține să se manifeste ca moderat și ca adversar al liberalilor radicali, în special al lui C. A. Rosetti. În toamna anului 1858 merge în Moldova spre a stabili un acord în vederea alegerii aceluiași domn în ambele principate.

În anii 1859—1860 e ministru în guvernul prezidat de Ion Ghica, după căderea căruia atacă cu violență pe C. A. Rosetti, apoi se retrage din viața politică pentru tot restul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. În 1866 e trimis de primul ministru Ion Ghica să reprezinte țara la Constantinopol. E ministru de finanțe în anii 1868—1870 în guvernul prezidat de Dimitrie Ghica, un conservator moderat, apoi, în 1870, pentru puțin timp, președintele unui guvern de nuanță liberal-moderată. Înlăturat de Carol I ca nesigur, Al. G. Golescu s-a retras din viața politică pînă la sfîrșitul vieții lui. A putut vedea însă în 1877—1878 independența României.

O bibliografie cuprinzătoare însoțește mica dar interesantă lucrare. Deși fără aparat critic, ea are totuși o abundență informare scosă din izvoare. Expunerea e sistematică și limpede, deși nu lipsită de unele stângăcii stilistice.

Atrag atenția și asupra unor erori. La p. 16 se scrie că „Frăția” a fost constituită „în iarna și primăvara anului 1848 de către C. A. Rosetti și Ion Ghica...”, deși la p. 11 se arătase, corect, că „Frăția” a fost înființată în 1843 de N. Bălcescu ș.a. E neînțelesă, luată global, afirmația că la 1856 marii proprietari „se opuneau emancipării și împroprietăririi clăcașilor” (p. 60), căci, în realitate ei se opuneau numai împroprietăririi nu și emancipării țărănilor, care, în acea etapă a dezvoltării economiei, le convenea. În analiza lucrării *De l'abolition du servage dans les Principautés danubiennes* nu se arată că aceasta era mult influențată de *Question économique des Principautés danubiennes* a lui N. Bălcescu, apărută cu șase ani înainte, tot la Paris.

Sînt și unele formulări nepotrivite. Cuvîntul „valah” e denumirea străină dată în evul mediu oricărui român, iar la 1848 în special românului din Țara Românească. N-are sens să-l utilizăm și noi, cînd avem la dispoziție termenul vechi, inventat de moldoveni, „muntean”. Deci, nu *revoluție valahă* (p. 29, 33, 35 ș.a.), ci *revoluție munteană și Muntenia*, nu *Valahia* (p. 41 și 62). Denumirea „țările române” (p. 59, 61, 63 ș.a.) numai pentru Moldova și Țara Românească este incorectă științific, căci și Transilvania a fost o „țară română”, și păgubitoare politic. Folosirea termenului „Divan ad-hoc” (p. 76) e nepotrivită pentru Adunările ad-hoc, căci „Divanul ad-hoc”, apărut în Convenția de la Balta Liman în 1849, era un Consiliu restrîns și numit de domn, în timp ce Adunarea ad-hoc a fost aleasă pe baza unei legi electorale. De altfel, autorul lucrării a revenit, la p. 79, 80, 81, la formularea corectă.

Vasile Maciu

ȘTEFAN IONESCU *Bucureștii în vremea fanarioților*, Cluj, Edit. Dacia, 1974, 323 [–326] p.

Viziunea monografică a cercetătorului Ștefan Ionescu asupra vechiului București din epoca fanariotă se recomandă ca o izbită reconstituire a frământatei istorii a Capitalei patriei noastre în veacul al XVIII-lea și primele decenii ale celui următor. Merită să relevăm, de la început, efortul susținut al autorului de a se documenta cît mai temeinic în domenii foarte diferite (istorie politică,

diplomatică, militară, edilitară, culturală, religioasă etc.), căutînd să ilustreze cît mai variat tabloul atît de complex prezentat de viața urbei de pe malurile Dîmboviței. Lucrarea lui Ștefan Ionescu împrumută forma unui triptic în care tratează, pe rînd, orașul, locuitorii și evenimentele. Deși ultimei părți i se rezervă cel mai mare spațiu, totuși autorul caută să revînie, cu competență și migală, cadrul în care s-au desfășurat tumultoasele întîmplări din trecutul Capitalei și să se aplece asupra participanților la acțiune, adică la „oameni”. Ștefan Ionescu urmărește, mai întîi, dezvoltarea edilitar-urbanistică a Bucureștilor în veacul al XVIII-lea cînd în pofida unei aparente „orientalizări” a așezării, orașul cunoaște însemnate prefaceri — înmulțirea construcțiilor și sporirea mahalalelor, extinderea hotarelor, rudimente de organizare a unor servicii de asistență publică și sanitară, etc. — concomitent cu sporirea — mai mult sau mai puțin constantă — a numărului locuitorilor, înregistrați de primele catagrafii cunoscute nouă pînă astăzi.

Din punct de vedere arhitectonic, se constată o varietate a stilurilor oferită de clădirile civile sau lăcașurile religioase, iar autoritățile locale se îngrijesc — în măsura posibilităților — de podirea ulițelor, de aprovizionarea populației cu apă potabilă, de prevenirea incendiilor și a epidemiilor, deși flagelul molimelor, focurilor și inundațiilor rămîne o primejdie permanentă, combătută, în general, cu măsuri destul de puțin eficiente. În această perioadă se reorganizează și conducerea administrativă a orașului, se încearcă delimitarea hotarelor și stăvilirea creșterii sale anarhice, prin dispoziții, din nefericire, prea puțin urmărite și respectate. Planurile Bucureștilor ridicate la 1770, 1791 și 1806–1812 de ofițerii ruși și austrieci din armatele de ocupație, tind însă să afirme sporirea însemnătății așezării, constituind — în pofida minusurilor constatate — cel mai însemnat centru economic și politic din sud-estul european aflat sub dominația otomană.

Într-un alt capitol autorul se preocupă de locuitorii orașului, de categoriile sociale cărora le aparțineau. El acordă, cu drept cuvînt, precădere maselor producătoare, analizînd activitatea meșteșugarilor, organizarea lor profesională în bresle, apariția manufacturilor și conflictele de muncă; de același interes se bucură și negustorii, modul de desfacere al mărfurilor prin dughene și prăvălii, desfășurarea comerțului exterior ș.a. O atență privire este aruncată și asupra boierimii bucureștene, care, fără îndoială, în majoritatea ei alcătuiă o clasă parazită, deși nu sudață într-un bloc omogen ca principii și interese. Autorul relevă în general racilele acestei categorii privilegiate — pentru care luxul deșănțat, cari-

erismul, moravurile decăzute, constituiau trăsături tipice — dar evidențiază și acele figuri de boieri cărturari din epoca luminismului sau chiar animați de un ideal patriotic — bine înțeleși în limitele de clasă și în concepția vremii respective — cum au fost de pildă cțiva reprezentanți ai Cantacuzineștilor (Mihai banul genealogistul, Răducanu, ofițer în armata rusă, Ioan, literat ș.a.) sau Văcăreștilor (în special ramura „poetilor”). Un paragraf este dedicat, deasemenea, școlii și instrucțiunii publice în București, precum și tipografiilor, unde înmulțirea lucrărilor cu caracter laic, în special didactic, în primele decenii ale secolului al XIX-lea indică zorile unei epoci noi.

Un alt capitol interesant al lucrării îl alcătuiește descrierea vieții de curte sub fanarioți, cu observarea etichetei imitată după moda constantinopolitană, relevarea ceremoniilor de investitură a domnilor, protocolului, dregătoriilor curții, și modului de primire al diplomaților străini, organizarea ospetelor și a petrecerilor, vestimentația luxoasă ș.a. Se trec totodată în revistă și reședințele domnești din Bucureștii epocii fanariote, când Curtea Veche, dărăpănată și pustiiată, este înlocuită prin Curtea Nouă de la Dealul Spirii, incendiată în 1813 și părăsită la rîndul ei, sau de locuințele temporare de la Mihai Vodă, Cotroceni, Văcărești ori casele banului Ghica de pe Podul Mogoșoaiei.

Cea mai mare parte a cuprinsului cărții lui Ștefan Ionescu (șapte capitole) este dedicată însă istoriei „evenimențiale” adică reconstituirii foarte amănunțite a trecutului Capitalei noastre în decursul frământatului veac al XVIII-lea și primele decenii din secolul următor pînă la înlăturarea regimului fanariot în urma mișcării revoluționare de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu la 1821. În mod cronologic autorul urmărește firul evenimentelor petrecute la București, unde în afara calamităților naturale (cutremure, incendii, inundații) și molimelor de ciumă, locuitorii au avut de suferit și de pe urma întregului șir de războaie purtate de turci cu adversarii lor austrieci și ruși pe pămîntul Țării Românești și al Moldovei timp de aproape un veac (1716—1718, 1737—1739, 1768—1774, 1787—1791, 1806—1812). Un episod aparte — asupra căruia autorul se apleacă cu mult interes — îl constituie acel al scurtei dar curioasei domnii a lui Nicolae Mavrogheni (1786—1789) — „poznă a firii” după pitoreasca expresie a poetului Ienăchiță Văcărescu — figură plină de contradicții și excentricități, care a încercat să „reașeze” țara printr-o integrare a ei mai desăvîrșită în sistemul politic otoman, opunîndu-se, astfel, aspirațiilor ei firești de înlăturare a oricărei dominații străine.

În pofida unor mărunte erori tipografice și lipsuri bibliografice¹⁾, lucrarea lui Ștefan Ionescu — bogat ilustrată și înzestrată cu un glosar folositor — se caracterizează prin efortul serios al autorului de a îngloba frământata viață a Bucureștilor de odinioară într-o viziune de largă sinteză, prin ilustrarea — în mod clar — a prefacerilor prin care a trecut societatea fanariotă pînă la declinul ei declin și înlăturarea vechiului regim la 1821. Totodată, în afara faptului că monografia prezentată este alcătuită într-un spirit științific și just orientată din punct de vedere ideologic, ea atrage pe cititori și prin stilul plăcut și accesibil al autorului, vădit înzestrat cu talent literar.

Paul Cernovodeanu

MIHAIL P. DAN, *Un stejar al luptei anti-otomane. Iancu de Hunedoara, București*, Edit. militară, 1974, 193 p. + 20 p. il.

Lupte antiotomane a popoarelor din sud-estul Europei la mijlocul secolului al XV-lea, personalității politice și militare a lui Iancu de Hunedoara i-au fost consacrate de istoriografia românească și străină o serie de lucrări de sinteză, studii analitice, monografii, capitole substanțiale în tratate de istorie, care au contribuit la cunoașterea tot mai profundă a acestei perioade zbuciumate și la relevarea rolului de o deosebită însemnătate a marelui conducător de oști.

Profesorul Mihail Dan tratează în cartea de față unul din aspectele de seamă ale activității lui Iancu — acela de luptător hotărît și iscusit împotriva expansiunii turcești, de inovator al artei militare a vremii. Lucrarea sintetizează și prezintă astfel, în jurul acestui plan, toate străduințele politico-diplomatice, sociale, economice și militare ale lui Iancu de Hunedoara, urmărind să evidențieze atît concepția sa strategică și tactică, cît și aportul maselor populare, catalizate de energica figură a voievodului transilvănean, la lupta anti-otomană.

Absolut necesar pentru înțelegerea cadrului internațional al desfășurării înfruntărilor cu turcii la mijlocul veacului al XV-lea, pentru caracterizarea antecedentelor lor, primul capitol expune succint ascensiunea puterii otomane, pătrunderea armatelor ei în Europa și

¹⁾ Printre aceste minusuri, remarcăm — ca mai importantă — netrimiteria pentru cronica lui Ioan sin Dobre la ediția lui Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802—1830)*, publicată în „Studii și articole de istorie”, VIII (1966), p. 309—403.

primele ciocniri din Peninsula Balcanică. Situația internă dificilă a Ungariei face obiectul unei analize clare, relevând eforturile lui Iancu de a rezolva divergențele create de problema dinastică în folosul apărării țării. O altă temă tratată de autor în paginile de început ale cărții o constituie originea acestui bărbat de stat și mare general care a fost românul Iancu de Hunedoara.

Urmărind să pună în lumină spiritul militar creator al acestuia, semnatarul lucrării prezintă apoi în cel de-al doilea capitol organizarea armatei maghiare în prima jumătate a secolului al XV-lea, semnând deficiențele tipice unei oști feudale pe care Iancu a înțeles să le înlăture printr-o adevărată reformă militară, ale cărei semnificații și urmări pentru modul de luptă și pentru desfășurarea campaniilor ofensive de mai târziu ține să le sublinieze îndeosebi. Ca elemente noi, datorate talentului ostășesc al lui Iancu, menționăm accentul pus pe mercenari — care confereau armatei o certă valoare militară —, pe milițiile populare — care aduceau moralul foarte ridicat —, pe dezvoltarea cu precădere a cavaleriei — armă de bază în campaniile ofensive purtate în afara granițelor — și a artileriei ușoare — oferind largi posibilități de manevră. O atenție sporită se acordă introducerii carelor de luptă după modelul husit (rolului lor de acoperire în marșul în depărtare și în cel de apropiere de inamic, de protejare a spatelui, de început al artileriei de câmp și de mijloc de transport), dar mai ales utilizării lor în atac, ceea ce constituie o inovație tactică a lui Iancu. Considerăm că autorul putea insista mai mult asupra acestui aspect, așa cum a făcut-o, menționând și părerea personală, într-una din lucrările sale anterioare, relatând bătălia cu Sehabeddin.¹

Făcându-ne cunoscute structura și caracterul armatei conduse de Iancu de Hunedoara, autorul trece, în capitolul III, la prezentarea principalelor bătălii purtate de acesta pentru a stăvilă expansiunea otomană, evidențind particularitățile fiecărei înfruntări, modul de rezolvare de către comandant a diverselor situații tactice create de desfășurarea luptei. Este un excelent mijloc utilizat de Mihail Dan pentru a convinge prin expunerea faptelor că instrumentul militar îmbunătățit permanent de marele conducător a funcționat în toate compartimentele sale.

Prima verificare a acestuia s-a efectuat în focul luptelor de apărare din 1442, când succesele obținute l-au determinat pe Iancu

de Hunedoara să ia inițiativa declanșând în anul următor, campania cea lungă." De parte de a expune eforturile lui Iancu rupte de contextul internațional, ni se relatează activitatea sa politică-diplomatică pentru încheierea unui larg front antiotoman al statelor creștine europene combinat cu factorii favorizatori creați de răscoala emirului selgiucid din Asia Mică și de cea a albanezilor. Se consideră caracteristică pentru tactica expediției din 1443 manevra armatei creștine pe linii interioare pentru a înfringe pe rând oștile turcești care i se împotriveau înaintării spre Sofia.

Răscoala lui George Castriota Scanderbeg, încercarea lui Constantin, despotul Moreei, viitorul împărat al Bizanțului, Constantin al XII-lea Dragases, de a pătrunde în Grecia Centrală, posibilitatea constituirii unei flote cruciate care să blocheze strimtorile au făcut posibilă o nouă campanie în 1444. Dar momentul prielnic declanșării ei a fost pierdut datorită jocului diplomatic al regelui Vladislav, problemă în bună parte încă nedezlegată. Considerăm că atitudinea lui Vladislav se putea prezenta mai nuanțat pentru a reieși cu claritate că tratativele cu turcii duse de rege aveau un dublu scop care își are sorgintea în oscilația acestuia între influențele grupării ostile începerii unei noi campanii și cele care susțineau reluarea ofensivei². Tratativele slujeau într-adevăr înșelării sultanului, în cazul optării pentru război, dar puteau fi bine folosite și pentru încheierea unei păci în condiții avantajoase.³

Greșeala regelui a constat — după părerea noastră — în această nehotărâre a urmăririi unui scop bine determinat, încheind tratatul de la Seghedin ca urmare a ofertelor turcilor, dar denunțându-l ulterior sub influența legatului papei și la primirea vestei că flota cruciată se află în drum spre Bosfor. Rezultatul acestei nehotărâri îl constituie târâgânarea acțiunilor, care a dat lui Murad al II-lea răgazul de a se reface și de a încheia un armistițiu cu emirul Caramaniei. În acest moment ruperea tratatului de pace a însemnat pentru Ungaria începerea unei campanii care nu mai pornea în ceea ce mai favorabile condiții externe. Armata cruciată era destul de redusă, iar flota papală nu a putut bloca strimtorile.

Atitudinea lui Iancu de Hunedoara față de pacea de la Seghedin ar fi fost de dorit să fie expusă mai amplu, accentuându-se faptul

¹ *Armata și arta militară a lui Iancu de Hunedoara (Pe baza cronicilor contemporane)*, în „Studii și cercetări de istorie”, Cluj, VIII, 1957, nr. 1—4, p. 101 și nota 195 de la aceeași pagină.

² Francisc Pall, *Un moment decisiv de l'histoire du sud-est européen: La croisade de Varna (1444)*, în „Balcania”, VII, 1944, nr. 1, p. 108.

³ *Ibidem*, p. 109.

că el cunoștea cel mai bine forța turcilor⁴, cît și încetineala și efectivele reduse ale ajutorului străin. Pierderea momentului propice declanșării campaniei a fost sesizat de el, care s-a abținut să comenteze hotărîrea regelui său de a denunța tratatul de pace și de a începe războiul.⁵

Insuccesul bătăliei de la Varna s-a datorat — subliniază autorul — tot regelui Vladislav. Iancu de Hunedoara a înțeles să suplinească inferioritatea numerică a oastei sale prin concepția tactică ce prevedea un atac puternic asupra arilor otomane, care să-l descurajeze pe inamic. Dar în momentul în care flancurile oastei turce au fost mult împinse înapoi de contraatacurile cruciaților, regele a declanșat o cavalcadă redusă ca forță pe centru și a fost ucis în luptă de ienicerii care, retrăgîndu-se, l-au înconjurat.

Lucrarea consacră cîteva pagini și bătăliei de la Kossovopolje (1448), trasînd principalele sale caracteristici. Iancu de Hunedoara, guvernator al Ungariei din 1446, înaltă autoritate politică și militară, nu a reușit, datorită divergențelor dintre ele și dezinteresului lor, să ralieze la efortul său antiotoman puterile apusene, rămînînd să ducă lupta cu resurse proprii și cu ajutorul vecinilor direct amenințați de expansiunea turcă: Bosnia, Albania, țările române. Planul său de acțiune prevedea eliberarea Macedoniei și joncțiunea cu Scanderbeg la Kossovopolje. Serviciul de informații funcționînd slab, bruiat de atitudinea dușmănoasă, de astă dată, a lui Gheorghe Brancović, el a fost silit să accepte lupta de la Kossovopolje, așteptîndu-l pe Scanderbeg. Deși guvernatorul Ungariei a condus excelent, din punct de vedere tactic, bătălia, superioritatea numerică a otomanilor a prevalat, Kossovopolje însemnînd o severă înfrîngere pentru creștini.

Asedierea Constantinopolului de către turci și mai apoi căderea sa, în mai 1453, violent impact asupra conștiințelor vremii, nu a putut lăsa indiferent pe energicul luptător antiotoman. În acest context credem că prezentarea atitudinii lui Iancu față de iminenta prăbușire a capitalei bizantine, promisiunea sa de ajutorare a acesteia, enumerarea factorilor interni și externi care l-au împiedicat să-i acorde un sprijin concret nu trebuiau să absenteze din lucrare.⁶

După dispariția Imperiului bizantin, Ungaria rămăsese singura mare putere europeană ce

se opunea în chip efectiv turcilor. De aceea pentru războiul ce urmărea supunerea ei, sultanul considera necesar să-și asigure în Serbia o solidă bază de atac. Cucerirea Belgradului reprezenta așadar pentru strategia otomană un punct esențial. Iancu de Hunedoara a sesizat aceste planuri ale turcilor și a concentrat toate forțele sale, în vara anului 1456, în vederea apărării acestuia. Un prim succes al armatei creștine a fost străpungerea blocadei pe apă, ceea ce a împiedicat încercuirea completă a cetății. Această bătălie a constituit un model de cooperare între flotă și trupele de uscat, relevînd talentul militar al marelui conducător al luptei antiotomane. Lucrarea evidențiază că eroica apărare a Belgradului în fața asaltului general al turcilor se datorează atît comandai pricepute a lui Iancu, cît și vitejiei și spiritului de sacrificiu al maselor populare, care alcătuiau marea majoritate a oastei sale.

Ultimul capitol este dedicat artei militare a lui Iancu de Hunedoara. Paginile tratînd izvoarele acesteia pun în lumină spiritul creator, inventiv și de organizator al voievodului român al Transilvaniei în acest domeniu, adaptarea concepției școlilor italiene și experienței războaielor husite la condițiile luptelor cu turcii și la posibilitățile armatei sale. Finalul cuprinde într-o viziune sintetică considerații asupra strategiei și tacticii lui Iancu. Semnalăm că modul de grupare a lor pe probleme este foarte apropiat de acela din lucrarea colonelului (r) Traian Mutașcu, *Arta militară în Țara Românească la începutul secolului al XVII-lea. Radu Șerban*, București, Edit. militară, 1961.

Cartea profesorului Mihail Dan, continînd una din preocupările sale anterioare, reunește rezultatele strădaniilor personale și ale altor medievști și istorici militari, români și străini, definind stadiul la care cercetarea a ajuns în analiza faptelor și a semnificațiilor luptelor de apărare desfășurate, la mijlocul veacului al XV-lea, în această parte a Europei amenințate de expansiunea otomană. Ea constituie o sinteză utilă specialiștilor, dar și o lectură interesantă și instructivă pentru cercurile mai largi de cititori.

Gelu Apostol

⁴ *Ibidem*

⁵ Camil Mureșan, *Iancu de Hunedoara*, ed. a II-a, București, Edit. științifică, 1968, p. 101.

⁶ Vezi pentru aceasta Francisc Pall, *Byzance à la veille de sa chute et Janco de Hunedoara (Hunyadi)*, în „Byzantinoslavica”, 1969, nr. 1, p. 122—125.

* * * *Îndrumător în Arhivele Statului, județul Maramureș*, București, 1974, 334 p. + 43 figuri.

Lucrare amplă, recent apărută sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România, *Îndrumătorul*

pentru arhivele maramureşene întocmit de : V. Căpîlnean, I. Sabău, C. Oszoczi, A. Balogh, V. Schvek, de la filiala Maramureş a Arhivelor Statului este un instrument de lucru de o importanţă documentară şi ştiinţifică deosebită, aşteptat cu viu interes de numărul crescînd de cercetători ai arhivelor de la Baia Mare şi Sighet.

Pastrătoare a unei importante părţi a fondului arhivistic naţional, arhivele maramureşene cuprind documente începînd cu sec. al XIV-lea şi pînă în zilele noastre, oglîndînd, sub toate aspectele sale, istoria frămîntată a oamenilor acestor străvechi meleaguri româneşti. Mulţimea acestui material se află în depozitele din Baia Mare şi Sighet a filialei Maramureş a Arhivelor Statului. *Îndrumătorul* este oglînda acestor depozite ordonate astăzi pe fonduri şi colecţii şi avînd o evidenţă precisă.

Orientarea în arhive este înlesnită de *Îndrumător* prin clasificarea fondurilor şi colecţiilor în : I. *Administrative*, II. *Judecătoreşti*, III. *Economice*, IV. *Muncă şi asigurări sociale*, V. *Şcolare şi ecleziastice*, VI. *Familiale*.

În afara unei binevenite prezentări a fondurilor şi colecţiilor, *Îndrumătorul* evidenţiază şi cele mai importante probleme de istorie la care se referă documentele, realizînd şi o interesantă tematică a întregului fond arhivistic. Cercetătorul este astfel informat că depozitele arhivelor maramureşene conţin vechi documente referitoare la minerit, la

alte aspecte ale vieţii economice şi sociale a Maramureşului, de-a lungul istoriei sale, lupta pentru libertate socială şi naţională — interesante mărturii ale activităţii haiducului Pîntea, eoul răscoclei lui Horea, Cloşca şi Crişan, mişcările revoluţionare de la 1848—1849 în această zonă. De asemenea, lupta pentru emanciparea socială şi naţională a poporului român în cadrul monarhiei habsburgice în a doua jumătate a secolului trecut, mişcarea memorandistă, aportul Maramureşului la lupta pentru desăvîrşirea statului naţional român, tradiţiile culturale ale acestui ţinut, legăturile sale permanente, de-a lungul secolelor, cu toate celelalte provincii româneşti.

Un important fond de documente se referă la istoria mişcării muncitoreşti din bazinul minier băimărean, tradiţiile revoluţionare ale acestor locuri, mişcarea de rezistenţă şi lupta populaţiei maramureşene pentru eliberarea patriei noastre de sub dominaţia fascistă. De asemenea, numeroase documente oglîndesc transformările revoluţionare ale acestui ţinut în contextul marilor transformări şi realizări din ţara noastră obţinute de poporul român în construcţia socialistă.

Lucrarea *Îndrumător în Arhivele statului, judeţul Maramureş* este rezultatul strădaniilor harnicului colectiv de arhivişti băimăreni de a înlesni accesul şi orientarea cercetătorilor într-un important fond arhivistic al ţării noastre.

Viorica Ursu

ISTORIA UNIVERSALĂ

Μακεδονικά, vol. XIII (1973), Salonic, 1973, 522 p.

Anuarul Societăţii de studii macedonene a ajuns la al-XIII-lea volum. Şi acest volum, ca şi cele anterioare, este bogat în materiale care privesc mai ales trecutul istoric al Macedoniei. Este greu să ne ocupăm pe larg în spaţiul restrîns, care ne este rezervat, de cele douăzeci articole şi cele cinci miscelane, scrise de istorici greci şi străini, pe baza unui material riguros ştiinţific, de aceea ne vom mărgini, pentru cercetătorii noştri, la scurte prezentări.

În primul articol (p. 1—18) D. Kanatzoulis se ocupă de : *Macedoniarhii adunării macedonenilor şi poziţia lor socială în cetăţile macedoniene*. Autorul arată, pe baza unui bogat material epigrafic, de cînd apare denumirea de macedonarhi şi studiază această instituţie pe oraşe şi pe familii. Iată oraşele amintite : Salonic, Veria, Visaltic, Styveria şi Elimiotis.

Petros Scufakis în *Alexandru cel Mare după Arrianus* (p. 39—105), prezintă întîi pe scurt izvoarele istorice referitoare la Alexandru cel Mare şi trece apoi la războaiele purtate de marele strateg în Europa şi Asia şi le descrie cu multe amănunte pe baza informaţiilor furnizate de Arrianus, unul dintre cei mai vechi istoriografi ai lui Alexandru cel Mare.

Theodosia Stefanidou compară în studiul său : *Relief votiv de la Potidee* (p. 106—116) o piesă arheologică, care se păstrează la Muzeul de la Polygyre, cu alte piese asemănătoare şi o datează între anii 338 şi 330 î.e.n.

Ahile Anthemidis arată în *Academiile militare în Macedonia, începînd cu antichitatea pînă astăzi* (117—152) cînd a luat naştere prima Academie militară, ce formă a avut şi cum a evoluat pînă în zilele noastre, insistînd asupra influenţei exercitate de dreptul de război german, francez, englez şi american.

Abd El Azim El Rai Hussein în *Indigenii egipteni şi grecizarea lor pe baza papirusurilor*

(p. 153—166) vorbește de Ptolemeii din Macedonia care au răspîndit spiritul grecesc și civilizația greacă în noua lor colonie, Egipt, și demonstrează, pe baza unor papirusuri de ce băștinășii egipteni au fost greceziți.

Apostolos Glavinas, bazîndu-se pe materialele arhivistice, demonstrează în studiul său: *Macarie Papageorgopoulos din Corint, mitropolit al Salonicului (1465 — 12 aprilie 1546)* (p. 167—177) că Macarie a fost la început călugăr într-o mănăstire din insula Zante și apoi a ajuns mitropolit de Corint și de Salonic. Autorul înlătură unele contradicții ale înaintașilor săi.

Otto Meinardus în *The Beardless Patriarch: St. Germanos* (p. 178—186) se străduiește să lămurească cauza pentru care iconografia evului mediu prezintă pe patriarhul Germanos fără barbă.

Asterios A. Arhontidis în: *Ioasaf din Bizanț (1773—1845). Un emisar al Eteriei și acțiunea sa înainte de revoluție* (p. 187—216) se ocupă de un memoriu al unui cleric eterist, Ioasaf din Constantinopol, care se păstrează în manuscris la Biblioteca Națională din Atena. Memoriul, publicat aici, cuprinde date istorice interesante. Ioasaf a avut unele misiuni din partea Eteriei și a făcut diferite călătorii nu numai în Grecia, ci și la Niș, Belgrad, Laybach, Zemlin, Viena, Leipzig. Într-un loc scrie că la Zemun a găsit pe « frați » dezbrinați în trei partide: greci, valahi și bulgari, din cauza unei proclamații a șefului Eteriei Alexandru Ipsilanti, în care se referea numai la greci și nu erau amintiți bulgarii și valahii. El a căutat să-i împace. La Pesta a găsit aceeași dezbinare. De la Pesta s-a dus la Laybach, unde s-a întîlnit cu Ioan Capodistria, care i-a spus că grecii « nu sînt încă capabili » și să se întoarcă de unde a venit. La Viena s-a întîlnit cu Sturza, iar la Pisa cu Ignatie al Ungrovlahiei, și de acolo a trecut în Grecia, unde a sosit la 27 august 1821.

Autorul însoțește memoriul și cu unele comentarii.

Marcos Foscolos publică în *Știri suplimentare despre diaconul Calinic Manios din Veria* (p. 217—226) trei documente inedite, două în limba greacă și unul în limba italiană, din cod. Barberianus gr. 280 din Biblioteca Vaticană. Cele trei documente cuprind date referitoare la studiile lui Calinic de la Colegiul grec din Roma, precum și de la Colegiul Urbano di Propaganda Fide.

Nicos Gaitatzis de la Iași publică în limba greacă studiul *Evenimentele de la 1821 în nordul Moldovei. Iordache Olimpiotul și Ioan Farmachi* (p. 227—264). Autorul caută să sintetizeze materialele referitoare la evenimentele petrecute în 1821 la mănăstirile Secu și Slatina și să scoată la lumină adevărul istoric. Este pus la contribuție un manuscris

necunoscut de la mănăstirea Neamț, care cuprinde istoricul luptelor de la Secu și Slatina, precum și o bogată bibliografie, mai ales românească. Autorul prezintă o imagine, cît se poate mai completă, a evenimentelor petrecute în 1821 în partea de nord a Moldovei și insistă asupra unor detalii mai puțin cunoscute în istoriografia greacă. Gaitatzis ajunge la concluzia că Iordache Olimpiotul și Ioan Farmachi au ocupat mănăstirea Secu în speranța că rușii vor începe un război cu turcii și astfel vor avea posibilitatea să continue operațiunile revoluționare în Principatele Române. Cercetătorul din Iași acordă prea mare încredere afirmațiilor lui Liprandi, care era un dușman înverșunat al lui Olimpiotul și studiul său: *Căpitanul Iordache Olimpiotul. Acțiunea eteriștilor în Principate în anul 1821*, este scris sub prisma ostilității acestuia și de aceea caută să-l ponegrească și să evidențieze pe Farmachi. Autorul nu cunoaște articolul prof. A. Oțetea: *Valoarea documentară a memoriilor lui I. P. Liprandi*, publicat în „Studii”, XI (1958), p. 77—92, în care se arată cu probe că memoriile lui Liprandi « trebuie utilizate cu discernămint și prudență, fiindcă unele relații sînt tendențioase, iar altele provin din surse incerte sau greșit informate » (p. 92). Liprandi afirmă că Iordache Olimpiotul a fost ucis la 29—30 august 1821, la această dată s-a oprit și autorul articolului, cu toate că unele documente pun sub semnul întrebării data morții lui Olimpiotul, fixată la 30 august. N. Gaitatzis tratează cu multă competență subiectul și istoricii noștri vor găsi multe detalii utile referitoare la evenimentele revoluționare din cele două mănăstiri Slatina și Secu.

Următorul colaborator al Anuarului este Ioan Karathanasis, care publică două documente (p. 266—273) din arhivele venețiene cu date noi despre Ioan Cottounios, profesor la Universitățile din Bologna și Padova.

Ioan Vasdravellis în studiul său: *Firmane inedite cu privire la proprietățile mănăstirilor din Muntele Athos care se află în peninsula Chalcidică* (p. 274—315) prezintă în traducere greacă, patru firmane din epoca 1700—1850; cuprind informații economice referitoare la Sf. Munte.

Într-un al doilea articol I. Vasdravellis publică un document inedit (p. 316—323), care privește istoria contemporană, și anume perioada ocupației germane în Macedonia orientală (1943).

Într-un articol în limba franceză Constantin Vacalopoulos tratează tot un subiect de istorie contemporană, anume niște incidente care au avut loc la frontiera Macedoniei, în 1946—1947 (p. 325—340) și de care s-a ocupat Consiliul de securitate și Adunarea generală a ONU-ului.

Fotini Iconomou se ocupă de un subiect de etnografie: *Costum femeiesc macedonean din Hionohori, Serres* (p. 341—364). E vorba de un sat al macedoromânilor, care timp de două secole a înflorit, iar în 1947 a fost abandonat. Autoarea descrie pe larg costumul, care prezintă unele influențe orașenești, și însoțește textul cu ilustrații și desene.

Nic. Papadopoulos în *Toponimice din Seli, Veria* (p. 365—376) prezintă un număr de 82 toponimice din satul Seli sau Kato Vermion din regiunea Veria, locuit de macedoromâni. Toponimicele sînt clasate în ordinea alfabetică, iar la sfîrșitul articolului se publică un indice, unde sînt clasate pe regiuni.

Al. Haralambidis cercetează două portrete vieneze aflate în Biblioteca din Cozani (p. 377—388) ale lui Constantin Tifoxilos originar din Cozani, care a trăit mulți ani la Viena, ocupîndu-se cu negoțul.

Același Haralambidis se oprește mai departe (p. 389—402) asupra unui portret al pictorului grec Gheorghe Varouhas din secolul al XIX-lea, de la care mai sînt cunoscute alte două lucrări.

Costas Spanos aduce unele precizări cu privire la activitatea mitropoliei Descatis, care a funcționat în timpul turcocrăției, între 1882—1896 (p. 403—423).

Despre o pictură murală de la biserica Sf. Dumitru de lângă Cozani se ocupă A. Xingopoulos (p. 416—423). Pictura a fost executată de un pictor popular pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea sau începutul celui următor.

În rubrica Miscelanee colaborează Ödön Fűves, Ioan Vasdravellis, Ioan Papadrianos și Har. Papastathis. Urmează mai multe recenzii și două necrologuri semnate de Har. Papastathis, primul despre Chiril, patriarh al Bulgariei, care a avut o bogată activitate științifică și al doilea despre Iosif Nehama, un învățat evreu originar din Salonic. Volumul se încheie cu darea de seamă a Societății de studii macedonene pe anii 1970—1972.

Nestor Camaritano

Pol'sa i Rus'. Čerty obščnosti i svoeobrazija v istoričeskom razvitii Rusi i Pol'si XII—XIV vv., sub red. acad. B.A. Rybakov, Moscova, Izd. „Nauka”, 1974, 299 p.

Înființată în 1967, Comisia istorică sovieto-polonă și-a inaugurat activitatea printr-o conferință științifică ținută la Moscova în 1968, consacrată problemelor istoriografiei și definirii stadiului de investigare a diferitelor perioade din istoria celor două țări. Rezul-

tatele dezbaterilor au fost cuprinse în *Materialy konferencii polskih i sovietskih istorikov po problemam istoriografii*, Moscova, 1969, în care s-a fixat programul și direcțiile de cercetare ale Comisiei în anii următori.

A fost socotită de mare actualitate științifică problema genezei configurației etnice și politice a Europei răsăritene în sec. IX—XII, finalizată în volumul următor de studii *Stanovlenie rannoфеодальных slavjanskikh gosudarstv*, 1972, după care atenția Comisiei s-a îndreptat spre cercetarea istoriei Poloniei și a Rusiei în veacurile XII—XIV în unitatea și particularitățile lor — direcție de cercetare ale cărei roade sînt concretizate în volumul care face obiectul acestei prezentări. Această perioadă considerată a fi de răscruce în evoluția istorică a Europei răsăritene, este caracterizată inițial prin triumful tendințelor de fărîmițare feudală, apoi prin depășirea lor treptată și în cele din urmă prin formarea unor state feudale cuprinzătoare.

Prezenta culegere, însumînd 25 de studii ale istoricilor polonezi și sovietici, publicate în limba rusă, clarifică de pe poziții marxiste o serie de probleme însemnate privind dezvoltarea social-economică, politică și culturală a Poloniei și Rusiei în răstimpul amintit, urmînd trăsăturile definitorii ale evoluției tendințelor de unificare în cele două țări, căile de depășire a fărîmițării feudale, formarea trăsăturilor comunităților naționale, răsfrîngerea relațiilor internaționale asupra acestui proces și reflectarea lui în operele de cultură spirituală și materială.

Mai mult de jumătate din studiile cuprinse în acest volum tratează probleme din istoria politică a celor două țări. Polemizînd cu istoriografia anterioară, V.T. Pașuto, în „*Insemnătatea istorică a perioadei fărîmițării feudale în Rusia*”, afirmă că fărîmițarea Rusiei kievene și consolidarea unei structuri politice policentriste nu a fost manifestarea unei decăderi generale, ci a evoluției social-economice date, anume a dezvoltării feudalismului în extensiune și a slăbirii forței economice și politice a puterii centrale. În această perioadă — și aici autorul vede însemnătatea ei — au fost pregătite premisele materiale și sociale ale formării statului rus centralizat.

B.A. Rybakov urmărește „*Ideile politice ale cronicarilor ruși din veacul al XII-lea*”, care, în esența lor, constituie ideologia clasei boierești în conflict cu cnezii.

L.V. Čerepnin în studiul „*Căile și formele dezvoltării politice a țărilor ruse în sec. XII—începutul sec. XIII*”, deosebește și studiază trei tipuri în evoluția politică a țărilor ruse: kievean, rostovo-suzdalian și novgrodean.

Într-un studiu interesant istoricul polon Al. Gieysztor urmărește „*Comunitatea etnică și regională în evul mediu polon*” remarcînd

rolul unificator, în perioada fărâmițării feudale, al unor elemente ca : numele țării — Polonia, dinastia domnitoare — Piaștii, patronul sfânt protector (cultul sf. Wojciech, care acoperea granițele statului polon) etc. O problemă similară referitoare la vechea Rusie studiază V.V. Mavrodin, în „*Problema dezvoltării conștiinței naționale în Rusia de la sfârșitul sec. XIII pînă la începutul sec. XV*”. Mai multe studii ale istoricilor poloni tratează de asemenea probleme ale fărâmițării feudale în Polonia, formațiuni statale regionale, conjunctura politică a vremii și repercusiunile ei asupra teritoriilor Poloniei fărâmițate: R. Heck, „*Fărâmițarea feudală în Silezia*”; K. Myśliński, „*Brandenburgul, cruciații și pierderea de către Polonia a Pomeraniei Apusene*”; S. Russocki, „*Formațiunea statală a Mazoviei în perioada fărâmițării feudale*”.

În studiul „*Rolul ordinelor cavaleresti în regiunea Balticii în sec. XIII—XIV*,” istoricul polon H. Lowmianski se oprește și asupra activității teutonilor în regiunea carpatică (de unde, izgoniți de regele Andrei II, vor fi chemați în Prusia) și bănuiește — nefiindu-i cunoscută știrea vreunui izvor scris — planuri de expansiune a acestora spre Dunăre și Marea Neagră exact în momentul în care Constantinopolul se afla în mâinile cruciaților latini.

Chestiuni de istorie politică sau probleme adiacente se tratează cu competență și în studiile istoricilor : Ja.N. Șcapov, „*Cu privire la relația între jurisdicția laică și bisericească în Rusia în sec. XII—XIV*”; P.P. Toločko, „*Kievul și Rusia meridională în perioada fărâmițării feudale*”; V.A. Kučkin, „*Novgorodul de Jos și cnezatul Novgorodului de Jos*”, toți din U.R.S.S., precum și E. Ochmański (Polonia), „*Gediminovičiai — străneapoții lui Skolomend*”; M.E. Byčkova (U.R.S.S.), „*Unele momente ale istoriei Lituaniei în interpretarea izvoarelor genealogice ruse*” și I.B. Grekov în amplul său studiu „*Orientarea politico-ideologică a monumentelor literare ale Rusiei feudale de la sfârșitul secolului XIV*”.

Mai puțin numeroase sînt studiile consacrate istoriei social-economice ca de ex.: O.M. Rapov, „*Cu privire la problema proprietății funciare boierești în Rusia în sec. XII—XIII*”; Ju. M. Jurginis (U.R.S.S.), „*Opole*” polonez și „*laukas*”-ul lituanian”, tratînd de fapt problema obștii; A. Poppe (Polonia), „*Cu privire la cercetarea „vervâi” ruse vechi*”; B.N. Florea (U.R.S.S.), „*Evoluția imunității feudale laice în perioada formării statelor unitare polon și rus*”; G.H. Samsonowicz (Polonia), „*Autonomia orașenească în istoria Poloniei în perioada fărâmițării feudale*”.

Istoria culturii e reprezentată în volum doar de cîteva studii deosebit de interesante. Ele tratează chestiuni ca *Particularități*

naționale și locale ale arhitecturii ruse în sec. XII—XIV” (P.N. Maksimov). *Polonia și Rusia în legăturile lor culturale*”, de A.J. Rogov etc.

Vom zăbovi mai mult asupra unor titluri din culegere, nemenționate în rîndurile de mai sus; le acordăm atenție deosebită, întrucît direct sau tangențial interesează și istoria noastră. Vom începe cu studiul lui G. G. Litavrin, „*Particularitățile relațiilor ruso-bizantine în sec. XII. Teze*”. Referindu-se la legăturile comerciale ale Rusiei Kieviene cu Bizanțul — amintim doar cunoscutul „drum de la varegi la greci” — cercetătorul sovietic conchide că în sec. X și XI ele aveau o deosebită însemnătate economică, socială și politică pentru vechea Rusie, spre deosebire de Bizanț, care a făcut concesii comerciale rușilor din considerente politice. Se cunoaște că tratatele de pace încheiate după expedițiile cnezilor ruși împotriva Constantinopolului conțineau reglementări privind comerțul. În veacul al XII-lea cînd, în urma lărgirii comerțului Rusiei vechi, Bizanțul nu mai constituia pentru ea singura sursă de import și treptat negustorii ruși vor pierde în ținuturile bizantine privilegiile exclusive în favoarea venețienilor și genovezilor, în acest al XII-lea secol deci, va crește importanța unei căi comerciale mai scurte și mai sigure, care ducea din Halici în Bizanț, nu numai pe mare (de la gurile Dunării) dar și pe uscat (prin Bulgaria).

Tot în acest secol, Bizanțul, nemaifiind amenințat de expedițiile directe ale rușilor, se va strădui să-i atragă pe aceștia în alianță împotriva dușmanilor săi. Imperiul Bizantin — aflăm din studiul lui G.G. Litavrin — nu se opunea lărgirii influențelor Rusiei haliciene, în plină ascensiune, asupra ținuturilor vecine sau ascultătoare de el, deoarece în afara faptului că, aceasta ar fi moderat pericolul invaziilor cumane în Balcani, Rusia haliciană, în divergență cu Kievul, ajunsese un aliat puternic al Bizanțului în luptele acestuia cu ungurii, aliați la rîndul lor cu Kievul. Dovezi directe ale unor acțiuni militare comune, lipsesc însă. Tezele expuse aici de autor, din care am redat cîteva au fost extrase dintr-un studiu al său mai amplu : „*Rusia și Bizanțul în secolul al XII-lea*, în „*Voprosy istorii*”, 7, 1972, p. 36—52.

O problemă exclusiv de istorie economică, este tratată de N.A. Mohov în studiul „*Drumul comercial moldovenesc în sec. XIV—XV*”, Cercetătorul sovietic distinge doi factori, care explică avîntul drumului comercial moldovenesc : 1) transformarea vechiului drum care lega orientul de apusul Europei prin stepa nord—pontică spre vest, unde prin formarea statului Moldovei a găsit condiții prielnice; 2) dezvoltarea comerțului internațional în aceste regiuni încă de cînd ele

au intrat în componența Hoardei de Aur, deci înainte de nașterea Moldovei.

În lipsa izvoarelor scrise, datele arheologice — spune N.A. Mohov — ne îngăduie să știm că a existat un drum de comerț de la Marea Neagră spre Polonia, drum care trecea prin teritoriul viitoarei Moldove probabil încă de la sfârșitul veacului al XIII-lea. El a înlocuit sau a coexistat chiar cu așa-zisul drum tătăresc și a fost una dintre principalele artere de legătură între Orient și Occident plină de instaurarea controlului otoman în întregul Pont.

Autorul, cunoscător al literaturii române de specialitate, a omis totuși un studiu, credem, de primă importanță în bibliografia problemei, cel al lui P.P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la Mer Noire au Moyen Age*, „Revista istorică română”, III, 1933, fasc. 2—3.

Din studiul lui I.D. Isaevič, „*Din istoria legăturilor culturale ale Rusiei halicio-volyniene cu slavii apuseni în sec. XII—XIV*”, reținem, că în a doua jumătate a veacului al XIII-lea și prima jumătate a celui următor Rusia Haliciului și Volyniei a cunoscut o perioadă de înflorire a culturii materiale și spirituale (concomitent cu înflorirea economică), spre deosebire de Rusia Vladimir-Suzdaliană și regiunea Nistrului, unde vreme de un veac de la invazia mongolă s-a înregistrat un oarecare declin și abia de la jumătatea sec. XIV a urmat avântul. Păstrîndu-și trăsăturile general-ruse, structura economică, social-politică, dar și întreaga cultură a Rusiei halicio-volyniene, rezultat al interacțiunii factorilor interni și externi (unele amprente de proveniență maghiară sau polonă) au dobîndit trăsături originale. În cadrul acestora, referindu-se la particularitățile diplomatiei halicio-volyniene, autorul amintește reflectarea ei în formulele diplomatice ale cancelariei moldovene în sec. XIV—XVI. Studiul culturii și al instituțiilor din vechile regiuni ruse apusene și al celor din Moldova ar putea duce la surprinderea unor similitudini și la concluzii istorice noi.

Ján Sýkora

- * „*Charles Quint et son temps, Paris 30 sep. — 3 oct. 1958* II-e éd., Paris, Editions du Centre national de la recherche scientifique, 1973, 228 p. Colloques internationaux du Centre national de la recherche scientifique.

În toamna anului 1958 au avut loc în Occident cîteva colocvii consacrate celui de-al IV-lea Centenar de la moartea lui Carol

Quintul, fostul împărat al Germaniei și rege al Spaniei, prilej pentru a reuni în cadrul unor discuții științifice specialiști din mai multe țări europene. Dintre cele mai importante menționăm pe cel de la Paris organizat de Centrul național al cercetării științifice al Franței (30 sept. — 3 oct.) și pe cel de la Köln patronat de Universitatea din acest oraș (26—29 nov.).

Cum era și de așteptat, foarte scurt timp după aceea, au văzut lumina tiparului cîteva volume, culegeri de studii și comunicări care prin conținutul lor aveau să îmbogățească istoriografia europeană privind istoria continentului nostru în prima jumătate a secolului al XVI-lea. De remarcat faptul că două din aceste volume poartă titluri comune semnificative: Carol Quintul și vremea sa (Charles Quint et son temps, Paris 1959 și Karl V der Kaiser und seine Zeit, Köln, Graz, 1960). Un altul apărut la Madrid are titlul: El IV centenario del emperador Carol I de España y V de Alemania en la prensa española (Madrid 1959).

La vremea respectivă însă nici unul din aceste volume și nici altele avînd această temă, n-au fost prezentate sau recenzate în paginile revistelor de istorie românești. De aceea noua ediție, din 1973 a volumului apărut la Paris în 1959 este un prilej de a face cunoscut specialiștilor din țara noastră atît punctele de vedere noi relativ la domnia lui Carol Quintul temeinic susținute în aceste lucrări cît și discuțiile angajate pe marginea lor.

De la bun început o observație generală asupra conținutului comunicărilor din volumul de față se impune și anume că el acoperă prin problematica sa un mare număr de aspecte cu caracter politic, economic, militar, administrativ, legislativ, cultural etc. În același timp se constată că autorii lucrărilor sînt personalități științifice de prestigiu european, marea lor majoritate provenind din Spania și Franța.

Seria comunicărilor prezentate la Colocviul din Paris, precedată de două alocuțiuni ținute la ședința inaugurală — una de Mercedes Gaibros de Ballesteros, vice-președintă a Asociației spaniole de științe istorice, cealaltă de Yves Renouard, președintele Comitetului francez de științe istorice — este deschisă prin lucrarea lui R. Menedez Pidal intitulată *Formación del fundamental pensamiento político de Carlos V*. În aceasta autorul surprinde cîteva din elementele gândirii politice a tînărului monarh spaniol introduse în discursul acestuia rostite (prin intermediul episcopului Mota) în 1520 în fața cortezurilor din Santiago, care reflectă nu numai atitudinea sa față de mișcarea pentru Reformă a lui

Martin Luther, dar și caracteristica relațiilor sale cu ceilalți monarhi europeni. Din analiza faptelor care au urmat rezultă că în acea vreme acesta urmărea să realizeze o monarhie catolică universală prin înfrângerea totală a turcilor în Europa și Asia și prin instaurarea unei păci de lungă durată între monarhii creștini. După cum se știe el n-a reușit să-și realizeze aceste planuri iar imperiul pe care l-a condus în mod despotic și tiranic a fost numai un mijloc de jaf și asuprire a popoarelor care făceau parte din el.

Această temă va stăruși și în alte comunicări cuprinse în volum. Așa de exemplu Michel François (*L'Idée d'Empire en France à l'époque de Charles-Quint*) consideră că planurile politice pentru instaurarea unei monarhii universale au fost dejucate de tentativa lui Francisc I, regele Franței, care a fost și unul din competitorii cei mai importanți la coroana Imperiului german. Autorul sprijină această teză atît prin documente de arhivă cit și prin tipărituri din secolul al XVI-lea pe care le comentează cu multă competență. La rîndul său istoricul austriac H. Hantsch (*Le problème de la lutte contre l'invasion turque dans l'idée politique générale de Charles-Quint*) consideră că războaiele duse de monarhul spaniol împotriva turcilor aveau ca scop apărarea popoarelor europene de amenințarea musulmană, care în condițiile unei păci durabile ar fi acceptat instaurarea unei monarhii unice pe continent. Din păcate, observă autorul, însuși cel ce conducea un imperiu atît de întins încît soarele nu apunea niciodată, luminîndu-l, n-a respectat această pace. Drept explicație se subliniază caracterul învechit al concepțiilor politice ale lui Carol al V-lea care, deși trăia într-o societate în plin proces de modernizare, era prizonierul mentalităților medievale.

Desigur că o influență nefastă în această direcție a exercitat-o încercarea sa de a se erija într-un reformator al bisericii catolice în scopul vîdit de a-și subordona puterea papală după cum constată autorul unei alte comunicări, istoricul italian D. Cantimori (*L'influence du manifeste de Charles-Quint contre Clément VII (1526) et de quelques documents similaires de la littérature philo-prottestante et anticléricale d'Italie*).

Interesante sînt de asemenea acele comunicări consacrate problemelor administrative din vremea lui Carol Quintul unde sînt scoase în evidență unele modificări pe care le-a suferit ideea imperială din concepția monarhului spaniol cînd a trebuit să țină seama de realitățile din propria-i țară și din lumea mediteraneană (J. Vicens Vives, *Imperio y administración en tiempo de Carlos V*) și cînd s-a aflat în fața dificultăților de organizare a teritoriilor de peste ocean din America de sud remarcate de altfel și de călugărul domi-

nican Las Casas în „Tratado comprobatoria”. (M. Bataillon, *Charles-Quint, Las Casas et Vitoria*).

Dar opera de edificare a imperiului spaniol se reflectă și în activitatea legislativă a lui Carol al V-lea tratată în unele comunicări din același volum. Unele din ele privesc aspecte ale acestei legislații, de exemplu dispozițiile date pentru organizarea teritoriilor din Lumea Nouă sub toate aspectele (administrativ, economic, militar, juridic, religios, etc.) care dovedesc o competență surprinzătoare atît a monarhului spaniol și a principalilor săi colaboratori (C. Perez Bustamente, *Actividad legislativa de Carlos V en orden a las Indias*). Altele se referă la problema imigrației străinilor în America spaniolă și la consecințele pe care le-a avut în dezvoltarea ulterioară a acestor teritorii. (R. Konetzke, *La legislación sobre inmigración de extranjeros en America durante el reinado de Carlos V*). Pe baza documentelor de arhivă și a legilor elaborate în această perioadă rezultă că monarhul spaniol a urmărit nu numai civilizarea populației băștinașe la nivel european, dar și realizarea unei unități administrative între teritoriile spaniole de pe continentul nostru și din Lumea nouă.

De un deosebit interes sînt și acele comunicări consacrate problemelor culturale din vremea lui Carol Quintul, fie că ele se referă la paternitatea lucrării „Mundus Novus” atribuită lui Amerigo Vespucci (L. de Matos, *Un aspect de la question vespucienne: l'auteur du Mundus Novus*), fie la influența literaturii spaniole asupra societății franceze din secolul al XVI-lea (R. Lebègue, *Contacts français avec la littérature espagnole pendant la première moitié du XVI-e siècle*), fie la circulația unei satire care susținea politica lui Carol Quintul în Italia (H. Meylan, *Sur un pasquin de Rome: Le Pasquillus novus de 1537*). Dar nu numai atît. Lucrările menționate demonstrează că pe timpul lui Carol Quintul literatura spaniolă a cunoscut un mare avînt, care avea să pregătească apariției operelor clasice de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui următor intrate în literatura universală.

În volumul de față se remarcă de asemenea comunicările în care se face o analiză a problemelor sociale și mai ales economice cu care a fost confruntat timp de cîteva decenii imperiul lui Carol al V-lea. Una din ele privește consecințele sociale pe care le-au avut crizele economice din Țările de jos din secolul al XVI-lea (C. Verlinden, *Crises économiques et sociales en Belgique à l'époque de Charles-Quint*), autorul respectiv, un specialist în probleme privind istoria prețurilor și a salariilor, folosind date statistice de o deosebită valoare. Cealaltă reflectă participarea negus-

torilor din Anvers la viața politică a imperiului lui Carol Quintul prin sprijinul material acordat. (F. Braudel, *Les emprunts de Charles-Quint sur la place d'Anvers*).

În fine în volumul de față mai sînt și cîteva comunicări care contribuie prin concluziile lor la cunoașterea vieții militare și vieții politice pe de o parte, iar pe de altă a principalilor izvoare istorice privind epoca lui Carol al V-lea (H. Lapeyre, *L'art de la guerre au temps de Charles-Quint*; R. Richard, *Pour une monographie de l'infant D. Luis de Portugal*; A. Rumeau de Armas, *Franceses y Españoles en el Atlantico en tiempo del Emperador*); R. Carande, *Carlos V: viajes, cartas y y deudas*).

Dacă materialul prezentat de participanții la acest colocviu aduce noi contribuții la cunoașterea mai bună a epocii lui Carol Quintul, desigur că tot atît de valoroase sînt și discuțiile purtate pe marginea lor care sînt de asemenea reproduse în volum sub forma unei stenograme. Ele reflectă interesul manifestat de specialiști pentru problemele puse în discuție, precum și contribuția acestora la completarea unora din ele prin noi informații și puncte de vedere. Ecoul acestor cercetări s-a văzut dealtfel destul de curînd și în acest sens este suficient să ne referim la monografia istoricului francez P. Chaunu (*L'Espagne de Charles Quint*, Paris, 1973, 2 vol.*) unde se constată că autorul a ținut seamă de unele păreri exprimate la această manifestare științifică internațională.

Volumul de față reprezintă așadar prin materialele pe care le cuprinde o importantă contribuție la cunoașterea epocii de trecere de la lumea medievală la cea modernă privită prin prisma domniei lui Carol Quintul.

C. Șerban

ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA *Sofocle, contemporanul nostru și condiția umană*, București, Edit. Albatros, 1974, 188 p.

Contribuție majoră la cultura Europei, tragedia atică exprimă, la trei nivele urmîndu-se în timp, tensiunile tragice și năzuințele culturale a trei generații de mari poeți atenieni din veacul al V-lea î.e.n. În veacul care începe cu marea izbîndă asupra Asiei, la Marathon și la Salamina — și prilejuiește astfel înflo-

rirea civilizației europene — și se încheie cu dezastrul Atenei la Aigos-Potamos, în 404 — moment fatal de întunecare a civilizației eline în simbulrele ei cultural specific — literatura Eladei își găsește în tragedie suprema cristalizare, în decursul a trei etape caracteristice, pe care le vom regăsi și în momentele supreme de înflorire a altor mari culturi europene: Renașterea, Barocul, *Aufklärung*-ul. Numai secolele al XIX-lea și al XX-lea, mai grăbite, vor sări etapele și vor desfășura, din generație în generație, forme culturale contrastive.

Acum aproape patruzeci de ani, distinsa personalitate culturală care a fost Alice Voinescu i-a consacrat o pătrunzătoare monografie lui Eschil, poetul tragic, născut la Eleusis, care a talmăcit cel dintîi vibrațiile încă profund fideiste ale sufletului elin. Mult mai aproape de noi, Liviu Rusu a îmbrățișat, într-o sinteză pătrunzătoare, cele trei generații de tragici greci: Eschil, Sofocle și Euripide. Cu studiul atît de inspirat publicat acum de Zoe Dumitrescu-Bușulenga, cititorul român are prilejul să pătrundă în arcelele dramaturgiei lui Sofocle, poetul tragic al epocii care a triumfat cu războaiele medice, a visat alături de Pericle utopia artei supreme și a cîrmuirii desăvîrșite și s-a înfiorat de semnele rele vestite de războiul fratricid dintre Liga de la Delos și Liga peloponesiacă.

Ca și toți marii creatori din cultura de trei mii de ani a Europei, ca și Dante, ca și Shakespeare, ca și Goethe, Sofocle rămîne contemporan cu noi. Autoarea ne prezintă, într-o sinteză măiastră, cadrul geografic, cadrul intelectual și politic în care s-a zămislit și a bătut din aripi geniul suprem și opera majoră a dramaturgiei antice. Într-o epocă în care se căuta transfigurarea spațiului prin artă și a vieții politico-sociale prin rațiunea luminoasă a lui Pericle, înainte de experiența rațiunii pur discursive și veleitare a sofistilor, pe Acropole, înălțimea situată deasupra mării, „acolo unde se înnoadă toată marea Atenei clasice”, cum atît de pregnant se exprimă autoarea, s-a desăvîrșit marea experiență estetică a Eladei, în toate domeniile. După dramaturgia încă arhaică a lui Eschil, și premergînd evoluția spre baroc și policentrism a lui Euripide, Sofocle întruchipează supremele valori clasice, „arta unei cetăți libere ajunse la un echilibru clasic, izbutind în reprezentările ei să-i umanizeze pe zei și să-i îndumnezeiască pe oameni, printr-o seninătate care înseamnă domnia rațiunii asupra tuturor celorlalte facultăți ale minții și sufletului omenesc”. Este momentul suprem al îmbinării valorilor individuale cu cele ale cetății, o generație în care „poetul exaltă cetatea și cetatea îl slăvește pe poet”, realizîndu-se astfel acea *sinergie*, marea taină a tuturor societăților, antice sau moderne, care au lăsat

*) vezi recenzia lui Dan Lăzărescu la această lucrare în „Revista de istorie”, nr. 6, 1974, p. 973—978.

pe urma lor opere memorabile. Tragediile lui Sofocle, altfel cite ni s-au păstrat — mai puțin de a zecea parte din cite se străduise poetul să compună — se înalță către adevărurile supreme, de totdeauna, ale vieții, dramatizând puterile care se înfruntă în lume din veicii vecilor. Dramaturgia lui Sofocle, cum va face în mod esențial și dramaturgia lui Shakespeare, se avintă spre zona complexă a cauzelor, și se străduiește să deslușească pricinile majore ale durerii și ale suferinței. Dar, ca orice cultură care s-a adăpat la izvorul marilor mituri indo-europene și și-a putut aminti de diviziunea trihotomică funcțională (elucidată în zilele noastre de strădaniile lui Georges Dumézil), și cultura elină îl îndrumă pe Sofocle să-și situeze eroii pe trepte formale și funcționale, la diferite nivele corespunzând însușirilor lor respective. „Răspunsul la întrebări — scrie autoarea — nu e unul singur, ci tot atâtea cîți eroi sînt”. Prilej, de sigur, de oarecare ambiguitate eminentă dramatică. Dar chiar autoarea izbuteste să stabilească o tipologie a eroilor, reducînd caracterele lor individualizate la trei tipuri majore, în funcție de inegală lor participare la inteligența supremă a speciei, inegal distribuită între oameni, acea *nous* în care și-au pus speranțele spre bine grecii vechi. Fiecare din eroii lui Sofocle pornește de la o altă treaptă psihofizică, fiecare urmează o altă traiectorie emoțională și intelectuală, fiecare ajunge, prin suferință, prin „peripeții”, la un tip diferit de *paideia*, „care-l organizează lăuntric și-l face să se realizeze, ca personalitate și faimă, printr-o unică transcendere, în *poŝida desti-nului*”. Este, dealtfel, specificul, major, și al dramaturgiei shakespeariene.

Pe prima treaptă a eroilor, vitejii, eroii războiului, încredătorii în forța lor fizică: Ajax, nelnvinsul, și Philoctet, arcașul fără de greș. Și Shakespeare a zugrăvit numeroși asemenea eroi, mai vînjoși în mușchi decît în materie cenușie, și care respectau totuși legile nescrise ale cavalerismului feudal, după cum eroii greci din epoca arhaică respectau cu stricteță ideea de *agôn* și-și concepeau adversarii, nu ca pe dușmani de moarte, putînd fi nimiciți prin orice mijloace, ci ca pe antagoniști într-o luptă leală¹. Heralzi,

crainici, erau și la elini, și în societatea feudală, și răspundeau aceleiași năzuinți către respectul unui minimum de moralitate în luptele dintre eroii războinici ai unei aceleiași societăți. Moartea în slavă, *thanatos*, prelungea spre generațiile viitoare personalitatea eroului căzut pe cîmpul de luptă.

Pe o treaptă superioară se situează eroii politici, care îmbină inteligența cu vitejia în cîrmuirea oștirilor și popoarelor: Menelaos, Agamemnon, și mai presus de ei, Ulise. Pentru acesta din urmă *măsura* este calitatea supremă, căci astfel poruncește inteligența divină. Și totuși nu Ulise, cu toată inteligența lui, este înălțat de tragicii greci pe treapta supremă a dramaturgiei atice. Element caracteristic pentru adevăratele tensiuni ale culturii eline.

Pe treapta de sus a eroilor lui Sofocle stau două fermecătoare și mișcătoare figuri de femei: Electra și Antigona; și sfîșietoarea întruchipare a măreției în suferință: Oedip. Toți trei ispășesc păcate grele: eroinele, păcate strămoșești; eroul, păcate săvîrșite de el însuși, în necunoștință de cauză, din îndemnul nemilosului destin. Și toți trei, ca și supremii eroi shakespearieni (Romeo, Hamlet, Othello) optează în mod deliberat pentru calea solitară a suferinței și a jertfei supreme și pilduitoare.

Ca și marii eroi ai lui Shakespeare, eroii supremi ai lui Sofocle sînt părăsiți de toți, pe piscul solitar al suferinței.

Diferențierea lor este nuanțată cu măiestrie neîntrecută. Infinit mai complexă, față de puritatea totuși lineară a *Electrei* și a *Antigonei*, atît de univoce, amîndouă la două modalități umane, se înalță trilogia consacrată lui Oedip. „Destinul — scrie atît de pregnant autoarea — a tulburat oglînda apelor limpezi din care *hubrisul* e absent și a scos la suprafață mlîurile ascunse, incredibil de întunecate. Mlîurile subconștientului, reactualizate de la sfîrșitul secolului trecut de îndrăzneța școală psihanalitică, se revarsă în *Oedip*, pentru a se lovi de meterezel de granit al adevărului, întruchipat de orbul prooroc Tiresias. „În mine-i tarele adevăr... și el mi-e scut” îi strigă acesta îndrjit regelui Oedip care-i ia un fel de interogatoriu, cumplit de tragic pentru auditoriul *care știe*. Crima săvîrșită la răspntie, la întretăierea simbolică a trei drumuri², iese încetul cu încetul la iveală, Sofocle dovîndu-se aici un maestru neîntrecut al *suspense*-ului—. Și Oedip, după ce trage consecințele faptelor sale, cu eroism găsește calea finală „a reconcilierii oamenilor

¹ Cf. analizei lui Hans Schaefer: *Staatsreform und Politik. Untersuchungen zur griechischen Geschichte des 6 und 5 Jahrhunderts*, Leipzig, 1932, V și importante lucrări ale marelui elenist vienez Fritz Schachermeyr: *Perikles* (1969) și *Geistesgeschichte der Perikleischen Zeit* (Viena, 1971) și tezele savantului britanic A. H. W. Adkins: *Merit and Responsibility: A study of Greek Values* (Oxford University Press, 1960).

² Întretăiere a coordonatelor de plan cu coordonata verticală. Cf. Theo Brown, *The Triple Gateway*, în „Folklore”, London, 77, 1966 p. 23—31.

cu puterile lumii” cum o va găsi și Prospero, eroul final al lui Shakespeare. Cu biruința finală a jertfei eroului și a *nousului* se fixează și destinul nepieritor al cetății Minervei, consacrate prin mormântul lui Oedip.

Ambiguitatea supremă a operei lui Sofocle, scrie autoarea, „deschide opera lui înspre viitor ca un prezent perpetuu”, în care marea investigație urmărește adevărurile supreme. Inteligența supremă, *nous*, cu care este înzestrat numai Ulise, se înalță dincolo de „strîmba sau măcar subiectiva, parțială gândire” a celorlalți eroi. În *Ulise-Odiseu*, Sofocle învederează antinomia dintre înțelept și lume, dintre „cumințenia” autentică și mintea obștească.

Unul din marile merite ale autoarei îl constituie sinteza unui material atât de dens în puține pagini. Datorită lui Zoe Dumitrescu-Bușulenga cititorul român are astfel ocazia să ia cunoștință, nemijlocit, de miezul veșnic fierbinte și actual al operei celui mai mare dintre tragicii greci. Frecvențele citate din atât de poetică traducere a operei lui Sofocle, marea realizare a regretatului George Fotino, contribuie la comunicarea mesajului acestei opere publicului român, avid de cultură.

Dan A. Lăzărescu

I. INSTRUMENTE DE LUCRU. BIBLIOGRAFII

- * * * *Encyclopédie de l'Islam*, vol. I—III, Leyde, 1971.

II. ISTORIE VECHIE

- BOUZEK, JAN, *Graeco-Macedonian bronzes*, Praha, 1974, 196 p. + 36 ilustr.
- * * * *Fragmentele presocraticilor*, vol. I, Iași, Edit. Junimea, 1974, 234 p.
- MICLEA, ION, *Egiptul Faraonilor*, București, Edit. Meridiane, 1974, 64 p. + 150 ilustr.
- MIHĂILEANU, N., *Istoria matematicii. Antichitate. Evul Mediu. Renașterea și secolul al 17-lea*, București, Edit. Enciclopedică Română, 1974, 456 p.

III. ISTORIE MEDIE

- DUȚU, ALEXANDRU, *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Edit. Minerva, 1974, 226 p.
- GEORGESCU-BUZAU, GH., CONSTANTIN, ȘERBAN, *Răscoala de la 1784 din Transilvania de sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan*, București, Edit. politică, 1974, 294 p.
- * * * *I problemi dell'occidente nel secole VIII*, vol. I—II, Spoleto, 1973.
- KÖHN, GERHARD, *Die Bevölkerung der Residenz, Festung und Exulantenstadt Glückstadt von der Gründung 1616 bis zum Endausbau 1652*, Neumünster, 1974, 206 p.
- LANZ, JOSEF, ALFRED KARASEK, *Krippenkunst in Böhmen und Mähren vom Frühbarock bis zur Gegenwart*, Marburg, 1974, 364 p. + 77 ilustr.
- RYBKA, EUGENIUSZ, *Patru secole de dezvoltare a gândirii copernicane*, București, Edit. științifică, 1974, 258 p. cu ilustr.
- * * * *Studii istorice sud-est europene*, vol. I, București, Edit. Academiei R.S.R., 1974, 214 p.
- VLĂDUȚESCU, GH., *Ereziile evului mediu creștin*, București, Edit. Enciclopedică Română, 1974, 158 p.

IV. ISTORIE MODERNĂ

- * * * *Documente privind istoria militară a poporului român. Iulie 1878 — noiembrie 1882*, București, Edit. militară, 1974, LXXIV + 470 p.
- * * * *Europa centrală și de sud-est în epoca modernă*, Moscova, 1974, 316 p.
- GEISS, IMANUEL, BERND JÜRGEN WENDT, *Deutschland in der Weltpolitik des 19. und 20. Jahrhunderts*, Düsseldorf, 1973, 596 p.
- Ghibu, ONISIFOR, *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*. Cluj—Napoca, Edit. Dacia, 1974, 332 p. + 8 p. cu ilustr.
- MOMSEN, INGWER ERNST, *Die allgemeinen Volkszählungen in Schleswig-Holstein in dänischer Zeit (1769—1860)*, Neumünster, 1974, 218 p.
- RANCA, ION, VALERIU NIȚU, *Abram Iancu*. Documente și bibliografie, București, Edit. științifică, 1974, 350 p.
- SILBERSTEIN, GERARD E., *The Troubled Alliance. German—Austrian Relations 1914 to 1917*, Lexington, 1970, XIV + 366 p.
- TEODOR POMPILIU, DUMITRU GHIȘE, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Edit. Dacia, 1972, 244 p.
- WRIEDT, SIGRID, *Die Entwicklung der Geschichtswissenschaft an der Christiana Albertina im Zeitalter des dänischen Gesamtstaates (1773—1852)*. Neumünster, 1973, 218 p.

V. ISTORIE CONTEMPORANĂ

- CEAUȘESCU, col. dr. ILIE, *U.T.C. și tineretul din armată. 1922—1944*, București, Edit. militară, 1974, 248 p. + 24 p. ilustr.
- DAHL, ROBERT A., *Pluralist Democracy in the United States: Conflict and Consent*, Chicago, 1967, XX 470 p.
- * * * *Insurecția din august 1944 și semnificația ei istorică*, București, Edit. politică, 1974, 396 p.
- KOWAL, STEFAN, *Struktura społeczna wielkopolski w międzywojennym dwudziestoleciu 1919—1939*, Poznań, 1974, 198 p.
- LOGHIN, col. LEONIDA, col. ALEXANDRU PETRICEAN, *Gărzile patriotice din România*, București, Edit. militară, 1974, 150 p.
- * * * *Pentru o lume mai bună, mai dreaptă*. Culegere de tratate, declarații solemne comune încheiate de România Socialistă cu alte state, București, Edit. politică, 1974, 178 p.
- WANNER, JAN, *Idán a německý imperialismus*, Praha, 1973, 138 p.

Liliana Cojocaru

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Problemele istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista Revistelor. Însemnări Buletin Bibliografic, în care se publică materialele privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează la celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Coroșpondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, Bdul. Aviatorilor, nr. 1, București.

**REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA**

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE—CLUJ
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
A.D. XENOPOL—IAȘI.
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
— SERIA ARTĂ PLASTICĂ
— SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- STUDII CLASICE

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA
ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- L. BOICU, *Austria și Principatele Române în vremea războiului Crimeii 1853—1856*, „Biblioteca istorică”, XXXIII, 1972, 478 p., 29 lei.
- ADOLF ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor, istoria unei idei*, „Biblioteca istorică”, XXXV, 1972, 283 p., 20, 50 lei.
- ELIZA CAMPUS, *Înțelegerea balcanică*, „Biblioteca istorică” XXXVI, 1972, 394 p., 27 lei.
- M.M. ALEXANDRESCU DERSCA BULGARU, N. Iorga — a romanian historian of the Ottoman Empire, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 40, 1972, 190 p., 10 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *England's trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the Stuarts (1660—1714)*, „Bibliotheca Historica Romaniae” 41 (2), 1972, 157 p., 8,25 lei.
- L. BANYAI, *Destin comun, traditions fraternelles*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 42, 1972, 209 p., 8 lei.
- VLAD MATEI, *Colonizarea rurală în Țara Românească și Moldova (sec. XV—XVIII)*, „Bibliotheca istorică”, XXXVII, 1973, 186 p., 11,50 lei.
- BARBU CÂMPINA, *Studii istorice, I*, „Biblioteca istorică”, XXXVIII, 1973, 364 p., 23,50 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie medie*, vol. VI, 1973, 446 p. 25 lei.
- PAUL CERNOVODEANU, *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV—XVIII)*, „Istorie și civilizație”, 1973, 158 p., 15 lei.
- VLADIMIR DICULESCU, *Bresle, negustori și meseriași în Țara Românească (1830—1848)*, „Biblioteca istorică”, X, 1973, 220 p., 19 lei.
- * * * *Studii și materiale de istorie modernă*, vol. IV, 1973, 466 p., 26 lei.
- IOSIF PATAKI, *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, 1973, 350 p., 28 lei.
- DAN BERINDEI, *L'année révolutionnaire 1821 dans les Pays Roumains*, „Bibliotheca Historica Romaniae”, 46, 1973, 246 p., 10 lei.
- LIGIA BÂRZU, *Continuitatea populației autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitiru! 1 de la Bratel)*, 1973, 308 p. + XXXV planșe, 32 lei.
- RĂZVAN THEODORESCU, *Balcani, Bizanț, Occident la începuturile culturii medievale românești*, „Biblioteca istorică” XXXVII, 1974, 289 p., 27 lei.
- LUDOVIC DEMENY, PAUL CERNOVODEANU, *Relațiile politice ale Angliei cu Moldova, Țara Românească și Transilvania în secolele XVI—XVIII*, „Biblioteca istorică”, XLII, 287 p., 25 lei.

RM ISSN 00'—3878

I.P. Informația c. 86

43856

www.dacoromanica.ro

Lei 20